INHOUD.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1893.

Het eerste verslag, dat wij aan onze leden aanbieden, behandelt een hoogst gewichtig jaar in het leven van het Historisch Genootschap. Den 4 Maart 1893 zijn de heeren Dr. W. G. Brill en Mr. J. A. Grothe als voorzitter en secretaris van het genootschap afgetreden. Eene gebeurtenis, belangrijker dan eenige andere, die in lange jaren heeft plaats gehad. De werkzaamheid van het genootschap was toch als het ware verpersoonlijkt in de heeren Brill en Grothe, die beiden meer dan dertig jaren (de heer Brill sedert 1862, de heer Grothe sedert 1858) aan zijn hoofd hebben gestaan. Hunne ijverige werkzaamheid en hunne zeldzame toewijding hebben het genootschap door moeielijke jaren geholpen en het tot vroeger ongekenden bloei gebracht. Wij wenschen dan ook dit verslag te beginnen met een woord van dankbare hulde aan de beide waardige mannen, aan wie de Nederlandsche geschiedenis zooveel verplicht is. Niet gemakkelijk zal het zijn, de door hen ledig gelatene plaatsen geheel te vervullen, en wij zijn ons bewust, dat daartoe al onze krachten ingespannen zullen moeten worden.

Nadat de onder-voorzitter en de 2de secretaris tot voorzitter en 1en secretaris waren benoemd, waren wij allereerst er op bedacht, de werkzaamheden van het bestuur op een nieuwen voet te regelen. Tot nog toe had de last bijna geheel op den voorzitter

en den 1[en] secretaris gerust. Daar de heeren Brill en Grothe bijna op geene enkele vergadering ontbraken, waren de betrekkingen van den onder-voorzitter en den 2[den] secretaris niet veel meer dan sinecures geweest. Toen wij gedurende eenige jaren het geluk hadden, den bibliothecaris der universiteit Dr. Tiele in ons midden te hebben, waren ook de werkzaamheden van den bibliothecaris van het genootschap allengs geheel op het bestuur der universiteits-bibliotheek overgegaan; een 2[de] bibliothecaris was bij het aftreden van den titularis zelfs niet weder benoemd.

Ook de zorg voor de uitgaven van het genootschap, verreweg het zwaarste deel van de bestuurstaak, rustte sedert jaren geheel op den voorzitter en den 1[en] secretaris, die samen de commissie van redactie vormden. De eerste uitgaven van het genootschap zijn bezorgd door den amanuensis G. W. Beeger, onder toezicht der uit het bestuur gekozene commissie van redactie. Toen de heeren Brill en Grothe als leden dezer commissie optraden, begrepen zij evenwel, dat het uitgeven van oude documenten een zeer ernstige arbeid is, waarvoor zij zich zelven niet te goed mochten rekenen. Zoo ging al spoedig het werk geheel in hunne handen over en de amanuensis had de laatste jaren vóór zijn eervol ontslag zeer weinig te doen. Feitelijk hebben dus de heeren Brill en Grothe te zamen de uitgave van bijna alle sedert meer dan 30 jaren door het genootschap in het licht gezondene werken bezorgd, ja zelfs van vele werken, op wier titel als uitgever de naam voorkomt van hem, die de stukken ter uitgave afstond.

Inderdaad was dus de nalatenschap, die wij te verdeelen hadden, zeer groot. De nieuwe voorzitter en de nieuwe 1[e] secretaris achtten zich in meer dan een opzicht niet in staat, om zulk eene zware taak over te nemen. De 1[e] secretaris belastte zich derhalve met het ontwerpen eener nieuwe regeling voor onze uitgaven. Doch toen hij de wet van het genootschap, waarin daartoe eenige nieuwe artikelen ingelascht zouden moeten worden, aandachtig naging, bleek het alras de voorkeur te verdienen, de geheele wet te herzien. Door het contract met onzen nieuwen uitgever Nijhoff, door de overbrenging onzer boekerij naar de universiteits-bibliotheek en door de opheffing van het afzonderlijk beheer van ons leesgezelschap was toch de wet in de laatste jaren op drie gewichtige punten gewijzigd; indien nu nog eene geheel nieuwe regeling van de publicatie onzer werken in de oude wet werd ingelascht, dan zou er inderdaad van die oude wet weinig belangrijks overgebleven zijn. Op grond van deze overwegingen diende de 1[e] secretaris met onze goedkeuring in de vergadering van 8 April een omvangrijk voorstel tot wetsverandering in, dat door ons in twee zittingen aandachtig overwogen en vastgesteld werd.

In hoofdzaak betreffen de aangebrachte wijzigingen twee punten: het beheer der finantiën en de uitgave der werken. Omtrent de finantiën werd bepaald, dat het allengs bespaarde kapitaal van het genootschap besteed zou worden tot het bekostigen van afbeeldingen in de werken en verder voor de uitgave van oorkondenboeken en andere bijzonder omvangrijke werken, die te kostbaar zijn om aan alle leden te worden toegezonden. Verder werd duidelijk uitgesproken, dat de contributiën der leden na aftrek der noodige uitgaven uitsluitend zouden dienen voor het in het licht geven der werken, en dat het leesgezelschap van zijne eigene contributiën zou moeten bestaan [1]).

---

1) Dit laatste resultaat is in 1893 nog niet bereikt; maatregelen om voor het vervolg daartoe te komen zijn echter in overweging.

Omtrent de uitgave der werken werd eene geheel nieuwe regeling vastgesteld. Op zich zelf staande verhandelingen en opstellen zullen voortaan geweigerd worden; alleen bronnen der geschiedenis, steeds voorzien van korte inleidingen, zullen aangenomen worden. Het bestuur zal de ter uitgave ingezondene handschriften, als zij persklaar zijn, stellen in handen van een rapporteur uit zijn midden of daarbuiten, die over de wenschelijkheid der uitgave adviseeren en, wordt daartoe besloten, op de uitgave toezicht houden zal. De inzender van een werk zal voortaan steeds ook uitgever zijn en zelf de proeven van zijn werk nazien, de 1e secretaris zal echter toezicht houden op den uiterlijken vorm van alle publicatiën en daartoe de laatste proeven zien, opdat de uniformiteit van onze werken behouden blijve. Terwijl het geven van honorarium uitgesloten blijft, is de gelegenheid geopend tot het vergoeden van kopiëerkosten. De *Bijdragen en mededeelingen* zullen voortaan alleen bevatten stukken van kleinen omvang en verder het gewone voorwerk, waarbij steeds een jaarverslag zal gevoegd worden.

De nieuwe wet belast den 2den secretaris met het houden der notulen en de administratieve werkzaamheden, terwijl aan den 2den bibliothecaris het beheer van het leesgezelschap is opgedragen. De correspondentie met de genootschappen, die met ons in betrekking zijn, blijft, nevens het toezicht op het beheer der boekerij, aan den 1en bibliothecaris toevertrouwd. De in de laatste jaren aangenomene gewoonte, om ook Belgen als gewone leden aan te nemen, is ten slotte door de nieuwe wet gesanctioneerd.

Nadat aldus eene nieuwe regeling ontworpen was, bleef over het vervullen der beide vacatures in het bestuur, waarbij zich eerlang nog eene derde voegde,

want Dr. Wijnne, die reeds herhaaldelijk het voornemen om af te treden had te kennen gegeven en zich slechts op ons herhaald aandringen had bereid verklaard nog eenigen tijd in ons midden te blijven, gaf ons weldra kennis van zijn onherroepelijk besluit om ons met de zomervacantie te verlaten, en wij moesten, hoewel met leedwezen, daarin berusten. Als nieuwe leden van het bestuur hebben wij daarom in onze vergadering van 15 April verkozen de heeren Mr. M. S. Pols, Dr. F. J. L. Krämer en Mr. R. Fruin Th.Az., die ons verplichtten door de gedane benoeming allen aan te nemen. Terwijl de heer Moltzer den heer Wijnne als 1sten bibliothecaris verving, werd de heer Pols tot onder-voorzitter, de heer Fruin tot 2den secretaris en de heer Krämer tot 2den bibliothecaris benoemd. De heeren Brill en Grothe verheugden ons door als ambtelooze leden in het bestuur zitting te blijven nemen: ten einde dit mogelijk te maken, was in de nieuwe wet bepaald, dat het bestuur uit *hoogstens* 10 leden zou bestaan.

Nog éene zorg bleef ons thans over: het nemen van maatregelen omtrent het vrij omvangrijke archief van ons genootschap, dat door den 1en secretaris in de beste orde van Mr. Grothe was overgenomen. Wij besloten onze notulendeelen allen te doen binden en bij onze handschriften in de universiteits-bibliotheek te bergen. Meer moeite gaf het archief der commissie van redactie. Het bevatte verschillende stukken, die (meestal lange jaren geleden) voor eene uitgave ongeschikt geoordeeld waren, doch die daarom niet allen waardeloos mochten heeten. Na nauwkeurig onderzoek zonden wij al deze handschriften ten geschenke aan verschillende openbare verzamelingen; slecht één stuk, een band met afschriften van brieven van Pieter De Groot, welks uitgave vroeger langen tijd bij het bestuur aanhangig bleek geweest te zijn,

scheen ons daarvoor ook thans nog in aanmerking te mogen komen; wij komen daarop aanstonds terug.

Wij hebben het verlies van 14 leden te vermelden, van wie 3 ons door den dood ontvielen. Daarentegen mochten wij ons verheugen in de toetreding van 26 nieuwe leden, terwijl wij Prof. K. Höhlbaum te Giessen tot honorair lid benoemden. De lijst der leden op 1 Januari 1894 volgt hierachter onder bijlage A. — Met vier nieuwe genootschappen kwamen wij in betrekking, namelijk met de *Reale società di storia patria* te Rome, met de *Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer* te Emden, met de Universiteits-bibliotheek te Upsala en met de Benedictijner-abdij Maredsous, die allen ons aanzochten, om met hen in ruiling van publicatiën te treden. Wij namen deze aanbiedingen gaarne aan; aan de meesten, wier publicatiën niet van grooten omvang waren, beloofden wij echter slechts toezending van die werken, die hun belang schenen te zullen inboezemen. Nog van twee andere genootschappen ontvingen wij een verzoek om ruiling van werken, dat wij echter althans voorloopig van de hand meenden te moeten wijzen, daar er nog geene gelegenheid bestond, om over aard en omvang der toegezegde publicatiën te oordeelen. De volledige lijst der genootschappen, waarmede wij in betrekking zijn, volgt hierachter onder bijlage B.

De kas van ons genootschap verkeert in zeer bevredigenden toestand: door de gedwongene staking van het drukken onzer werken gedurende een groot deel van het afgeloopene jaar, waarover wij straks berichten zullen, is er ditmaal zelfs een zeer groot saldo, dat echter waarschijnlijk door grootere uitgaven in het volgende jaar eenigszins verminderd zal worden. Het hierachter onder bijlage C volgende overzicht van den stand der kas geeft aan de leden de noodige inlichtingen.

Wij gaan thans over tot het geven van een verslag omtrent onze belangrijkste werkzaamheid: de uitgave onzer werken en de voorbereiding der in het loopende jaar uittegeven werken. Zooals wij boven mededeelden, was de portefeuille der commissie van redactie bij de overneming geheel ledig. Wel waren verschillende toezeggingen gedaan omtrent in te zenden stukken, doch geen enkel was voor de uitgave gereed. Gelukkig waren nog enkele werken ter perse. Het 14de deel der *Bijdragen en mededeelingen* had reeds zekeren omvang verkregen, zoodat wij konden vaststellen, dat het zou worden afgesloten, zoodra onze 1^{e} secretaris zijne reeds vroeger daarvoor toegezegde bijdrage had ingeleverd. Het laatste deel van het *Journaal van Jan van Riebeek* en de verzameling *Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van Blitterswijk*, beiden nog onder leiding van Prof. Brill gedrukt, waren mede reeds een goed eind voltooid; ook dezen konden dus in het voorjaar en in het najaar aan de leden toegezonden worden

Eene andere grootere publicatie was sinds geruimen tijd ter perse: de door Prof. Fruin bezorgde uitgave der excerpten uit de *Annales van Frans van Dusseldorp.* De tekst van dit lijvige werk wàs zelfs reeds geheel afgedrukt, doch Prof Fruin wenschte daaraan eene uitvoerige inleiding en bovendien aanteekeningen en registers toe te voegen, wier bewerking natuurlijk veel tijd eischte. Wij waren echter zoo gelukkig in het najaar de geheele kopij van Prof. Fruin te ontvangen. Zij is dadelijk ter perse gelegd en wij verheugen ons te kunnen berichten, dat dit hoogst belangrijke werk binnen eenige weken aan de leden zal kunnen worden toegezonden.

Van de door Dr. G. Brom bezorgde uitgave van het *Bullarium Trajectense*, die wij volgens art. 35 onzer wet uit ons reserve-kapitaal bekostigen, terwijl

het werk volgens art. 10 der wet voor de leden tegen den halven prijs verkrijgbaar is gesteld, zijn dit jaar de afleveringen 1 en 2 van het 2e deel verschenen. Deze kostbare publicatie nadert dus hare voltooiing.

Het volgende deel van de door Prof. Muller bezorgde uitgave der serie *Documents concernant le duc d'Anjou* is nog niet voor de pers gereed. Prof. Muller achtte het noodig, daarvoor onderzoekingen in te stellen in het archief te Brussel, wellicht ook in de Parijssche archieven, en natuurlijk veroorzaakt dit belangrijk oponthoud. Wij verheugen ons echter te kunnen mededeelen, dat Prof. Muller in den afgeloopen zomer een bezoek te Brussel gebracht heeft; hij heeft ons thans beloofd, dat de druk in het begin van 1895 weder zal kunnen beginnen.

Twee verzamelingen van stukken werden door Prof. Brill bij zijne aftreding ter tafel gebracht. Zij hadden reeds geruimen tijd onder hem berust, doch waren noch niet onderzocht, omdat de gelegenheid tot eene uitgave tot nog toe ontbroken had. Het was eene portefeuille met brieven van den ambassadeur te Parijs Boreel, overgelegd door Mr Grothe, die daarvan het eerste gedeelte reeds in het 7e deel der *Bijdragen en mededeelingen* had doen afdrukken, — en een dossier met stukken betreffende de overgave van de Kaap de Goede Hoop, overgezonden door den archivaris te Kaapstad Dr. H. C. Vos Leibbrandt. De inzenders hadden beiden verklaard, dat naar hunne meening slechts een deel dezer verzamelingen voor eene uitgave in aanmerking zou kunnen komen, en er viel dus niet aan te denken, ze voetstoots ter perse te leggen. Wij haastten ons, de beide dossiers met het bovenvermelde deel met afschriften van brieven van Pieter De Groot, dat sinds lange jaren onder de commissie van redactie berust had,

in handen van bevoegde beoordeelaars te stellen. Het bleek, dat de nog niet door ons gedrukte brieven van Boreel een te weinig samenhangend geheel vormden, om voor eene uitgave in aanmerking te komen. Mr. Grothe nam ze dus terug en heeft ze (naar wij vernamen) geschonken aan het archief van Amsterdam, waaruit ze bij het onderzoek gebleken waren afkomstig te zijn. Van de door Dr. Vos Leibbrandt overgezondene stukken kozen wij een verhaal van de overgave van de Kaap, gesteld door den gouverneur Van de Graaf, dat, voorzien van eene inleiding, in het eerstvolgende deel van de *Bijdragen en mededeelingen* zal worden opgnomen; de overige stukken zonden wij naar Kaapstad terug.

Belangrijker was het resultaat van het onderzoek van de brieven van Pieter De Groot. Het bleek, dat ons handschrift bevatte een gedeelte van de correspondentie van De Groot met den bekenden Abraham De Wicquefort, die, hoewel niet van overwegend belang, toch de uitgave scheen te verdienen, ook wegens de omstandigheid, dat deze correspondentie aanleiding had gegeven tot het bekende proces tegen De Groot. Ons medelid Prof. Krämer verheugde ons door het aanbod, om de uitgave dezer collectie op zich te nemen. Zijne nasporingen leidden al dadelijk tot de ontdekking der origineele correspondentie, die nog onder de stukken van het proces in het Algemeene rijksarchief berustte en nog verschillende in ons afschrift niet opgenomene brieven bleek te bevatten. Ook een tweede afschrift der correspondentie, waaruit de collectie nog eenigszins kon worden aangevuld, werd door hem toevallig hier ter stede ontdekt. De voorbereidende werkzaamheden voor de uitgave der thans vrij volumineuse verzameling zijn door den heer Krämer met het oog op ons gebrek aan stof voor onze uitgaven met grooten ijver voortgezet,

zoodat wij ons mogen vleien, dat de druk van het lijvige boekdeel eerstdaags zal kunnen aanvangen.

Nog voordat wij de zekerheid verkregen hadden, dat op deze wijze aan onze tijdelijke verlegenheid een einde gemaakt zou worden, hadden wij ons reeds gewend tot twee personen, die ons vroeger bijdragen hadden toegezegd en die wij meenden, dat vrij spoedig met de voorbereiding daarvan gereed zouden kunnen komen. Het waren de heeren Dr. G. W. Kernkamp en J. Trosee, die zich bezighouden met de bewerking voor de pers van het tractaat over de regeering van Amsterdam van den schepen Bontemantel en van de notulen met bijlagen van het College van gedeputeerden der Nader geuniëerde provinciën. Wij hadden omtrent deze beide geschiedbronnen reeds zooveel vernomen, dat wij meenden, al moesten wij volgens de wet ons definitief oordeel over de uitgave daarvan nog opschorten totdat de tekst geheel in onze handen was gesteld, te mogen aannemen, dat de stof ons zou blijken de uitgave volkomen te verdienen. Op onze aanvrage hebben beide heeren bereidwillig verklaard, zooveel mogelijk spoed met het werk te zullen maken; maar verschillende omstandigheden hebben aanleiding gegeven, dat wij toch hunne handschriften nog niet hebben mogen ontvangen. Wij hopen het volgend jaar te kunnen berichten, dat beide werken ter perse gelegd zijn.

Gelukkig zullen wij, nu door de bereidwilligheid van prof. Krämer in onze eerste verlegenheid voorzien is, voorloopig niet over gebrek aan stof behoeven te klagen: gedurende de zomer-vacantie toch stroomden de aanbiedingen van medewerkers toe. Wij ontvingen ter inzage van Dr. J. C. Van Slee te Deventer een afschrift van het dagboek van den Leidschen hoogleeraar E. Van Bronckhorst, dat een

belangwekkend licht werpt op de toestanden aan deze universiteit in het begin der 17e eeuw, — en van Dr. A. Kluyver te Leiden een afschrift van het journaal van den beroemden Nicolaas Witsen over zijne reis in Rusland. Wij hebben de uitgave van beide werken, nadat zij op ons verzoek onderzocht waren en daarover aan ons gerapporteerd was, op ons genomen. Twee andere uitgaven, die van de oudste rekeningen der stad Groningen door Prof. P. J. Blok, en van de oudste gildenrekeningen van Dordrecht door Mr. J. C. Overvoorde zijn in bewerking, en wij meenen te mogen aannemen, dat zij alleszins geschikt voor onze werken zullen blijken.

Voor de *Bijdragen en mededeelingen* ontvingen wij van den heer L. Wichers te 's Gravenhage het verhaal van den raadpensionaris Van de Spiegel over zijne gevangenschap in 1795, en van Dr. J. A. Worp te Groningen het journaal van den beroemden Constantijn Huygens over zijne reis naar Venetië in het gevolg van Fr. van Aerssen. Zelfs uit het buitenland ontvingen wij aanbiedingen tot medewerking: Prof. A. Waddington te Lyon beloofde ons een overzicht van den regeeringsvorm der Vereenigde provinciën in de 17e eeuw van de hand van een Franschen diplomaat, en Prof. K. Höhlbaum te Giessen eenige stukken over den veldtocht van den Prins van Oranje in 1568. Deze stukken zullen met het bovenvermelde verslag van den gouverneur Van de Graaf over de overgave der Kaapkolonie het eerstvolgende deel der *Bijdragen en mededeelingen* waarschijnlijk vullen.

Nadat de uitgever der grafelijkheidsrekeningen van Holland en Zeeland Dr. H. G. Hamaker in het afgeloopene jaar overleden was, ontvingen wij van de familie hetgeen deze geleerde reeds ten papiere gebracht had voor de inleidingen en voor het glossarium op de rekeningen, die hij ons toegezegd had. Wij

hebben dit geheele omvangrijke materiaal in handen gesteld van twee leden van ons bestuur, die ons over den inhoud nader berichten zullen.

Nog kunnen wij vermelden, dat wij op voorstel van ons medelid Prof. Krämer voor hem verlof hebben gevraagd aan de familie Beijerman hier ter stede tot het doorzien der daar berustende papieren van Cornelis De Witt. Dit verlof is op de meest bereidwillige wijze verleend; Prof. Krämer gaf ons na een voorloopig onderzoek hoop, dat onder deze papieren wellicht stof voor eene uitgave schuilen zal.

Ten einde ook op den duur ons ruime medewerking uit alle deelen des lands te verzekeren, richtten wij in het voorjaar eene circulaire tot alle rijks-archivarissen en tot verschillende gemeente-archivarissen, waarin wij dringend om hunne medewerking verzochten. Wij vestigden daarin hunne aandacht op de omstandigheid, dat ons genootschap geen provinciaal maar een nationaal karakter draagt en dat het bestuur, zal het dit karakter van het genootschap kunnen handhaven, bijdragen behoeft uit alle deelen des lands. Droegen sommige vroegere publicatiën van ons genootschap wel eens eene sterke Utrechtsche kleur, de schuld daarvan lag aan de medewerkers buiten Utrecht, niet aan het bestuur, dat zeer tot zijn leedwezen bij hunne onthouding wel genoodzaakt was de schatten der onder zijn bereik zijnde Utrechtsche archieven te gebruiken, om de bestaande leemten aan te vullen. Terwijl het Nederlandsche archiefwezen in de laatste jaren gelukkige teekenen eener krachtige herleving vertoont, meenden wij de hoop te mogen uitspreken, dat in het vervolg ook de depots buiten Utrecht milde bijdragen voor onze werken zouden leveren. Wij verheugen ons te kunnen mededeelen, dat tengevolge van deze circulaire reeds dadelijk van drie zijden aanbiedingen van medewerking zijn ontvangen. De onderhandelingen over de uitgave daarvan zijn intusschen nog niet ver genoeg gevorderd, dan dat wij reeds thans mededeelingen daarover zouden kunnen doen.

Ten einde aan onze publicatiën eene wenschelijke bekendheid te verzekeren, hebben wij de vroeger vastgestelde lijst van de tijdschriften, aan wie het bestuur gewoon was exemplaren ter recensie toe te zenden, herzien en daarin eenige verandering gebracht. Ook op andere wijze werd in dezelfde richting gearbeid: wij verheugen ons te kunnen mededeelen, dat ons honorair lid de heer A. Lefèvre-Pontalis te Parijs in de vergadering van de Académie des sciences morales et politiques van 18 Maart 1893 een zeer vleiend verslag heeft gegeven van de door ons genootschap in den laatsten tijd bezorgde uitgaven. Het behoeft niet gezegd te worden, dat wij dit geheel uit eigene beweging gegevene bewijs van waardeering van iemand, die zich omtrent onze nationale geschiedenis zoo bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt als de heer Lefèvre-Pontalis, op den hoogsten prijs stellen.

Het is niet met zooveel voldoening, dat wij kunnen gewagen van onze bemoeiingen omtrent een ander deel onzer werkzaamheden. Onze ledenvergaderingen genoten in de laatste jaren niet meer dezelfde belangstelling als vroeger. Het getal bezoekers nam steeds af en de zorg voor het bespreken van een historisch onderwerp begon meer en meer te rusten op de schouders van den voorzitter. Het bestuur heeft getracht in dezen toestand eenige verbetering te brengen door het vaststellen van een rooster van sprekers voor den geheelen winter, wier namen op de convocatie-billetten vermeld werden, zoodat ieder lid vooraf althans eenigszins kon nagaan, over welke soort van onderwerpen hij eene voordracht had te

verwachten. Doch dit middel baatte slechts weinig: nagenoeg alleen leden van het bestuur meldden zich als sprekers aan en het bezoek der vergaderingen werd slechts weinig drukker. Onder deze omstandigheden heeft het bestuur gemeend, het houden van ledenvergaderingen bij wijze van proef gedurende een jaar te moeten staken. Toen enkele leden zich daarover beklaagden, is in het afgeloopene jaar weder eene lijst rondgezonden aan die leden, die men meende, dat voor eene spreekbeurt in aanmerking konden komen; doch het mocht niet gelukken een voldoend getal sprekers voor den winter bijeen te krijgen. Wij achtten ons dus niet verantwoord, om het houden van ledenvergaderingen reeds te hervatten. Verschillende middelen, om op andere wijze met de leden in betrekking te komen, zijn door ons overwogen, doch een definitief besluit is nog niet genomen.

De boekerij van het genootschap, die in de Utrechtsche universiteits-bibliotheek geplaatst is, verkeert in bevredigenden toestand. Lijsten der verkregene aanwinsten volgen hierachter onder bijlagen D en E [1]).— Omtrent het binden onzer boeken hebben wij eene nieuwe regeling getroffen door te bepalen, dat zulks voortaan niet voor rekening van ons genootschap zal geschieden dan met machtiging van een onzer bibliothecarissen. De 2e bibliothecaris zal geregeld nagaan, welke boeken, die in het leesgezelschap gecirculeerd hebben en daarna in de universiteits-bibliotheek worden opgenomen, gebonden moeten worden, hetzij omdat zij in de circulatie beschadigd zijn, hetzij

1) Deze lijsten loopen over 1 Mei 1892 tot 1 Mei 1893 en over 1 Mei 1893 tot 1 Januari 1894. Het scheen wenschelijk den termijn, vroeger steeds loopende van Mei tot Mei, in overeenstemming te brengen met den termijn, waarover verslag gedaan wordt. Als overgangsmaatregel worden dus ditmaal twee lijsten gegeven.

omdat zij uit losse afleveringen bestaan. Boeken, die eenmaal in de universiteits-bibliotheek zijn opgenomen, zullen niet meer voor rekening van het genootschap gebonden worden, dan nadat aan den 1en bibliothecaris zal gebleken zijn, dat zij vroeger in onvoldoenden staat zijn opgenomen.

Het leesgezelschap verheugde zich in de toetreding van 4 nieuwe leden. Ten einde tegemoet te komen aan de klacht van sommige leden, dat de portefeuilles somtijds geheel gevuld waren met weinig aantrekkelijke lectuur, hebben wij ons medelid, dat nu speciaal met het toezicht op het leesgezelschap belast is, gemachtigd sommige boeken uit de circulatie terug te houden. Er is geen gevaar, dat er zoodoende gebrek aan materiaal zal ontstaan, en de periodieke werken zullen thans spoediger onder de oogen onzer leden komen.

Ten slotte moeten wij vermelden, dat wij op verzoek van de Vereeniging van archivarissen gaarne onze adhaesie betuigd hebben aan het door de vereeniging aan de Tweede Kamer gerichte adres betreffende de stichting van een nieuw gebouw voor het Algemeene rijksarchief te 's Gravenhage. Het is bekend, dat de Tweede Kamer inderdaad tot de stichting van zulk een gebouw besloten heeft, doch niet op de door ons gewenschte plaats, maar in den tuin van het tegenwoordige gebouw.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

B. J. L. de Geer van Jutfaas,
Voorzitter.

S. Muller Fz.,
Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP[1].

BESTUUR.

Dr. R. J. Fruin, *Eerevoorzitter.*
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*
Mr. M. S. Pols, *Ondervoorzitter.*
Mr. S. Muller Fz., *Eerste Secretaris.*
Mr. R. Fruin Th.Az., *Tweede Secretaris.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*
Dr. H. E. Moltzer, *Eerste Bibliothecaris.*
Dr. F. J. L. Krämer, *Tweede Bibliothecaris.*
Dr. W. G. Brill.
Mr. J. A. Grothe.

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1894.

HONORAIRE LEDEN.

Edmondo De Amicis, te Turijn.
L. De Baecker, te Bergues.
W. Bode, te Berlijn.
E. De Borchgrave, te Brussel.
G. Mc. Call Theal, te Kaapstad.
Luigi Cossa, te Pavia.
E. Van Even, te Leuven.
Mariano Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. De Geer van Oudegein, te Utrecht.
Henry Havard, te Parijs.
A. Henne, te Brussel.
J. H. Hessels, te Cambridge.
K. Höhlbaum, te Giessen.
E. Hubert, te Luik.
Ed. Jacobs, te Wernigerode.
A. Lefèvre Pontalis, te Parijs.
H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
K. Nijs, te Antwerpen.
M. Philippson, te Berlijn.
K. Piot, te Brussel.
Ch. Rahlenbeck, te Brussel.
C. A. Serrure, te Brussel.
Rajah Sourindro Mohun Tagore, te Calcutta.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
W. Wattenbach, te Berlijn.
A. Wauters, te Brussel.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. Van Aalst, te 's Gravenhage.
Dr. J. G. R. Acquoy, te Leiden.
H. J. Allard, te Maastricht.
Mr. A. J. Andreae, te Kollum.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
Th. J. I. Arnold, te Gent.
Mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, te Baarn.
J. A. F. Backer, te Vreeland.
Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
F. De Bas, te 's Gravenhage.
H. Bavinck, te Kampen.
Mr. A. J. De Beaufort, te Leusden.
J. B. De Beaufort, te Woudenberg.
Mr. J. F. De Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. De Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Utrecht.
V. Becker, te Oudenbosch.
A. A. Beekman, te Schiedam.
Jhr. Mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland, te 's Gravenhage.
Mr. A. R. Van Bel, te Amsterdam.
G. J. G. C. graaf Van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
Mr. N. P. Van den Berg, te Amsterdam.
Dr. J. Bergsma, te Groningen.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
Mr. H. G. Betz, te 's Gravenhage.
W. Van Beuningen, te Utrecht.
J. L. Beyers, te Amsterdam.
Mr. W. Bezemer, te Rotterdam.
Dr. H. Blink, te Amsterdam.
Dr. P. J. Blok, te Groningen.
Mr. P. Van Blom, te 's Gravenhage.

P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
Mr. J. Wessels Boer, te Medemblik.
Mr. C. F. baron Van den Boetzelaer van Dubbeldam, te Bilt.
Dr. U. P. Boissevain, te Groningen.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
Jhr. Mr. W. J. M. Bosch van Oud-Amelisweerd, te Utrecht.
Mr. P. Van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
Dr. W. G. Brill, te Utrecht.
J. Broekema, te Middelburg.
Dr. G. Brom, te Groningen.
Dr. H. Brugmans, te Utrecht.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
Mr. W. H. Ikman van Burck, te Amsterdam.
Dr. C. H. T. Bussemaker, te Haarlem.
Dr. I. J. Le Cosquino de Bussy, te Amsterdam.
Jhr. P. H. A. Martini Buys, te Rotterdam.
Dr. W. Caland, te Breda
Mr. A. W. Van Beeck Calkoen, te Utrecht.
J. Craandijk, te Haarlem.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
J. L. Van Dalen, te Dordrecht.
Mr. W. K. baron Van Dedem, te 's Gravenhage.
A. H. A. C. Diegerick, te Gent.
Dr. Is. Van Dijk, te Groningen.
P. J. Van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
Dr. J. I. Doedes, te Utrecht.
N. D. Doedes, te Leeuwarden.
Dr. J. J. Doesburg, te Hoorn.
P. J. D. Van Dokkum, te Utrecht.
Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
K. Dumon, te Amsterdam.
C. F. Van Duyl, te Groningen.

P. Van Eeghen, te Amsterdam.
C. P. Van Eeghen Jr., te Amsterdam.
Mr. J. Van Eik Jr., te Amsterdam.
Mr. D. Engelberts, te Zutphen.
Mr. A. J. Enschedé te Haarlem.
Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
Mr. J. P. N. Ermerins, te Middelburg.
Mr. D. Everwijn, te 's Gravenhage.
A. N. J. Fabius, te Amsterdam.
Mr. G. J. Fabius, te Utrecht.
Mr. J. A. Feith, te Groningen.
Mr. H. O. Feith, te Groningen.
Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. C. Fock, te 's Gravenhage.
D. Franken Dz., te Parijs.
Mr. G. D. Franquinet, te Maastricht.
J. Frederichs, te Ostende.
J. De Fremery, te 's Gravenzande.
Dr. R. J. Fruin, te Leiden.
Mr. R. Fruin Th. Az., te Utrecht.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Jhr. Mr. A. G. De Geer, te Haarlem.
Mr. B. J. L. baron De Geer van Jutfaas, te Utrecht.
Dr. G. H. J. W. J. Geesink, te Amsterdam.
E. F. Georges, te Utrecht.
Mr. S. J. Van Geuns, te Utrecht.
Mr. S. Van Gijn, te Dordrecht.
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
Mr. W. baron Van Goltstein, te Londen.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
Mr. S. Gratama, te Assen.
D. De Groot, te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe, te Utrecht.

J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Msgr. G. Gul, te Utrecht.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Zwolle.
Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
J. W. G. Van Haarst, te Groningen.
Dr. A. G. Van Hamel, te Groningen.
Mr. C. E. Harbord, te Utrecht.
G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek, te Langbroek.
Mr. L. Van Hasselt, te Zwolle.
Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
Mr. J. E. Heeres, te 's Gravenhage.
Mr. C. G. C. Van Hengst, te Utrecht.
Mr. C. G. Berger van Hengst, te Utrecht.
C. H. Den Hertog, te Amsterdam.
J. A. Heuff Az., te Avezaath.
Mr. A. C. Van Heusde, te Utrecht.
J. H. C. Heyse, te Zieriksee.
J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
J. H. Hingman, te 's Gravenhage.
J. C. Gijsberti Hodenpijl, te Naarden.
F. A. Höfer, te Hattem.
J. H. Hofman, te Schalkwijk.
Mr. H. graaf Van Hogendorp, te 's Gravenhage.
A. Hollestelle, te Tholen.
Dr. I. M. J. Hoog, te Brielle.
A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
Dr. M. Th. Houtsma, te Utrecht.
Dr. J. De Hullu, te Deventer.
Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevecht, te Utrecht.
Mr. N. J. Van IJsselsteyn, te 's Gravenhage.
A. Ising, te 's Gravenhage.
Mr. F. A. R. A. baron Van Ittersum, te Utrecht.

Dr. J. A. H. G. Jansen, te Rijzenburg.
Jhr. Mr. W. F. De Jonge, te Utrecht.
Mr. J. G. C. Joosting, te Utrecht.
Mr. W. Van der Kaay, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. P. C. Van Karnebeek, te Leersum.
Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
Dr. L. A. Kesper, te Gouda.
E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
Mr. F. Der Kinderen Fz., te 's Gravenhage.
Dr. H. G. Kleyn, te Utrecht.
B. H. Klönne, te Amsterdam.
Mr. W. P. Sautijn Kluit, te Amsterdam.
Dr. A. Kluyver, te Leiden.
Dr. W. P. C. Knuttel, te Gravenhage.
A. M. Kollewijn Nz., te Amersfoort.
Dr. F. J. L. Krämer, te Utrecht.
Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
Dr. A. J. Kronenberg, te Deventer.
Dr. E. F. Kruyf, te Groningen.
Dr. A. Kuyper, te Amsterdam.
Dr. B. H. Steringa Kuyper, te Middelburg.
Dr. G. H. Lamers, te Utrecht.
Dr. G. J. Landweer Az., te Amsterdam.
Dr. L. A. Van Langeraad, te Stolwijk.
Mr. F. A. J. Van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
W. J. Leendertz, te Amsterdam.
Dr. E. H. Van Leeuwen, te Utrecht.
J. H. Van Lennep, te Zeist.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
F. baron Van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. R. Melvil baron van Lijnden, te Utrecht.
Dr. J. P. T. Van der Lith, te Utrecht.
A C. Loffelt, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. W. H. De Savornin Lohman, te Amsterdam.
A. Van Lommel, te Grave.

A. Loosjes, te Amsterdam.
Mr. A. M. Maas Geesteranus, te 's Gravenhage.
Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Jhr. Mr. J. L. A. Martens, te Utrecht.
Dr. R. P. Mees R. Az., te Rotterdam.
Dr. J. Mendels, te 's Gravenhage.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Mr. P. A. N. S. Van Meurs, te 's Gravenhage.
D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.
E. W. Moes, te Amsterdam.
Mr. G. Moll, te Amsterdam.
Dr. H. E. Moltzer, te Utrecht.
Dr. K. W. M. Montijn, te Schiedam.
F. D. J. Moorrees, te Vianen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
J. C. Van der Muelen, te 's Gravenhage.
Mr. H. J. A. Mulder, te 's Gravenhage.
Mr. J. W. Mulder, te Zwolle.
L. Mulder, te 's Gravenhage.
Dr. J. W. Muller, te Leiden.
Dr. P. L. Muller, te Leiden.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
Dr. J. C. Naber, te Utrecht.
F. Nagtglas, te Utrecht.
F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
Dr. D. C. Nijhoff, te 's Gravenhage.
M. Nijhoff, te 's Gravenhage.
A. J. Nijland, te Utrecht.
Mr. W. H. Nolen, te 's Hertogenrade.
M. Noordtzy, te Kampen.
Mr. F. H. Van Notten, te Amsterdam.
Mr. O. W. Star Numan, te 's Gravenhage.

F. D. O. Obreen, te Amsterdam.
A. P. M. Van Oordt, te Leiden.
Dr. A. A. Van Otterloo, te Zutphen.
Mr. J. C. Overvoorde, te Dordrecht.
Mr. J. C. De Marez Oyens, te 's Gravenhage.
Mr. R. W. J. Van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.
Mr. A. A. Van Wulfften Palthe, te Oldenzaal.
Mr. M. C. H. ridder Pauw van Wieldrecht, te Zeist.
Mr. J. E. Van Persijn, te Utrecht.
Mr. P. Pet, te Groningen.
Dr. A. Pierson, te Amsterdam.
Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage
Dr. F. Pijper, te Berkhout.
Dr. E. D. Pijzel, te Amsterdam.
H. G. Van der Poel, te Venendaal.
H. Kleyn van de Poll, te Utrecht.
Mr. M. S. Pols, te Utrecht.
Ch. J. Polvliet, te 's Gravenhage.
A. Winkler Prins, te Amsterdam.
Dr. P. Jz. Proost, te Ooster-Blokker.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
J. C. W. Quack, te Ravenstein.
A. F. J. Reiger, te Lunteren.
B. Reiger, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
Dr. J. Reitsma, te Groningen.
Mr. W. J. Van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
Dr. C. H. Van Rhijn, te Groningen.
Jhr. B. W. F. Van Riemsdijk, te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. Van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Dr. W. N. Du Rieu, te Leiden.
Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
Jhr. Mr. J. Roëll, te 's Gravenhage.
T. M. Roest, te Leiden.
Dr. H C. Rogge, te Amsterdam.

Mr. H. G. Römer, te Jutfaas.
Dr. M. A. N. Rovers, te Utrecht.
Mr. A. J. Royaards, te Amsterdam.
Mr. G. Royaards, te 's Gravenhage.
Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, te Utrecht.
Mr. H. Royaards van Scherpenzeel, te Utrecht.
A. H. Sassen, te Helmond.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye Dz., te Amsterdam.
J. H. L. Van der Schaaff, te Haarlem.
Dr. H. J. A. M. Schaepman, te Rijzenburg.
J. N. Scheltema, te Zeist.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
A. baron Schimmelpenninck van der Oye van Nyenbeek, te Utrecht.
L. Schouten Hz., te Utrecht.
J. Schulman, te Amersfoort.
Mr. J. M. W. Van der Poorten Schwartz, te Driebergen.
Dr. G. P. Seyn, te 's Gravenhage.
E. H. A. Seypgens, te Leiden.
Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
Jhr. Dr. I. P. Six van Hillegom, te Amsterdam.
J. C. Van Slee, te Deventer.
Mr. A. G. A. baron Sloet, te Zwolle.
Mr. J. J. S. baron Sloet, te Arnhem.
Dr. G. M. Slothouwer, te Rotterdam.
Jhr. M. P. Smissaert, te 's Gravenhage.
J. F. Van Someren, te Utrecht.
F. N. Van der Stok, te Zwolle,

Dr. J. A. Van der Stok, te Venlo.
W. B. Stoof, te Utrecht.
Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, te 's Gravenhage.
Dr. L. J. Suringar, te Amsterdam.
Dr. P. H. Suringar, te Assen.
Jhr. Mr. O. Q. Van Swinderen, te Groningen.
Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, te 's Gravenhage.
Mr. J. Telting, te 's Gravenhage.
Dr. P. P. H. Alberdingk Thijm, te Leuven.
M. H. J. P. Thomassen, te Utrecht.
Mr. G. Van Tienhoven, te 's Gravenhage.
A. Des Tombe, te 's Gravenhage.
Jhr. W. F. Trip van Zoudtlandt, te Hattem.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
J. H. W. Unger, te Rotterdam.
Dr. J. M. J. Valeton, te Amsterdam.
Dr. M. C. Valeton, te Arnhem.
Mr. I. B. J. N. ridder De Vanderschueren, te 's Gravenhage.
Dr. S. D. Van Veen, te Groningen.
Dr. J. Verdam, te Leiden.
Mr. A. VerHuell, te Arnhem.
Mr. P. VerLoren van Themaat Rz., te Utrecht.
Mr. W. A. baron Van Verschuer, te 's Gravenhage.
Dr. P. J. Veth, te Arnhem.
M. H. Van Visvliet, te Middelburg.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
Mr. G. De Vries Az., te 's Gravenhage.
R. W. P. De Vries, te Amsterdam.
G. H. Van Borssum Waalkes, te Huizum.
Mr. J. Van Walré, te Utrecht.
P. M. H. Welker, te Numansdorp.
H. M. Werner, te Zutfen.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
L. Wichers, te 's Gravenhage.

C. N. Wijbrands, te Enschedé.
Jhr. Mr. H. M. J. Van Asch van Wijck, te Utrecht.
Jhr. Mr. L. H. J. M. Van Asch van Wijck, te Renen.
Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.
Dr. J. A. Wijnne, te Utrecht.
Dr. G. Wildeboer, te Groningen.
Dr. H. D. Tjeenk Willink, te Haarlem.
Dr. J. Te Winkel, te Amsterdam.
Dr. L. Wirth, te Utrecht.
E. Cats Wor, te Zwolle.
Dr. J. A. Worp, te Groningen.
Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
Jhr. Mr. E. W. F. Wttewaal van Stoetwegen, te St. Petersburg.

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN,

WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT [1]).

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

---

1) Bovendien ontvangen de volgende Nederlandsche bibliotheken gratis de werken van het Genootschap:
Universiteits-Bibliotheek, te Amsterdam.
Openbare Bibliotheek, te Arnhem.
Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.
Provinciale Bibliotheek van Zeeland, te Middelburg.
Universiteits-Bibliotheek, te Utrecht.
Stedelijke Bibliotheek, te Utrecht.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Bergischer Geschichts-Verein, te Bonn.

Künstler-Verein für bremische Geschichte und Alterthümer, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Commissions royales d'Arts et d'Archéologie, te Brussel.

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Université royale de Norvège, te Christiania.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Verein für Geschichte des Bodensee's und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Messager de Gand, te Gent.

Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië, te 's Gravenhage.

Indisch Genootschap, onder de zinspreuk: Onderzoek leidt tot waarheid, te 's Gravenhage.

Nederlandsche Heraut, te 's Gravenhage.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Nieder-Sachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

English historical Review, te Londen.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lubeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Universiteit, te Lund.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Revue Bénédictine de l'abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het land van Waas, te St. Nikolaas.

Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Reale Societa Romana di Storia patria, te Rome.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Geschiedenis en Oudheidkunde, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Société scientifique et littéraire du Limbourg, te Tongeren.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Ober-Schwaben, te Ulm.

Universiteits-Bibliotheek, te Upsala.

Oneida historical Society, te Utica. (New-York.)

Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Smithsonian Institution, te Washington.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für österreichische Geschichtsforschung, te Weenen.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

BIJLAGE C.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
In kas	f 6364.37½	Druk Bullarium	f 362.50
Gereserveerd	„ 1500.—	In kas	„ 7501.87½
	f 7864.37½		f 7864.37½

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
In kas	f 1379.43½	Drukkosten	f 707.40½
Rente van het kapitaal	„ 348.69	Papier	„ 287.70
Contributiën	„ 3450.—	Schrijfloon	„ 53.55
Verkoop Werken	„ 46.19	Aankoop boeken	„ 54.85
„ Bullarium	„ 195.60	Bindwerk	„ 148.45
	f 5419.91½	Assurantie	„ 27.80
		Bodeloon	„ 50.10
		Administratiekosten	„ 101.25
		Te kort Leesgezelschap	„ 120.11
		Gereserveerd	„ 1500.—
		In kas	„ 2368.70
			f 5419.91½

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Contributiën	f 196.—	Aankoop boeken	f 195.47½
Tekort in kas	„ 120.11	Aanmaak portefeuilles	„ 7.75
	f 316.11	Amanuensis	„ 50.05
		Bodin	„ 49.05
		Administratiekosten	„ 13.78½
			f 316.11

BIJLAGE D.

LIJST DER VAN MEI 1892 TOT MEI 1893 DOOR SCHENKING OF RUILING VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

TEN GESCHENKE ONTVANGEN BOEKWERKEN.

a. VAN DE SCHRIJVERS.

S. Muller Fz. Verslag over het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1891.

J. J. Graaf. Uit de levens der maechden van den Hoeck te Haarlem, en vervolg, bl. 159—222.

R. Fruin Th.Az. Verslag omtrent oude gemeente- en waterschapsarchieven in de provincie Utrecht over 1891.

J. F. Croockewit. Korte kroniek van het kasteel Duurstede.

J. J. Backer Dirks. Uit den franschen tijd.

J. P. J. W. Komdörffer. Militair onderwijs enz., 2e vervolg.

N. J. Singels. Van de Noordkaap naar het Kremlin en Alhambra.

J. A. Van der Stok. Levensbeschrijving van Z. E. Menno David graaf Van Limburg Stirum.

Neussel. Los cuatro Viajes de Christobol Colon.

P. M. K. Welker. Geschiedenis van Cromstrijen.

K. Stallaert. Sinte Kunera van Rheenen.

A. Looyen. Verslag van den directeur van het koninklijk kabinet van penningen en gesneden steenen te 's Hage.

C. Fey. Der anteil der Jesuiten an der preuszischen Königskrone.

C. Fey. Rom und die Toleranz.

J. E. Heeres. Beredeneerde lijst van boekwerken over Nederlandsche geschiedenis, in Nederland en het buitenland verschenen in de jaren 1888—1891.

S. Muller Fz. Het archief der bisschoppen van Utrecht.

Bertolotti. Martiri del libero pensiero.

The oldest history of man in the light of recent researches.

A visit to the Vienne bible-museum.

The newly discovered papyrus of the septuaginta.

C. W. Bruinvis. Het witte hof te Alkmaar.

C. W. Bruinvis. Vicary van Jacob Mathijszoon.

C. W. Bruinvis. Twee brieven betreffende het Carmelieten-klooster te Oudorp.

C. W. Bruinvis. Afrekening van Gerrit Jansz. van Aken.

C. Rahlebeck. Les trois Régentes des Pays-Bas (1507—67).

C. Rahlebeck. Notes sur les réformés flamands et wallons du 16e siècle, réfugiés en Angleterre.

P. N. Van Doorninck. Inventaris van het oud-archief der heerlijkheid en gemeente Neder-Hemert.

E. B. Kielstra. Sumatra's Westkust sedert 1850.

F. De Bas en A. C. baron Snouckaert van

Schauburg. Het 2e hollandsche, daarna het 11e fransche regiment Huzaren.

De Katholiek, Dl. 102, October 1892—April 1893.

H. Van Apeldoorn. Nog een woord over Protestantsch verweer.

J. J. Graaf. Monsignore Joannes Franciscus Vregt, Vicaris-generaal.

P. Van den Brandeler. De Groote of St. Jacobskerk te 's Gravenhage.

H. O. Feith. Vacatiën en reiskosten van regeeringsleden.

C. P. Van Eeghen. Feestgave op Menno Simons, 1492/1892.

H. T. Schouten. Het geslacht Belmonte.

Alph. Wauters. Table chronologique des chartes et diplomes imprimés concernant l'histoire de la Belgique, T. VIII.

C. W. Bruinvis. Over Alkmaarsche geschiedboeken en geschiedschrijvers.

L. Serrurier. Prof. Schlegel's zoogenaamde kritiek van het Japansch-Nederlandsch Woordenboek, Dl. III.

C. W. Bruinvis. Verslag van het stedelijk Museum te Alkmaar over 1892, met Supplement van den Catalogus der Prentverzameling.

G. H. Van Borssum Waalkens. De houten doopvont in het Museum van het Friesch Genootschap.

G. Brom. Bullarium Traiectense, II, 1.

C. J. Polvliet. Genealogie van het oud-adelijk geslacht Van der Does.

Tweede bijeenkomst der Rijks-archivarissen. Uittreksel der notulen.

J. J. Backer Dirks. Nagelaten herinneringen van den vice-admiraal Jhr. A. C. Twent.

A. A. Looyen. Vondst van gouden munten te Kudelstaart bij Aalsmeer, Juli 1892.

Th. M. Roest. Médaille mortuaire de Jan Van Arnhem, non citée par Van Loon.

Douglas Campbell. The puritans in Holland, England and America. (Geschenk van den heer J. R. Planten).

Catalogus van de Tentoonstelling te 's Hage 1—3 Augustus 1891, ter gelegenheid van „De jaren 1830—1832 met de oud-strijders herdacht".

Naamlijst der boeken van het Genealogisch Heraldiek Genootschap „De Nederlandsche Leeuw" te 's Gravenhage.

Legrelle. L'acceptation du testament de Charles II, Roi d'Espagne, par Louis XIV.

Afstamming van H. M. Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, uit de Walravische en de Ottonische linie van het Huis van Nassau.

Der kleine Geschichtsfälscher oder Janssen in der Westentasche.

Th. H. F. Van Riemsdijk. Verslag van het Rijks-archief, 1892.

b. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst, XIII. XIV.

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, XIII.

Departement van Marine

Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht, 1891/2.

Burgemeester en Wethouders van Utrecht.

Gemeenteverslag over 1891.

Koninklijke Bibliotheek.

Verslag over den toestand der Bibliotheek in 1891.

Knuttel. Catalogus van de Pamfletten-verzameling, II, 1.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Bronnen van de Geschiedenis van Rotterdam, I. De Regeering van Rotterdam 1328—1892.

Bibliotheek en Leeskabinet te Rotterdam.

Verslag, n° 34.

Muntcollege te Utrecht.

Catalogus der gouden, zilveren en koperen speciën, geslagen in de Nederlandsche gewesten door de Frankische vorsten enz. van de vroegste tijden af tot op de Pacificatie van Gent.

Stedelijk Museum te Leiden.

Verslag der commissie over 1891.

Zesde Supplement van den Catalogus van 1886.

Provinciale Bibliotheek van Zeeland.

Catalogus der Pamfletten, Tractaten enz.

Fédération archéologique et historique de Belgique.

Compte-rendu, 1891.

Congrès archéologique, Session 7.

Bestuur van het provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe.

Verslag over 1892.

The New South Wales Government Board.

Historical Records, I, 2.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.

Zeitschrift, VII, 1—4.

Akademischer Verein deutscher Historiker in Wien.

Bericht, 1889/90. 1890/91. 1891/92.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

Nederland en Nederlandsch Indië.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

Verslagen en mededeelingen Afd. Natuurkunde, 3e reeks, IX, 2. 3.

Verslagen en mededeelingen Afd. Letterkunde, 3e reeks, VIII, 3; IX, 1. 2. 3.

Verhandelingen Afd. Natuurkunde, XXIX, 1e Sectie I, 1—6; 2e Sectie I, 1—8.

Verhandelingen Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, I, 1. 2.

Jaarboek, 1891.

Vejanius carmen.

Register op de Verslagen en mededeelingen Afd. Natuurkunde, 3e reeks, D. I—IX.

Provinciaal Utrechtsch Genootschap.

Aanteekeningen, 1892.

Verslag, 1892.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis.

Aanwinst van Bibliotheek, Museum enz., 1891.

Overijselsche stad-, dijk- en markerechten, I, 10. 11; III, 19.

Verslag der 68e vergadering.

Reglement, 1892.

Friesch Genootschap.

De vrije Fries, XVIII, 3e reeks, VI, 1. 2.

Verslag, 63. 64.

Van Veen. Aanvullingen en verbeteringen van Romeins naamlijst.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Notulen, XXIX, 3. 4; XXX, 1. 2. 3.

Tijdschrift, XXXV, 1. 2. 3. 4; XXXVI, 1. 2.

Verhandelingen, XLVII.

Verbeteringen der Verhandelingen, XLV, 3. 4.

Nederlandsch-Indisch plakaatboek, X.

Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Handelingen en mededeelingen, 1890/1. 1891/2.

Levensberichten, 1891. 1892.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

Handelingen, 1887—1891.

Catalogus der boekerij, 1e Supplement, Platen.

Société historique et archéologique de Limbourg.

Publications, XXVIII.

Nederlandsche Heraut.

Tijdschrift, VII, 4.

Indisch Genootschap.

Notulen, 15 Maart, 28 Mei, 18 October, 15 November, 14 December 1892 en 24 Januari 1893.

Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Bijdragen, VII, 4; VIII, 1. 2.

BELGIË.

Académie d'Archéologie de Belgique.

Annales, XLVI (Série 4, tome 6), 4. 5. 6. 7.

Commission royale d'Art et d'Archéologie de Belgique.

Bulletin, 1890. 1891 (année 29. 30).

Vlaamsche Akademie voor taal- en letterkunde.

Verslagen, 1892, Januari—Mei.
Jaarboek, 1892.
Leviticus. Klank- en vormleer van het mnl. dialect der St. Servatius legende.

Société d'Archéologie de Bruxelles.

Annales, VI, 1. 2. 3. 4; VII, 1. 2.
Annuaire, IV, 1893.

Société archéologique de Namur.

Annales, XIX, 4; XX, 1.
Rapport, 1891.

Oudheidkundige kring van het land van Waas.

Annales, XIII, 4; XIV, 1.

Institut archéologique liégeois.

Rapport, 1891.
Bulletin, XXII, 1. 2.

Redactie van den Messager des sciences historiques.

Messager des sciences historiques, 1892, 1. 2. 3. 4.

Bollandisten te Brussel.

Analecta, XI, 3. 4; XII, 1.

Abbaye de Maredsous.

Revue Bénédictine, 1890, 2—12; 1891; 1892; 1893, 1—5.
Les véritables origines du chant Grégones, 1890.
Anecdota Maredsolana, I Liber comicus, 1893.
Monasticon Belge, I, livr. 1: Province de Namur.

DUITSCHLAND.

Königlich Bayerische Akademie von Wissenschaften.

Sitzungsberichte, 1891, 4. 5; 1892, 1. 2. 3. 4.
Abhandlungen (historische Classe), XX, 1.

Kaiserliche Akademie für Wissenschaften.

Archiv für Oesterreichische Geschichte, LXXVIII, 1.

Königlich Sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.

Berichte über die Verhandlungen der philologisch-historischen Classe, 1891, 2. 3; 1892, 1. 2.
Abhandlungen, XIII, 4.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben.

Württembergische Vierteljahrhefte, Neue Folge, 1er Jahrg., 1. 2. 3. 4.
Dr. Kapff. Deutsche Vornamen und Geschlechtsnamen.

Bergischer Geschichtsverein.

Zeitschrift, 28, Neue Folge, 18.
Prof. Crecelius. Beiträge zur Bergisch-Niederrheinischen Geschichte.

Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte.

Zeitschrift, XX, 11.

Institut für österreichische Geschichtsforschung.

Mittheilungen, XIII, 2. 3. 4; XIV, 1.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Neues lausitzisches Magazin, LXVIII, 1. 2.

Verein für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde.

Zeitschrift, VI, 3.
Mittheilungen, V, 2—10
Bericht, 1890/91.

Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde.

Jahrg. XXIV, 2; XXV.

Stadt-Archiv von Köln.

Mittheilungen, XXI. XXII.

Historischer Verein für den Niederrhein.

Annales, 54. 55.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins te Bremen.

Bremisches Jahrbuch, 16.

Verein für Alterthumsfreunde im Rheinlande.

Jahrbücher, Heft 92. 93

Historischer Verein von Oberpfalz und Regensburg.

Verhandlungen, Register, Bnd. 1—40.

Historischer Verein für Steiermark.

Mittheilungen, 40.
Beiträge, Jahrg. 24.

Verein für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde.

Zeitschrift, VIII, 1. 2.
Thüringische Geschichtsquellen. V, 2.

Verein für Mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde.

Jahrbücher, 57.

Aachener Geschichtsverein.

Zeitschrift, XIV.

Düsseldorfer Geschichtsverein.

Beiträge zur Geschichte des Niederrheins, VI.
Tagebuch des Lieutenants A. Vossen.
Dr. Redlich. Die Anwesenheit Napoleons I in Düsseldorf im Jahre 1811.

Verein für Geschichte, Sprache und Literatur in Elsass-Lothringen.

Jahrbuch, VIII.

Kaiserlich-Königliche Geographische Gesellschaft in Wien.

Jahrbuch, XXXIV. XXXV.

Verein für Hessische Geschichte und Landeskunde.

Mittheilungen, 1890, I—IV; 1891, I—IV.
Zeitschrift, XVI. XVII.

Verein für die Geschichte der Stadt Meissen.

Mittheilungen, III, 1. 2.

Historischer Verein für Niedersachsen.

Zeitschrift, 1892.

Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde.

Jahresbericht über 1892.

Germanisches Museum zu Nürnberg.

Katalog der Holzstiche (XV—XVIII Jahrh.), 1er Theil.
Mittheilungen, 1892.
Anzeiger, 1892.

Oberhessischer Geschichtsverein.

Mittheilungen, Neue Folge, III.

Zwitserland.

Société d'histoire de la Suisse romande.

Mémoires et documents, 4e dl., 1e afl.

Société d'histoire et d'archéologie de Genève.

Mémoires et documents, Nouvelle Série, III, 2.

Spanje.

Real Academia de la Historia.

Boletin, XX, 4. 5. 6; XXI, 1. 2. 3. 4. 5. 6; XXII, 1. 2. 3. 4.

Zweden en Noorwegen.

Bibliotheek der Universiteit te Christiania.

Festprogramm, 20 September 1881.
B. Dahl. Die lateinische Partikel ut, 1883.

Universiteit te Upsala.

Strinnholm. Sveriges Historia. Dl. 1. 2. 3.
Arndt. Schwedische Geschichte. Leipzig. 1839.
Olai Petri Svenska Krönika ed. Klemming. Stockholm, 1860.
Bexell. Riksdags-historiska anteckningar. Christianstad, 1839.
C. R. Berch. Beskrifning öfwer Swenska Mynt. Upsala, 1773.
Gustaffs I och Erichs XIV Chrönikor, ed. Aeg. Girs. 1670.

Bullarium Romano-Sueco-Gothicum, ed. Celse. 1782.
Katalog öfver Upsala Universitets-Bibliotheks fornisländska och fornnorska Handschrifter. Upsala, 1892.
Bygden. Förteckning a tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiszt-topografiska Beskrifning, förnämligast hämtade ur Westinska Samlingarne i Upsala Universitets-Bibliothek. 1892.
Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfan det i Upsala, I. Upsala, 1890—1892.
Nyare Bidrag till Kännedom om de Svenska Landsmålen och Swenskt Folklif, X—XLVI.

Universiteit te Lund.

Acta, XXVIII, 1891/92, n° 2 (A°rs-skrift).

Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Stockholm.

Månadsblad, XIX (1890).

ENGELAND.

Redactie der English historical Review.

English historical Review, 26. 27. 28. 29. 30.

AMERIKA.

Smithsonian Institution:

Contributions to North American Ethnology, VI.
Annual report for the year, ending June 1889.
Omaha and Ponka letters.
Catalogue of prehistoric works.
Chronological history of plants.
J. C. Pilling. Bibliography of the Algonquia languages.
Contributions to knowledge, Vol XXXVIII.

BIJLAGE E.

LIJST DER VAN MEI TOT DECEMBER 1893 DOOR SCHENKING OF RUILING VOOR HET GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

GESCHENKEN VAN:

Burgemeester en Wethouders van Utrecht: Gemeenteverslag over 1892 en kaart.
——— Catalogus van het archief, Afd. I, 1122—1577, door S. Muller Fz.
Departement van Binnenlandsche zaken: Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven, XIV.
——— R. Van de Casteelen. Gedichten, 2 deelen.
——— Lagemans. Recueils des Traités, XI.
Muntcollege: Catalogus der gouden, zilveren en koperen speciën, 2e gedeelte.
Kerkeraad van de Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente te Rotterdam: Catalogus van de Bibliotheek.

Burgemeester en Wethouders van Leiden: Zevende supplement op den Catalogus van 1886 van het Stedelijk Museum over 1892.

——— Verslag der commissie van beheer van het Museum over 1892.

Burgemeester en Wethouders van Rotterdam: Jaarverslag van de commissie voor het Archief, 1893.

Frederik Muller en C°: Populaire Prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw. 1893.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer te Emden: Jahrg. X, 2.

Redactie van De Katholiek: De Katholiek, CIII, Juni—September 1893; CIV, October en November 1893.

Waddington: La republique des Provinces Unies en 1630. Paris, 1893.

J. E. Heeres: Beredeneerde lijst van boekwerken over Nederlandsche Geschiedenis in Nederland en in het Buitenland; Januari 1892—Juni 1893.

P. N. van Doorninck: Supplement op den Inventaris van het Oud-archief van Neder-Hemert.

J. P. Vaillant: Beschrijving der Verzamelingen van het Groot-Oosten der Nederlanden. Gedenk-, draagpenningen, enz.

J. C. Singels: Inventaris van het oud-archief der stad Leeuwarden.

Th. H. F. Van Riemsdijk: Verslag van het Rijks-archief te 's Hage, 1892.

E. B. Kielstra: Het eiland Bali (overdruk Gids, 1893).

P. Alberdingk Thijm: Les ducs de Lotharingie au Xe et XIe Siècle.

K. Roest: Essäi de classification des monnaies du comté, pais duché de Gueldre.

——— Médaillon au buste de Joann Lotin.

A. Steffens: Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der Heeren van ter Horst in het land van Kessel.

R. Fruin Th. Az.: Verslag omtrent oude Gemeente- en Waterschapsarchieven in de Provincie Utrecht over 1892.

A. A. Looyen: Uittreksel uit het verslag van den Directeur van het koninklijk kabinet van penningen te 's Hage.

K. Stallaert: Toespraak in de Vlaamsche Akademie voor taal- en letterkunde.

C. W. Bruinvis: Twee overdrukjes uit de Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem.

J. J. Graaff: Overdrukje uit de Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem.

J. Van den Baan: Geneologie van de Zierikzeesche familie Van den Baan.

Van den Baan en De Vos: Genealogie Teelink.

A. C. Kruseman: Aanteekeningen betreffende den boekhandel van Noord-Nederland in de 17^{e} en 18^{e} eeuw.

N. J. Singels: Athene, Constantinopel, Smyrna.

J. R. Planten (Geschenk-exemplaar van de St. Nicholas Society of the city of New-York): Record of the Van Speyk dinner, 8 May 1893.

J. H. Hofman: J. C. Droochsloot en zijn zoon Cornelis.

J. A. Feith: Rijder- en Leeuwengrooten van Koevorden en Selwerd.

——— Ein lavacrum des XII^{en} Jahrhunderts.

H. M. Kesteloo: Aagtekerke.

J. Honig Jz. Jr.: Jaarlijksch Verslag over den

toestand der Vereeniging van de Zaanlandsche Oudheidkundige verzameling. 1892/3.

Dr. A. C. Duker: Eenige onuitgegeven brieven van en aan G. Voetius.

C. Höfer: Zwei Schriftstücke zur Berichtigung von A. Schierenberg's Drucksache „Die Rätsel der Varusschlacht".

Redactie van het Nederlandsche Museum: Nederlandsch Museum, Reeks IV, jaarg. 3, afl. 5. 6.

New South Wales Government Board: Historical Records of New South Wales, I, p. 1, Cook.

Fédération archéologique et historique de Belgique: Congrès archéologique et historique d'Anvers et cinquantenaire de l'Academie d'Archéologie, 8e session.

——— Compte-rendu, 1892, 1e partie, fasc. 1—3. 5; 2e partie, fasc. 1. 2. 3. 4.

——— Souvenir offert aux membres du congrès.

——— Epreuve itinéraire d'une excursion archéologique à Bois le Duc et au château de Heeswijk.

——— Nu noch! („Encore, encore") farce, représentée à la fête de rhétorique à Anvers, 14 Août 1892.

RUILING VAN GENOOTSCHAPPELIJKE WERKEN.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
Afd. Natuurkunde, Verslagen, 1892—1893.
Verhandelingen, 1e Sectie, I, 7. 8.
2e „ I, 9. 10; II.
Afd. Letterkunde, Quatuor carmina latina.

Antwerpen. Académie d'Archéologie de Belgique: Bulletin, 1e série, 2e partie, XII.

Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und Neuburg.
Zeitschrift, XIX.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, XXXV, 5. 6; XXXVI, 1. 3. 4. 5. 6.
Notulen, XXX, 4; XXXI, 1. 2.
Dagregister, gehouden in het kasteel Batavia anno 1664.
Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, XI, 1788—94.

Bonn. Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande.
Jahrbücher, 1894.

Brussel. Académie royale de Belgique.
Bulletins, 3e serie, 22. 23. 24.
Annuaire, 1892/3.
Compte-rendu des Séances, 5e serie, T. I. (1—5 Bulletin); II (1—3 Bulletin); III (1—2 Bulletin).
Chroniques, 4 vol. met Introduction.
Cartulaire des Comtes de Hainaut.
Correspondance du Cardinal de Granvelle, IX.
Cartulaire de l'Eglise de St. Lambert de Liége, I.
Table chronologique des chartes et diplomes imprimés concernant l'histoire de Belgique, XIII.
Biographie nationale, XI, 3; XII, 1.
Introduction au tome X des relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre sous Philippe II, par le Baron Kervyn de Lettenhove.

——— Société d'Archéologie de Bruxelles.
Annales, VII, 3.

——— Bollandisten.
Analecta Bollandiana, XII, 2. 3.

Dusseldorp. Düsseldorfer Geschichtsverein.
Beiträge zur Geschichte des Niederrheins, VII,

Der Hofgarten zu Düsseldorf und der Schloszpark zu Benrath, mit 5 Tafeln.

Frankfurt a/M. Verein für Geschichte und Alterthumskunde.

Archiv für Frankfurtische Geschichte und Kunst, 3e Folge, Bnd 4.

Genève. Société d'histoire et d'Archéologie.

Bulletin, I, 2.

Mémoires et Documents, Nouvelle Série, III, 1. 3.

Gent. Messager des Sciences historiques.

Messager, 1893, n° 1—3.

——— Vlaamsche Academie.

Verslagen, 1893, Juli—September.

C. Alberdingk Thijm. Kalender en Gezondheidsregels getrokken uit het HS. Leuven, get. Liber orat. Fland.

Van de Ven. Gebruik van de naamvallen, tijden en wijzen in den Hêliand.

Giessen. Oberhessischer Geschichtsverein.

Mittheilungen, Neue Folge, Bnd 4.

Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Magazin, LXIX, 2.

's Gravenhage. Indisch Genootschap.

Vergadering, 28 Februari, 14 Maart, 29 Mei en 10 October 1893.

Ontwerp eener mijnwet voor Nederlandsch Indië.

Naamlijst der Leden, Mei 1893.

——— Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Bijdragen, V reeks, VIII, afl. 3/4.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.

Zeitschrift, Jahrg. 1893.

Keulen. Stadt-Archiv von Köln.

Mittheilungen, 23.

Lausanne. Société d'histoire de la Suisse romande.

Mémoires et documents, XXVII.

Rohn. L'Eglise abbatiale de Payerne.

Leeuwarden. Friesch Genootschap.

De Vrije Fries, Mengelingen, XVIII, 3e reeks, VI, 3.

Nalezing van de nieuwe naamlijst van Grietmannen van Jhr. Mr. Baerdt van Sminia en Mr. Andreae.

Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

Handelingen en mededeelingen, 1892/3.

Levensberichten, 1893.

Leipzig. Königlich sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, Philologisch-historische Classe.

Abhandlungen, XIII, 5. 6. 7; XIV.

Berichte über die Verhandlungen, 1890, I; 1892, III; 1893, I.

Londen. Redactie der Historical Review.

Review, VIII, October 1893.

Luik. Institut archéologique.

Bulletin, XXIII, 1.

Lund. Universiteit.

Acta Universitatis Lundensis, XXVII, 1.

Sveriges offentliga Bibliothek Stockholm, Upsala, Lund, Göteberg, Accessions-Katalog, 5. 6. 7.

Maastricht. Societé historique et archéologique dans le duché de Limbourg.

Publications, Nouvelle Série, IX.

Madrid. Real Academia de la Historia.

Boletin, XXII, 5. 6; XXIII, 1—3.

Maredsous. Abbaye de Maredsous.

Revue Bénédictine, 1893, X, 6—10.

Middelburg. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Archief, VII, 3.

Levensberichten van Zeeuwen door F. Nagtglas, Afl. 4.

München. Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe, 1893, I. 3; II, 1. 2.
Abhandlungen der historischen Classe, XX, 2. 3.
Festrede, 13 November 1892.

Namen. Société Archéologique.
Table des Annales, vol. 13—18.
Annales, XX, 2.

St. Nicolaas. Oudheidkundige kring van het land van Waas.
Annales, XIV, 2. 3.

Regensburg. Historischer Verein der Oberpfaltz und Regensburg.
Verhandlungen, 45 (Neue Folge, 37).

Rome. Societa Romana di Storia Patria.
Archivio, Vol. 1—15; 16, 1. 2.
Indice dei tomi 1—10.

Schwerin. Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde.
Jahrbücher und Jahresberichte, 58.

Stockholm. Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademie.
Månadsblad, 1891.
Antiquarisk Tidskrift för Sverige, XI, 5.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs.
Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur Elsass-Lothringens, IX.

Ulm. Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben.
Mittheilungen, 4, 1893.

Upsala. Bibliotheek van Upsala.
Nyare Bidrag till Kännedom om de Svenska Landsmålen och Swenskt Folklif, XLVII—L.

Washington. Smithsonian Institution:
VIIth annual report, 1885/86.
Contributions to the North American Ethnology, VII.
Bibliography of the Athapascan Languages.
Annual report of the board of regents, 30 June 1890.
Report of the United States National Museum.
Tenth annual report of the board of trustees of the public museum of the city of Milwaukee, 1891—1892 (October 1892).
Contributions to knowledge, 842.
Department of Agriculture, Division Ornithology and Mammalogy, Bulletin, 3, 4.
Department of Agriculture, North-American fauna, 7.
Miscellaneous collections, XXXVI, 844 (Metereological Tables).

Weenen. Institut für Oesterreichische Geschichtsforschung.
Mittheilungen, XIV, 2. 3. 4; Ergänzungsband, IV.

Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde.
Jahrgang 26, 1893.
Festschrift, 25—27 Juli 1892.

Würzburg. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg.
Jahresbericht, 1890. 1891.
Archiv, 34. 35.

JOURNAAL VAN DEN RAAD-PENSIONARIS LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL

MEDEGEDEELD DOOR

L. WICHERS.

Het hier medegedeelde Journaal behoort tot het rijke archief van den Raad-pensionaris Mr. L. P. Van de Spiegel.

De welwillendheid van mijn krijgskameraad, wijlen den Kapitein der artillerie Jhr. Van de Spiegel, stelde mij op de meest loyale wijze in staat van de tot dit archief behoorende stukken en bescheiden gebruik te maken voor mijn historisch onderzoek van het laatst der vorige eeuw.

Zooals bekend, is reeds een gedeelte der nagelaten papieren van den Raad-pensionaris in de jaren 1874/77 bewerkt door wijlen Prof. G. W. Vreede, wiens studie in 4 deelen, onder den titel: Mr. L. P. Van de Spiegel en zijn tijdgenooten, door de zorg van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen het licht zag.

Zeer veel belangrijks is evenwel ter openbaarmaking overgebleven. Zoo komt o. m. het hier bedoelde Journaal niet in de uitgegeven werken van Vreede voor, noch heb ik het elders vermeld ge-

vonden. Zoover mij bekend is, is Prof. Vreede dan ook de eenige persoon geweest, die inzage van het archief van Van de Spiegel heeft gehad en de toestemming der nakomelingen van den Raad-pensionaris verkreeg een deel zijner nagelaten bescheiden in het licht te geven.

Ik laat thans het autografisch, op oud-Hollandsch papier met duidelijke letter gestelde handschrift letterlijk en woordelijk volgen.

L. W.

Journaal van mijne detentie in de Casteleny van den Hove, op de Orange-zaal, anders het Huis in 't Bosch, en op het Kasteel te Woerden.

Nadat ik op den 29 Januarij 1795 de papieren, die ik als Raadpensionaris onder mij had of die eenigzins konden gerekend worden aan het land te behooren, had overgegeeven aan eene commissie van vier personen, door de Provisioneele Representanten des volks van Holland daartoe gemagtigd, dagt ik niet anders dan hoe ik de ruste, welke de verklaarde regten van den Mensch en den Borger, de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap zoo plegtig hadden toegezegd, op de nuttigste wijze voor mij en mijne nog overblijvende betrekkingen zoude besteeden. Dan zeer onverwagt kwam op den 5 Februarij, des morgens ten 9 uren, de eerste kamerbewaarder van de geweezen Gecommitteerde Raaden en nu van het Comité van Algemeen Welzijn, Ant. Ente, met twee boden van Holland aan mijn huis om mij uit ordre van gemelde Comité het arrest aan te zeggen, met last dat ik niet door het huis mogt gaan, maar in

mijn kamer blijven onder de bewaaring van de twee boden, en ook niets met mijne huisgenooten spreeken dan ten aanhooren van deeze boden.

Tegen den middag, omtrent half twaalf, verscheen een wagt van een sergeant en agt man Fransche soldaten, welke zig plaatsten in een van de zijkamers en daadelijk alle de toegangen van het huis bezetteden, zeggende ordre te hebben om niemand agter of vooren buiten de deur te laaten komen; deeze ordre werdt zoo stipt geobserveerd, dat van drie persoonen, die toevallig een visite bij mij kwamen doen, twee met moeite buiten geraakten en vervolgens van de Municipaliteit, werwaarts zij met den Franschen Officier, die de wagt opgebragt hadt, verzeld waren, de permissie kreegen om te vertrekken, terwijl de derde tot 's nagts ten één uur aan mijn huis heeft moeten vertoeven, en de schildwagt, die in den tuin onder de raamen van de eetkamer stondt, zelfs mijne kinderen belettede daar te speelen, met bedreiging dat hij er op schieten zoude.

Ondertusschen liet ik verneemen, welke de rede was van deeze vreemde behandeling en wie zulke ordres gegeeven hadt, en ik kreeg tot antwoord, dat het zoo niet gemeend was en dat er spoedig andere ordres zouden komen.

Ten half één na den middag kwam de deurwaarder Ente mij aanzeggen, dat alle mijne papieren zouden verzegeld worden.

Ten half zes kwam dezelve deurwaarder mij notificeeren, dat ik mij moest gereed maaken om binnen een half uur naar de Casteleny gebragt te worden. — Alle deeze boodschappen heb ik met bedaardheid, zonder dat er verandering op mijn gelaat bespeurd is, ontvangen; maar ik had moeite mij te bedwingen bij het geklag en geschrei der huisgenooten, en dit duurde des te langer, omdat, in plaats van ten zes

uuren, de vervoering niet eerder gebeurde dan omtrent ten tien uuren, om rede dat de Fransche wagt weigerde den deurwaarder en boden in te laaten, zeggende, dat de arrestant aan hun toevertrouwd was en dat yder één zig wel voor deurwaarder of bode kon opgeeven om op die wijze een gevangene te ontvoeren.

Eindelijk 's avonds ten tien uuren ben ik met den deurwaarder Ente en twee boden in een huurkoets gestapt en uit mijn huis onder een escorte van vier of vijf Fransche hussaaren naar de Casteleny overgebragt. Het lang vertoeven van die koets en van het escorte voor mijn huis was oorzaak, dat aldaar een aantal menschen van allerlei slag vergaderden, waarvan de meeste ook medeliepen tot aan de Casteleny, en die uit hunne houding en woorden niet geschikt scheenen om mij een vriendelijke welkomst te geeven. Evenwel alles liep wel af en met vrij meerder stilte dan ik gedagt had, en zoodraa ik uit de koets getreeden was, reedt hetzelve gezelschap en escorte naar den heere Graaf Bentinck van Rhoon, om denzelven op gelijke wijze af te haalen en in arrest te brengen. De verblijfplaats, die mij aangeweezen werdt, was beneden, en de maat van het vertrek was hoog $8^1/_2$ voet, breed $10^1/_2$, lang $20^1/_2$ voet, doch van welke lengte veel afgenomen werdt door twee ledikanten. Het vertrek van den Graaf van Rhoon was boven het mijne en even groot, doch circa een voet hooger van verdieping.

Nadat ik was overgebragt, kwamen aan mijn huis de heeren van Vreedenburg en van Laar, commissarissen van het Comité van Algemeen Welzijn, verzeld van deurwaarder en boden, en verzegelden de kamer, waar ik gewoon was menschen te spreeken en mijne meeste papieren had, voorts nog een groote kast nabij die kamer, alsmede mijn boekenkamer en

een cabinetje, daar de gedrukte registers van Holland stonden. Wijders doorzogten die heeren het geheele huis van boven tot onder, deeden zig alle kasten, cabinetten, bureaux, zelfs mijn ijzeren kist openmaaken, doorsnuffelden hetgene zij noodig oordeelden, en lieten zelfs tot de geringste kleinigheden uithaalen, om te zien of er geen papieren verborgen waren.

Dit alles verrigt zijnde, verzogt mijne vrouw om nu van de Fransche wagt ontslagen te zijn, 't welk eindelijk 's nagts ten een uur gelukte, doch niet op de ordre der heeren van het Comité, maar van den Franschen officier, die de vriendelijkheid hadt in 't midden van den nagt aan mijn huis te komen, de ordres van den Generaal te gaan haalen en de wagt te doen vertrekken.

Ik zat in de Casteleny in dit klein vertrek onder de bewaaring van twee boden, die in dezelve kamer bij beurten sliepen, en ordre hadden de deur altoos gesloten te houden met den sleutel in den zak, en de vensters digt, zoodat de lucht welhaast onverdraaglijk werdt, niet alleen door den adem van drie menschen en den reuk der spijzen, maar ook door de onreinheid van de noodzaaklijkheden der natuur, welke in het begin niet altoos regulier buiten gedraagen werden; doch ik verkreeg als een gratie, dat één van de vensterraamen een hand breed mogt opgeschooven worden, die wij egter weder toehaalden op de komst van den castelein.

De eerste ordre was, dat niemand hoegenaamd bij mij mogt komen, maar des anderen daags 6 Februarij 's morgens ontving ik de permissie van mijne familie te mogen zien, mits dat ik met dezelve niet zou spreeken dan ten aanhooren van de bewaarders, ook in geen andere taal dan in het Hollands. Het schrijven werdt mij ook toegelaaten, doch met ordre dat alles

door de bewaarders moest geleezen worden en vooral geene correspondentie te houden buiten de Casteleny.

7 Februarij. Niets voorgevallen.

8 Februarij. Heden, zijnde Zondag, vernam ik 's morgens 6 of $^{1}/_{2}$ zeven uuren, nog te bed liggende, een groot gedruis van menschen, kloppende aan de kamer en roepende dat zij moesten binnen zijn en een commissie waren uit de vergadering van HH. Mog.

Ik liet antwoorden, dat ik zonder acces van vreemden zat en dat zij niet konden geadmitteerd worden; maar 't mogt niet helpen en daadelijk zag ik voor mijn bed verschijnen verscheiden persoonen, die ik niet allen kende, doch onder welke ik bespeurde den heer W. van Citters, wegens Zeeland in HH. Mog. vergadering sessie hebbende, en den procureur Roos van Dordrecht, wegens de nieuwe regeering van Holland mede in HH. Mog. gecommitteerd. De laatste deed het woord en begon mij met een forsse stem aan te spreeken, doch niet begrijpende wat zij begeerden, zeide ik gearresteerd te zijn op ordre van een Hollands Comité en dat niemand buiten dat Comité toegang tot mij kon hebben, zoodat ik mij zeer moest verwonderen over deeze ontijdige apparitie. Straks hoorde ik een stem: „het is met kennis van het Comité", en iemand zijn hoofd in 't bed steekende, zeide: „ik repondeere er voor." „Wie is mijnheer?" vroeg ik, en het antwoord was: „ik ben Lamme." Deezen Lamme kende ik voor een Hollandschen Gecommitteerden, omdat hij geweest was onder degenen, die mijne papieren van het Raadpensionaris-ambt waren komen afhaalen. — Roos hernam hierop het woord en zeide, dat zij gecommitteerd waren om mij aanwijzing te vraagen van zekere missive, door de Ministers van den staat te Parijs aan mij geadresseerd in cijfer en welke ik binnen weinige

dagen moest ontvangen hebben. Ik antwoordde, dat ik zoodaanige missive ontvangen had en ook had laaten ontcijferen daags voor mijne arrestatie, en dat ik voorneemens was geweest met den griffier Fagel te spreeken over de communicatie van dien brief aan het Buitenlands Besogne, omdat mij dienzelven dag gezegd was, dat de griffier met een pink uit Engeland te Schevelingen was aangekomen. (Dit was mij ook gezegd, maar het bleek, dat het niet de griffier, maar zijn broeders waren.) Voorts maakte ik geen zwarigheid om aan die heeren te zeggen, dat de brief in questie zou gevonden worden in een schrijflessenaartje, waarin ik 's avonds gewoon was de losse papieren uit mijn zakken te sluiten en dat ik, bij het overvoeren uit mijn huis, het sleuteltje aan mijn vrouw gegeeven had.

Eenige van diezelve gecommitteerden, na rapport gedaan te hebben aan HH. M., snelden daarop naar mijn huis, eischten van mijn vrouw het lessenaartje, 't welk gewoonlijk in mijn eetkamer stond, openden hetzelve met veel aviditeit en namen den brief daaruit beneffens onderscheiden andere papieren, waaronder Fransche en Engelsche brieven, welke de heeren bij gebrek aan kennis dier talen niet konden leezen.

Ik weet niet op welke wijze ter kennis van HH. Mog. gekomen is, dat ik deeze missive ontvangen had; maar het gebeurde ten mijnen opzigte was eenvoudig dit: dat mij den 4 Februarij een brief werdt ter hand gesteld aan mijn adres, welken ik bevond in cijfer te zijn en geteekend door de heeren Brantsen, Repelaer en Six, Ministers te Parijs, met welke ik in een vertrouwelijke correspondentie was. Ik bemerkte, dat het cijfer was dat van den staat en daar ik reden had om de ontcijfering niet over te laaten aan den Commissaris der cijfers Croiset, schreef ik een briefje aan den heer Lelyvelt, Commies

van HH. Mog., met verzoek om het sleutel te laaten haalen van Croiset en den brief of zelfs te ontcijferen of dit door mijn secretaris te laaten doen, waarbij ik voegde dat, zoo de missive den staat interesseerde, wij dan zouden zien hoedaanig dien te communiceeren. De heer Lelyvelt liet het sleutel haalen en vertrouwde de ontcijfering aan mijn secretaris, en dit gedaan zijnde, zond ik den brief aan dien heer ter lecture en liet in consideratie geeven, of wij niet zouden wagten tot de terugkomst van den griffier, om te overleggen hoe wij de communicatie doen zouden, welke voorslag door den heer Lelyvelt ook werdt goedgekeurd, en hierop volgde daags daarna mijne arrestatie. Ik kan dus niet anders gissen, of de kennis van het ontvangen dier missive moet gekomen zijn door het canaal van Croiset.

Het was nu de vierde dag van mijne bewaaring en opsluiting zonder dat er een hand aan het vertrek geslagen was om het te reinigen, zoodat de lucht in hetzelve geheel besmet was geworden. Ik verzogt aan den castelein om een paar uuren in een andere kamer te gaan, 't welk hij mij met veel moeite inwilligde, evenwel zig verwonderende dat ik klaagde over de bedorven lucht, daar hij wel arrestanten gehad hadt, die negen maanden gezeeten hadden zonder diergelijke klagten te doen.

In den namiddag zijn de wagtdoende boden afgelost door twee burgers, leden van de Burger-societeit. Deeze menschen waren in 't begin zoo bang, dat, toen ik hen vroeg naar hunne naamen, zij antwoordden, niet te weeten of zij mij dat wel zeggen mogten. 's Avonds is de heer Lelyvelt mede gearresteerd en in denzelven nagt geplaatst op het vertrek, waar ik dien middag een kleine uitspanning genoten had.

9 Februarij. Niets voorgevallen.

10 Februarij. 's Morgens half tien ontving ik een

bezoek van twee leden van het Comité van Algemeen Welzijn, zijnde de burgers Roos van Dordrecht en Duyventz van Enkhuizen, aan welke ik mij zeer sterk beklaagde over de behandeling mij aangedaan, vraagende naar de redenen daarvan; waarop die heeren zeiden mij niet te kunnen antwoorden. Ik vroeg of ook de reden kon zijn, dat ik het voorig systema getrouw gediend had, want dat ik er wel voor uit komen wilde, dat dit mijne gevoelens waren en dat mijn eed en pligt het ook hadt medegebragt. Waarop Roos mij zeide: „Neen, dit zal u tot geen misdaad worden aangerekend." Verder kon ik niets van de gemelde heeren verneemen en, het discours vallende op mijne verzegelde papieren, heb ik aan dezelve heeren geoffereerd hun alle mogelijke elucidatien te willen geven, in geval goedgevonden werdt die papieren te examineeren.

Eindelijk heb ik hen ook geinformeerd nopens de omstandigheden van den gecijferden brief uit Parijs en getoond, dat het niets vreemds was zulke brieven te ontvangen, dewijl alle de Ministers van den staat buiten 's lands mij op die of diergelijke wijze schreeven, en ik misschien honderd brieven van dien aart geduurende een jaar gewoon was te ontvangen; tevens hun aantoonende, hoe onnoozel de heer Lelyvelt in die zaak was en hoe gemakkelijk ik de geheele verantwoording op mij alléén zou neemen. Het oogmerk deezer visite kan ik niet bemerken, doch zij liep niet onvrindelijk af, zeggende de heeren dat zij rapport zouden doen.

11 Februarij. Niets voorgevallen.

12 Februarij. 's Avonds tien uuren een onverwagte boodschap, dat niemand van mijn huisgezin in 't vervolg bij mij zou geadmitteerd mogen worden, zelfs geen knegt, en dat de castelein met de waakende borgers daarvoor zorgen moesten. Niet kunnende

nagaan de oorzaak van die nieuwe ordre, verzogt ik den deurwaarder Ente daadelijk bij mij te komen, die aannam zijn best te zullen doen om verandering te bewerken, meenende dat het veroorzaakt was door klagten van de waakende burgers bij den heer van Rhoon.

13 Februarij. 's Middags omtrent twaalf uuren de permissie bekomen om weder als te vooren mijne famille te zien, met bijvoeging dat de ordre van daags te vooren niet zoozeer relatif geweest was tot mij. Ten opzigte van den heer van Rhoon heeft die ordre blijven stand grijpen, hebbende hij maar op het laatst de permissie gehadt om, behalve zijn tante Mevrouw van Lijnden, nu en dan iemand van de famille te zien.

Heden heb ik zeven rijksdaalders uit een lade in het vertrek, daar ik gearresteerd was, vermist. Naderhand heb ik vernomen, dat de heer van Rhoon een veel grooter som aan goud was kwijt geraakt. Wij konden niemand stellig beschuldigen, althans de beschuldiging niet bewijzen; maar 't is onmogelijk, of het stuk moet gepleegd zijn door degenen, die 's nagts in de kamers waakten.

14 en 15 Februarij. Niets voorgevallen.

16 Februarij. De kwaade lucht en benaauwdheid was nu tot zulk een hoogte in mijn vertrek gekomen, dat de waakende burgers het zelfs niet langer konden uithouden, en als zij op de straat kwamen schier nedervielen, waarop mij dan eindelijk toegestaan is nu en dan eenige uuren in een ander vertrek door te brengen, voor welk gerief ik ydere reis een post op de rekening van den castelein heb gevonden.

17, 18, 19 Februarij. Niets voorgevallen.

20 Februarij. Is mij van ter zijde te kennen gegeeven dat, wanneer er eenige demarche of verzoek van mijnentwege gedaan werdt tot bekoming van vrijheid of minder stricte bewaaring, zulks mogelijk van vrugt zoude zijn; doch ik bemerkte, dat het een strik was om gelegenheid te hebben mij voor het oog van het publicq als suppliant te doen voorkomen en dan mijn verzoek af te slaan. Ik declineerde derhalven dit voorstel, zeggende dat ik geen gratie maar regt eischte en zoo men mij geen regt deedt, dat ik getroost was te blijven zitten of nog erger uitkomst te ondergaan tot een toonbeeld van de thans plaats hebbende vrijheid en gelijkheid.

23 Februarij. De burgers in de societeit jalours zijnde, dat maar 12 persoonen uit hun gekozen zijn om ons te bewaaren, beginnen malkander dit voordeel te betwisten; waarom er nog zes bijgevoegd zijn.

22, 23, 24 Februarij. Niets voorgevallen.

25 Februarij. Wederom zes nieuwe waakers aangesteld, zijnde nu in 't geheel 24. Heden heeft men begonnen mijne papieren te ontzegelen en te inventariseeren en niet alleen de papieren, maar zelfs de onverschilligste dingen, die in de kasten en schrijftafel lagen, op te schrijven; dit geschiedde in presentie van mijn zoon en dogter met zoo veel scrupuleuse naauwkeurigheid, dat één van hun aan de heeren Inventariseurs vraagde, of zij dagten in een sterfhuis te zijn, daar alles verkogt moest worden?

26, 27, 28 Februarij. Met de examinatie en inventarisatie mijner papieren en boeken gecontinueerd en na het eindigen van dat werk alles wederom verzegeld.

28 Februarij. 's Morgens elf uuren kwamen bij mij twee leden uit het Comité van Algemeen Welzijn, zijnde de heeren Blok, voor deezen geweest Secretaris van Gecommitteerde Raaden in 't Noorderquartier, en Kops Goidschalksz van Haarlem, vraagende of ik ook iets te zeggen had? Mijn antwoord was, dat ik niets te zeggen noch te verzoeken had

dan alleen spoedigen voortgang en afdoening der zaaken, die de heeren meenden bij mij te moeten onderzoeken; dat ik alle reden had om mij te beklaagen over deeze detentie, welke onder de voorige regeering ongehoord was en zekerlijk niet overeenkomstig met de nu verklaarde regten van den mensch. Wijders dat, vermits mijne papieren nu geinventariseerd en bovendien weder verzegeld waren, ik meende ontslaagen te kunnen worden, des noods onder cautie. De heer Blok antwoordde op een hoogen toon: „Uw ontslag, neen, dit zal zeer zeker niet geschieden, en ik kan u in het minst daarmede niet flatteeren. Uw zaak zal scrupuleus onderzogt worden, en als gij onschuldig bevonden wordt, zal u regt wedervaaren en dan kunt gij gaan en reizen daar gij wilt, maar nu niet." In de verdere woordenwisseling liet hij zig ontvallen: „Schuldig of niet schuldig, daar wil ik niet in treeden, maar dit zegge ik, dat de Salus publica vordert dat gij hier zit." Ik was zoo geindigneerd over de hoogheid en onvrindelijkheid van deezen heer Blok, dat ik een ontroering gevoelde, die mij verhinderde hem zoodaanig te antwoorden als ik naderhand wenschte gedaan te hebben.

1 Maart. Niets voorgevallen.

2 Maart. Mijne papieren aan huis weder ontzegeld, eenige terug gebragt, andere op nieuw geinventariseerd en wederom de kamerdeur verzegeld.

3 Maart. Niets voorgevallen.

4 Maart. Op sterke aanraading om eenige demarche te doen, heb ik mijn zoon bij den heer P. Paulus, thans president der vergadering, als uit zig zelven laaten onderstaan, of er met succes iets op naam van de famille zou kunnen gedaan worden om het arrest in de Casteleny te veranderen in een huis-arrest, des noods onder cautie; doch geen antwoord ontvangen, waarop dit of diergelijk verzoek zou kunnen gewaagd worden.

3 tot 11 Maart ingesloten. In alle deeze dagen is niets voorgevallen. Te vergeefs heb ik aangehouden op de ontzegeling van mijne kamers om het bederf der meubelen en boeken voor te komen, zelfs onder presentatie, dat alle de losse reeds geinventariseerde papieren in kisten zouden gelegd worden en verzegeld blijven.

12 Maart. 's Avonds een ordre bekomen van één der Commissarissen van de Burger-societeit, uit welke de waakers gekozen waren, dat voortaan de deur van mijn arrestkamer niet meer mag opengezet worden ('t welk somtijds geschiedde om versche lucht in te laaten, of den tabaksdamp te doen uittrekken) en dat de burgers altoos den sleutel in den zak moeten houden.

13 Maart. Niets voorgevallen.

14 Maart. Is de heer Lelyvelt ontslagen, doch met verlies van zijn post als Commies van HH. Mog.

15 tot 18 Maart. Niets gebeurd.

19 Maart. Op de herhaalde verzoeken van mijn vrouw zijn de kamers in mijn huis ontzegeld, doch een groote kast, waarin de groote collectie van liefhebberij-papieren was, is gezegeld gebleeven.

In den nagt tusschen 20 en 21 Maart is afgebrand het schoone huis op het Plein, voormaals door mij bewoond. Kwaadaardige menschen hebben uitgestrooid, dat het door of van wegens mijne famille was in brand gestoken, om daardoor uit de waereld te helpen een menigte geheime papieren aldaar verborgen; en dit heeft men zelfs naar Frankrijk geschreven, gelijk blijkt uit een artikel uit den Haag in het Parijsche dagblad, Le moniteur genoemd.

20 tot 25 Maart. Niets voorgevallen.

26 Maart. Zijn bij mij verscheenen twee leden

uit het Comité van Algemeen Welzijn, Kops Goidschalksz en Dr. den Appel, vertoonende een opene missive van den heer Envoyé van Reede uit Berlijn aan mij geaddresseerd, en een aan den Prins Erfstadhouder, beide halverblad geschreeven en op de eene zijde gevuld met cijferletters, vraagende die heeren, of ik hun kon zeggen waar het sleutel van dat cijfer was, alzoo Croiset het niet kende. (De brieven waren van 13 Januarij.)

Ik antwoordde dat ik het vreemd vond, dat brieven aan mij geaddresseerd geopend werden, terwijl ik dagt dat ten minsten de post onschendbaar was, maar dat ik geen sleutel van dit cijfer had. Kops vroeg, waar mijne sleutels dan gebleeven waren? „Ik heb", was het antwoord, „eenige dagen na het ontvangen mijner demissie dezelve vernietigd en zooveel mij voorstaat alle sleutels, hoewel het niet onmogelijk zij, dat nog een oud sleutel onder mijne papieren gevonden wordt, maar zekerlijk geen dat op dit cijfer past. Ik heb ook aan sommige ministers kennis gegeeven van mijne dimissie en verzogt, dat ze mij niet meer over 's lands zaaken zouden schrijven, van welke missive de heeren de minute moeten gevonden hebben." Een der heeren vroeg: „Hoe komt het dan, dat Reede u nog geschreeven heeft?" Ik verzogt hem te remarqueeren, dat ik niet gezegd had bepaaldelijk Reede geadverteerd te hebben, want dit was mij ontschoten, maar dat hij vooral geliefde te observeeren, dat de missive van Reede was geschreeven den 13 Januarij en dus 14 dagen voor mijne dimissie. Deeze antwoorden werden opgeschreven en vervolgens in substantie voorgehouden, evenwel zijn ze niet exact in het dagblad van de vergadering.

Dienzelven avond zijn dezelve heeren nog eens wedergekomen en vraagden mij, wie doch gewoon was mijne cijfers te maaken. Antw. „Ik zelfs."

Vr. „Naar welke basis zijt gij gewoon de cijfers te maaken en is dit cijfer niet naar een boek gemaakt?"

Antw. „Ik maakte mijne cijfers willekeurig en of dit naar een boek gemaakt zij, weet ik niet, maar 't schijnt mij van neen."

Vr. „Wist of bedagt gij niet, dat gij door het vernietigen uwer sleutels uwe verantwoording moeilijk maakte, immers gij waart doch altijd verantwoordelijk?"

Antw. „Ik ben altoos in staat mij te verantwoorden omtrent alles wat beschuldiging is."

Vr. „Maar kondet gij niet vooruitzien, dat zulk een handelwijze verdenking tegen uw gedrag moest baaren?"

Antw. „Dit zou mij leed doen, want ik kan de heeren verzekeren niets verbrand te hebben dan 't welk ik zeker wist niet meer te pas te komen."

Na deeze ondervraaging zeide ik aan de heeren, dat ik niet wist in welke betrekking ik hen moest aanzien, maar dat, indien zij mij geregtelijk wilden ondervraagen, zulks moest geschieden voor mijn competenten regter en dat ik dan een behoorlijke defensie zou hebben; maar de heer Kops beet mij toe: „Mijnheer kent al te wel de zaaken om niet te weeten, dat politique zaaken geen objecten van de justitie kunnen zijn."

Dit gaf gelegenheid tot woordenwisseling, waarbij ik sterk aandrong op spoedige afdoening en om ten minsten zonder bewaaring in mijn huis te zitten, dewijl de gêne en andere onaangenaamheden van 't gezelschap, dat ik altoos bij mij hadt, een ondraaglijken last waaren. De heeren convenieerden daarvan, en den Appel zeide met aandoening wel te begrijpen, dat dit zeker voor een man, die gewoon is te denken en te werken, zeer verdrietig moest zijn en dat hij zijn best zou doen mij daarvan te

bevrijden. Kops zeide: „Nog een weinig geduld, een dag of agt zal er veel toe doen; ondertusschen zullen wij rapport doen aan het Comité."

Des avonds elf uuren kwam een ordre van het Comité om mij veel stricter te bewaaren en dat de burgers wel moesten toezien, dat geen schrift van mij buiten de deur ging en dat ik met niemand van mijne famille in stilte sprak.

27 Maart. Onder de hand geinformeerd zijnde dat het rapport van mijne bovengemelde antwoorden een zeer kwaad effect in de vergadering der Representanten gemaakt had, zoodat men daar welligt tot geweldige uitersten zou kunnen besluiten, heb ik den deurwaarder Ente (de eenigste mensch, met wien ik in absentie der burgers spreeken mogt) gezegd, waarin de zaak eigenlijk gelegen was; naamelijk dat hetgene de leden van 't Comité voor een cijfer hadden aangezien, geen cijfer was, maar de verberging van een geheim, dat ik meende niet te mogen openbaaren, om rede dat ik Reede compromitteeren kon en ook omdat ik daardoor leesbaar maakte een brief aan Zijn Hoogheid, waarvan ik den inhoud wel gissen kon, maar niet wist. Ente raadde mij nogthans ten sterksten aan dit geheim te openbaaren, dewijl men er toch agter zou komen en dat ik dan al het geweld, 't welk reeds zoo zeer tegen mij aan 't gisten was, op mijn hoofd zou krijgen. Ik verzogt hem dan, dat hij dezelve heeren, als uit zig zelven, zou tragten bij mij te doen koomen, alsof ik vergeeten had hun nog iets te zeggen.

De heeren kwamen ook nog dienzelven avond. Ik begon met hen te zeggen, dat ik nadere reflexie gemaakt had op de conversatie van den voorigen avond met opzigt tot de twee missives van den heer van Reede en dat mij bijzonder getroffen hadt de aanmerking, door ééne der heeren gemaakt, alsof ik

door het vernietigen der sleutels van eenige cijfers de verantwoording mijner handelingen had willen ontduiken, en dat ik de heeren nog eens moest verzekeren, dat geen van die cijfers of sleutels mij of iemand van eenig nut meer wezen kon. Voorts dat ik op alle vragen, die de heeren mij gedaan hadden, naar waarheid had geantwoord, dewijl ik alle leugens haatte, zelfs zulke die men noemt om best wil; maar dat zij mij niet gevraagd hadden 't gene zij behoorden te vraagen, want dat alle hunne quaestien waren gedaan in de onderstelling dat het een cijfer was, daar ik hun nu kon zeggen en bewijzen dat het geen cijfer was.

„Wel wat is het dan?" — „Het zijn cijferletters en geen cijfer." — „Waarin bestaat dit onderscheid?" — „Dat het één iets beduidt en het andere niets." — „Dit begrijpen wij niet en verzoeken nadere explicatie." Mijn antwoord was: „Deeze explicatie kan ik gemaklijk geeven, maar ik wenschte wel eerst te weeten, of de heeren van al wat ik hun zegge rapport moeten doen aan de vergadering?" — „Met discretie", zeide de heer Kops. „Maar wat hadden wij dan moeten vraagen?" — Ik: „De heeren hadden moeten vraagen niet om den sleutel van een cijfer, daar er geen exteerde, maar of ik den inhoud van de missive had kunnen opgeeven." — Kops: „Ja, wij zijn geen regtsgeleerden en wij kunnen zulke fijne vraagen niet doen; maar waarom hebt gij ons dat niet gezegd?" — Ik: „Dat kan ik niet helpen dat de heeren geen regtsgeleerden zijn, maar ik, als regtsgeleerde, weet dat iemand, die gearresteerd is, niet verder behoeft te antwoorden dan hem gevraagd wordt; bovendien kan of mag ik den heer van Reede niet compromitteeren of de correspondentie tusschen hem en den Prins aan den dag leggen." — Kops: „Daar is geen zwarigheid voor, want de courier is

reeds vertrokken om Reede op zijn kop te gelasten het cijfer over te zenden, en dus is uwe scrupule overbodig." — „Welnu", hernam ik, „ik zal u dan zeggen wat er van is. Sedert langen tijd heb ik mij niet meer op de gecijferde correspondentie betrouwd, omdat ik wist dat de brieven aan sommige hoven geopend werden en dat men de cijfers copieerde, waaruit dan door confrontatie van een partij cijfers eindelijk een sleutel gevonden werdt. Om die reden heb ik mij bediend van een onzigtbaare inkt, die men kan doen opkomen en leesbaar maken, ten minsten zoo de brief niet te vooren nat was geworden." — Kops: „Zou Mijnheer ons dan kunnen zeggen wat die cijferletters beduiden?" — Ik. „Die cijferletters zijn arbitrair en beduiden niets; zij worden er alleen bijgevoegd om de nieuwsgierigen te misleiden en misschien hebben sommige ontcijferaars er zig al stomp op gestudeerd, en om u te bewijzen dat ze niets beduiden, zullen er misschien nog wel brieven komen, althans uit Rusland, daar het invisible altijd begint met: Le chiffre est nul." — „Wel hoe kan men het invisible dan doen opkomen?" — Antw. „Eenvoudig met het over rookend vuur te houden, en als nu de heeren deze nadere explicatie gelieven te vergelijken met hetgene ik gisteren op hunne vraagen geantwoord heb, dan zullen zij zien dat ik de exacte waarheid gezegd heb, maar juist niet alle waarheid. Deeze explicatie geeve ik nu uit mij zelven, omdat ik niet passeeren wil voor iemand, die de verantwoording van zijne daaden schuwt of correspondentie gehouden heeft, die den dag niet zien mag." — Kops: „Het is wel te zien dat Mijnheer een doorsleepen staatsman is." — Ik. „Ja, dat moest ik weezen, daarvoor werd ik betaald."

Hierop beloofden de heeren een gemenageerd rapport te zullen doen en weg te neemen den kwaaden

indruk, welken hun eerste rapport op de vergadering gemaakt hadt. Ik heb evenwel gezien uit het dagblad, dat het rapport, hoezeer vrij gecircumstantieerd, egter niet in alles exact was.

27 Maart tot 9 April. Niets van eenig belang voorgevallen.

10 April. Vernomen dat de examinatie van mijne papieren bij het Comité van Algemeen Welzijn was geeindigd en een soort van rapport was gedaan, maar dat de vergadering geen genoegen daarmede genomen hadt en een nieuwe commissie ten dien einde was benoemd. Mijn zoon, een visite doende bij den president om op mijn ontslag te insteeren, kreeg ten antwoord dat ik nog niet zou kunnen ontslagen worden, maar dat men bedagt was om mij op een meer convenable plaats te zetten.

12 April. Met den deurwaarder Ente gesproken over verscheiden verdrietelijkheden deezer detentie en onder andere dat ik geen sluiting had om iets te bergen, maar dat al mijne papieren voor het nieuwsgierig oog bloot lagen; dat ik nooit gelegenheid had om met mijne vrouw over huiselijke zaaken te spreeken als in presentie van luiden, die daarmede niet noodig hadden, dat ik ook niets ontving van agterstallige tractementen en dat ik geheel buiten de beheering van mijn eigen goed gesteld was, alzoo het verboden was iets daarvan te verkoopen of te belasten. De voornoemde deurwaarder heeft mij verzogt een memorie van deeze bezwaaren om dezelve voor te draagen aan het Comité, beloovende hij die memorie te zullen overschrijven alsof ze van hem kwam, onder welke voorwaarde ik hem de memorie heb toegezonden.

13 April. Vrijheid gekreegen om met mijn vrouw over huisselijke zaaken te spreeken zonder bijzijn der waakende burgers, maar in presentie van den deurwaarder Ente, alsmede om te schrijven wat ik

wil en het geschreeven weg te sluiten, mits dat niets buiten de kamer ga zonder alvoorens geleezen te zijn.

14 April. Met mijne vrouw over huisselijke zaaken gesproken in 't bijzijn van Ente.

15 April. Op requisitie van gemelden deurwaarder hem een memorie gegeeven van den voet, waarop mijne tractementen plagten betaald te worden en hoeveel ik daarvan nog te pretendeeren had; doch vermits ik niet erkennen wil wettig afgezet te zijn, heb ik omtrent het laatste geen som uitgedrukt, maar alleen tot hoe lang ik betaald ben.

16 tot 21 April. Niets voorgevallen, dan alleen dat men in de vergadering gedelibereerd heeft om de detentie in de Casteleny te veranderen in 't Huis in 't Bosch, doch dat die plaats weder niet geschikt is geoordeeld.

22 April. Vernomen dat de voortduuring onzer detentie besloten was tot nut van 't algemeen en dat wij voortaan bewaard zouden worden op het kasteel te Muiden. Deeze vervoering kwam mij om veelerlei redenen zeer suspect voor en ik considereerde dezelve als een abandon aan den haat en partijzugt der heethoofdige clubs, waarom ik mijn zoon verzogt de sterkste mondelinge representatien daartegen te doen en te declareeren dat, hoe slegt de plaats van mijne tegenwoordige detentie ook ware, ik dezelve prefereerde boven een vervoering uit de plaats mijner wooninge, waarin ik ten minsten mijn leeven veilig rekende zoolang men eenig vertrouwen kon hebben op het maintien der publicque ordre.

Mijn zoon hadt niet alleen eenige leden gesproken, maar was zelfs toegelaaten in het volle Comité en ontving den raad dat mijn vrouw een request zou presenteeren tegen de vervoering, wanneer men alles zou tragten te doen wat mogelijk was. Des avonds kwamen bij mij de heeren Kops en den Appel,

van welke ik duidelijk verstaan heb dat er geen beschuldiging tegen mij was, maar dat ik egter bewaard moest blijven, doch dat, wanneer ik middel wist om te vereenigen mijne gemakken met de zekerheid die de vergadering beoogde, men die gaarne zou bezorgen. Wijders hebben de heeren geleezen het concept van het request 't welk mijn vrouw zou presenteeren en hebben het goedgekeurd, alleenlijk in consideratie geevende of het niet best was in het request een bepaalde plaats voor te slaan, daar ik met meer gemak zou kunnen bewaard worden, waartoe naar hunne gedagten mijn buitenplaatsje aan den Schevelingschen weg gevoeglijk kon geproponeerd worden.

Ik had daar weinig smaak in, oordeelende dat van mijnentwege alleen moest geinsteerd worden op de vrijheid en volkomen ontslag en niet op een nieuwe gevangenis op mijn eigen grond; doch mijn vrouw, in wier tegenwoordigheid deeze conversatie gehouden werdt, vondt er minder zwaarigheid in en het request werdt in dier voegen veranderd.

23 April. Heden is het bovengemeld request gepresenteerd.

24 April. De heeren Kops en de Lange van Haarlem kwamen mij wederom bezoeken in presentie van mijne vrouw, zeggende dat het decreet van vervoering was gesurcheerd en dat zij nu al zouden doen wat mogelijk was om mij de verdere bewaaring aangenaam te maaken; doch dat het hun voorkwam dat het meer tot zekerheid van de vergadering en tot mijn eigen veiligheid zou strekken, indien ik in mijn huis in den Haag bewaard werd als op mijn buitenplaats. Ik antwoordde dat mij zulks onverschillig was en dat ik zelfs liever mijn huis in den Haag prefereeren zoude, maar dat het soort van bewaaring zeer veel verschilde en dat ik mijn huis tot geen gevangenis wilde gemaakt hebben, daar mijne

overige famille zou deelen in de onvrijheid van de bewaaring; dat naar mijne begrippen het huis van een burger is het heiligdom der vrijheid en dat, wanneer ik onder dezelve stricte bewaaring moest blijven als in de Casteleny, de heeren mij dan liever moesten laaten daar ik was, want dat ik mij wel kon onderwerpen aan dwang, waartegen niets te doen was, maar dat er nooit moest gezegd worden dat mijne onderwerping en 't verlies mijner vrijheid vrijwillig was geweest.

De beide heeren verzekerden, dat zij het mij aangenaam zouden maaken, dat de ordres wel strict moesten zijn voor het oog van 't publicq, maar dat alles afhing van de onderhandsche ordres van het Comité en dat het importantste was eerst bij de vergadering van Holland smaakelijk te maaken, dat ik maar naar huis werd gezonden onder bewaaring van twee burgers ter voldoening aan 't publicq en dat men die burgers dan wel instructie zou geeven hoedaanig zig te gedraagen. Dit zou den volgenden dag worden geproponeerd en men twijfelde niet aan den uitslag.

25, 26, 27 April. Niets vernomen.

28 April. Gehoord dat in plaats van naar huis te gaan, de vergadering hadt goedgevonden het Prinsenlusthuis in het Bosch te doen gereed maken.

29 April. Door den deurwaarder Ente ons aangezegd, dat wij eerstdaags naar 't Huis in 't Bosch zouden overgebragt worden, dat wij daar zouden zitten in alles ten koste van den lande, dat er linnen, zilver enz. aangekogt werdt en dat wij daar vrijheid van wandeling zouden hebben, ook niet gegêneerd zijn door 't gezelschap van burgers, maar dat er iemand zou gesteld worden om ons te bedienen en een sterke wagt tot onze veiligheid; doch van al die fraaie zaaken is naderhand niet weinig gerabatteerd.

30 April tot 3 Mey incl. Niets voorgevallen.

4 Mey. Is mij aangezegd dat ik mij van het noodige bed- en tafellinnen moest voorzien tot mijn gebruik in 't Huis in 't Bosch, ook van wijn, zoo ik dien drinken wilde.

5, 6 Mey. Niets naders vernomen.

7 Mey. Door den deurwaarder Ente aangezegd, dat ik ook een tafelservies en zilver moest bezorgen. Deeze geduurige verandering van ordres maakt mij zoo moeilijk, dat ik aan Ente zeide aan het Comité te rapporteeren, dat ik niet van intentie was dit te bezorgen, dat zij, die mij in detentie hielden, moesten maaken dat het noodige er was; dat ik niet gevraagd had om naar het Huis in 't Bosch verplaatst te worden en het ook nooit meubileeren wilde, maar dat ik in de Casteleny zou blijven, totdat zij mijn vrijheid gaven of, zoo zij 't goed vonden, een erger plaats aanwezen. Ente gaf mij te kennen dat hij dat rapport absolut niet doen zou; dat ik niet vooruit zag waaraan ik mij exponeerde en dat hij veel liever het gerequereerde porcelein en zilver van het zijne zou geeven dan zulk een boodschap doen. Ondertusschen mijn vrouw, hiervan geinformeerd zijnde, hadt alles laaten bezorgen.

Des namiddags ten 7 uuren zijn wij van de Casteleny afgehaald, de graaf van Rhoon in een koets met twee burgers, ik met Ente in een tweede koets en door het Bosch ('t welk vol menschen was die in het schoone weder wandelden en waarom men mogelijk dat uur verkoren heeft) gevoerd naar het Huis in 't Bosch onder een escorte van ruiters van Hessen-Philipsthal en den majoor van de burgerij te paard. Aldaar gearriveerd, werden wij yder afzonderlijk geplaatst in de vertrekken voor ons geprepareerd in den regtervleugel van het huis.

Aldus eindigde onze detentie in de Casteleny, welke

91 dagen geduurd had en aan kosten van de verteering van mij en de waakende burgers bedraagen *f* 1300. Deeze burgers, met welke wij al dien tijd, nagt en dag, huisgehouden hebben, waaren meestal van de geringste classe, sommige zeer jonge lieden en op drie na alle Roomsgezind, heete Patriotten, en waaronder er waaren van een indiscretie in woorden en daaden, die onverdraaglijk was. Eenige egter moet men uitzonderen, die, behoudens hun Patriotismus, redelijk genoeg waren om ons wel en vrindelijk te behandelen.

8 Mey. Niets voorgevallen, doch wij vernamen dat de ordres zoodaanig waren, dat een burger, die bij ons geplaatst was om ons te bedienen, ons ook al moest verzellen, wanneer wij yder bij beurten willen wandelen; dat bovendien de officier van de wagt dan moest gewaarschouwd worden, welke ons van verre moest volgen zonder tegen ons te mogen spreeken, dat niemand bij ons mogt komen als op een kaartje van entrée, door het Comité te geeven; dat de burger moest oppassen dat wij niemand zelfs niet van de famille zonder zijn bijzijn spraaken en vooral dat wij geen correspondentie buiten 's huis hielden.

9 Mey. Visite ontvangen van de heeren Kops en Rittner, de laatste president van het Comité Militair, welke kwamen nazien of de bewaaring wel secuur genoeg was, en daarop werden de sluitingen en schildwagten vermeerderd en het militair detachement gebragt op 32 man. De bewaaring was nu wel secuur, want vooreerst was mijn kamer op het slot, dan had ik nog een schildwagt voor de deur, een tweeden aan de trap in 't voorhuis, een derden aan het bordes op het plein, een vierden aan de barriere van de avenue, een vijfden in den tuin onder de glazen; in 't geheel moesten er daags 9 en 's nagts 10 posten uitgezet worden.

10, 11, 12 Mey. Niets bij mij voorgevallen; doch de heeren Kops en de Lange zijn mijne deur voorbijgegaan en hebben met den heer van Rhoon gesproken.

13 Mey. Vernomen een nieuwe ordre, dat wij wel mogen wandelen in den tuin maar niet in het sterrebosch of in het park, schoon het in 't begin anders was.

14 Mey. Wederom een commissie om de secuuriteit van onze bewaarplaats te examineeren, welke ook een instructie hebben voorgehouden aan den burger bij ons gesteld en één gegeeven aan den officier van de wagt; doch aan ons is nog niets gecommuniceerd van hetgene wij doen of laaten mogen, zoodat wij telkens een onderofficier of schildwagt in den weg vinden, die ons het een of ander verbiedt, zelfs heeft de schildwagt onder mijne glazen gesteld mij willen beletten het raam op te schuiven, schoon de verdieping van daar tot in den tuin zeer hoog is. De heeren van de commissie hebben naar mij niet gevraagd.

15 Mey. Nadat er nog een sluiting met een ijzeren spanning en slot gemaakt was aan een deur op de gallerij uitkomende, is 's avonds de schildwagt voor mijn kamerdeur weggenomen.

16 tot 20 Mey. Niets voorgevallen.

21 Mey. Is nog een oppasser gekomen bij den voorigen, om te zorgen dat wij met niemand van de familles, die ons komen bezoeken, zouden spreeken.

22 Mey. Zijn de heeren Kops en de Lange, leden van het Comité van Algemeen Welzijn, in het Huis in 't Bosch gekomen, om aan onze oppassers hunne schriftelijke instructie te brengen en dezelve daarop den eed af te neemen. Deeze instructie behelsde den voet waarop wij bewaard moesten worden en de vrijheden die wij al of niet mogten genieten.

Dezelve heeren kwamen ook op mijn kamer en Kops begon met te zeggen dat, nadien het nog onzeker was wie de kosten van onze detentie alhier zou draagen, hetzij het land of wij, geoordeeld was, dat men alle mogelijke economie moest gebruiken en dat, geremarqueerd zijnde, dat de heer van Rhoon zoo extraordinair veel thee en suiker gebruikte, dat het land dat niet gaarn zou laaten valideeren en het ook onbillijk zou zijn dat yder de helft daarin droeg, zij heeren proponeerden of het niet beter ware, dat yder zijn eigen thee en suiker betaalde en dat de famille, die ons kwam bezoeken, dezelve medebragt. — Ik antwoordde mij nooit te hebben kunnen verbeelden, dat het land op zulke kleinigheden zag, maar dat ik nu zorgen zou dat de famille, die bij mij kwam, haar eigen thee en suiker gebruiken zou, gelijk ik ook voor mij zou doen als 't mij luste, doch dat de heeren konden maaken dat er thee was voor den oppasser, want dat ik denzelven niet dagt te geeven, dewijl ik dan ook op een kleinigheid zou zien; en dat, belangende het ongedecideerde, wie de kosten van de detentie alhier betaalen zou, ik aan de heeren wel kon verzekeren dat ik ze nooit vrijwillig betaalen zou en als zij ze van mij wilden hebben, dat zij ze dan met executie zouden dienen te haalen. — Kops zeide niet verwagt te hebben, dat ik het op dien toon zou genomen hebben, en etaleerde met zijn collega zéer hoog de diensten, die zij mij gedaan hadden van te beletten dat ik niet naar 't kasteel van Muiden was vervoerd en dat zij zelfs, om dat uit te werken, nog al een bijzondere gelegenheid hadden moeten waarneemen. — Ik, na een compliment aan die heeren voor haar persoon gemaakt te hebben, begon uit te weiden over de hardigheid, waarmede wij waren behandeld, en zeide onder andere dat van zulke behandeling nog geen exempel gezien

was in een land, daar slegts een schaduw van vrijheid was; dat men mij moest vrijlaaten of beschuldigen en dat, als ik schuld had, zij mij den kop konden afslaan, maar niet in een onbepaalde gevangenis houden; vraagende ik voorts wat zij tegen mij hadden en of het te doen was om een victime voor de nieuwe form van zaaken te hebben? De heeren zeiden dat het niet aan hun stondt daarop te antwoorden. — Ik. „Ik vraag geen antwoord van de heeren, maar ik leg het op uwe conscientie."

De conversatie, vooral van mijn kant, werdt hoog en leevendig en ik zeide bij die gelegenheid, dat zij mij wel door geweld konden dwingen en noodzaaken tot het nakomen van hunne ordres, zoolang ik in hun magt was, maar dat ik een vrij mensch was en bleef en dat ik nooit vrijwillig mij zoude onderwerpen. In een ander gedeelte van het discours liet ik mij uit: „Gij hebt mij schier tot den bedelzak gebragt, gij betaalt niets, gij restitueert niets, gij verbiedt mij de administratie van mijn goed om van hetzelve iets te verkoopen of te bezwaaren en ondertusschen moet mijn vrouw met negen kinderen eten en leeven." Waarop de heer Kops zeide: „Wat uwe tractementen aangaat, ik heb al eens en andermaal getragt uit te werken dat die betaald worden en ik denk dat het eerstdaags zal geschieden, en zoo gij wilt verzoeken eenig goed te realiseeren, moet daartoe request gepresenteerd worden." Het is te lang om te detailleeren al wat in deeze conversatie is voorgevallen, maar ze was ten uitersten onaangenaam en ik kon er uit afneemen dat er in 't geheel geen intentie was om ons los te laaten, want daar ik dikwijls terugkwam op de hardigheid der behandeling en meer dan eens zeide, dat gearresteerde persoonen op zulk een wijze, als men met ons gedaan hadt, naar een andere plaats te vervoeren zulks een teeken

was van een ongedetermineerde gevangenis, haalden deeze heeren telkens de schouders op, zeggende dat het aan hun niet stondt iets daarop te antwoorden. Ik had toen nog niet geleezen de instructie van onze oppassers, maar naderhand heb ik gezien dat de bewaaring op denzelven voet is ingerigt als in de Casteleny, hoewel nog met meerdere ostentatie, en dat de oppassers de instructie hebben moeten beëedigen, 't welk de voorige waakende burgers niet gedaan hebben.

Aldus geplaatst op 't Huis in 't Bosch, had ik daar een goede kamer en een cabinetje en tot mijn bediening een persoon, door 't Comité van Algemeen Welzijn gesteld, genaamd Christoffel Waleson, die ook moest oppassen dat ik geen correspondentie hieldt en niemand bij mij toelaaten dan mijne vrouw en kinderen, met welke ik egter niet spreeken mogt dan in zijne presentie, en wanneer ik in den tuin of het park wilde wandelen, moest hij mij verzellen en de officier van de wagt moest van nabij volgen.

23 Mey. Ordre van 't Comité, dat de heer van Rhoon noch ik meer in 't park mogten wandelen, maar alleen in den tuin.

12 Junij. Ordre aan de heer van Rhoon van in den tuin niet digt bij het hek of aan den vijver te komen; in 't generaal naauwer toezigt.

19 Junij. De hekken aan den tuin met planken digt gemaakt, om van daar niet op den weg te zien.

26 Julij. Decreet van de vergadering, dat spoedig rapport moet gedaan worden van mijne papieren.

29 Julij. Is Christ. Waleson vertrokken en opgevolgd door Jan Fermijn met dezelve ordres.

1 Augustus. Twee leden van 't Comité, de heeren de Lange en den Appel, bij mij gehadt, waaruit ik vernam dat het verblijf alhier nog al wat duuren zou.

Zijn twee commissarissen Lamme en Verveer

aan mijn huis geweest om de papieren in een nog verzegelde kast te examineeren; sedert zijn zij nog twee reizen geweest met verwisseling van Verveer door Sonsbeek.

15 September. De heer van Rhoon van zijn kamer gehaald en onder de bewaaring van een officier in een ander vertrek gesteld zijnde, nadat hij zijne zakken hadt moeten uithaalen, om te toonen dat hij geene papieren bij zich hadt, is in zijne absentie zijn kamer doorzogt en alles uitgehaald en geëxamineerd door een commissie uit het Comité van Waakzaamheid, bestaande in de heeren von Liebeherr en van de Velde, zijnde bij die visite ook geweest de heer den Appel van 't Algemeen Welzijn.

September. In 't laatst van de maand zijn weder commissarissen aan mijn huis geweest om papieren te haalen, die te vooren al meermalen gezien waren; onder dezelve was von Liebeherr.

2 October. De wagt van Zwitsers op 't Huis in 't Bosch afgelost en vervangen door 25 man nieuwgeworven jaagers.

14 October. Rapport van de examinatie mijner papieren in de vergadering gedaan, en daarop des nagts tusschen 14 en 15 October om 2 uuren zeer onverwagt uit mijn bed geligt, in een koets met gebroken glas, verzeld van den kamerbewaarder Ente en twee boden, onder een escorte ruiters stapvoets rijdende gebragt naar de Voorpoorte, alwaar ik in een akelig verblijf en met de gemeene gevangen-kost gespijst, zonder acces van iemand gezeten heb tot den 16, wanneer ik 's avonds in een ander vertrek gebragt ben, nadat ik 's middags reeds betere spijs had gehad. Ook is mij toen gepermitteerd een bed van mijn huis te laaten haalen en den avond van den 16 heb ik mijn vrouw gezien in het bijzijn van den heer de Lange van 't Algemeen Welzijn.

19 October. Mijn vrouw en zoon en dogter van den Houtte gesproken in presentie als vooren.

20 October. Permissie ontvangen om door den dag de deur van mijn vertrek open te laaten om lucht te scheppen.

22 October. Weder mijn vrouw en eenige kinderen gezien in presentie als vooren.

26 October. Weder dezelve gezien in presentie van de heer den Appel, gelijk ook den 29 October, den 2, 5, 9, 12, 16, 19, 22, 25 November.

Is bij de Repraesentanten van Holland tot fiscaal in mijn zaak benoemd de heer Valkenaer, professor juris te Leiden.

28 November. Mijn vrouw gezien in presentie van de heer Duyventz.

1 December. Als vooren in presentie van de heer de Lange.

2 December. Is de heer Valkenaer op mijn verzoek bij mij geweest, in presentie van de heeren de Lange en Duyventz, en dienzelven avond nog eens alleen, wanneer wij over verscheiden poincten in 't vrindelijke gesproken hebben, terwijl ik aan dien heer gezegd heb bereid te zijn hem op alles te elucideeren en geen juridicq onderzoek te schuwen.

3 December. Weder een vrindelijke conversatie met prof. Valkenaer, die gevraagd heeft naar de minuten van mijne correspondentie met Buitenlandsche ministers, welke, hoewel ze in mijn comptoir waren (immers die van mijn tweede vijf jaren), door de voorige commissarissen waren overgeslagen.

5 December. De kast, waarin mijn eigen papieren en aanteekeningen waren, ontzegeld door commissarissen in presentie van prof. Valkenaer, die dezelve doorgeloopen heeft, en ziende dat het een private collectie was, waarvan de inventaris met mijne hand geschreven in de kast lag, heeft hij mij denzelven

inventaris laaten ter hand stellen en de kast opengelaaten. Hij heeft ook de buitenlandsche correspondentie uit de overgeslagen kast gehaald en medegenomen. Dit is gebeurd tegen het protest van mijn vrouw, die wel presenteerde deeze papieren aan huis te laaten examineeren, maar weigerde dezelve te laaten volgen. Valkenaer mij naderhand zeggende: „gij hebt mij dan deeze papieren ter hand gesteld", heb ik hem geantwoord dat ik hem niets ter hand stelde, maar dat hij dezelve, gelijk ook mijne andere papieren, op een illegaale wijze was magtig geworden en dat hij dienvolgens geen actie daaruit formeeren kon.

6 December. Weder met Valkenaer gesproken, die mij advoueerde dat hij uit mijne minuten van correspondentie geen actie hadt.

22 December. Aan prof. Valkenaer gegeeven de Staate-notulen Zeeland van 1787 tot elucidatie van eenige poincten naar welke hij informeerde.

23 December. Een commissie aan mijn huis geweest om te haalen eenige aanteekeningen van uitgaaven van mijn voorzaat van Bleiswijk uit de correspondentie-penningen.

29 December. Vernomen hebbende, dat het advys van de heer Valkenaer niet tendeeren zou tot eenige actie tegen mij en dat het van vrugt zou kunnen zijn, indien ik request presenteerde, heb ik dit gedaan en daarbij verzogt naar mijn huis te mogen keeren, des noods onder cautie. Dit request is in deliberatie gehouden en Valkenaer aangeschreeven om binnen agt dagen rapport te doen, welke mij gezegd hadt reeds in gereedheid te zijn.

31 December. Is het advys van Valkenaer ter vergadering ingekomen en ter secretary voor de leden te leezen gelegd, zijnde de deliberatie daarop uitgesteld tot 5 Januarij.

Geduurende deeze maand heb ik mijn vrouw en eenige kinderen gezien den 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 24 in presentie van de heer Duyvents, den 27, 29 in presentie van de heer procureur van Brakel, den 31 in presentie van den heer Reepmaker, leden van 't Comité van Algemeen Welzijn.

1796 5 Januarij. Is bij de Provisioneele Repraesentanten geresolveerd, dat ik wel van de Voorpoorte zal gerelaxeerd worden, maar in politique custodie blijven, en dat de Comités van Algemeen Welzijn en van Waakzaamheid zoo spoedig mogelijk zullen adviseeren over een geschikte plaats.

13 Januarij. Vernomen dat bij het Comité van Algemeen Welzijn eenparig was geresolveerd te adviseeren, om mij weder naar het Huis in 't Bosch te laaten brengen zonder eenig eclat, en dat ik daar alle mogelijke gemak zou hebben met vrij acces van mijn famille, maar dat de Waakzaamheid zoo facile niet scheen.

17 Januarij. Gehoord dat de Waakzaamheid absolut begeert mij op het kasteel te Woerden te doen opsluiten en niet wil afgaan van dat advys uit te brengen.

20 Januarij. De advisen van de Comités in de vergadering gebragt zijnde, hebben de stemmen gestaakt en is niets geconcludeerd.

22 Januarij. Request van mijn vrouw aan de vergadering gepresenteerd, ten einde ik niet uit den Haag mag vervoerd worden, immers niet verre van den Haag geëloigneerd. Dit request is weder gesteld in handen der beide Comités.

27 Januarij. De Waakzaamheid in de vergadering een lang rapport hebbende gedaan met een verhaal van redenen, waarom het Huis in 't Bosch geen geschikte plaats was, en het Algemeen Welzijn ter contrarie daarop insteerende, is geresolveerd dat de

Comités te saamen zullen adviseeren op een plaats, niet zijnde het Huis in 't Bosch; volgens opgave van den secretaris zou die resolutie zoo gevallen zijn met een meerderheid van 6 stemmen op omtrent 60 presente leden (deeze meerderheid is uitgemaakt door de representanten van 't platte land). Maar andere in de vergadering meenden, dat de meerderheid aan de andere kant was doch den secretaris moest geloof gegeven worden.

29 Januari. Vernomen, dat de Comités over geen andere plaats hebben kunnen convenieeren en dat derhalven voor Woerden zal geadviseerd moeten worden, gelijk zulks ook dien avond is gedecreteerd.

30 Januarij. Met de heer de Lange gesproken en voorgesteld, dat ik liever op de Poort gevangen zou blijven, daar ik dagelijks van mijne famille hooren kan, dan vervoerd te worden, en dat ik van begrip was, dat mijn vrouw, zulks bij request verzoekende, het haar niet wel zou kunnen geweigerd worden, dewijl de vergadering het transporteeren naar Woerden considereerde als een verligting van gevangenis en het een yder vrijstaat aan een beneficie te renuntiëeren; maar ik vernam duidelijk, dat zulk request te vergeefs zou zijn, omdat het voornaamste motif was mij buiten den Haag te hebben, uithoofde van een opgevat vermoeden, dat mijne presentie alhier (hoe nauw bewaard) egter gelegenheid zou kunnen geeven tot troubles en correspondentie tegen de actueele regeering.

Geduurende de maand Januarij heb ik het genoegen gehad mijn vrouw en eenige van de kinderen bij beurten elf malen te zien, naamelijk den 2 in 't bijzijn van de heer Reepmaker en den 6, 9, 12, 15, 17, 20, 23, 26, 29, 31 in 't bijzijn van de heer Duyvensz; maar 't is mij tot heden toe nooit toegestaan iemand van hen alleen te spreeken, hoe sterk

ik dit verzogt heb, om eenige huishoudelijke zaaken met hun te verhandelen.

4 Februarij. Zijn de heeren de Lange en Duyvensz bij mij geweest en hebben met veel vrindelijkheid betuigd, dat dewijl het Comité van Waakzaamheid de toezigt over de bewaaring van mijn persoon aan dat van Algemeen Welzijn, waarvan zij heeren leden waren, had overgelaaten, zij nu alles zouden doen wat in hun vermogen was, om mij het verblijf te Woerden zoo aangenaam te maaken als mogelijk was en ook hun best zouden doen, dat ik het gezelschap van mijn vrouw of twee kinderen bij beurte met mij mogt hebben. Mijn vrouw is ook onder de hand onderrigt, dat de opzigter over het werk tot het in ordre brengen van het kasteel alle mogelijke attentie had op mijn gemak en gerief.

Den 3, 6, 9 Februarij heb ik mijn vrouw en kinderen op de Poort gesproken in presentie van den heer Duyvensz.

10 Februarij. Ben ik van de Voorpoort gehaald om vervoerd te worden naar Woerden, 't welk zeer stil en zonder omslag is gebeurd. Des avonds ten half agt ben ik door den kamerbewaarder Ente en een bode met een koets afgehaald en gereeden naar de Geestbrug, daar het binnenjagt van de geweezen Gecommitteerde Raaden lag te wagten, 't welk een half uur te vooren met mijn vrouw alleen, die de permissie gekregen had om mij naar Woerden te verzellen, van den Haag was afgevaaren. Ik heb geen escorte op den weg gehad onder het rijden, maar in het jacht waren in 't vooronder geplaats(t) een onderofficier en vier man jaagers [1]).

---

1) Vóór zijn vertrek schreef de Raadpensionaris een hartroerenden afscheidsbrief aan zijne kinderen. Men vindt dezen brief vermeld door Prof. Vreede in zijn Mr. L. P. van de Spiegel en zijn tijdgenooten, alsmede in „de Navorscher" 44ste jaargang, afl. 1.

11 Februarij. 's Morgens ten 6 uuren zijn wij aan 't kasteel van Woerden uit het jacht gestapt. Wij hebben het verblijf voor ons gereed gevonden. Hetzelve was nog al ordentelijk gemeubileerd en bestaande uit twee goede kamers gelijkvloers. Een kastelein, genaamd Hendrik van de Poll, en zijn vrouw zijn belast met de bediening en het kooken van het eten.

Aan mij zijn geene particuliere ordres gecommuniceerd en alleen gezegd, dat ik zou zijn op denzelven voet als in 't Huis in 't Bosch, met dat onderscheid dat ik zou kunnen wandelen op de plaats en rondom een gedeelte van het kasteel zonder oppasser bij mij te hebben, dewijl die wandeling door heiningen was afgescheiden van de gewone passage van menschen en ook van de militaire wagt binnen de poort van 't kasteel. Voorts had ik de permissie, dat die van mijne familie mij mogten komen bezoeken, mits voorzien van een billet van 't Comité van Algemeen Welzijn en dat de brieven, die ik zou schrijven of ontvangen, alle zouden moeten geleezen worden door één van de commissarissen van 't Comité of door den heer Costerus te Woerden, welke daartoe gecommitteerd was.

14 Februarij. Is de graaf van Rhoon mede als gevangen hier gebragt. Dezelve is van het Huis in 't Bosch met een escorte naar Voorburg gevoerd en aldaar in het binnenjagt gegaan; ook is met datzelve jagt getransporteerd zekere Mevrouw Aelders, die lang in de Casteleny is gedetineerd geweest, doch dezelve is op een veel minderen voet hier gelogeerd dan de heer van Rhoon en ik. Gemelde heer heeft twee goede kamers juist boven die, welke voor mij zijn gereed gemaakt.

24 Februarij. Is de heer Duyvensz, lid van het Comité van Algemeen Welzijn hier geweest, om de gemaakte schikkingen te examineeren. De kastelein

zich beklaagende over de afgelegenheid van het vertrek, tot zijn inwooning geschikt, heb ik één van mijne twee kamers, bij verwisseling van hetzelve, aan hem afgestaan, terwijl men een beschot zoude maaken om den doorgang tegen den tocht van een buitendeur te bevrijden. Dit beschot is ook daadelijk gemaakt met een deur in hetzelve, maar straks daarna communiceerde mij de kastelein, dat hij die deur van buiten afsluiten zou en wanneer ik wilde wandelen dat hij ze dan voor zoolang zou openmaaken; maar dewijl ik te vooren een vrijen uitgang gehad had, gaf ik hem te kennen weinig gedisponeerd te zijn om in het vervolg zijne permissie te vraagen en liever opgesloten te willen blijven. Het was mij ook al meermalen voorgekomen, dat die persoon zig een meesterschap over mij zogt aan te maatigen, waarover ik reeds eens en andermaal gelegenheid gehad had hem vrindelijk en ernstig aan te spreeken en te zeggen, dat ik mij zeer wel kon houden binnen de paalen van de vrijheid, die het Comité mij had willen zetten, maar dat ik verlangde te zien, welke ordres hij ten mijnen opzigte ontvangen had en niet op yderen stap, dien ik deed, door hem gegêneerd of gecorrigeerd te worden; doch hij weigert mij die ordres te toonen.

27 Februarij. Zijn mijn zoon Cornelis en Adolf hier gekomen en weder geretourneerd 's morgens 29 Februarij.

6 Maart. Is de deur, na een vriendelijke explicatie met den kastelein, weder opengemaakt en mij den vrijen uitgang gelaaten, als de heer van Rhoon niet buiten was.

15 Maart. Heb ik in een bloot couvert met het zegel van Holland gesloten voor 't eerst ontvangen de artikels uit de instructie van den kastelein, regardeerende mijne bewaaring. Denzelven dag is mijn

dogter Digna en jongste zoon Jan mij komen zien, om hier eenige dagen te blijven.

23 Maart. Is mijn vrouw naar huis vertrokken en zijn hier gebleven mijn dogter Digna en zoontje Jan.

5 April. Is mijn vrouw geretourneerd met mijn zoontje Jacob, mijn schoonzoon Prins en dogter M. A.[1]) en Anna Maria; de drie laatste zijn den anderen dag met Digna weder vertrokken en mijn vrouw met haar twee zoontjes zijn hier gebleven.

31 April. Zijn mijn oudste zoon, oudste dogter met mijn dogter Saartje en zoon Cornelis mij komen bezoeken. De laatste is den 2 Mey weder vertrokken, maar de andere den 5 Mey.

5 Mey. Op denzelven 5 Mey ontving de kastelein van de Poll een missive of resolutie van het Comité, medebrengende dat wanneer iemand van mijne famille bij mij kwam, hij altoos daarbij present moest zijn, om toe te zien dat er geen correspondentie door mij of met mij gehouden wierdt. Te vooren had ik, zoolang ik op het kasteel van Woerden geweest was, altoos het genoegen gehad van mijne kinderen alleen zonder bijzijn van vreemden te zien, doch dit is nu verhinderd, gelijk ook de heer van Rhoon geen mensch hoegenaamd mag spreeken buiten presentie van zijn oppasser.

20 Mey. Zijn mijne dogters Maria, Anna Maria, Johanna en zoon Adolf hier geweest; hebben gelijk de voorige, die mij zijn komen bezoeken, in de herberg gelogeerd en zijn den 22 weder vertrokken.

3 Junij. Is mijn zoon Cornelis mij komen zien en den 5 vertrokken.

17 Junij. Het Hollands garnizoen uit Woerden vertrokken zijnde, is de wagt binnen de poort van 't kasteel overgelaaten aan drie artilleristen; maar

---

1) Maria Adriana.

eenige dagen daarna Fransche infantery zijnde gekomen, heeft men binnen de poort alleen een ordonnantie van een onderofficier van de Franschen geplaatst, behalve een schildwagt buiten.

28 en 29 Junij. Een visite gehad van mijn schoonzoon Prins.

30 Junij. Is de kamerbewaarder van Holland Ente bij mij geweest, zeggende een commissie te hebben in de nabuurschap van Woerden en bij die gelegenheid verlof verzogt te hebben van het Comité om de gevangen heeren te komen zien.

11 Julij. Zijn mijne dogters Anna Maria, Digna en zoon Adolf hier geweest, hebbende als te vooren in een herberg gelogeerd, en zijn den 13 weder vertrokken.

21 Julij. Zijn bij mij gekomen de heeren Pieter Brouwer van Amsterdam en van der Kun van Rotterdam, beide leden van het Provintiaal Comité, zeggende het oogmerk hunner komst te zijn om te zien, hoe wij het hier hadden en of wij ook ergens over te klaagen of iets te vraagen hadden, dat ons tot gemak of genoegen kon strekken. Ik heb geantwoord dat, dewijl ik al sedert lang geleerd had mij te schikken naar omstandigheden, waarvan de verandering boven mijn vermogen was, ik mij hier wel schikken kon; dat ik over niets wilde klaagen en dat ik ook niets te vraagen had dan regt en geenerlei faveur. De heeren persisteerden egter zeer vrindelijk bij de offerte om alles te doen, wat in hun vermogen was, om mij dit verblijf, 't welk zij zeiden dat de omstandigheden noodzaaklijk maakten, te veraangenaamen, en dewijl ik geduurig zeide niets te willen vraagen, maar dat de heeren maar eens rond zouden zien hoe mijne meubelen waren, nam een van hun het woord en zeide, dat hij dit reeds met aandoening gezien had en onder andere dat de tafel, die ik

gebruikte, een ordinaire vuurenhouten soldaatentafel was; dat zij dat niet geweeten hadden en zorg zouden draagen, dat ik beter meubelen kreeg. Ik deed hun ook remarqueeren, dat de vensterraamen met klossen voorzien waren, zoodat men ze niet kon opschuiven om lucht in de kamers te brengen, en dit zeiden zij gaarn te zullen laaten veranderen; maar naderhand hebben zij ordre gegeeven, dat er sloten aan de vensters moesten gemaakt worden, welke de kastelein 's avonds moest sluiten en 's morgens openen.

Het was, zeiden zij, hun aangenaam, dat ik mijn vrouw en twee kinderen tot gezelschap bij mij had, en wanneer mijne andere kinderen hier kwamen, mogt ik dezelve wel zien en spreeken zonder dat de kastelein er juist altoos bij moest zijn. Voor 't overige was de conversatie ongedwongen en vrindelijk — onder andere zeiden zij niet te twijfelen, of een man als ik kon zig altijd bezighouden. Ik antwoordde: „Ja, ik passeer mijn tijd met te overdenken, wat ik van den loop der wereldsche zaaken geleezen en gezien heb, en ik concludeere daaruit, wat er nog al gebeuren kon."

Het discours vallende over de tegenwoordige publicque zaaken, zeide ik dezelve niet te verstaan, noch er begeerig naar te zijn; dat ik geen nieuwspapieren of dagbladen van hunne verrigtingen wilde lezen, omdat ik van mij zogt af te wenden al wat mij verdriet zou kunnen veroorzaaken. Een van hun zeide, dat ik doch wel zou geremarqueerd hebben, dat het tegenwoordig bestuur zagter maatregelen had aangenomen dan dewelke kort op de revolutie gevolgd waren, en onder andere dat de oude regenten uit hun arresten ontslagen waren en dat, voor zooveel de sequestratie van derzelver goederen aanging, men daaromtrent ook al zou doen wat mogelijk was Dit gaf aanleiding, dat ik iets zeggen moest van de

behandeling mij personeel aangedaan, dat men mij had beroofd van mijn vrijheid, van mijne goederen, dat men toegelegd had op mijne eer (waarover de posteriteit doch equitabeler oordeelen zou), dat men gedorst had naar mijn bloed en dat nu eindelijk na alle onderzoek en nadat de benoemde Fiscaal gezegd had, dat tegen mij geen actie was dan in een tweede aspect, dat is na de actie tegen de regenten, men nu de regenten ontsloeg en mij bleef vasthouden. Dit beklag met eenige leevendigheid door mij voorgebragt zijnde, excuseerden de heeren meest door de noodzaakelijkheid en door de importantie, die het volk hechtte aan mijn persoon.

Over mijne pecunieele pretentiën ten laste van den lande ook discours gevallen zijnde, zeide ik na veele discussien, in 't geheel niet bekommerd te zijn over die pretentiën, zoo er maar ooit weder justitie in het land kwam, want dat ik ze dan door middel van de justitie wel zou doen gelden, waaraan ik hoopte, dat de regeering dan zoowel onderworpen zou zijn als de geringste burger. Maar onder die discussiën liet Brouwer zig ontvallen dat ik, een Zeeuw zijnde, tot raadpensionaris van Holland was aangesteld, en dat ik zelf begrijpen moest, hoe dit de Hollandsche natie had gestooten. Hier had ik moeite van mij zelven te bezitten, maar ik heb eenvoudig geantwoord, dat de Hollandsche natie geen reden had zig te beklaagen, dat ik haar belangen minder ijverig had behartigd dan een geboren Hollander zou gedaan hebben. Brouwer sprak ook van mijne uitgegeeven schriften en gaf te kennen, dat het wenschelijk geweest ware, indien ik bij die sentimenten gebleeven ware. Ik antwoordde, dat niemand mij in mijne presentie zou durven beschuldigen, dat ik van sentimenten veranderd was, of dat ik hem dan wat anders zou zeggen, want dat ik hooglijk protesteerde nooit iets

geschreeven te hebben, 't welk niet met mijn gevoelens overeenstemde, dat ik die gevoelens altoos was blijven aankleeven, nog heden aankleefde en daarin wenschte te sterven; dat ik het stadhouderschap altoos noodzaâkelijk gehouden had voor de gesteldheid van regeering, die wij hadden, en dat de uitkomst zou toonen, of men het nu missen kon, maar dat zulks mij niet raakte.

De heeren in de andere kamer bij mijn vrouw gegaan zijnde, gaven ook daar hun verontwaardiging te kennen over ons slegt ameublement; maar mijn vrouw zeide ook, dat dit haar niet aandeed, dat zij zig naar alles schikken kon en zoowel eten kon van een soldaaten-tafel als van mahognyhout.

Deeze conversatie omtrent een uur geduurd hebbende, zijn de heeren naar den heer van Rhoon gegaan.

26 Julij. Is mijn vrouw naar 's Hage vertrokken en 31 geretourneerd in gezelschap van haare kinderen M. Adr. 1), Adolf en Joh. C. 2), welke den 1 Augustus weder naar huis gekeerd zijn.

2 September. Is mijn zoon C. 3) Duvelaer hier geweest en den 4 vertrokken.

13 September. Een bezoek gehadt van mijn schoonzoon Prins met zijn zoontje Willem, die den volgenden dag weder vertrokken zijn.

20 September. Zijn mijn kinderen Maria, Anna Maria, Digna en Adolf mij komen bezoeken, welke den 22 weder vertrokken zijn.

Toen mijn zoon Cornelis de laatste reis hier was, heeft hij mij gezegd dat de commissie, welke in den Haag zit om onderzoek te doen, of alle de ingezetenen

1) Maria Adriana.
2) Johanna Catherina.
3) Cornelis.

de belasting van 6 pct., in 1795 opgelegd, betaald hadden, mijn vrouw had opgeroepen om in persoon of bij procuratie den eed te doen. Ik had daarop laaten antwoorden dat, zoolang ik leefde, mijn vrouw geen persoon had, geen procuratie kon geeven en geen verklaaring kon afleggen, dat de betaaling van onzen gemeenen boedel gedaan was. De commissie heeft zig dit antwoord laaten welgevallen, maar heeft mij nu door mijne kinderen laaten zeggen, dat ik dan zoodanig een procuratie moet zenden. Schoon ik in gemoede en rijkelijk heb laaten betaalen en derhalven de verklaaring zeer wel kan afleggen, vinde ik nogthans vreemd, vooreerst dat men dit vergt van iemand, die gevangen gehouden wordt en buiten de administratie van zijn goed, en ten anderen dat men die aanzegging laat doen door een mondelinge boodschap. Ik heb derhalven aan de kinderen op een briefje gegeeven om mondeling te antwoorden: dat ik meen dat niemand verpligt is bij procuratie door een ander te doen verrigten hetgene hij zelfs in persoon zou kunnen en willen verrigten, en dat, vermits het tegenwoordig niet aan mij staat om preuves te geeven van mijne bereidwilligheid, ik vertrouw dat de wet ondertusschen niets anders van mij vergen kan. Ik wil wel eens zien, of men mij in mijne omstandigheden bij een resolutie zal afvorderen een procuratie te geeven tot het doen van den eed, dat ik den 6 penning betaald heb van mijn goed, 't welk ik niet mag administreeren en dat wegens de tegenwoordige regeering in sequestratie is genomen, te meer daar nooit ik maar mijn vrouw tot de betaaling is opgeroepen, gelijk ook de quitantiën op haar naam luiden. Het berouwt mij, dat ik een enkelen penning betaald heb, want een gevangen man mag de wet ignoreeren.

30 September. Is mijn oudste dogter en schoonzoon van den Houte hier gekomen met mijn dogter Sara en zijn weder naar 's Hage vertrokken den 4 October.

10 October. Ontving ik een brief van mijn zoon Cornelis uit 's Hage, meldende dat de oproeping van mijn vrouw een abuis geweest was, maar dat ik bij een gedrukt billet, aan mijn huis gebragt, was opgeroepen om in persoon te compareeren den 12 deezer op het Prins Maurits-huis in 's Hage, om te toonen dat ik voldaan had aan de geforceerde geldnegociatie van 1795, of bij wettige verhindering (waarvan blijken moest) bij gemagtigden hetzelve te verrigten. Ik heb aan mijn zoon geschreeven om aan die heeren oproepers te zeggen, dat deeze oproeping mij zeer bevreemt, dewijl bekend is, dat uithoofde van de nog continueerende opsluiting te Woerden alle personeele comparitiën elders mij onmogelijk zijn; dat ik ook ignorant ben van de formulieren der gerequireerde procuratiën, behalve dat (naar mijn inzien) niemand kan verpligten iets bij procuratie door een ander te laaten doen hetgene hij zelfs bereid is te doen, wanneer hem daartoe slegts gelegenheid gegeeven wordt door dengenen zelfs, tot wier behoeve de prestatie gerequireerd wordt; dat ik geen zwaarigheid zou maaken in persoon de verklaaring af te leggen, indien ik jouisseerde van dezelve vrijheid als andere ingezetenen, welke tot dat einde worden opgeroepen, maar dat in den staat, waarin ik mij bevinde, deeze manier van oproeping mij voorkomt ongepast te zijn.

13 October. Zijn mijne dogters Maria en Johanna hier geweest en den 15 vertrokken met de heer de Bock.

31 October. Visite gehad van mijne dogter Anna Maria, die den 3 November met mijn vrouw naar 's Hage vertrokken zijn, terwijl denzelven 3 November

hier gekomen zijn mijn zoon en dogter van den Houte met haar oudste dogter en mijn dogter Sara, welke gezaamentlijk den 6 November weder geretourneerd zijn.

12 November. Is mijn vrouw uit 's Hage geretourneerd met mijn zoon C. Duvelaer (welke zijn demissie heeft bekomen als Ontvanger-generaal van 't last- en veilgeld) en dogter Jans; dezelve zijn den 12 vertrokken, medeneemende van hier mijne zoontjes Jacob Pieter en Jacob Jan.

30 November. Is mijn zoon L. P. van de Spiegel met mijne dogters M. A.[1]) en D. A.[2]) hier gekomen, weder medebrengende de twee jongste zoontjes, zijnde de eerstgemelde den 5 December weder vertrokken en de twee andere hier gebleeven.

1797 3 Februarij. Is mijn vrouw met mijn zoontje Jacob naar den Haag vertrokken. Te Leiden komende, werden zij aan de poort aangehouden door de gewaapende burgerij en gevraagd naar hun naam, van waar zij kwamen en waarheen zij reisden. Mijn vrouw gaf haar naam op te zijn jufvrouw Ossewaarde met haar zoontje en dat zij dagt naar het huis van professor te Water te rijden en vervolgens naar den Haag dagt te vertrekken. De burgers dit hebbende doen opschrijven, zeiden dat zij nu moesten zien of dit waar was en escorteerden de koets, die stapvoets moest rijden tot aan het huis van den professor, daar zij nog eenigen tijd op de stoep schildwagt hielden.

11 Februarij. Is mijn zoon Cornelis hier geweest en den volgenden dag vertrokken.

15 Februarij. Is mijn vrouw en zoontje geretourneerd in gezelschap van mijne kinderen Adolf, Anna

---

1) Maria Adriana.
2) Digna Adriana.

Maria en Johanna, welke drie laatsten den 19 vertrokken zijn.

23 Februarij. Zijn hier geweest de leden van het Provintiaal Comité van Brakel en van Lienden, mij zeggende dat, nadien zij een commissie hadden te Woerden, zij niet konden nalaaten te komen zien, hoe ik voer en of ik ook ergens over te klaagen of iets te vraagen had. Ik antwoordde de heeren kortelijk, dat ik over niets wilde klaagen, noch iets vraagen van het regt, 't welk mij als een vrijgeboren mensch van natuur toekwam, naamelijk in vrijheid te zijn. Brakel zeide mij: „Ja mijnheer, daar kan ik u niet op antwoorden.'' Ik repliceerde: „'t Is ook geen vraag, die ik doe om uw antwoord op dit moment te hebben, maar ik reclameer mijn natuurlijk regt en daarvan kan niemand mij berooven als door regt.'' Zij zweegen beide; toen vroeg ik aan de heer van Brakel de restitutie van de papieren, die zij uit mijn huis gehaald hadden, en inzonderheid de copyen mijner correspondentie met de buitenlandsche ministers, welke hij zoo dikwijls aan mijn zoon beloofd had te zullen restitueeren. Hij beloofde mij dit verzoek op aanstaande Maandag aan het Comité te zullen rapporteeren. Ik zeide: „Het is mijn eigendom en dezelve moet mij dienen ter mijner verantwoording; ik denk, dat de heeren gemeend hebben wonderen daarin te zullen vinden tot mijne beschuldiging, maar dat is gemist en nu moet ik ze terug hebben, of zoo de heeren ze nog langer noodig hebben, kunnen zij er een copy van laten maaken zoo ze niet al verloren zijn.'' — „Zijn ze ook weg, mijnheer'', vroeg ik aan van Brakel en hij antwoordde volmondig: „Neen zeker zijn ze niet weg, en ik zal er rapport van doen.'' Voorts is er niets in deeze conversatie voorgevallen, welke maar omtrent een half quartier duurde.

9 Maart. Heb ik onverwagt een decreet ontvangen, bij 't welk mij gerestitueerd wordt de som van *f* 1400 wegens de betaalde kosten mijner detentie in de Casteleny en verder gezegd, dat het verzoek om restitutie mijner papieren in advis gehouden wordt totdat het examen van dezelve geheel zal zijn afgeloopen.

16 Maart. De castelein van de Pol heeft een nieuwe instructie ontvangen, waarvan copy [1]) hiernevens gevoegd is.

28 Maart. Van mijn zoon een brief ontvangen, bij welke hij meldt, dat aan hem is gezegd dat, indien ik binnen 14 dagen geen procuratie geeve, om de betaaling van de 6 pcts. negotiatie van 1795 te beëedigen, mijne goederen zullen gesequestreerd worden, hetwelk (gelijk ik naderhand geinformeerd ben) een autorisatie geweest is van het Comité van Algemeen Welzijn, 't welk mij gevangen houdt, welke de redenen zijn, waarom ik mij onverpligt oordeele tot het geeven van een procuratie; doch nu meende ik, dat de dwang hoog genoeg geklommen was, en om mij voor nieuwe sequestratie, huiszoeking enz. te bevrijden, heb ik de procuratie gegeeven.

30 Maart. Is mijn zoon C. D. [2]) van de Spiegel hier gekomen en den 2 April vertrokken.

10 April. Zijn mijn kinderen Maria, Adolf en Digna hier gekomen met mijn schoonzoon Prins. De laatste is een volgende dag naar Rotterdam en de andere den 12 naar 's Hage vertrokken.

27 April. Zijn de kinderen Anna Maria, Johanna met mijn schoonzoon van den Houte gekomen en den 29 vertrokken, van hier medeneemende mijn jongste zoontje Jan.

1) Wegens den onbelangrijken inhoud is deze copy weggelaten.
2) Cornelis Duvelaer.

8 Mey. Is mijn schoonzoon van den Houte weder hier gekomen en de 10 dito vertrokken om zig naar Zeeland te begeeven.

25 Mey. Zijn mijne kinderen Anna Maria, Digna en Cornelis gearriveerd, medebrengende mijn jongste zoontje Jan, die hier blijft, zijnde de drie eerste den 29 weder naar 's Hage vertrokken.

19 Junij. Zijn mijn kinderen van den Houte en vrouw, Anna Maria en kleindogter Digna van den Houte gekomen en 22 weer vertrokken.

10 Julij. Hier gekomen de kinderen Maria, Adolf, Johanna en Sara, zijnde vertrokken den 12 dito.

24 Julij. Zijn mijn zoon en dogter van den Houte en dogter Digna, komende van Maerssen, daar zij eenige dagen gelogeerd hadden, hier gekomen en den 26 vertrokken naar 's Hage.

25 Augustus. Gekomen mijn zoon C. D. van de Spiegel, dogter Anna Maria en kleindochter Johanna van den Houte en den 27 met mijn vrouw naar 's Hage vertrokken.

2 September. Mijn vrouw geretourneerd in gezelschap van mijn schoonzoon en dogter van den Houte met derzelver dogter Digna en mijn dogter Johanna, zijnde dit gezelschap den 4 weder vertrokken.

26 September. Is mijn schoonzoon van den Houte, komende van Maerssen, alleen hier geweest en den volgenden dag vertrokken.

7 October. Bezoek gehad van mijn oudsten zoon L. P. van de Spiegel, dogters Maria en Sara, welke den 11 October vertrokken zijn.

14 October. Zijn hier geweest van den Houte en vrouw met hunne twee oudste kinderen en den 18 vertrokken.

28 October. Visite gehad van mijn zoon Cornelis, die vertrokken is den 30.

30 October. Even na het vertrek van mijn zoon

is gekomen mijn schoonzoon Prins van Rotterdam, die denzelven middag vertrokken is.

31 October. Is hier geweest een commissie uit het Comité van Algemeen Welzijn, bestaande in de heeren Chandon en Rits, welke mij kwamen vraagen, of ik ook eenige klagten hadt over den kastelein of de behandeling hier ter plaatse; 't welk ik beantwoord heb met te zeggen, dat ik niets over die menschen te klaagen had, welke ik geloofde dat hunne instructie volgden, maar dat ik groote reden had van klaagen over de behandeling, mij door het gouvernement aangedaan, 't welk ik in het breede detailleerde en inzonderheid de pretensiën, welke ik nog te vorderen had en waarvan mij niets betaald werd. Het antwoord was: „Wij zullen er rapport van doen", waarop ik zeide, geen rapport van de heeren te vraagen, dewijl ik wel voorzag dat daar weinig van komen zou. De heer Rits verzogt mij egter een memorie van mijn pretensien, welke ik hem dien namiddag toegezonden heb, naamelijk voor zooverre dezelve loopen over mijne tractementen vóór den tijd der revolutie. In de conversatie heb ik gezegd, dat mijn vrouw voor eenigen tijd naar den Haag stond te vertrekken, vraagende of zij ook zwaarigheid zouden maaken, dat een of twee van mijn dogters zoolang hier kwamen tot mijn gezelschap, hetwelk zij gereedelijk toestemden, maar des avonds daarvan aan den kastelein kennis geevende, hebben de gemelde heeren daarbij gevoegd, dat, als mijn dogters hier komen, zij alvoorens een verklaaring bij den bailliu van Woerden zullen moeten afleggen van geen correspondentie te zullen houden. Ook is aan den kastelein geinjungeerd, dat mijn twee zoontjes, wanneer zij hier zijn, niet meer zullen mogen uitgaan als in presentie van den kastelein en zijn vrouw, om alle vermoeden van correspondentie voor te komen.

10 November. Zijn mijne dogters Maria en Digna hier gekomen om eenigen tijd te blijven in de plaats van mijn vrouw en twee zoontjes, welke den 12 November naar 's Hage vertrokken zijn.

6 December. Zijn mijn vrouw en twee zoontjes geretourneerd, en den 8 December zijn mijn twee dogters naar 's Hage vertrokken.

21 December. Is de kastelein van de Poll naar 's Hage ontboden voor het Comité op beschuldigingen tegen hem ingebragt, alsof hij oogluikend toeliet dat de heer van Rhoon somtijds bij mij kwam, en hierop heeft hij stellige ordres medegebragt om een deurtje, 't welk mijn eenige uitgang was naar de open lucht, niet alleen 's nagts (gelijk altoos geschiedde) maar ook op den dag gesloten te houden, uit vreeze dat de heer van Rhoon daarin sluipen mogt. Wij hebben egter rede om te vermoeden, dat die ordres alleen inhouden om te zorgen dat de heer van Rhoon niet bij mij komt, maar dat de kastelein uit zig zelf en om zijn zorg te verligten het deurtje heeft gesloten, ten einde den toegang onmogelijk te maaken. Ook heeft hij naderhand aan mijn vrouw geadvoueerd, dat het hem nooit gelast was te beletten dat de heer van Rhoon bij mij kwam. Zoodat ik nu, na bijna drie jaaren zitten, wederom nagt en dag opgesloten worde. 't Is waar dat ik zou kunnen van den kastelein vraagen om buiten te gaan, 't welk hij in zijne instructie heeft om van tijd tot tijd te permitteeren, doch dit kan ik niet van mij verkrijgen.

De heer van Rhoon behoudt ondertusschen de vrijheid om in de lucht te komen als het hem goed dunkt, en dit is mij zeer aangenaam; maar er is geen rede waarom het mij wordt benomen, die nooit op de kamers van dien heer kwam, gelijk er ook wel mogelijkheid was om te zorgen dat de heer van Rhoon niet bij mij kwam, indien de kastelein en de oppasser

van dien heer daarop wilden letten, zooals in de eerste maanden van ons verblijf alhier, wanneer wij nooit malkander spraken, schoon het deurtje in questie altoos openstond.

1798 4 Januarij. Zijn de kinderen Cornelis, Anna Maria en Sara hier geweest en den 6 naar 's Hage vertrokken.

27 Januarij. Is mijn zoon Adolf hier geweest tot den 29 Januarij.

29 Januarij. Is hier gearriveerd de heer Victor de Serrière een Franschman van geboorte, doch die eenige jaaren in Holland gewoond heeft, zijnde aangesteld tot kastelein of concierge in de plaats van van de Poll, wiens dimissie hij zelfs medebragt.

15 Februarij. Is mijn zoon C. D. van de Spiegel hier gekomen en den 17 vertrokken. Deezer dagen is er weder een wagt van een sergeant en agt man van het alhier zijnde fransche garnisoen op het kasteel gekomen, welke een post uitstelt voor de buiten- en een voor de binnenpoort en pretendeert alles te moeten onderzoeken 't welk uit- of ingaat.

10 Maart. Is mijn dogter Digna, van Haarlem komende over Woerden, daar zij een nagt stil geweest is, den volgenden dag naar 's Hage vertrokken.

16 Maart. Is mijn dogter Sara met haar broeder Adolf gekomen, hebbende de eerstgemelde permissie om hier te blijven in de plaats van haar moeder, welke den 17 vertrokken is met Adolf en Kaatje, ten einde preparatiën te gaan maaken tot het verhuizen van het huisgezin uit den Haag naar IJsselstein.

26 Maart. Is mijn zoon Adolf gekomen en den volgenden dag vertrokken.

13 April. Mijne dogters Maria, Digna en zoon Adolf uit den Haag hier gekomen en den volgenden dag naar IJsselstein vertrokken, daar het eerste schip met meubelen reeds gearriveerd was.

18 April. Mijn vrouw uit den Haag hier doorgekomen om naar IJsselstein te gaan in gezelschap van mijn zoon Jacob en dogters Anna Maria en Johanna; de drie voorigen zijn met mijn jongsten zoon Jan, dien zij van hier medegenomen hebben, den 20 naar IJsselstein vertrokken, laatende Johanna hier met Sara, welke er reeds was.

29 April. Mijn zoon Cornelis, de twee laatste schepen met meubelen naar IJsselstein geaccompagneerd hebbende, is van daar over Woerden geretourneerd en den 20 naar 's Hage vertrokken. Denzelven 20 heb ik een korte visite gehad van mijn schoonzoon Prins.

26 April. Is mijn vrouw van IJsselstein geretourneerd in gezelschap van mijn twee jongste zoontjes en dogters Maria en Digna; de drie eerste zijn hier gebleeven, maar de twee laatste met Johanna en Sara, die hier waren, daadelijk weder vertrokken.

Men zou het naauwlijks gelooven, dat ik toen eerst van mijn vrouw gehoord heb dat de vader van den portier, hier op het kasteel woonende, deeze week hier gestorven en begraaven is. Zoo strict geheim wordt hier alles behandeld dat ik zelfs de onverschilligste dingen niet weeten mag, en hoe zoude ik ze ook kunnen weeten daar ik geen mensch, zelfs van het huishouden, zie als een meid, die het noodige in de kamers komt verrigten en genoegzaam nooit spreekt, terwijl de castelein nooit bij mij komt, tenzij in de uiterste nood of wanneer ik laat verzoeken hem te spreeken, 't welk ook zeer zelden gebeurt. De fransche wagt van een onderofficier en 8 of 9 man blijft ook nog op het kasteel, en het visiteeren van uitgaand of hier inkomend goed, mijne stricte opsluiting om te beletten dat ik den heer van Rhoon niet spreeke, het verbod aan mijne kinderen om uit te gaan en de groote moeilijkheid om een boodschap

in de stad gedaan te krijgen, al ware het maar bij een paruiken- of schoenmaaker, blijven alle nog dezelve; daarbij is de kost ook zeer mager en sedert verscheiden maanden is er geen commissie hier geweest, om te informeeren hoe het hier gaat.

29 April. Tot een staal hoe weinig wij hier van de waereld weeten, dient dat heden een zwaare brand hier geweest is in de loges, behoorende tot 's lands magazijn en regt over de glazen van mijn slaapvertrek, zeer nabij 't kruitmagazijn, 't welk reeds groot gevaar liep, maar dat de kastelein mij noch voor noch na het ongeluk er geen woord van gezegd heeft, maar alleen de precautie gebruikte van alle deuren en sloten aan mijne vensters heel digt gesloten te houden en een fransche schildwagt op de binnenplaats van het kasteel voor de raamen van mijn kamer te stellen.

1 Mey. Is wederom brand geweest op een boerenhof nabij de stadspoort, regt over de glaazen van mijn kamer, 't welk ik mede maar vernomen heb door het confus geloop en het luiden der klokken.

5 Mey. Zijn de kinderen Anna Maria en Adolf hier geweest in eenen dag en terug van IJsselstein te voet.

26 Mey. Is van den Houte en vrouw hier geweest van Maerssen.

28 Mey. Hier geweest de kinderen Maria Adr., Adolf en Sara te voet van IJsselstein.

2 Junij. Is hier geweest eene commissie, bestaande uit de heeren de Monyé uit 's Hage (glazemaaker uit de Haagstraat) en Wennekes, thans leden van het Administratief bestuur van het geweezen Holland, mij vraagende of ik ergens over te klaagen had. Mijn antwoord was, dat ik niet gewoon was te klaagen en dat ik op mijn klagten ook weinig succes wagtende was. Zij vroegen of ik dan niets had voor te

draagen. Ik: „Ik heb niets voor te draagen, maar ik wil de heeren alleenlijk doen remarqueeren het onderscheid van de situatie, waarin ik thans zitte van die waarin ik geplaatst ben; toen had ik vrijheid van in de open lucht te komen wanneer ik wilde, omdat ik een vrijen uitgang had, en nu zit ik sedert vijf of zes maanden opgesloten, en wel zoo naauw opgesloten dat zelfs mijn vensters dagen achtereen gesloten gehouden worden, zoodat geen vrije lucht in mijn kamer noch in mijn slaapkamer kan komen." De commissie: „Dit doet ons leed en 't is zoo niet gemeend, maar gij had u moeten adresseeren." Ik: „Ik weet niet bij wien, het is mij volstrekt onbekend wie hier directie heeft; de casteleins zeggen mij telkens ordres te hebben zonder dat ik dezelve kan te zien krijgen; maar als dit zoo zijn moet, kan ik mij ligtelijk daarna schikken om niets te vraagen, 't welk een castelein de faculteit heeft van te kunnen weigeren." Eindelijk na veelerhande oppervlakkige discoursen hebben de heeren verzogt, dat ik voor hunne memorie wilde op papier zetten 't gene ik hun gezegd heb, waarop ik dit gedaan heb in drie poincten: 1. dat toen ik hier gebragt ben, ik een vrije wandeling in de lucht had en mijn vensters dagelijks op een vast uur opengemaakt werden; 2. dat mijn vrouw of kinderen, die bij mij waren, niet verhinderd werden buiten het kasteel te komen; 3. dat de ordres, welke de casteleins ten mijnen opzigte ontvingen, mij ook werden gecommuniceerd en dat ik zulks alsnu ook verzogt, als geen reden weetende waarom ik nu erger zou behandeld worden dan te vooren.

4 Junij. Is Nieuwenhuizen, de oppasser van den heer van Rhoon, tot bode aangesteld zijnde, vertrokken.

5 Junij. Een korte visite gehad van van den Houte

en vrouw, twee oudste kinderen en jongste zoontje, hebbende bij zig nigt M. Chalmers, welke laatste mij doch niet heeft mogen zien. Zij zijn dienzelven namiddag weder naar Maerssen vertrokken, medeneemende mijn zoontje Jacob.

6 Junij. Is mijn zoon Cornelis uit 's Hage hier door gekomen naar IJsselstein, den 7 vertrokken, medeneemende mijn zoontje Jan, en denzelven dag is met het terugkomend rijtuig van IJsselstein mijn dogter Anna Maria hier gekomen om eenigen tijd te blijven.

12—13 Junij. Deezen nagt is hier gevangen gebragt de heer van Lange, lid van het Uitvoerend bewind, en gelogeerd op de bovenkamer buiten het beschot, voormaals door Mevrouw Palm—d'Aelders geoccupeerd, zijnde de raamen daadelijk bezet met tralien en een militaire wagt voor de glazen.

14 Junij. Is mijn zoon Cornelis hier gekomen van IJsselstein en den volgenden dag naar Haarlem vertrokken.

19 Junij. Is mijn zoon Adolf geweest en 's avonds naar Maerssen gegaan.

22 Junij. Dezelve, komende van IJsselstein met mijn dogter Sara, die hier blijft, en 's avonds met zijn zuster Anna Maria vertrokken.

28 Junij. Dezelve met zijn zuster Digna op een namiddag.

1 Julij. Mijn zoon Cornelis komende van Haarlem, den volgenden vertrokken.

2 Julij. Is voor oppasser in de plaats van Nieuwenhuizen hier gekomen Benedictus Copelet, zijnde van Breda, een timmerman van ambagt; aan denzelven is gepermitteerd met zijn vrouw en kind hier te woonen in een kamer juist boven de mijne.

3 Julij. Een visite gehad van mijn schoonzoon Prins, die te IJsselstein logeerende, mijne twee

jongste zoons herwaards bragt en mijn dogter Sara, die eenigen tijd hier geweest is, terugbragt.

4 Julij. Is mijn zoon Adolf heen en weder hier geweest om afscheid te neemen naar Zeeland.

14 Julij. Op een nadenmiddag visite gehad van van den Houte en vrouw met de twee oudste kinderen.

23 Julij. Is de alhier gearresteerde ex-directeur van Lange uit deeze detentie naar de gevangenpoort in 's Hage getransporteerd.

29 Julij. Is op ordre van het Comité van binnenlandsche correspondentie de deur in mijn kamer geopend, welke met de plaats correspondeert, zoodat ik nu weder als voor December 1797 de lucht kan neemen.

6 Augustus. Is mijn dogter Anna M. een kort oogenblik hier geweest, bij haar hebbende mijn geweezen klerk de Fouw, komende van IJsselstein en doortrekkende naar 's Hage, doch den laatstgemelden heb ik niet gesproken dan in 't gaan voorbij mijn vensters een goeden dag gezegd.

9 Augustus. Zijn mijne kinderen Maria, Cornelis en Sara op een namiddag hier geweest, komende van IJsselstein.

11 Augustus. Insgelijks op een namiddag van Maerssen van den Houte met zijn vrouw en vijf kinderen.

14 Augustus. Is mijn zoon Jacob Pieter van hier vertrokken.

19 Augustus. C. D. van de Spiegel een oogenblik in het doortrekken hier geweest.

21 Augustus. Mijn dogter Johanna Cath. uit den Haag gekomen om eenige dagen hier te blijven.

22 Augustus. Desgelijks mijn jongste dogter S. H., en zijn 's namiddags van Maerssen gekomen mijn kinderen van den Houte en vrouw met Digna

Adriana, welke mijn vrouw en jongste zoontje afgehaald hebben om eenigen tijd te Maerssen door te brengen.

26 Augustus. Maria Adriana en Jacob hier een dag geweest door een gelegenheid, hun te IJsselstein voorgekomen om iemand van Woerden af te haalen.

5 September. Is mijn vrouw hier geretourneerd van Maerssen, de twee jongste kinderen weder medebrengende, terwijl mijn dogters Johanna en Sara, welke mij in het afweezen van mijn vrouw gezelschap gehouden hebben, denzelven dag vertrokken zijn. Mijn schoonzoon van den Houte en zijn vrouw hebben haar vergezeld van Maerssen.

17 September. Is mijn zoon Cornelis en dogter Anna Maria hier geweest, komende van 's Gravenzande, daar zij gelogeerd hadden, en den volgenden dag doorgaande naar IJsselstein.

18 September. Een commissie uit het Comité van binnenlandsche correspondentie van het bestuur van Holland, bestaande uit de burgers Crayenschot en Loosjes, boekverkoopers te Amsterdam en Haarlem, mij vraagende of ik iets voor te stellen hadde en voorhoudende de pro-memorie, den 2 Junij deezes jaars aan een voorige commissie door mij ter hand gesteld. Ik heb aan die heeren gezegd dat ik niets had voor te draagen, en dat gedeeltelijk aan die pro-memorie voldaan was door het herstellen van mijn vrijen uitgang op de plaats, maar dat ik hen verzogt te considereeren, hoe mijn vrouw en kinderen hier evenals ik gevangen zaten, schoon hun zulks nooit door de vergadering of het Comité opgelegd was, maar alleen door een mondelinge ordre van eenen Chandon aan den voorigen castelein. De heeren Crayenschot en Loosjes vonden dit vreemd en beloofden het te zullen doen veranderen.

Mijn oudste zoon Jan uit Zeeland met zijn broeder Adolf hier geweest en den 21 vertrokken naar IJsselstein.

29 September. Mijn zoon Jan teruggekomen van IJsselstein met zijne zusters Maria, Digna en Johanna, zijnde de drie laatste denzelven dag geretourneerd en de eerste den 30 naar den Haag vertrokken.

1 October. Is de castelein mij komen zeggen, dat het Comité van binnenlandsche correspondentie aan mijn vrouw en hier zijnde kinderen gepermitteerd had uit en in het kasteel te gaan door de stad of waar zij wilden, van 't welk ik den 5 October een decreet ontvangen heb.

4 October. Is mijn schoonzoon Prins van Rotterdam en zoon Adolf van IJsselstein voor eenige uuren hier geweest.

6 October. Mijn schoonzoon van den Houte gekomen van Maerssen en den volgenden dag geretourneerd.

12 October. Mijne dogters Anna Maria en Sara op een dag heen en weer.

18 October. Adolf op een dag heen en weer.

25 October. Dezelve als vooren.

31 October. Heeft de castelein en de oppasser van den heer van Rhoon een nieuwe instructie bekomen, doch dezelve is mij niet gecommuniceerd, zoo weinig als de voorige, schoon het mij bij een decreet, den 5 deezer ontvangen, beloofd was.

6 November. Is mijn vrouw en twee jongste kinderen naar IJsselstein vertrokken en hier geremplaceerd door mijn dogters Johanna en Digna; zij is afgehaald door Saartje, die ook weder met haar weggereden is.

18 November. Mijn zoon Adolf hier geweest om zijn zuster Johanna af te haalen, met welke hij naar 's Hage vertrokken is.

22 November. Mijn vrouw met de twee jongste kinderen geretourneerd in gezelschap van Maria Adr. en Anna Maria, welke twee laatste met Digna denzelven dag naar IJsselstein vertrokken zijn.

24 November. Hier geweest op een dag heen en weer van den Houte met zijn vrouw en twee oudste kinderen.

5 December. Van den Houte een uurtje hier geweest, gaande naar 's Hage.

6 December. Mijn zoons Cornelis en Adolf, komende uit 's Hage, vertrokken naar IJsselstein den 7.

12 December. Mijn schoonzoon van den Houte uit 's Hage komende, en den 13 vertrokken naar IJsselstein.

17 December. Mijn zoon Cornelis op een dag heen en weder.

20 December. Is 's morgens om tien uuren bij mij gekomen de bailliu Costerus, om mij aan te zeggen dat hij ordre had van de Commissie van binnenlandsche correspondentie om mij uit mijne bewaaringe te ontslaan. Ik vroeg dien heer, of dat ontslag was uit hoofde van zeker placaat van amnestie, 't welk ik in de courant geleezen had. Hij zeide dit niet te weeten, maar wel dat er in het placaat stond, dat de politicque gearresteerden ter dier gelegenheid mede zouden ontslagen worden en dat ik met de heer van Rhoon daar zeker onder behoorden. Ik zeide dat het een groot onderscheid was, of wij ontslagen wierden uit hoofde van dat placaat en dus als lieden, die gerekend werden een amnestie of vergiffenis noodig te hebben, of ter gelegenheid van zulk een placaat, dat indien men in het placaat de termen van het rapport gevolgd had, het dan niet dubieus was dat wij niet tot de eerste, maar wel tot de laatste behoorden; doch daar

men zig van andere termen bediend had, die zoo klaar niet waren, het ligtelijk zou kunnen gebeuren dat de menschen het op differente manieren zouden begrijpen en dat ik het daarom raadzaam geoordeeld had, hem mijn antwoord schriftelijk te geeven, opdat het daaruit blijken zou op welken voet ik dat ontslag begreep en kon aanneemen, en op welken voet ik het niet zou kunnen aanneemen, waarop ik hem ter hand stelde het volgende declaratoir:

„De ondergeschrevene verklaart het ontslag uit zijne bijna vierjaarige gevangenis te accepteeren als een regt, hem en alle onbesproken ingezetenen des lands competeerende en door de tegenwoordige constitutie op nieuw ingeroepen en bevestigd, maar geenzins als een gratie of vergiffenis, uit een generaale amnestie voortspruitende, welke hij, als zijnde van geene misdaad bewust, noch ooit wettig van misdaad beschuldigd zijnde, vermeent niet noodig te hebben.

Woerden, 20 December 1798.

(get.) L. P. van de Spiegel."

Ik voegde mondeling daarbij, dat ik nog deezen middag naar IJsselstein dagt te vertrekken en daar provisioneel te blijven, zoodat de heeren wisten waar ik te vinden was, indien ik mij in de opvatting van mijn ontslag bedrogen had. De heer Costerus, mijn declaratoir aanneemende, vroeg welk gebruik ik meende van dit stuk te maaken? Ik antwoordde hem: „Geen ander dan om het u in plaats van een mondeling antwoord ter hand te stellen, en het te doen dienen tot conservatie van mijne eer, indien iemand zig mogt verbeelden dat ik mij als een geamnestieerde had laten ontslaan; dat hij meester was

om er zoodaanig gebruik van te maaken als hij noodig oordeelde en dat hij voor 't overige de tegenwoordige regeering wel kon verzekeren dat, zoolang ik in dit land was, ik mij zou houden als een stil ingezeten en niets doen zou, 't welk onlusten zou kunnen veroorzaken of begunstigen, als zijnde zulks zeer strijdig met mijne jaaren en omstandigheden." De heer Costerus is daarop, mijn papier medeneemende, na eenige wederzijds vriendelijke uitdrukkingen, vertrokken.

Des middags omtrent één uur, op het punt staande om te vertrekken, terwijl in mijn kamer gekomen waren mevrouw de gravin van Lynden, schoonmoeder van de heer van Rhoon, de heer en mevrouw van Reede, de onder-castelein van 't kasteel, de heer van Rhoon, die zoolang mijn medegevangen was geweest zonder dat ik hem had mogen zien of spreeken, en nog verscheiden andere persoonen, verscheen de deurwaarder Ente uit den Haag, zeggende, dat schoon hij gehoord had dat de bailliu Costerus mij reeds mijn vrijheid had aangezegd, hij, als deurwaarder, eigenlijk daartoe gelast was en te gelijk mij de resolutie ter hand te stellen (welke resolutie, zijnde van den 19 December, hierbij gevoegd is) [1].

Ik antwoordde aan den deurwaarder met luider stemme in substantie hetzelve als in het voorgemelde declaratoir, waarop de heer van Rhoon, dit hoorende, zeide: „en ik conformeer mij met al wat de heer van de Spiegel u daar gezegd heeft." Ente hieldt zig als verlegen en verzogt dit antwoord schriftelijk om er rapport van te doen, maar ik zeide dat ik dit reeds gegeeven had aan Costerus en het niet tweemaal meende te doen, maar dat hij wist

1) Deze resolutie is weggelaten, omdat zij zonder eenig belang is.

dat ik naar IJsselstein ging en dat ik nu haast had. Hierop ben ik vertrokken, gaande te voet alleen uit het kasteel langs de stadscingel tot aan de lange brug, terwijl mijn vrouw en twee zoontjes met het rijtuig volgden, 't welk niet kon beletten dat eenige menschen medeliepen en mij zeer beleefdelijk vaarwel wenschten. De heer van Rhoon is des anderen daags naar zijne heerlijkheid Varel in Duitschland vertrokken en van mevrouw Aelders, die mede ontslagen was, doch met welke wij geen gemeenschap gehouden hadden, heb ik niets vernomen [1].

1) In eene geheime zitting van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek werd den 8sten Februarij 1798 het voorstel gedaan, de burgers van de Spiegel, Bentinck van Rhoon en Repelaar te deporteeren. Dit plan is echter niet uitgevoerd. (Zie hierover: Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap. XI p. 389. Ook Mevrouw Palm geb. Daalders wordt daar genoemd.)

CONSTANTIJN HUYGENS' JOURNAAL VAN ZIJNE REIS NAAR VENETIË IN 1620,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. A. WORP.

In 1620 werd François van Aerssen naar Venetië gezonden met eene politieke opdracht. Tot zijne reisgenooten behoorde o. a. de 24-jarige Constantijn Huygens, die den post van secretaris van het gezantschap heeft bekleed. En terwijl het „Rapport" van den gezant, in der tijd door Jhr. C. A. Rethaan Macaré in het licht gegeven [1]), volledige opheldering geeft aangaande de politieke bemoeiingen van Aerssen, vernemen wij uit Huygens' reisjournaal alles, wat op de reis zelve betrekking heeft, en worden ons tevens de indrukken meegedeeld, die de talentvolle en scherpzinnige jonge man op dien tocht ontving.

Het handschrift der reisbeschrijving bevindt zich in de bibliotheek der Koninklijke Akademie [2]). Het journaal is geschreven in een boek, 8° oblong, met

1) Vgl. Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht. Dl. V, St. 1, 1853, blz 45—137.

2) No. XXXIX van den catalogus der handschriften.

perkamenten band, en beslaat daarin 152 bladzijden. In hetzelfde boek zijn eenige gedichten geschreven [1]).

Van de brieven, die Huygens gedurende zijne reis schreef, zijn eenige bewaard gebleven, o. a. 8 aan zijne ouders en 3 aan zijn vader; zij bevinden zich bij de Lettres françaises in de verzameling der Koninklijke Akademie [2]). Voor het meerendeel zijn die brieven niet zeer belangrijk en geven zij in het kort hetzelfde als de reisbeschrijving. Toch vernemen wij er enkele dingen door, die van elders onbekend zijn, o. a. de namen van eenige heeren, die Aerssen vergezelden, nl. één zijner zoons, Woestinghoven, P. Pau, Boelesz, Lintelo en Leewen. Van dat gevolg was Huygens de eenige, die Italiaansch sprak. Dat was dan ook de reden, dat hij door Aerssen tot secretaris van het gezantschap werd gekozen; de gezant heeft van die

1) Voorin leest men den versregel: Patriä quis exsul se quoque fugit? (Hor. Carm., II, 16, vs. 19), dan een Latijnsch versje, den 29sten Juli 1620 door H. te Spiers geschreven (vgl. Gedichten, I, blz. 188). Daarna de Reisbeschrijving. Volgt het vers Libellus Lectori, den 25sten Juli te Basel geschreven (t. a. p., blz. 187), en de gedichten Misogamos van 1 October (t. a. p., blz. 188) en Amaryllis van 20 Oct. (t. a. p., blz. 191). Dan de woorden:

Hodie, heu! hodie emigravit in suum Coelum
ingens anima
Mauritij Nassovij
Princ. Araus.
P. P.
circa horam sextam vespertinam,
XXIII° Aprilis CIƆIƆCXXV.

Het overige gedeelte van het boek is onbeschreven; slechts vindt men op de laatste bladzijde de versregels:

I demens, et saevas curre per Alpeis
Ut pueris placeas, et declamatio fias

(Juv., 10, vs. 166), en op het schutblad het Italiaansche versje, den 10den Juni te Verona geschreven: Passando l'Alpi (vgl. Gedichten, I, blz. 185).

2) No XLIX der HSS.

keuze geen berouw gehad [1]). Huygens had gaarne te Padua willen promoveeren [2]), maar het verblijf in Italië duurde te kort en hij wilde ook zijn ambt niet voor eenige dagen aan een ander afstaan. Toen dacht hij er over, om door Frankrijk terug te reizen en in Orleans te promoveeren, maar Aerssen raadde hem dat af, terwijl hij het ook minder goed vond, dat de jonge man in Venetië eene diplomatieke betrekking zou bekleeden, wat hij gaarne gewild had. Maar er werd hem door Aerssen uitzicht geopend op andere ambten en zoo keerde Huygens, in de vaste overtuiging, „que c'est une belle chose d'avoir la main à la paste", naar het vaderland terug.

J. A. W.

AU NOM DU DIEU VIVANT.

CIƆIƆCXX.

Avril.

Le 25e environ les 2 heures apres midi nous partimes de la Haye, à six chariots, et arrivasmes ce soir sur les 7 heures à Bodegrave, ou nous couchasmes.

Le 26e Dimanche, à cause des Pasques à Utrecht, Monsieur l'Ambassadeur trouva bon de n'y entrer qu'apres midi; fit aprester le desjeuner pour 9 heures; nous partismes à 10 et arrivasmes sur les 3 heures à Utrecht, où, le presche fini, Monsieur l'Ambassadeur alla saluer Monsieur le Conte Ernest et Madame

1) Vgl. het „Rapport" in de Berigten, t. a. p., blz. 89.
2) In Juni 1617 was hij reeds te Leiden in de rechten gepromoveerd.

sa compagne, et demeura avec eux une grosse demie heure; je les saluay depuis en particulier, et me firent l'honneur de me tenir à souper. Ce mesme soir on loua quatre chariots couverts et deux descouverts, pour nous mener jusqu'à Cologne. Quelques uns des Estats d'Utrecht souperent avec Monsieur l'Ambassadeur.

Le 27e du matin à six heures Monsieur le Conte Ernest vint trouver Monsieur l'Ambassadeur pour le mener en son carosse hors de la ville, comme il fit, et l'accompagna jusqu'au Bilt. Nous passames par Doren et Ameronghen etc. et arrivasmes à 11 heures au ponton devant Rhenen, traversames le Rhin, et ayants disné à l'hostellerie la pres, passames outre et arrivasmes vers les 6 heures du soir au ponton devant Nieumeghen; traversames le Wael, soupasmes et couchames à Nieumeghen, ou le Seigneur Gouverneur et quelques uns du magistrat firent compagnie à Monsieur l'Ambassadeur au souper.

Le 28e entre 5 et 6 heures nous partismes de Nieumegen, avec le convoy de 20 chevaux de la compagnie de .... [1]). Passames par Cranenborg et disnames à Cleves, ou le Seigneur Keteler, Baron de Montjoye, vint saluer Monsieur l'Ambassadeur et l'entretint quelque demie heure. Le Seigneur Lubigni, precepteur secretaire etc. de Son Alteze de Brandenbourg, disna avec luy. Apres midi on conseilla à Monsieur l'Ambassadeur de n'aller point coucher à Zanten, à cause de la garnison Espagnole, dont il print le chemin de Sonsbeecke, ou nous arrivasmes vers les 7 heures. A l'entrée il y eut quelque bruit, causé par un yvrogne de portier, qui ne voulut laisser entrer la cavallerie avec les chariots ensemble, tenant la grande porte fermée; de façon que deux des rei-

1) Niet ingevuld.

tres, perdants patience, entrerent par la petite porte. Dont la povre bourgeoisie s'esmeut, et mit la main aux pieres et couteaux, mais soudainement ils cederent, n'ayant rien veu qu'une espee et un pistolet au poing. Nous y couchasmes cette nuit, la cavaillerie se retirant à une heure de chemin de la ville.

Le 29e du matin à 5 heures nous partismes de Sonsbeeck; arrivasmes à $10^1/_2$ à Moeurs et y disnasmes; ayants veu le chasteau et sa belle fortification, nous parlasmes à Yfgien la fille miraculeuse, qu'il y a 23 ans que n'a rien mangé ni beu. Apres disner sur le midi nous partismes de la et arrivasmes ce soir à 7 heures à Neus, et y couchasmes. Le soir apres souper il arriva qu'un gentilhomme des nostres, dechargeant une siene escopette par la fenestre, à plaisir, le peuple s'esmeut tellement à ce bruit, qu'en un instant les ruës furent tapissées de chandelles et lanternes, et nostre hostellerie assiegée d'une grand' presse de bourgeoisie, qui voulut avoir la raison de ce coup d'arquebuse à toute force; nous nous tismes coy dans le logis, faisant tuer toutes les chandelles, pour dissimuler le fait, et le leur fismes nier à plat; mais le feu de l'escopette nous avoit tellement descouverts, qu'ils ne reposerent pas, premier qu'avoir visité nos pistolets et arquebuses, nous venants mesmes mener tout ce bruit devant nos lits, comme desia estions couchez pour donner moins d'apparence: en fin on remit la faute sur le petit page de Monsieur l'Ambassadeur pour leur faire croire qu'il fust arrivé par mesgarde; puis l'hoste du logis, estant du magistrat, aida d'autant plus aisement à accommoder l'affaire, qui ne passa point sans frais, pour le compte du vin que beurent cette nuit les gardes dans le logis. Ces povres inhabitants n'eurent point du tout tort à s'esmouvoir sur si peu de subjet, veu que desia une mauvaise

fois ils avoyent esté saccagez et pillez au signal d'un semblable coup d'arquebuse tiré apres la porte fermee et le guet assiz, comme on nous compta. Monsieur l'Ambassadeur ne sceut rien de cet accident que le lendemain.

Le 30e du matin à 6 heures nous partismes de Neus, passames par [1]), ou y a une dangereuse cheute d'eau, autour de certaines vielles arcades d'un pont ruiné, par ou il faut que necessairement les chariots, charrettes etc. passent à gué, et y a danger s'ils faillent seulement d'un pas; il succeda bien aux nostres, mais nous n'avions garde de demeurer dessus: passames depuis par un petit chetif village bien que fermé à portes, nommé .... [2]), et arrivasmes deux heures apres midi à Couloigne. Du soir au souper le magistrat de la ville envoya le vin à Monsieur l'Ambassadeur.

May.

Le lendemain premier jour de May fut la grande feste de Dedicasse à Cologne. Nous vismes toutes les folles solemnitez des ecclesiastiques, en leur procession avec la bourgeoisie en armes, qui dura depuis les 8 heures du matin jusqu'à une grosse heure apres midi; et firent le tour au dehors de toute cette grand' ville, bien mouillez et crottez d'une pluie qui les surprint. Apres disné l'un et l'autre s'amusa à se pourmener. J'allay admirer le grand Dome, qui est un des rares bastiments de l'Europe, et le seroit d'avantage s'il eust esté parachevé. On y monte d'un et d'autre costé par un escalier de 28 degrez.

1) Oningevuld. Op den kant staat aangeteekend: „le torrent se nomme De Erp."
2) Oningevuld.

Je le trouvay long de mes pas 160, large de 90. Au coing d'une ruë on nous monstra la teste d'un lion de marbre, fiché dans la muraille à la memoire d'un vilain acte, que firent par ci devant certains moines, exposants la vie d'un Bourgemaistre, à qui ils vouloyent du mal, à la gueule d'un lion; si que toutefois leur affaire ne reussit pas, le lion ayant esté estranglé par le Bourgemaistre mesmes. Je fus estonné d'entendre que dans la ville de Coulogne, toute pleine de bastiments qu'elle est, il se fait touts les ans plus de 3000 voeder de vin, qui emporte, comme ils nous compterent, 18000 rycxdaeler. Quelques uns des nostres allerent veoir les armes antiques et autre bagage enrouillé, qui se garde dans la tour, comme aussi les fadesses des Onze mille vierges, pendant que je m'amusay à faire grand' partie du tour de la ville, dont l'assiette belle au possible, notamment devers le Rhin, me contenta infiniment. Estants à Cologne les reitres, qu'avions pris à Nimmeghen, furent contremandez de par son Excellence pour convoyer (à ce qu'on croyoit) quelques troupes. Monsieur l'Ambassadeur avait donné ordre pour 23 chevaux, qui nous eussent menez en $2^1/_2$ jours à Francfort, mais le defaut du convoy luy fit changer d'advis; comme en partie aussi les frais excessifs, qui eussent monté à trop desraisonable somme. On luy demanda 6 rycxdaeler pour chasque cheval, hormis toute nourriture, et puis le retour, les charrettes au bagage etc. Il se resolut doncques de prendre son chemin par eau, et fit louer une des barques ordinaires couvertes, avec une autre petite descouverte, qui furent tirées par un cheval seul contre le cours rapide du Rhin; et ne cousta depuis Cologne jusqu'à Francfort que 34 rycxdaeler. Il se parloit beaucoup à Cologne des excursions et ravages que faisoyent les gens du sudit Seigneur d'Anholt et autres, à la solde de

l'Empereur, notamment devers la coste du Rhin; dont Monsieur l'Ambassadeur fut tres-mari, d'avoir esté privé de ses reitres de Nimmegen; encor à point il trouva le ritmeistre Th. Viller, qui nous bailla le convoy de 7 siens reitres, qu'il avoit emmenéz quant et soy de Juilliers. En cet equipage le 2e de May à 9 heures du matin nous partismes de Cologne, costoyants tousiours la belle coste du Rhin; disnames ce midi dans un povre village, nommé Wesselingh à 2 lieuës de Cologne, ou le sale-sobre traittement nous fit mieux pourveoir à l'advenir. A 4 heures apres midi nous abordames à Bonne, ou l'Electeur de Cologne tient d'ordinaire sa cour. On envoya vitement au peagier, pour luy faire entendre que nous ne portions point de marchandise; et quant et quant le cuisinier se pourveut de quelques viandes, pain, chair, sel etc.; dont je n'eu point loisir à veoir la ville par dedans. Au dehors j'admiray la belle structure de la maison, ou se leve le peage. A six heures nous passames par devant les Seven berghen qu'on appelle, qui sont montagnes estrangement hautes et roides, tellement qu'elles se descouvrent à 6 et 7 lieuës de distance, comme nous vismes depuis en bas de Cologne; sur la plus haute des 7 est bastie une grand forteresse, qui ne semble de loing qu'une cheminée; au pied de la roche est le village Kunningswinter, dont le clocher ne monte point à un quart de la montaigne. Le soir à 8 heures et demie nous abordasmes à Roelandtswerve, qui est un chetif hameau, au bas d'une roche peu moindre que les susdites, ou mesmes se voyent les ruines d'un chateau antique, tout au dessus. On nous asseura que les Jesuïtes l'avoyent fait abatre, pour se servir de la piere à leur bastiments dans Cologne. Le miserable estat de la cabane, ou nous devions coucher, nous apporta plus d'apprehension que de repos; car

outre ce qu'en ces endroits il n'y a rien de plus ordinaire que les voleries et les meurtres, comme en font foy les gibets et rouës qui se voyent par cinquantaines en troupe tout du long de la riviere, nostre frayeur fut augmentée par la trop grande voisinance d'un regiment de Wallons, Espagnols etc., semez es villages d'environ. Tout cela fut cause, que (comme c'est la coustume) tout le bagage demeurant au bateau, toute la nuit nous y fismes sentinelle par tour.

Le lendemain 3e nous partimes de la du matin à quatre heures et demie; passames par devant maints beaux villages, assis au pied de ces montaignes, qui enserrent le Rhin, parsemées de vignobles en quantité incroyable, passames pardevant la petite ville de Lintz, et s'envoya au peage. Depuis pardevant le chasteau du Conte d'Ysembruch, dont le pere, estant Electeur de Cologne, quitta l'estat ecclesiastique et se maria. La maison panche au dos d'une roche. A 11 heures pardevant Hammerstein, qui est le premier peage de l'Electeur de Trier, ou on envoya. A 12 heures pardevant la ville d'Andernach à main droite; on alla parler au peagier; j'attrappay ce peu de loisir, et en vis quelques ruës. Au premier abord j'apperceu un jeune marié miserablement gourmandé par sa femme, desia vielle, sale et vilaine; peu s'en fallut qu'ils ne se gourmassent à coups de pots d'estain; je ne m'informay point de leur querelle, mais la seule apparence de *mans handt onder* me fit mal au coeur. Nous fismes provision de vin et viandes, et poursuivismes nostre chemin. A 2 heures nous passames Den Weissen Torn à main droite, qui separe Cologne d'avec Trier. A 3 nous envoyasmes au peage à Engers, petite ville à senestre. Sur les 5 heures nous arrivasmes à Cobelentz, pour y coucher. La ville est assez

grande et polie, son assiete plaisante au possible, justement ou la Moselle, sortant de Lorraine par Treves, vient se mesler et joindre avec le Rhin. J'admiray le beau pont, qui traverse la Moselle devant la ville. Il a de longueur 404 de mes pas, de largeur 13 au dedans des appuis, au bout un pont levis de bois. Ce qui rend l'aspect de Coblentz plus agreable, est le chasteau Hermanstein, assis au sommet d'une roche, haute tant que nulle autre, garni de gents, artillerie et autres munitions de guerre; et au pied d'icelle roche la maison de plaisance de l'Electeur, Mullen am Dale, ou est le Sauerbron, fontaine, dont les eaux esgallent en vertu et mesmes en goust celles de Spae, comme nous tastames.

Le 4 du matin à 5 heures partismes de Coblentz; vismes ce jourdhuy quantité de maisons et chasteaux, bastis sur les pointes des plus hauts rochers; à 6½ heures passames par devant Laenstein, villette qui sembloit assez gentille au dehors; a un bien beau chasteau, plein de logis, à ce que pouvions recognoistre en passant; y a droit de peage, dont y fallut envoyer, comme en plusieurs autres lieux par ci devant et apres. En divers endroits vismes descouler des beaux petits torrents de fontaine d'en haut des montaignes, dont en vismes un que les païsants avoyent fait remonter dans le tronc d'un arbre, par ou l'eau escouloit; ce fut au pied du rocher dont le chasteau dessus se nomme Pella; passames quelque temps apres devant Rees, baronie du Landtgrave de Hessen, à 8 heures par devant Broubach, village et chasteau à main gauche, ou logea la Princesse Elisabeth en montant; à 10 heures et ½ devant Boppart, ou y a peage, et s'y envoya; c'est à 3 lieues de Coblentz; à 12 heures et ½ devant Lievingstein, deux chasteaux sur deux proches cou-

peaux de rochers, ayants autrefois apartenu à deux freres, qui se firent guerre; au bas se void une eglise, que bastit la soeur pour la redemption de leurs ames, comme on compte. A deux heures devant Singheweert, à droite, peage du Landtgrave de Hessen; c'est le village, ou touts nouveaux venus se baptisent ou dans le Rhin, ou le col enfermé dans un anneau d'airain qui y pend; la Princesse à present Reine de Boheme mesmes n'ayant voulu vilipender le privilege en son premier voyage vers Heidelberg. Cette apresdinée nous passames entre deux des rochers, qui enferment le Rhin, d'une hauteur et roideur effroyable, au prix desquels ces premiers ne sont que collines. Nous prismes plaisir à faire sonner la trompette de la cavaillerie, pour entendre les admirables resonances de ces pierres, dont l'eccho nous bailloit loisir de distinguer plus de trois mesures apres la derniere cadence de la trompette; quand nous deschargeons nos pistolets le tintamarre en suivit plus creux et long que celuy d'aucun canon. A 4 heures passames devant Wesel, petite ville imperiale, au bas de la quelle se trouve des passages tres dangereux, à cause des rocs cachez en divers endroits de la riviere, qui font bouillir et tournoyer l'eaue d'une façon espouvantable, dont le cheval a toute peine à tirer en contre, le sentier mesme, ou il marche, estant fort estroit, pierreux et coulant; les marchants ont accoustumé d'y sortir du bateau, mais nos batteliers ne nous en avoyent point voulu advertir, comme souvent ils aiment mieux les hazards qu'un peu de peine extraordinaire. Peu dessus Wesel trouvasmes la tour, qu'ils nomment der Pfaltz, que tient le Prince Palatin; c'est un gentil bastiment, posé dans le Rhin; la ville tout aupres se dit Coeff et y a peage. Vers le soir arrivasmes à Baccharach, petite ville au montaignes, ou croissent ces vins (Delewynen) renommez en abondance, tout aux plus hauts sommets, qui ne se void point autrepart. Je montay au chasteau, qui est fort haut sur le rocher; l'Amman s'y tient d'ordinaire, mais il estoit dehors, et n'y trouvay qu'un povre païsan de chastellain, tout estonné de nos visites. Cette nuit nous reposasmes à Baccharach; au souper on envoya le vin de la ville à Monsieur l'Ambassadeur. Le lendemain 5e partismes du matin à 3 heures; passames peu apres devant Heimbach, ville assise a droitte; a un chasteau, et appartient à l'Electeur de Mayence; tout le devant disner estoit fort pluvieux, qui m'empecha de beaucoup remarquer. Nostre cheval traversa la riviere et passa à main gauche, pres de Dreckhousen. Vers les 8 heures arrivasmes derechef à des rocs couverts dans la riviere, plus dangereux et rapides que ceux de dessus; dont nous avisames de sortir du bateau et marcher à pied, qui dura environ un gros quart d'heure. Peu apres passames le Muysentoren, ou se dit qu'un Evesque fut devoré par des souris; c'est pres de Brugh[1]), bonne ville vers l'emboucheure de la Nerre[2]), riviere d'où prenent nom les Neurewynen. Sur le midi commencasmes à sortir des roches et entrasmes aux costes plattes, ou croit den Rynchauwer. A 1 heure et $^1/_2$ passames le bourg d'Elfen, ou est la haute esguille de clocher, d'où un jeune homme tomba à bas, commandé par son pere d'y ficher la girouëtte; le chasteau semble fort et beau. A 3 heures le cheval traversa derechef la riviere à Walloff A 6 heures nous arrivasmes à Mayence. Je vis la ville en haste, et la trouvay grandement solitaire, à petites ruës estroittes, bien qu'en bastiments assez brave, mais à l'ecclesiastique, quasi comme à Utrecht. Le Dom

1) Bingen. 2) Nahe.

est ancien et beau, mais nullement comparable en grandeur à celuy de Cologne. Le chasteau, demeure ordinaire de l'Electeur, paroit superbe au dehors et signeurial; mais de le veoir au dedans n'y eut nul moyen; l'Evesque estoit absent, puis on y estoit fort sur ses gardes à raison des troupes ennemies, si qu'à plusieurs coings et carrefours se trouverent des sentinelles. Ils ne se contenterent point d'avoir le nom de Monsieur l'Ambassadeur, comme par tout autrepart, ains le demanderent de toute la suite.

Le 6e sur les 7 heures, partants de Mayence, quittasmes le Rhin, et entrasmes dans le Maine, riviere qu'aucuns disent separer la Haute-Alemaigne d'avec la Basse; aussi elle s'estend là du Ponant à l'Orient, n'est en rien si creuse, ne si rapide que le Rhin, ni ne sont ses bords montaigneux, comme ceux la, bien que de loing il se descouvre force belles montaignes au Franckenlandt. A 11 heures passames devant Fleersen, villette, où un jour certains reitres des nostres ouvrirent la prison à 10 tant sorciers que sorcieres, enfermez dans une tour que nous vismes. A 1 heure on nous monstra sur le bord un gros tonneau, ou peu de jours passez un homme avoit esté noyé dedans, en quelque ville au dessus de Francfort, comme en ce païs on a accoustumé de faire mourir des moines criminels. Peu apres passames une belle maison du Landtgrave de Dermstadt, dite Helderbach. A 2 heures nous fallut aborder à Hues à cause du peage, plus privilegié que les autres, où suffisoit d'envoyer un homme. La ville est à l'Electeur de Mayence, qui y a son palais, extremement beau à le veoir au dehors. A 6 heures arrivasmes à Francfort, et y couchames cette nuit. N'avions rien fait ce jourdhuy que 4 lieuës, qui sont tres grandes.

Le lendemain 7e le vin fut presenté à Monsieur

l'Ambassadeur au disné. Environ 1 heure nous partismes à 3 coches de 4 chevaux, un chariot de bagage et deux chevaux de selle. Les coches et chariot furent louez jusqu'à Heidelbergh pour . . . .[1]) ryexdaeler, les chevaux à . . . .[1]), plus cher que l'ordinaire à cause de la foire de Leypsich, où touts les marchants estoyent allez. Le peu de temps, que j'eu devant nostre partement, je l'employay à regarder la ville de Francford; il ne me fut permis de guere particularizer; en gros je remarquay ses belles ruës, qui sont larges et ouvertes plus que celles de Mayence et plusieurs autres villes. Il y avoit fort peu de jours, que la foire fut achevée, dont ces boutiques extraordinaires estoyent toutes closes; pour les ordinaires elles me donnerent fort à cognoistre, combien la ville est marchande et traffiquée, tant vis je toute chose y abonder. Le circuit de la ville est grand, y compris le fauxbourg au de la de la riviere du Maine; un beau pont de 410 de mes pas de longueur, large de 11 à 15 arcades au dessous, les joint par ensemble. Au sortir je trouvay le dehors de ce fauxbourg entierement fortifié de bastions à murailles, avec leurs casamattes entaillées aux espaules. Cette apresdinée nous passames par aucuns petits villages, entre autres par devant Dermstadt, appartenant au Landtgrave de Dermstadt, frere du Landtgrave de Hessen; le chasteau se descouvre de loing et paroist quelque chose de relevé; la plus part du chemin estoyent montagnettes sablonneuses, plus que pierreuses, mais variées à deux costez d'extremement gentiles forests, notamment de . . . .[1]) en quantité. Nous arrivasmes pres des 7 heures à Everstadt, village, et y reposames cette nuit. Partismes du matin.

Le 8e à six heures passames à Zwingenbergh,

1) Niet ingevuld.

à Bernsheim, disnames à Weinheim, et arrivames vers les 5 heures à Heidelbergh. Il ne se peut rien veoir de plus beau que le chemin depuis Everstadt jusqu'à Heidelbergh [1]), qui se fait continuellement au pied des plus fertiles montagnes de l'Alemagne, de façon, qu'à gauche au sommet d'icelles il ne se void que vignobles, vers le pied que terres labourées et semées, et plus bas, à droite, que prairies fresches, vertes et longues à perte de veuë; au millieu va le chemin des coches, rebordé à deux costez d'une suite continuelle de noisiers et autres arbres fruictiers, qui semblent se rafraichir par l'agreable liqueur d'une infinité de fontaines et torrents, qui vienent gazouïller du haut en bas de ces belles montaignes. Le Seigneur Brederodius agent estoit sorti pour rencontrer Monsieur l'Ambassadeur, mais n'avoit point esté justement informé du chemin, que devions prendre; il vint le saluër dans l'hostellerie et luy fit compagnie au souper, qui fut garni de 8 gros pots de vin d'argent doré, de par la cour.

Le 9e environ les 9 heures Monsieur l'Ambassadeur envoya au chasteau vers Madame l'Electrice Palatine Douariere, pour avoir appointé l'heure, quand il pourroit aller baiser les mains à Son Alteze; elle luy envoya tout à l'heure trois carosses à 6 chevaux pour monter; estant arrivé au donjon, y eut quelques gentilshommes, qui le receurent et menerent par un escalier dans la sale d'audience, où Son Alteze l'attendist, accompagnée de Madame sa fille Dame Catherine et quelques filles d'honneur, qui menerent les enfans de Sa Majesté de Boheme, que Monsieur l'Ambassadeur salua apres son discours achevé avec Son Alteze, qui dura environ un gros quart d'heure. Sortant de là, on le mena au quartier de

1) Op den kant staat: „De Bergstraet."

Monsieur le Duc de Deux Ponts, qui le receut dans son antichambre, et passant le premier par la porte, sans aucunes ceremonies, le mena dans une autre sale, ou ils furent par ensemble une bonne demie heure; on fit sçavoir que le disner estoit prest, dont ils descendirent par une autre montée jusqu'à dans la sale, où les tables estoyent couvertes et la viande portée. Madame la Duchesse de Deux Ponts suivit tost apres avec les filles de son train et le petit Duc son fils, que nous saluasmes, comme peu devant avions fait au pere. Ils disnerent par ensemble, et à mesmes temps on nous fit seoir à l'autre table avec les dames et gentilshommes de la cour. Apres disner Monsieur l'Ambassadeur print congé du Duc, qui ne le mena que jusqu'au millieu de la mesme sale. On le mena pourmener et veoir le logis, qui est ample et magnifique, pendu au millieu de la montaigne à l'opposite de l'autre, qui couvre la ville du Septentrion; le Neccar coule entre deux, et se joignent les deux rives par un pont de bois, couvert au dessus en façon de grange et couché sur des grands piliers de piere, qui supportent le choc de la riviere; il est long de 274 pas, large de 10. A veoir tout cela d'enhaut du chasteau, c'est le plus rare belvedere, qui se puisse imaginer. On nous fist monter à la sale ronde, qu'ils appellent, qui est un des notables bastiments de l'Europe; elle a 35 pas de diametre, si est elle voultée par enhaut et la voulte couverte de plastre figuré et gentiment travaillé. Les paroyes percées en quantité de belles fenestres, qui descouvrent grand espace de païs, vers le Ponent du costé de la Lorraine, et de mesmes vers Orient le long de la riviere; en certains endroits mesmes il se void des tours du Rhin. Il y a dans cette rotonde une reflexion de resonnance entierement admirable: une personne, qui se tourne le

visage contre la muraille et parle si bellement que son voisin ne l'entende point, s'y faict fort clairement entendre à celuy qui se tiend à l'opposite, toute la distance de la sale entre deux, de façon que jugeriez la muraille estre creuse et quelqu'un parler tout haut dedans. Cependant qu'on s'amusoit à ceste rarité, je prins le temps pour aller baiser les mains à Madame l'Electrice, par l'adresse d'un sien gentilhomme qui m'en fit aprocher. Je luy presentay la lettre de Madame la Princesse d'Orange, qu'elle leut, et, sachant qui j'estoye, me rencontra fort amiablement, me demanda cordialement apres mon pere, sa disposition, son mesnage, ses enfants; le faisant remercier de la bonne affection qu'il continuoit de porter aux descendants de feu Monseigneur le Prince son pere [1]), avec plusieurs asseurances de toutes sortes de bienvueillance et faveur envers touts les nostres. Me dit de plus, que, desia s'estant informée que le fils d'un tel estoit en la suite de Monsieur l'Ambassadeur, son intention estoit de ne le laisser point partir sans le veoir en particulier, me louä d'avoir prins la resolution d'un si beau voyage, pour avoir occasion de veoir ce qu'il y a de plus beau en tant de divers païs, etc. Je prins congé de son Alteze, et baisay quant et quant les mains à Dame Catherine sa fille, qui estoit aupres. Peu apres Monsieur l'Ambassadeur s'en retourna entretenir Madame l'Electrice, et y demeura une grosse heure; durant quoy on nous mena veoir les beaux jardins du palais, d'autant plus admirables qu'il n'y a que quatre ans que le tout n'estoit que rude rocher, comme tout le reste de la montaigne; dont à force il a fallu tailler dedans, pour en faire un terroir fertile, tel qu'à present il

1) Nam. prins Willem I, vader der Keurvorstin. Huygens' vader was zijn secretaris.

est, portant fleurs, figuiers, orangiers etc. en abondance. Au bout du jardin se monstrent les grottes et fontaines, de l'invention de Salomon de Caus, qui se parangonnent, voire et se preferent à toutes celles de France; tant la capacité en est grande, l'ouvrage mosaïque relevé et bizearre, et les eaux fortes et abondantes. On nous monstra depuis le grand tonneau dans la cave de sa Majesté, qui nous ravit en admiration; les mesures et pourtraits en sont si communs, que je me dispensay d'en tenir note; pour faire croire qu'il est de hauteur excessive, on nous asseura, qu'il n'y avoit que 15 jours qu'un homme, tombé du haut en bas, mourut de la cheute. Nous montasmes touts dessus et beusmes du vin, qui se puisa par en haut; beusmes encor dans la mesme cave du vin, qu'on nous dit estre viel de 300 ans. De là on nous mena veoir l'argenterie de sa Majesté, qui est de valeur incroyable; le principal estoit emporté à Prague; c'est un service d'or massiff pour une table d'environ 26 personnes; de l'escurie aussi je fus moins curieux, pour estre touts les chevaux emmenez en Boheme. Nous partismes de la cour, et soupasmes ce soir avec Monsieur l'Ambassadeur chez Monsieur l'Agent Brederode. J'eus ce bonheur d'y trouver le docte et celebre viellard Dionysius Gothofredus, personage autant courtois et accostable que sçavant; je discourus quelque temps avec luy, mais il desira que le lendemain je vinsse le trouver chez luy.

Le 10e qui fut Dimanche, les trois carosses furent envoyez à Monsieur l'Ambassadeur pour aller à l'eglise; le presche fini, ils le menerent disner avec Madame l'Electrice Douäriere, qui le traitta plus magnifiquement que n'avoit fait le Duc de Deuxponts, qui n'y fut point prié, pour considerations. Dans la mesme sale (qui est belle et spacieuse au possible) nous dis-

names avec le maistre et dame d'hostel et les gentilshommes et dames de la court. Il disna à la table de l'Electrice un nepveu et fils adoptif du Prince Bethlen Gabor, appellé apres lui, jeune seigneur mieux endoctriné que façonné à la court de dela; il parloit bien et promptement Latin, avoit fait deux harangues Latines en pleine université, devant peu de jours, avec beaucoup d'honneur. Apres disner Monsieur l'Ambassadeur print congé, premierement de Madame la Douariere et en apres de Monsieur le Duc, qui le mena jusqu'à dans l'antichambre. Nous les saluasmes incontinent apres un à un, lorsque Madame l'Electrice me renouvella encor les asseurances de son affection et faveur, avec beaucoup de souhaits au bon succes de mon voyage. Cette apresdinée j'allay veoir en particulier Monsieur Gothofridus, et fus en communication avec luy dans son estude plus de 2 heures, qui me furent courtes. Ce bon personage me monstra quasi une bibliotheque entiere de livres escrits de sa propre main, tant en droit que principalement en histoire, dont jamais encor rien n'a veu le jour; oeuvres cependant autant profitables à l'advancement des estudes, qu'aucune qui soit veuë par ci devant, si belle methode se trouve en tout. J'allay trouver depuis le Professeur Gruterus, pour avoir moyen de veoir la tant renommée Bibliotheque du Palatinat, qui se louë au delà de celle du Vatican à Rome. Il me receut courtoisement, et me bailla son varlet pour me monstrer le tout. C'est chose incroyable, de la quantité de livres qui s'y void; je me mocquoys d'avoir fait estat de celle d'Oxford. Il y a deux fois la longueur de 50 de mes pas et la largeur d'environ 10 ou 12, remplie de livres depuis le bas jusqu'en haut, et puis tout le dedans rangé en triples poulpitres, à la façon de celle de Leiden. Le plus rare tresor de la

dedans, c'est un amas de livres manuscrits en telle quantité, qu'en fraix il se dit avoir cousté 22000 ducats. Une des belles pieces est la Bible Hebraïque manuscripte, avec les points, seule aujourdhuy au monde, comme on tient, contre la croyance des Juifs, qui en ont offert 4000 ducats, en intention, à ce qu'on pense, de la brusler apres. Il s'y void un Evangile en Grec de la propre main de Saint Paul, quelques livres de Virgile de la main du poëte mesmes, en characteres touts capitaux et tres-anciens; je l'ay veu et creu, si fas est. — A ce souper Monsieur l'Ambassadeur receut derechef le vin d'en haut. Les coches de Francfort furent continuez, pour la disette des chevaux par tout le païs.

Le 11e à 6 heures et ½ nous prismes le chemin vers Rotenburgh; passames par divers bourgs et villages; eusmes tout ce jour des chemins montaigneux, aspres, roides et estroits avec assez de difficulté pour le chariot du bagage; disnames à Zeinsen, petite ville à 3 lieues de Heidelberg, couchasmes cette nuit à Weinssen, ville imperiale sur le Neccar, bien que petite et foible d'inhabitants, qui sont touts presque Lutheriens et affectionnez à l'union. Il y estoit jour de feste de saint. Sur le soir les filles de la ville firent la dance ronde en pleine ruë avec beaucoup d'honeste gravité, ne chantants rien que pseaumes ou chansons spirituelles, avec attention comme il sembloit; qui me semble chose bien differente des façons de faire de mon païs.

Le 12e à 5 heures du matin nous partismes de Weinssen; passames le Neccar au ponton à un demi quart d'heure de la pres de Dalen, petite ville papiste, et le traversames peu apres à gué; eusmes tout ce jour des chemins encor plus difficiles qu'auparavant, qui nous firent souvent marcher à pied, tant pour monter que pour descendre des montaignes;

passames devant midi par Newstadt, villette, appartenant au jeune frere du Duc de Wirtemberg, qui s'y tient. Au sortir de la porte à main gauche, vismes un noisillier de grosseur et largeur monstrueuse; je n'eus point loisir d'en mesurer le circuit; il nous fut dit que telle année cette arbre a porté 10 tonneaux de noisettes, et sont ses branches soustenues de 140 piliers de piere de taille, avec force tables autour. Ce midi nous repeumes à Eringhen, assez gentile villette, appartenant aux Contes de Hohenloe, desquels vismes les superbes tombeaux dans le temple. Celuy du Compte Philippe et sa femme, cogneus au Païs Bas, surpasse touts les autres en beauté de taille. Sa mere, la vielle Comtesse, s'y tient encor à present. Arrivasmes vers les 6 heures à Chunselhauw, petit bourg ressortant sous divers seigneurs, comme sont le Comte d'Hohenloe, le Duc de Wirtemberg et autres; cette place est profondement assise entre des fort hautes montagnes, qui la privent des rayons du soleil beaucoup devant l'Occident; nous y soupasmes et couchames. Il soupa avec Monsieur l'Ambassadeur trois gentilshommes, que luy avoit envoyez Monsieur le Marquis d'Ansbach, avec 15 ou 16 chevaux, pour le prier de vouloir prendre son repos le lendemain dans une certaine maison de son Alteze, mais il ne trouva bon de se destourner de son chemin pour peu d'incommodité.

Le 13e nous partismes du matin à 4 heures et 1/2, trouvasmes des chemins surpassants touts les premiers en incommodité, dont quelques uns des coches verserent plus d'une fois. Disnames à Schrosbergh, povre village du Comte de Hohenloe. L'apresdinée, aprochants à une heure et demie de chemin de Rotenborgh, il vint rencontrer Monsieur l'Ambassadeur le Comte Friderich de Solms, general pour les villes Anseatiques, accompagné des gardes

de Monsieur son beau frere, le Marquis d'Ansbach, chef de l'armée des Princes Unis; il y eut une compagnie de cuirassiers et une autre de carabins, en pleine armure, le casque en teste, qui firent la salve au premier abord, touts braves chevaux et gendarmerie bien montée. Monsieur l'Ambassadeur entra dans le carosse du Marquis avec le Comte, et entrames ainsi dans Rotenborgh, toute la commune estant en ruë et aux fenestres. Le Marquis avoit fait accommoder le meilleur logis de bourgeois qu'il peut trouver, fit faire la salve à sa garde d'infanterie devant la fenestre de Monsieur l'Ambassadeur, et le fit traitter en sa propre vaisselle d'argent, toute la viande accommodée dans sa cuisine. Le dit seigneur Comte luy fit compagnie à souper avec le Seigneur Helmischstetter, commissaire general de l'armée des princes.

Le 14 environ 9 heures Monsieur l'Ambassadeur ayant fait desseing d'aller saluër Monsieur le Marquis, fut prevenu par son Alteze mesmes; ils furent parensemble jusqu'à 11 heures, qu'ils s'en allerent disner dans le logis du Marquis, ou estoit Madame la Marquise, soeur du Comte de Solms, dame de beauté renommée, avec quelques autres dames, comme la Comtesse de Solms etc. On nous y traitta avec beaucoup d'honneur et de caresses. J'allay regarder la ville depuis, qui est assez polië, mais solitaire sans guere de traffic. Par ci devant elle appartenoit aux Comtes de Rotenburgh, dont le dernier, par disposition testamentaire, la laissa à l'Empire, suivant quoy le chasteau fut razé. L'assiette est gentile de fait, estant environnée de montagnes, qui font la vallée autour de la montagne, ou la ville est bastie dessus. Cette assiette a esté comparée plusieurs fois à celle de la ville de Jerusalem d'à present; dont ledit dernier Comte, ayant esté luy mesmes à Jerusalem, par devotion se choisit un chemin, par lequel on

sort d'une des portes de la ville jusqu'à dessus une colline pres des murailles, entierement semblable au mont Calvaire et le passage, que fit nostre Saumveur chargé de la croix. Sur cette colline se voit encor le crucifix, qu'à cette intention le Comte y fit eriger, avec plusieurs autres pieres taillées, denotants le chemin vers la montagne, le lieu ou nostre Seigneur receut la croix, où il reposa etc. Au bas de la montagne, qui porte la ville, se void la petite riviere du Touber, dont l'eau, à faute d'autre source, s'envoye au plus haut d'une tour de la ville, ou estant receuë dans un bac, percé à divers tuyaux, s'en va partie en plusieurs fontaines, qui embellissent les ruës; le tout par beaux artifices, sans qu'autre chose s'y employe que le cours de la dite riviere, qui fait tourner la rouë d'un moulin. Nous fusmes logez tout contre la Maison de ville, qui est un bastiment excellemment beau et superbe, bien accommodé au dedans, tant pour le magistrat que pour les Princes, qui s'y assemblent par fois; il s'y void une montée de la façon de celle de Buren, mais de piere de taille, parfaictement bien formée et joincte. Ce soir Monsieur le Marquis vint souper au logis de Monsieur l'Ambassadeur avec le Comte de Solms, de W....[1]) et le Collonelle Helmischstetter, comme ils firent encor le lendemain.

Le 15e nous partismes de Rotenburgh à 1½ heure, selon l'horologe de la ville à 8 heures. Il y a deux monstres au clocher, dont l'une tient 16 heures et l'autre 12 comme les nostres, ce qu'ils appellent la cloche des païsans. Celle des 16 heures sonne 1 au soleil levant, et acheve tout son tour aux plus longs jours d'esté, puis recommence avec la nuit, et, n'en pouvant achever que 8, on luy fait faire

1) Niet ingevuld.

le saut, pour derechef entamer le jour; cela se redresse selon les saisons, une ou deux fois par mois, et se pratique cet ordre en plusieurs villes imperiales, comme entre autres à Nuremburgh. — Le Comte de Solms accompagna encor Monsieur l'Ambassadeur à une grosse demie heure de chemin, avec la compagnie des carabins, qui firent la salve au depart, dont nos chevaux prindrent l'espouvante, tellement qu'ils bouleverserent l'un de nos coches et firent passer l'autre au dessus d'un petit garçon du cocher, qui en eschappa pourtant miraculeusement. Ce soir nous couchames à Geelbron, village, appartenant au Marquis, ou desia son Alteze avoit fait apprester lits et tables de ses propres meubles, vaisselles, linges etc. A l'entrée du village une compagnie d'infanterie de l'armée des Princes se trouva rangée pour recevoir Monsieur l'Ambassadeur. Je fus tout estonné, estants ces païs à mesme elevation ou plus meridionaulx encore que grande partie du Palatinat, où les meilleurs vins meurissent, d'y trouver un air extraordinairement froid et rude, si avant, que ce jour mesmes il neigea par deux fois bien dru. On m'en bailla la raison, sçavoir, que peu a peu nous estions montez, sans guere nous en appercevoir, pour avoir quelques fois descendu des montagnes; de façon qu'on m'asseura que rapportant ces terres à la rive du Rhin il s'y trouveroit prou à dire.

Le 16e nous partismes de Geelbron à l'aube du jour; arrivasmes à 11 heures à Hall, ville imperiale au païs de Schwaben, entierement polie et plaisante; j'y admiray le grand temple, dont la structure est parfaitement belle, tant au dehors qu'au dedans; d'un costé on y monte à 44 beaux degrez arondis en demi cercle, qui en rend l'aspect plus auguste. L'eglise y est Lutherienne, et, selon leur coustume, grandement ornée de peintures; on nous y monstra

le tableau, qu'un homme renommé par delà avoit escrit seulement du pied, estant né sans mains ni bras; chose remarquable pour la beauté de l'escriture. Le magistrat envoya le vin en 50 pots d'estain, arrangez en bataille. Nous partismes apres avoir disné, et entendismes depuis qu'il y avoit plus de 80 maisons infectées de la peste; eusmes tout ce jour, notamment l'apresdisnée, des chemins grandement incommodes, seduits par un guide ignorant, qui nous fit traverser des forests espaisses et longues, où de 100 ans peut estre coche ne passa; les nostres y culbuterent plusieurs fois, bagage et tout, dont n'arrivasmes que fort tard et en brun à Sulsbach, povre village au Duc de Wirtembergh, et eusmes de la peine à trouver logis chez des villaines gents, qui eurent autant peur de nous que nous eusmes d'eux, pour y trouver un mesnage tres-semblable à une sorcellerie; et cependant ils nous prindrent pour cavaillerie, qui ne s'y void pas trop volontiers; fismes cognoissance à la fin, soupasmes maigrement, et paillardions honestement la nuit.

Le 17e qui fut Dimanche, nous partismes sur les 5 heures; eusmes tout ce jour des tres beaux chemins, rebordez de vignes à deux costez. Passames par la petite ville Bachingen, disnames à Waiblingen [1]), passames par Canstadt au Neccar, et arrivasmes à 5 heures à Stutgard, demeure du Duc de Wirtemberg. Estants entrez en l'hostellerie, deux gentilshommes du Duc vindrent requerir Monsieur l'Ambassadeur de vouloir prendre son logis dans la court, mais il s'en excusa pour ce soir; ils demeurerent avec luy à souper.

Le 18e le Seigneur Bunninchousen, premier conseiller de son Altezze, sous pretexte de mener Monsieur l'Ambassadeur à l'audience, le mena dans la cour en une chambre, où il le pria de vouloir avoir agreable d'y loger; comme il fit. Peu apres il eut audience aupres du Duc dans sa chambre, accompagné de 3 Ducs ses freres et quelques uns de son conseil; on y fut un grand quart d'heure; au sortir les trompettes sonnerent à cadence du keteltrom. Ce midi Monsieur l'Ambassadeur disna avec son Altezze, ses dits freres et un Duc de Saxe, fiancé à la soeur du Duc, dont le festin estoit destiné au Dimanche prochain. Il y avoit plusieurs tables dans cette mesme sale, à la façon du païs. Nous disnames à la seconde, qui est celle du maistre d'hostel, où on est à teste nuë, comme mesmes le prince et touts ceux de sa table; toutes les autres tables se couvrent, au rebours des autres cours d'Alemagne. Au soir Monsieur l'Ambassadeur soupa dans sa chambre, accompagné de 2 gentilshommes du Prince.

Le 19e il disna avec Monsieur l'Ambassadeur le Seigneur Bunninchousen et un Conte de lignage du païs d'Elsace. Apres diner le jeune frere du Duc, Herthoch Magnus, vint veoir Monsieur l'Ambassadeur. — Le palais de Son Altezze est grand et beau, plein de logis et retraittes; la Duchesse y a son quartier apart; Monsieur l'Ambassadeur ne la vit pas, comme il fit aux autres cours, où les Princesses disnoyent avec luy; nous la vismes une matinée dans l'église, qui est au chasteau. Cette apresdinée on nous monstra les jardins du Duc, qui sont spatieux et magnifiques, garnis d'orangiers, citroniers etc. On nous louä beaucoup la grotte de la dedans, mais les depeches de Monsieur l'Ambassadeur m'empecherent de la veoir. Il y a au jardin le Lusthaus, qu'ils appellent, bastiment admirable. Par le bas il est vouté tres-magnifiquement, distingué en

1) Op den kant staat aangeteekend: „De ce Waiblingen se dit avoir origine le nom de Guelfi et Ghibellini."

3 quareaux, chascun entouré de 9 piliers qui soustienent la voute. Ces quareaux sont creusez et remplis d'eau de fontaine, qui rend le lieu grandement frais et agreable, dont souvent le Prince y mange en esté. Par le dehors on y monte par un bel escalier de 40 degrez, au haut du quel on entre dans une sale, qui tient toute la longueur du bastiment, qui est de 84 pas et la largeur de 32, toute la muraille en chassis de certaine sorte de bois marbré, percée en plusieurs grandes fenestres. Le dessus est vouté de bois, et icelle voute ornée d'extremement belles peintures, dont les figures se voyent, comme en perspective, de dessoubs. La hauteur en est telle, qu'un gentilhomme m'asseura n'avoir jamais peu atteindre la voute d'une pique, jettée en l'air de toute sa force. Nous vismes depuis le jeu de paume de la court, entierement beau, grand et uni, plus que nul autre que j'aye encor veu. Au bout du jardin on sort au jeu du mail, qui a 1200 pas de longueur et de largeur 9, bien uni et rebordé d'arbres, comme le nostre à La Haye. Vers le soir Monsieur l'Ambassadeur fut derechef avec le Duc environ une heure.

Le 20e Son Altezze tint table derechef, comme ils disent, et Monsieur l'Ambassadeur disna avec luy. La musique accompagna le disner, comme la premiere fois. Apres diner Son Altezze mena Monsieur l'Ambassadeur dans sa chambre, où il l'avoit logé, et y prismes touts congé de la court, ayants nos coches prestz menez devant le palais. Son Altezze nous bailla escorte de 20 carabines de ses gardes. Nous partismes sur les 1½, passames par des belles grandes forests, qui nourrissent quantité d'ours sauvages, païs au reste montueux et bossu, comme tout ce costé de Wirtemberg. A 6 heures nous arrivasmes à Tubinghe, fameuse université, fondée par Eber-

hart le Barbu, premier Duc de Wirtemberg, de qui la statue se void au chasteau. Nous fumes logez par ordre de son Altezze dans le College du Prince, qui est un bastiment assez beau et propre aux escoliers; il n'y loge jamais que des Ducs, Princes, Comtes, Barons ou grands gentilshommes, comme à cet heure mesmes y avoit un jeune Duc de Saxe et autres jeunes seigneurs en bon nombre. Ils y vivent à 3 florins d'Alemagne par sepmaine, qui font environ 4½ francs des nostres; pour ce mesme argent ils apprenent diverses sortes d'exercices, comme de monter à cheval, de tirer des armes, de jouër du lut etc. par certains maistres, à ce ordonnez et gagez, avec interdiction precise de ne rien prendre de leurs escoliers. Nous y fusmes honestement traittez, le tout en vaisselle d'argent, des meubles du Duc.

Le 21e avant le disner, (qu'on avoit fait aprester pour 9 heures et ½) le Grand maistre du college mena pourmener Monsieur l'Ambassadeur et luy monstra les auditoires de l'Academie, qui sont assez gentils, mais n'approchent de loing de ceux de nostre Leiden, non plus que la bibliotheque, où cependant y a bonne quantité de livres, que nous ne vismes qu'à la haste. Entrasmes aussi au temple, pour veoir les sepultures des Ducs y enterrez; je n'y vis rien d'extraordinairement superbe; la pluspart ne soustenoit qu'un personage couché, et puis quelques petits quareaux aux costez de menuë taille, mais fort curieusement elabourée. Il y a entre autres le tombeau d'un jeune Duc de Brunswyc, evesque de Halberstat, frere de celuy qui a la compagnie à cheval au Païs Bas; il y fut enterré, pour estre mort aux estudes, dans ce mesme College du Prince. Nous montasmes depuis au chasteau, qui est assis sur une assez haute montagne et descouvre la campagne d'alentour d'un prospect merveilleusement agreable. C'est un logis

auguste et spatieux, ayant plus de chambres, sales et autres commoditez que celuy de Stutgart, mais l'architecture n'en est pas si solide. Il y a bonne provision de corpceletz, mousquetz et autres armuries, nettement entretenuës; dans les caves nous trouvasmes des tonneaux, plusieurs d'excessive grandeur, comme d'ordinaire il se void dans les courts d'Alemagne. Il y en a un, que se dit guere moindre du vaisseau d'Heidelberg, mais n'estoit nullement si bien fourré que cettuy là. La ville de Tubinghen est de fort belle assiette dans la vallée de hautes montaignes, qui luy bornent la veuë. Le Neccar mouille le pied de la muraille, traversé d'un pont de 2 ou 3 arcades. Environ 11 heures nous partismes, changeants le convoy de Stutgard en autres carabins de là environ, qui nous accompagnerent quelque temps avec toute la compagnie, et depuis nous en laisserent une vingtaine. Au chemin nous vismes la grande maison de Hechingen, et la aupres, dessus le sommet d'une montagne fort haute, l'ancien chasteau de Hoenzollern, d'où portent nom les Comtes. En ces endroits le Neccar n'est qu'un torrent, qui mouïlle les chemins. Nous le traversames à gué, plus de 50 fois en une apresdinée, n'estant sa source gueres loing; arrivasmes environ les 6 heures à Paling, petite ville, où tenoit garnison la compagnie de cavaillerie du Prince Magnus de Wirtemberg, mentionné cy dessus; soupasmes la dedans et y reposames, contraints de faire ces petites journées, tant pour l'amour de la cavallerie, que pour n'y avoir grand' commodité de gistes en chemin.

Le 22e à 9 heures du matin, nous partismes de Paling avec le convoy redoublé; passames par les terres de Leopold, païs haut et montueux; eusmes entre autres deux montagnes d'excessive roideur à passer, estants pour la pluspart couvertes de sapins, chesnes et autres arbres fort agreables a veoir, arrivasmes vers le soir à Dutling, villette frontiere du Duché de Wirtemberg, assise dans une vallée dessus le fleuve Danube, qui y est peu creux et large, traversé d'un chetif pont de bois. Il me print bien la mesme envie qu'à l'Empereur Tibere, qui, se trouvant au lac de Constantz, destina un jour pour aller à la source de cette grande riviere; il n'y a que 4 ou 5 heures de chemin de Dutling au Schwarzwald, mais le temps me manqua et me fit mettre apart cette curiosité. Desia cette apresdinée, au haut des montaignes, nous commençames à descouvrir les blanches Alpes, qui ne me semblerent que nuées en l'air, si quelques uns plus experimentez de la compagnie ne m'eussent asseuré, que c'estoyent montagnes.

Le 23e à 9 heures et demie nous partismes de Dutling; laissames à main gauche le chasteau Houberg, appartenant à la ville, mais assis tout au haut d'une montagne; nous en montasmes une plus haute de beaucoup, et descouvrimes fort clairement la neige des Alpes, distantes toutefois de nous, comme on m'asseura, de plus de 5 journées de chemin; en bas nous vismes partie du lac de Constantz, qu'ils nomment Bodensee; passames par Engen, petite ville aux terres d'Austriche, ayant son chasteau sur la pointe d'un rocher; le tout appartient au Comte d'Oppenhaim. Vismes depuis plusieurs chasteaux de semblable assiette; les plus notables me semblerent celuy de Voerckesteyn et celuy de Hoetzwiel, au Duc de Wirtembergh pour estre d'une hauteur jugée imprenable. Ce dernier a privilege, que personne n'y peut monter, sans y apporter en hotte une pierre, qui au moins pese 45 livres; apres quoy, se vuide une coupe au chasteau d'environ un pot de vin. Le Duc de Wirtemberg compta à Monsieur l'Am-

bassadeur d'y en avoir porté une de 100 livres, à quoy faire il reposa plus de mille fois, et en vint à bout en tel estat, qu'on jugea qu'il en deut mourir. Je parlay ce jour à un gentilhomme, qui me dit d'y avoir porté 80 livres. Or, selon la pesanteur de la pierre, l'honneur en est plus grand ou moindre. Ce mesme jour Monsieur l'Ambassadeur se jugea hors de danger, et licentia la cavaillerie, n'en tenant que 6 reitres, qui nous menerent jusqu'à Schafhausen, ville et canton de Suisse, où nous arrivasmes à 6 heures. Ceux de la ville envoyerent incontinent le vin à Monsieur l'Ambassadeur, et estants venus le saluër luy firent compagnie à souper avec le seigneur H. C. Cochius, ministre qui avoit esté du Synode en Hollande.

Le 24e qui fut Dimanche, du matin à 7 heures, on nous mena pourmener à Nieuwhousen, village à une demie lieuë de la ville, où nous veismes la terrible cataracte du Rhin, qui y fait une cheute, à ce qu'on dit l'avoir mesurée, de plus de 50 toises; la hauteur ne nous sembla pas si grande, aussi croy je qu'il y auroit de la peine à la prendre exactement, n'estant bien possible d'en approcher assez pres à cause de l'impetuosité de l'eaue et les rocs, au travers desquels elle vient ruër avec un bruit, capable d'assourdir une personne; on n'y void rien qu'un verd de mer extremement beau, mais couvert d'escume blanche, qui fait une poussiere mouïllée de si grande violence, qu'il n'y a moyen de se tenir à sec à l'autre bord de la riviere, si le vent pousse aucunement. Le regard en est merveilleusement agreable, et y auroit moyen d'en faire aisément le pourtrait à couleurs, par ce que le cataracte demeure continuellement en mesme façon, sans presque varier d'une goutte, comme je remarquay expressement; puis les montaignes à deux costez couvertes de vig-

nobles, d'ou le Rhin vient à sortir, donneroyent beau lustre à la peinture. Depuis cet endroit le Rhin porte bateau, et s'y en trouve pour descendre à Basle et plus outre, si on veut. Le magistrat[1]) disna derechef avec Monsieur l'Ambassadeur et le mena veoir la ville apres midi. Elle est assise en vallée parmi des montagnes, couvertes de vignes, au reste pierreuses et steriles; dont la pierre de taille n'y couste que le travail, et en tout Schafhausen s'y void fort peu de maisons de bois; toutes sont de pierre, assez gentiment basties et peintes au dehors, qui fait belle monstre aux ruës, estant icelles bien larges et airées. Au pied de la muraille coule le Rhin, qui y est fort creux et clair, plus qu'en aucun endroit que j'aye veu; on le passe par un pont de pierre, massif et seurement fondé à grandes arches; a de longueur 150 de mes pas, de largeur seulement 7. Par ci devant il n'y en avoit qu'un de bois, qu'ils osterent et mirent cettuy ci en place passez quelques 12 ans. Dans cette ville je trouvay le peuple grandement reglé et policé, comme il se void en touts les autres cantons de la religion. Il y a 15 ministres, qui touts les jours de la sepmaine font deux presches, trois les Dimanches, trois les Jeudis; avec cela le monde est tenu et contraint de s'y trouver, sur peine; puis les jeux, les noises, les jurements etc. y sont griefvement mulctéz. En habits ne s'y fait nulle parade; tout s'y void en noir jusques aux principaulx, ayent ils 80000 livres de vaillant, comme y en a plusieurs. On y vid sobrement et à bon marché; tout bourgeois y est obligé de porter l'espée, et ce par toute la Suisse. Nous fusmes estonnez d'entendre, que l'église cathedrale, qu'ils a appel-

---

1) Op den kant staat: „Quatre d'iceux furent deputez devant disner pour communiquer avec Monsieur l'Ambassadeur."

lent le Monastere, avoit esté massonnée avec du vin; mais on nous asseura, que plusieurs chasteaux se voyent en Alemagne, dont la chaux a esté trempée de mesme liqueur, qui tient bien plus ferme que l'eau.

Le 25e du matin à 4 heures et $^1/_2$ nous partismes; passames des belles vallées cultivées et des grandes forests; traversames le Rhin à Igelsau, petite ville, sur un pont de bois couvert, appuyé sur des soustiens de piere à la façon de celuy de Heidelbergh; disnames à Cloten, povre village à 2 heures de Zurich, où quelques capitaines, nouvellement arrivez de Venise, vindrent au devant de Monsieur l'Ambassadeur et le conduirent dedans Zurich, où nous arrivasmes à 5 heures et $^1/_2$, tout le peuple aux ruës et fenestres. Ceux du magistrat envoyerent leur presents ordinaires à Monsieur l'Ambassadeur, qui sont des poissons prins dans le lac, comme truites, brochets, etc., le tout d'admirable grandeur; envoyerent aussi le vin et luy firent compagnie au souper avec le Seigneur De Vicq, Resident de la Republique de Venise par dela.

Le 26e on licentia les coches, qui nous avoyent menez depuis Francford jusqu'à Zurich; le bagage fut envoyé par eau sur le lac vers Chur, avec quelques uns de la suite. Le matin apres le presche, qui se fait à 6 heures, quelques uns du magistrat furent deputez pour communiquer avec Monsieur l'Ambassadeur, et le vindrent trouver dans son logis, demeurants en besoigne environ une heure et $^1/_2$e; luy firent encor compagnie au disner et apres midi le menerent au son des trompettes avec grande presse de peuple par quelques ruës, jusqu'à dedans leur barque de plaisance, couverte d'une tente de leurs couleurs, ou la table estoit couverte et le dessert dressé, au lieu de l'avoir fait porter à table au logis. En cet equipage nous voguames toute l'apres-

dinée sur le beau lac de Zurich, accompagnez de plusieurs autres petits bateaux servants de cuisine, de sommelerie, etc., sans que la musique, tant de trompettes que violons, y manquast. Du costé de la ville le canon respondoit continuellement aux trompettes et ne cessa on presque de le charger et descharger, qui fit belle resonance dessus le lac, entouré de montagnes d'un et d'autre costé. On nous mit à terre sur une pointe de païs estendue dans le lac, ou entre temps estoyt arrivée une petite compagnie d'environ 50 jeunes garçons de 8 à 12 ans, touts mousquettaires, faisants la salve et autres exercices de guerre devant Monsieur l'Ambassadeur, qui ne pût s'empecher de louër grandement la bonne institution, que donne ce peuple guerrier à sa jeunesse. Nous nous r'embarquasmes apres et vismes prendre les truites et autres poissons, qui furent cuits et rostiz tout à l'instant et depechez avec bon appetit. Il y avoit grand plaisir à regarder cette belle eauë du lac, qui est du plus gay verd de mer, qui se puisse imaginer, et claire comme le cristal, dont le fonds se descouvre à grande profondeur. Ce riche lac fait un belvedere incomparable à la ville de Zurich, qui le reçoit à deux bras en forme de port de mer; il commence à couler en riviere tout aupres de la ville, faisant tourner divers moulins, et se desgorge finalement dans le Rhin; la ville au reste est grande et belle, toute de pierre bien taillée et peinte à leur façon; le peuple policé et reglé tant que nul autre, notammant à la religion, qui s'y excerce par .... [1]) ministres, qui font quantité de preches par sepmaine en 4 divers temples. Ce soir, estants revenus de la pourmenade en mesme arroy que devant et bien

---

1) Niet ingevuld.

plus de presse, on louä 9 chevaux jusqu'à Chur, ville capitale des Grisons, à .... [1]) par cheval.

Le 27e apres avoir disné environ midi, nous montasmes à cheval, accompagnez du seigneur Resident de Venise et plusieurs autres gentilshommes, qui s'en vindrent jusqu'à une petite heure de chemin et prindrent congé. Toute cette apresdinée nous allions costoyants la belle rive montagneuse du lac de Zurich, passants la plus part au dessoubs de quantité d'arbres fruictiers et treilles de vignobles faisants ombrage continuel au chemin. Vers les 5 heures nous arrivasmes à Rapwijl, petite ville solitaire sur le lac. Je n'y remarquay rien que le pont devant la ville, qui traverse tout le lac d'une estenduë incroyable; j'y trouvay 1970 pas de longueur et de largeur 9, qui approche de celuy à Strasbourg.

Le 28e du matin à 4 heures et $^1/_2$ nous partismes de Rapwijl; cheminames toute la matinée au pied des Alpes, dont les coupeaux couverts de neige approchent ça et là des nuës; disnames à Wesen, petit bourg sur le lac de Walden, changeant de jurisdiction touts les 2 ans et gouverné tantost par ceux de Schwitz, tantost par ceux de Glarus. Apres diner on louä deux barques, dont l'une servit aux chevaux, l'autre aux personnes, à 4 ducatoni chascune; dans icelle nous traversames ledit lac de Walden, entierement environné et clos des montagnes, qui ne luy donnent point de rive, ains enfoncent roide dans le lac, qui en est grandement dangereux à cause des frequents tourbillons, descendants du haut des roches; dont il s'est veu souvent arriver du malheur, pour n'y avoir moyen d'aborder d'aucun costé. Nous eusmes beau temps

1) Niet ingevuld.

et bon vent, qui nous poussa outre en 4 heures; vismes en chemin des terribles cascades des eaux de neige, tombantes, au jugement de nous touts, de plus de deux fois la hauteur du clocher de La Haye et ce avec un bruit espouvantable; entre 4 et 5 nous arrivames à Waldenstatt, povre bourg ressortant soubs 7 divers cantons.

Le 29e nous remontames à cheval au soleil levant; cheminames continuellemeut entre deux des Alpes dans des planures assez belles et cultivées; passames par Sarangas, petite ville, et par Ragatz, mediocre village, où on nous avoit advertis de ne point repaistre à cause de quantité de banditi de l'Eveché de Chur, qui s'y tiennent; passames donc outre et traversames deux fois le Rhin dessus deux ponts de bois, mal et lachement bastis; ce fleuve y est extraordinairement violent et rapide, notamment en cette saison que les neiges se fondent et accroissent l'impetuosité de ses eaux, qui sont pasles et troubles; dont je m'estonnay grandement, pour les avoir veuës autrepart si verdes et claires qu'aucune eauë de fontaine, principalement à Schaffhausen à la cataracte; là aupres nous entrasmes au païs des Grisons et sur le midi à Chur ou Coiro, en Latin Curia, leur ville capitale [1]), assise au pied des monts, d'où les gros torrents et fontaines viennent à descendre et la traversent de bout à autre, y faisant tourner divers moulins. La ville en soy n'est gueres grande ni belle, mais, selon la qualité du païs, assez marchande et peuplée à cause du passage; la plus part des gens de qualité, et mesmes de mestier, y parle Venitien. L'apresdinée le bagage avec quelques uns des nos-

1) Op den kant staat: „A Coiro nous trouvasmes le bagage et le reste de la suite, y estants arrivez le jour auparavant."

tres fut envoyé devant, pour gaigner païs. Nous quittames les chevaulx de Zurich et en prismes d'autres mieux asseurez aux precipices.

Le 30e nous partismes de Chur à l'aube du jour; costoyasmes pour la pluspart tousjours le Rhin, dont les eaux sont sales, troubles et noires en ces endroits; plusieurs fois aussi le traversames sur des ponts de bois; passames à Furstenauw et autres villages; à 9 heures disnames à Tusis ou Tusano, petit bourg entre les montaignes sur le Rhin; c'est le lieu, où se fit la derniere execution du traistre Zamber et son complice; apres avoir disné remontames à cheval et depuis ce lieu là commençames à monter à bon escient par des tours de montaigne hauts, droits, estroits et pierreux au possible, avec des precipices effroyables, au bas desquels la furie du Rhin meine un bruit estrange parmi les rocs et rochers, qui le font tomber, serpenter et bondir à touts coups; nous le passames encor diverses fois ce mesme jour, mais sur des ponts de pierre, rudement voultez et appuyez sur des rocs, trouvez à propos dans la riviere; trouvames aussi deux ou trois vallées assez cultivées et habitées, qui nous recrea la veuë par fois; arrivames sur le soir à Splugen, petit village de passage au pied du haut Splugenbergh, dont les difficultez nous avoyent esté prognostiquées de si long temps, nostre bagage y arriva quasi à mesme temps, ayant eu de l'incommodité proù par chemin, tesmoing un des chevaux, qui avoit culbuté d'assez haut avec ses cofres. De ce lieu il y a quelques 5 heures de chemin par neige et glace à la source du Rhin, dite Hinderrhyn; la curiosité ne me manqua point d'y aller, mais le temps; car y estants arrivez tard, Monsieur l'Ambassadeur se resolut de partir de grand matin le lendemain. Pensant encor envoyer devant le bagage,

il en fut empeché par le droit du païs, qui ne permet point, que les Dimanches aucuns chevaux de charge passent outre; falloit doncques le laisser en arriere jusqu'à tant qu'on eut esté demander permission au premier officier, qui estoit à 3 heures de là. Parquoy Monsieur l'Ambassadeur outre son fils, le maistre d'hostel et 3 valets, nous print deux de la suite, quant et soy, laissant le reste avec le bagage, pour quand la sortie seroit octroyée.

Ainsi le lendemain, dernier de May, Dimanche, nous partismes à 8 chevaux de Splugen avant jour, pour prevenir la fonte des neiges sur le midi; passames la monstrueuse montaigne jusqu'à Campo dolcino, ou on repaist, en peu d'avantage que 7 heures avec les difficultez ordinaires et trop cogneuës, comme sont principalement les cailloux et la neige, qui tourmentent les povres chevaux d'une miserable façon, les faisant broncher et enfoncer à touts moments, et perdroit on courage quasi d'en venir à bout, sans l'aide et conduite des habitants de ces païs, dont en eusmes trois, garnis de pailes à sortir les chevaux enfoncez; outre ce qu'en chemin se trouve encor une hostellerie, ou on paye à un homme, qui va journellement rompere la strada, qu'ils appellent, et marquer de bois les plus asseurez passages par la neige, qui se void fondre continuellement par dessoubs; dont les mieux resolus s'espouvantent de se veoir marcher sur une crouste creuse, et y a tels chevaux qui, voyants ces ouvertures, pour les penser eviter, se jettent soudainement à costé dans la neige non frayée, où necessairement

1) Aan den kant staat: "Ωστε καὶ μικρὸν ἐκβᾶσιν ἄφυκτον εἶναι τὸν κίνδυνον, εἰς φάραγγας ἀβύσσους τοῦ πτώματος ὄντος· οὕτω δ' ἔστι στενὴ κατά τι αὐτοῦ ἡ ὁδὸς, ὥστε ἴλιγγον φέρειν τοῖς πεζῇ βαδίζουσιν. Strab. de Alpib. l. 4

ils s'enfoncent. Sorti qu'on est des neiges, suivent les precipices et chemins pierreux à la descente, où incontinent on recommence à s'appercevoir de la chaleur, ayant par la devant cheminé dans un air froid, comme à la Noë, pour estre les sommets de ces montaignes entierement enveloppez de nuages, qui mouïllent comme le brouïllars. Toutes ces incommoditez s'augmentent par les horreurs des torrents, qui jouënt parmi les precipices en façon de gros fleuves et y font une resonance creuse et terrible. Puis, comme c'est l'ordinaire, eumes nous la facherie des rencontres des cavalli di soma, qui vienent à longues files, embarassants les destroits, si que souvent a on de la peine à se donner place l'un à l'autre. Nous eumes le passetemps d'en veoir glisser un par la neige d'assez bonne hauteur, avec sa charge au dos, mais ce leur est chose si ordinaire, que les muletiers mesmes ne faisoyent que s'en rire et le relever à belle aise. Ces facheuses descentes nous firent cheminer une bonne heure à pied, qui ne se fit point sans souvent employer mains et pieds à se tenir. Il y eut une descente d'environ la hauteur de la Chapelle à la court de La Haye, couverte entierement de neige, par où Monsieur l'Ambassadeur avoit esté mené à la main pas à pas; quelques uns des guides s'assirent tout plat et se laisserent glisser du haut en bas; je survins tost apres avec un autre gentilhomme des nostres; Monsieur l'Ambassadeur nous cria d'en bas, qu'en deussions faire autant. Ce gentilhomme alla devant et se laissa couler, faisant tant de droles gambades, que de derriere je jugeay qu'il s'en jouoit; mais, ayant fait le mesme pas, j'apprins bien que c'estoit l'estonnement qui l'avoit tellement esmeu en chemin; car, à la verité, pour ceux qui n'en ont point l'adresse, c'est une roideur terrible, qui vous met à

bas en un clin d'oeil et vous pousse en trait d'arbaleste; dont la veuë me fut esblouïe de vistesse, et me redoublerent la frayeur certains arbres et grosses pierres, que je craignoye d'aller saluër en bas; mais desia Monsieur l'Ambassadeur y avoit donné ordre par les guides, qui nous receurent à propos. En descendant depuis passames tousjours joignant les cascades de la riviere Liro, sortant de la Spluge et menant un bruit gueres moindre à celuy du Rhin de l'autre costé. Elle passe à Campo dolcino susdit, où nous disnames, et de là à Claven, autrement Ciavenna, où nous arrivames apres midi, rencontrez par quelques 8 ou 10 gentilhommes du lieu à cheval, s'excusants de n'avoir point attendu Monsieur l'Ambassadeur si tost. Le seigneur Cavallier Hercole Salice, personage de grand credit et authorité en ces quartiers, le vint incontinent saluër, et demeurerent parensemble une bonne heure; je luy presentay une lettre de Monsieur l'Ambassadeur Carleton, sur laquelle il me fit tres courtoises offres de toute sorte d'adresses et bons offices. Le bourg Ciavenna est assis en une belle vallée et fertile; par où fusmes estonnez, que sortant ce mesme jour de l'hiver parfait, si soudainement retombions dans un esté fort avancé, de sorte que desia fraises, cerises, roses et autres fruits s'y trouvoyent en abondance. D'ici nous commençames à fleurer l'Italie, car à Ciavenna non seulement le langage, ains les bastiments, les habits, les façons de faire et toute autre chose y est à l'Italiene; aussi en 24 heures aisément va on de là à Milan, prenant le passage des lacs. Mais il nous falloit renoncer à ses aises, pour n'entrer point aux territoire d'Espagne, et choisir en lieu la montagne de Morbegno, dont le seul regard nous herissa les cheveux, une si grande partie en estant cachée dans les hautes nuës, avec

ce qu'on nous asseura, qu'elle est de trois fois plus haute et difficile que la Spluge, qu'avions depechée ce jourdhuy, ayants tousjours continuellement descendu jusqu'à dans Ciavenna.

Juin.

Le premier de Juin j'avoye fait desseing d'aller veoir la miserable metamorphose de Plurio, jadis tres beau et riche village à une petite heure de Ciavenna, et depuis naguères comblé et abismé soubs une montagne, qui panchoit au dessus et fut rongée d'un torrent par le bas, qui la fit cheoir et couvrir ce beau lieu en un clin d'oeil, dont il n'eschappa ame vivante qu'une ou deux, et en mourut plus de 1600. Mais Monsieur l'Ambassadeur changea de resolution et voulut plustost aller attendre son bagage à Morbegno; dont nous partismes sur les 7 heures du matin, accompagnez du Chevalier Hercole et le seigneur Commissaire Sprecher, qui demeura avec Monsieur l'Ambassadeur jusqu'à Morbegno. Selon l'horologe de Ciavenna nous partismes à XI heures; car depuis là on commence à compter à l'Italiene, et se nomme 1 heure la premiere de la nuit, qui estoit lors celle de 8 à 9 à nostre compte. Aussi à Ciavenna nous sortismes des grandes lieuës d'Alemagne, de Suisse et de la Rhetie, trouvants desormais les miles d'Italie, dont il en va pres de 4 en une heure. Nous costoyames la riviere de Meira, qui passe par Ciavenna et se descharge dans le lac de Ciavenna, autrement Lago di Mezóla, contigu au grand lac de Como; disnames environ à $^{14}/_{10}$ heures à Nouà, village sur ledit lac de Mezóla, ou nous vismes la maison ou nacquit Jules Cesar Scaliger, son pere estant refugé d'Italie pour avoir commis un homicide. Apres diné nous envoyames nos chevaux le long de

la rive, ou y a des chemins assez pierreux et incommodes, et nous embarquames sur le lac à 4 rames; passames en 1 heure et $^{1}/_{2}$ et reprismes les chevaux; sortismes peu apres du Contado di Chiavenna, guere loing du fort de Fuentes, vulgairement dit la briglia de' Grizoni et la sepoltura de' Spagnuoli, à cause de l'air, qui y est mal sain; il fut basti par le Conte de Fuentes, pour lors Gouverneur de Milan, justement au confins du Milanois et la Rhetie. Nous n'avions garde de beaucoup nous approcher des garnizons Espagnoles, dont je n'eus moyen de le considerer de prez. Tournants à main gauche entrames dans la Val tellina et suivants le cours de la riviere Addua, qui la coupe par le millieu, traversée d'un pont de bois que nous passames, arrivames à $^{20}/_{4}$ heures à Morbegno sur le fleuve Bito, assez beau bourg des Grizons, où y a un gentil monastere, dit Saint Antoine. La Val tellina est un païs parfaictement beau, fertile et riche, notamment en vins, qui s'ameinent jusqu'au delà des monts en païs fort loingtains; elle a d'estenduë plus de 2 journées, cultivée par tout et bien habitée; depuis le lac à Morbegno nous ne vismes que bledz, vignes, figuiers, oliviers et chastaigniers à foison; la largeur n'en est guere grande, dont les chaleurs y sont vehementes, bien que journellement antidotées par un certain vent qu'ils nomment breve; iceluy du matin se sent sortir du lac, et passe le long de la vallée, comme du ponent au levant, retourne vers le soir d'orient en occident, et donne loisir aux païsants de travailler soubs sa faveur.

Le 2e Monsieur l'Ambassadeur se reposa à Morbegno, pour attendre son bagage et le reste de la suite, qui arriva sur le disné, n'ayant point passé la Spluge sans plusieurs incommoditez; on changea

incontinent les chevaux tant de selle que de charge, et s'envoya derechef le bagage devant; mais nous demeurames touts avec Monsieur l'Ambassadeur, pour estre venu des advertences, que peu au de là de la montaigne y avoit quelque bonne quantité de chevaux, qui nous attendoit. Nous passames le jour à nous pourmener et à considerer les belles qualitez de la Valtelline, qui se renomme, par le consentement des anciens et modernes, pour la plus belle et fertile vallée d'Europe; mais ce vent breve, qu'on nous dit estre fiebvreux, nous fit passer l'envie d'y faire long sejour. Au disner et souper Monsieur l'Ambassadeur fut accompagné du Podestà de la place et un autre gentilhomme, son beau pere, de la maison de Planta. Ils nous asseurerent, que toute l'année il s'ameine plus de vin hors de cette vallée que pour 1000 escus par jour, et ce jusqu'en Austriche, Boheme, etc.

Le 3e nous partismes de Morbegno avant jour, commençames à monter tout au sortir du village et ce par des chemins estroits, des precipices roides et horribles, bien plus qu'à la Spluge, sans comparaison; approchez de la cime trouvames de la neige environ pour une bonne heure de chemin, qu'il falut toute marcher à pied, pour estre les passages estroits, droits et coulants; mais Monsieur l'Ambassadeur fut soulagé par un treneau tiré d'un boeuf, qui le mena jusqu' au sommet de la montaigne; c'est la où commence l'estat des Venitiens et s'y descouvre l'Italie comme dans un tableau, mais ce belvedere nous fut empeché par l'espaisseur des nuës, qui nous envelopperent si drù, que la veuë se borna à moins de 15 pas de longueur; dont il s'ensuivit une froideur vehemente, qui nous eut presques fait renier le parfait esté de là bas; peu au de là, à la descente, nous entrames dans la Casa di San Marco,

hostellerie ou vrayment case, plantée dans la neige et ensevelie dans le brouïllars des nuages, qui l'abandonnent rarement; viff pourtraict de l'habitation de Nova Sembla. Nous y repeusmes sobrement et comme à la sauvagine; partismes depuis et en moins d'une demie heure de descente sortismes des nuës et commençames à nous degeler; mais aussi l'eau succeda à la gelée, et n'eusmes tout le reste du jour rien que pluye et tonnerres; approchants à 2 heures de La Piazza, il vint rencontrer Monsieur l'Ambassadeur le seigneur Moderante Scaramela, secretaire et resident ordinaire à La Piazza, suivi de quelques 50 chevaux, la plus part montez de gentilshommes du Bergamasque, qui nous accompagnerent jusqu'à dans La Piazza, village à ceux de Bergamo, sur la riviere Brembo, où desià, par ordre des signori Rettori de la ville, les logements, le souper et autres commoditez furent apprestées dans le logis d'un particulier, le tout en bon ordre et fort sumptueusement. A demie heure devant qu'arriver à ce village, le seigneur Conte Ludovico Bennaglio, docteur en droit, deputé de par lesdits Rettori di Bergamo à recevoir Monsieur l'Ambassadeur, vint le saluër sur le chemin, accompagné d'aucuns gentilshommes, et le mena dans ledit logis, luy faisant compagnie à souper. Avions esté ce jour plus de 16 heures à cheval.

Le 4e nous quittames nostre cavallante de Morbegno à prix raisonnable et prismes les 18 chevaux de selle, que les Recteurs de Bergamo avoyent ordonnez et envoyez; partismes à 1/7 heures en compagnie dudit Conte Ludovico, costoyants la haute rive à main droite du fleuve Brembo, dit il furioso pour sa violente course et fameuses cheutes, donnant nom à la vallée dite Brembana; disnames à Sogno, village sur la riviere, où derechef le repas

se trouva apresté à l'advenant du premier; remontames à cheval apres disner, et à 2 heures de la ville nous rencontrerent deux compagnies de Capelletti, (ce sont des Albanois, Sclavons, Dalmatiens, etc. à cheval, ainsi nommez à cause des petits chappeaux qu'ils portent, et servants d'ordinaire à recevoir les Princes ou Ambassadeurs estrangers), qui baillerent la salve et nous accompagnerent de la en avant; un heure après une troupe d'environ 150 gentilshommes de la ville à cheval, ayant rebordé le chemin, par où Monsieur l'Ambassadeur devoit passer, le suivirent de mesmes. A un $^1/_4$ d'heure de la ville le seigneur Horatio del Monte, Gouverneur de Bergamo, nous attendoit avec quelques carosses, où Monsieur l'Ambassadeur entra dedans avec luy et les siens, suivi desdites troupes de chevaux, qui firent un train long et belle parade. Dans la porte y eut les seigneurs Rettori et parmi eux le seigneur Giacomo Suriano Capitan grande, le seigneur Nicolo Gussuni Podestà, et le seigneur Pietro Basadonne Camerlingo, touts nobles Venitiens, qui receurent Monsieur l'Ambassadeur et le mirent dans leur carosse, cependant que le canon jouä drù aux bastions et casamattes, entremeslé des salves de 500 bourgeois, arrangez en divers endroits de la ville; les belles compagnies du Païs Bas, y tenants garnison, firent de mesme et entrelarderent leur salve de mortiers, plantez à la place, dont nous eusmes de la peine à tenir nos chevaux en bride. Les ruës et fenestres furent parsemées de peuple, gentilshommes, dames, etc., comme d'ordinaire à ces solemnitez; Monsieur l'Ambassadeur fut mené au palais du Capitan grande, hostel superbe et magnifique, où lesdits seigneurs le firent passer à flambeaux ardents par 4 grandes sales richement tapissées; dans la seconde la musique d'instruments

le receut, et y avoit la table couverte, où apres quelques entretenements nous soupames touts, fort somptueusement servis et à double dessert, dont le dernier ne se porte qu'apres la nape levée. Le repas se fit publiquement et en veuë de beaucoup de monde y accourant. La musique y fut adjoustée en espinette, tiorbe et voix, dont la beauté ne se peut exprimer. A l'advenant du traittement nous fusmes logez dans des chambres richement accommodées et garnies de tout ce qui se peut requerir à la commodité d'un prince.

Le 5e nonobstant les grosses pluyes, ces Messieurs menerent Monsieur l'Ambassadeur veoir la belle situation de leur ville, qui se remarque le mieux en certain endroit pres de la porte San Giacomo, qui mene à Milan, où se descouvre la belle plainure de Lombardie et fait le plus agreable prospect qu'homme du monde puisse imaginer. Luy monstrerent depuis le superbe Temple de Santa Maria Maggiore, où se void le rare ouvrage de certains tableaux de bois rapporté, rapportants les histoires du viel Testament au parangon d'aucune peinture, sans toutefois que jamais pinceau y ait touché; puis la sepulture magnifique de Bartholomeo Coleoni, fondateur de l'eglise, avec sa statue à cheval de bronze au dessus, le tout parfaictement bien ouvré [1]). Cependant le disné fut aponté à l'esgal du soupér passé, mais à cause du Vendredi en poisson, qui le rendit d'autant plus splendide, à raison des monstrueuses truites et autres rares poissons, qui s'y voyoient. La pluye continuelle n'empecha pas Monsieur l'Ambassadeur de monter à cheval apres disner;

1) Op den kant staat: „A Bergamo se void le tombeau d'Ambrosius Calepinus, natif de ce lieu, au temple des Augustins, mais je ne le sceus qu'apres."

les susdits grands officiers le conduirent jusqu'aux portes en carosse, puis luy laisserent bonne troupe de capelletti pour escorte. Cette apresdinée nous commençames à jouïr des incomparables beautez du païs de Lombardie et ne vismes que campagnes pleines de bléd, de meuriers, de vignes et de tout par ensemble en abondance et fertilité incroyable; traversames plusieurs villages, le fleuve de Serrio à Serriato, village, celuy de Gurlago à Chiero; arrivasmes sur le soir tout baignez à Pallazuolo, villette sur la riviere l'Oio, où le Seigneur Quinto Quarti, gentilhomme D. V. S., envoyé de par les Rettori de Brescia, vint bienvenier Monsieur l'Ambassadeur avec encor une compagnie de capelletti, ayant faillé à nous rencontrer à cause qu'avions prins un chemin moins usité, pour eviter les eaux de la riviere Serrio, engrossie par les pluyes. Nous y trouvames souper et logements accommodez à l'accoustumée grandeur.

Le 6e nous montames touts en 6 carosses à 4 chevaux, envoyez par ceux de Brescia, qui nous vindrent tres bien à point à cause de la pluye, qui tomba plus grosse ce matin qu'aucun jour auparavant; dont à nostre arrivée à Brescia les ceremonies de la reception furent mises en desordre; outre ce que les signori Rettori furent precipitez, n'ayant attendu Monsieur l'Ambassadeur que vers le soir, qui arriva par la nonchalance d'un capelletto, envoyé devant. A un 1/4 d'heure de la ville, le seigneur Collonelle De Roquelaure vint au devant de Monsieur l'Ambassadeur. Dans la porte il fut receu par les signori Michael Foscarino Podestà, Lorenzo Capelli Capitan grande, Beldisera Priuli et Leonardo Lipomano Camerlingi, et Francesco Giustiniani Governatore, fils du grand Pompeio Giustiniani, dit il Braccio di ferro, et quelques

autres, qui le conduirent au palais dudit Capitan grande, bien plus superbe et magnifique que celuy de Bergamo en sales peintes, tapissées, meublées, etc. Aux remparts la salve fut faite par les 3 compagnies de la garnizon, pour autant que le mauvais temps voulut permettre, et fumes suivis de force carosses de gentilshommes. Le disné, pour avoir esté hasté, n'en fut moins splendide, ni mesmes le souper, esgalement garnis de quantité d'admirables poissons. J'apprins la dedans qu'en Pregadi à Venise le traittement de Monsieur l'Ambassadeur avoit esté reglé à .... [1]) ducats par jour dans toutes les villes, ou il passeroit; je m'en estonnay moins, quand on m'asseura, qu'il se servoit à table des truites de .... [1]) escus la piece, et le reste du poisson à l'advenant.

Le 7e, Dimanche et Pentecoste, fut le premier beau jour que nous vismes en Italie, mais aussi la chaleur nous commença à toucher au vif. La pluspart du devant disner ces seigneurs nobili s'amuserent à la devotion; apres midi ils menerent Monsieur l'Ambassadeur à la citadelle, où il fut receu par la salve des mousquettaires, et du Castellano, le Seigneur Francesco di Mulen, noble Venitien, comme les autres, qui le receut à la porte selon leur ordre, qui ne permet point, qu'ils en sortent d'un pas de deux ans, que continuellement ils y sont, si ce n'est quelquefois pour peu d'heures et avec permission du Capitan grande, qui y met un des camerlinghi en place. Ayants fait quelques deux fois le tour du chasteau par divers remparts, ils firent reposer Monsieur l'Ambassadeur dans une grande sale voutée et ouverte à l'air et luy baillerent la collation dans 5 ou 6 grands bassins dorez, qu'autant de valets presenterent dans la main. Cette forteresse est une des

1) Doorgeschrapt en onleesbaar.

belles de l'Italie, assise en lieu fort haut et eminent, commandant par ainsi à touts endroits de la ville, qui s'y descouvre ouvertement en sa forme presque quarée; mesmes comme d'un costé la Lombardie est platte et plaine, les villes de Cremona, Mantoua et autres en temps serain s'y voyent aisement. Dans le chasteau y avoit 300 hommes de garnison, force poudre, soulfre, salpetre, charbon, bales, mousquets, cuirasses, froment, millet, huile et autres munitions et provisions de guerre, notament d'artiglerie, qui s'y void en grande quantité; y a double fossé et rempart, l'un au dessus de l'autre; les espaules taillées en casemattes; le tout couvert de pierre de taille et fondé sur le rocher. Les bourgeois mesmes ne sont point admis d'y entrer, dont y eut grand' presse de peuple à cette occasion. Le reste de l'apresdinée Monsieur l'Ambassadeur l'employa à se pourmener en carosse par la ville, qui est grande et bien magnifique, a beaucoup de ruës larges et droittes, pleines à deux costez de belles maisons, mais la plus part en forme de palais, l'entrée large et voultée, cour ample au dedans et circuïe de galeries et portiques, qui y sont fort ordinaires, mesmes aux ruës publiques devant les boutiques des marchants, qui donne beau lustre à la ville.

Le 8e apres diner au partir de Monsieur l'Ambassadeur le Seigneur De Roquelaure mit les 3 compagnies de la garnison en bataille, qui firent la salve tant dans la ville qu'aux remparts. Les susdits signori nobili accompagnerent Monsieur l'Ambassadeur jusqu'au dehors de la porte, quelques autres plus avant, et le Seigneur De Roquelaure environ à deux heures de chemin. Il y eut plus de 50 carosses de gentilshommes par chemin et tout le peuple en alarme; il nous demeura 3 carosses de

voitture avec quelques chevaux, qui nous menerent. Au bruit des mousquettades un des carosses fut versé, un cheval renversa son homme et un autre rompit à peu pres la main à un quartiermaistre François. Ceste apresdinée nous eusmes des chemins à peu pres pareils à ceux d'Hollande, droits et ceints de fossez, mais pierreux et incommodes, au reste les terres belles et fertiles au possible; passames le Pont San Marco, village au fleuve ou plustost torrent Cherro, qui est trouble entierement, mais roide; passames depuis le bourg et chasteau de Lunato; a une mile de la nous rencontra le seigneur Cavalier Buonfabio, noble Venitien, deputé de par les recteurs de la ville de Salo à saluer Monsieur l'Ambassadeur; il eut quelques autres chevaliers de Malte avec luy et de plus une compagnie de capelletti, dont se leva une querelle entre leur capitaine et celuy de la compagnie, qui nous fit escorte de depuis Brescia, à qui marcheroit devant, mais fut appaisée par ledit chevalier. Vers le soir nous arrivames à Desenzano, un des beaux bourgs de l'Italie, assis sur le lac de Garde; justement devant souper y arriva le Camerlingo Lipomani avec quelques autres gentilshommes, nous estants suivis en poste depuis Brescia pour souper avec Monsieur l'Ambassadeur. Le Lago di Garda est fort grand, a 35 miles de longueur, de largeur peu d'avantage que 14. C'est celuy, qui ancienement se disoit Benacus lacus. Sur iceluy est la ville Sirmio, patrie de Catullus. Il est riche en poissons extremement, notamment de ceux, qu'ils appellent carpioni, poissons rares et savoureux, qui ne se prenent qu'en certain petit endroit du lac et non autrepart, qui est chose merveilleuse. Il se voit ceint la pluspart des hautes montagnes d'Italie jusqu'à devers Tirol, dont il est dangereux

à naviger pour les tempestes soudaines, qui y naissent. J'y apprins la verité du vers de Virgile, „Fluctibus et fremitu surgens Benace marino"; car comme devant souper avions esté nous proumener en gondole avec la musique sur le lac, qui estoit doux et calme autant qu'il se peut, il ne passa que 2 petites heures qu'il se leva la plus effroyable tempeste de tonnerre, esclair, vent et pluye, qu'eumes ouye de longtemps, dont ce beau calme se changea soudainement en vagues orageuses au paragon d'une mer boreale, mais aussi le temps se remit subitement vers la nuit.

Le 9e le seigneur Camerlingo s'en retourna à Brescia avec le petit nepveu du castellano, qu'avions veu au chasteau. La tempeste du jour auparavant fit resoudre Monsieur l'Ambassadeur de choisir le chemin par terre plustost que celuy du lac; nous disnasmes de bonne heure et partismes incontinent apres; passames à Rivoltella, village, et depuis là eusmes le villain chemin de la Strada Lugana, qui nous dura jusqu'à Peschera, belle et grande forteresse sur le lac, dont les fossez s'emplissent par le fleuve Minzo, qui l'entoure de touts costez et s'en va jusqu'au lac de Mantouë. Peu devant il nous rencontra le Cavalier Vincenzo Medici, deputé (ou comme ils disent ambassadeur) de par ceux de Verone à bienvenier Monsieur l'Ambassadeur, accompagné de son nepveu Alessandro Medici, du Comte Francesco Giusti, le Comte Hieronimo Canozza, le Seigneur Giovan Baptista Allegro, docteur en droit, et quelques autres gentilshommes avec plusieurs capelletti et autres carosses, que nous prismes au lieu des nostres. A l'entrée de Peschera tout le rempart fut armé de nostre soldatesque du Païs Bas, qui fit la salve; le seigneur Proveditor de la maison de Tiepoli

mena Monsieur l'Ambassadeur de l'une porte à l'autre; peu au de là on fit repaistre les chevaux à Cavalcaselle, village, et fut donné collation là aupres à Monsieur l'Ambassadeur au palais du Capitaine di Monti, fort estimé soldat en ces quartiers. Ayant cheminé une heure, il nous rencontra deux autres compagnies de capelletti et quelques capitaines et officiers des garnisons Hollandaises, qui nous menerent vers la ville. Faisants ce chemin, eumes continuellement les Alpes à gauche et entre icelles il Monte baldo, eminent entre touts autres en hauteur et fertilité; eumes à main droite une campagne rase et descouverte à perte de veuë, qui s'estend jusqu'à Mantouë à 35 miles de païs. Sur ce champ à 2 miles de la ville Monsieur l'Ambassadeur fut receu par le Gouverneur Giovan Paolo Benzoni, accompagné de quantité de carosses et seigneurs; justement devant la porte de Verone les signori Rettori l'attendirent, entourez de plus de trois fois autant de carosses, qu'il ne vint avec nous; ils estoyent les seigneurs Marco Giustiniano de l'aquila d'oro (à la difference d'autres familles du mesme nom) Podestà, Dominico Barbarigo Capitan grande, Francesco Minio et Andrea Martello Camerlinghi. En cette suitte, embarassez d'une infinité de monde, entrames au soleil couchant dans Verone, ou les beaux remparts furent mis en feu plusieurs fois des salves de nos mousquettaires, et le canon deschargé dans la ville au Castello Vecchio; au reste les ruës pleines d'encor autant de carosses, chargez de gentilshommes et dames par douzaines, qui avoyent esté toute l'apresdinée par chemin, pour dire que cette folie n'est pas peculiere à nostre nation. Nous fusmes logez et magnifiquement traittez dans le palais du Capitan grande, jadis basti et habité par ceux de l'Escale, princes de

Verone, dont les tombeaux se voyent là aupres, comme les avons en peinture au Païs Bas. Le palais est auguste et ample, a grand logis et quatre cours quarées; dans l'une d'icelles nous vismes les statuës dressées à l'honneur des cinq Veronnois renommez, Cornelius Nepos, Aemilius Macer, Plinius Historicus, Vitruvius et Fracastorius.

Le 10e la pluspart des comptes surnommez vindrent [1]) trouver Monsieur l'Ambassadeur et le mena veoir le jardin et palais du Conte Giusti, qui s'estime un des beaux lieux de plaisance de l'Italie, pour estre pendu contre un rocher taillé en grottes et cabinets à propos, et planté de cipres, les plus droits et hauts arbres qu'il se puisse veoir. Au sommet de cette colline joignant la muraille de la ville on descouvre ce beau regard de ville de Verone avec sa riviere d'Athesis, qui la coupe par le millieu, à bon droit nommé par le poëte Athesis amoenus. Dans la maison dudit conte nous vismes quantité de pourtraits et peintures de Titian et autres plus fameux peintres d'Italie. La grand sale du logis est toute tapissée de pourtraits de princes et hommes illustres, ou entre autres je trouvay celuy de Monsieur le Prince d'Orange de Noble Memoire, celuy de l'Admiral Coligny, de son Excellence d'à present, des Comtes d'Egmont, Hornes, etc., assez bien representez. Nous passames depuis en carosse les restes de l'arc triomphal, erigé à Caius Marius apres la derniere defaicte des Cimbres et Teutons, qui arriva (selon aucuns) dans les susdites plainures de Verone, lieu celebre par beaucoup de batailles signalées. Cet arc triomphal est encores aucunement entier, a deux portes et est quaré par le haut, mais il ne s'y void rien de parfait de la vielle architecture. Traver-

1) Er stond eerst: „vint."

sames peu apres l'amphiteatre renommé à la place, dite jadis Forum boarium Ce disné Monsieur l'Ambassadeur eut la compagnie de la pluspart des contes et seigneurs qui l'avoyent rencontré. Je ne m'estoye point satisfaict du regard simple de l'arena ou amphiteatre; l'apresdiner, que la chaleur avoit confiné tout le monde au logis, j'allay le considerer de plus prez, pour estre le plus entier, qui se voye aujourdhuy; aussi ceux de la ville y font de la depence continuelle des deniers provenants des biens confisquez, dont à un costé il est comme tout nouveau, de l'autre desià fort avancé; car encor journellement on s'en sert à representer tournois, joustes, courses de bague et autres jeux; quand j'y fus, on estoit après à faucher l'herbe, qui y croit toute longue. La forme en est ovale; a par dedans justement 100 pas de longueur; y adjousté deux fois 47, qui est la grosseur du bastiment, revient à 194; la largeur en a au dedans 60; avec encor deux fois les 47, font 154. J'y contay 45 degrez ou sieges, qui ont chascun environ pied et demy de hauteur. On dit que jadis il tenoit 26000/60000 hommes [1]), qui me sembla peu estrange, considerant sa hauteur et capacité. Du tour de muraille au dehors il ne se void que fort peu de reste; je montay tout au haut de ces ruines et fus estonné d'y trouver les marbres si gros et puissants, qui d'embas paroissoyent petits et peu capables de resister à la tempeste. De l'autheur de ce beau chef d'oeuvre les habitants, comme les escrivains, en donnent peu d'asseurance; un entre autres tasche de prouver par divers arguments, que c'est le faict d'Auguste, ce que plusieurs nient; quoy qu'il en soit, la fabrique mesmes donne bien à cognoistre, qu'il doit avoir esté fondé environ le plus

1) Bij het cijfer 26000 staat: „Lips(ius)."

florissant de l'empire. Sortant de l'arena j'allay veoir l'admirable arche du pont, qui traverse l'Athesis au Castel Vechio, mais de passer au chasteau, pour le mesurer de pres, je n'eus point loisir, estant en chemin pour aller veoir le seigneur Conte Bevilacqua, qui m'avoit promis à table de me faire veoir son palais et les raritez qu'un sien parent y a amassées. Il me receut avec beaucoup d'honneur et courtoisie, et me donna le contentement du regard d'infinité de statuës antiques, medailles, peintures, etc., qui me firent regretter le peu de sejour qu'avoye à faire en ce beau lieu. Me mena depuis dans sa chambre des Muses, où une fois par sepmaine s'excerce la musique à voix et toutes sortes d'instruments, qui s'y voyent. Je m'esjouïs d'y veoir toute la muraille tapissée des pourtraits des grands musiciens qui ayent jamais esté, tant Italiens que Flaments, etc. Monsieur l'Ambassadeur s'en alla veoir toutes ces gentillesses encor depuis. Vers le soir ilz le menerent dans leur Academia Philarmonica, qui est un bastiment spatieux et haut, dressé par les principaux de la noblesse de Verone, qui y font la musique touts les Jeudis; touts les Samedis y font une assemblée litterale, où il se dispute divers problemes et se discourt de toutes matieres honestes. Ce soir on y avoit fait venir tout ce que la saison d'esté avoit laissé de reste de dames dans la ville, qui apres l'excellente musique de voix, espinettes, tiorbes, etc. se mirent à dancer sur leur pianelle à demie aune et d'avantage de hauteur, au reste richement couvertes de toiles d'or et d'argent, et le tout avec une gravité Italiene que nous appellions desgoustable en François. Ces messieurs remarquants que je prenoye plaisir en leur musique, me firent present des livres nouveaux de leur maistre de chappelle, que je garde à leur memoire. C'est

tout ce que j'eu moyen d'observer en la grande Verone, qui à 7 miles de tour et se dit à bon droit surpasser quasi toutes autres villes d'Europe [1]) en commodité d'assiette, en noblesse, en antiquité, en beauté et magnificence, en forteresse, en peuple, en traficq, en lettres et en armes; dont il ne faut s'emerveiller, si plusieurs Princes et Empereurs Romains y ont voulu choisir le lieu de leur residence, comme tesmoignent les histoires; que mesmes d'aucuns des grands y furent nez comme Vespasien, Tite et Domitien.

Le 11e les signori Rettori furent levez avec nous de grand matin; accompagnerent Monsieur l'Ambassadeur à un traict d'arbaleste hors de la ville avec bon nombre de carosses, dont il nous demeura 6 à quatre chevaux, comme aussi le seigneur Cavallier Medici et 3 autres gentilshommes, ayants charge de nous mettre dans le Vicentin, à l'escorte d'une bande de capelletti; passames tost apres par San Martino, petit village, ou se fait quantité de papier; vinsmes [2]) à $^{14}/_{10}$ à Villanova, village, et trouvames le disné prest dans le monastere des Benedictins; partismes à $^{17}/_{1}$ heures; eumes tout ce jour des bons chemins esgaulx et à peu pres semblables à ceux des venes en Hollande. Environ les confins du Veronois et Vicentin nous rencontra une autre compagnie de capelletti de par ceux de Vicence; incontinent apres l'Ambassadeur ou Deputé, le Conte Scipion Chieregato, Vicentin, gouverneur de la ville, avec plusieurs coutes et gentilshommes, en 8 carosses, qu'il nous falut prendre, quittans les nostres; le Cavalier Medici ayant prins congé avec ses capelletti, passames outre, par Montebello, assez

1) Op den kant staat: „VEnetia ROma NApoli."
2) Het HS. heeft: „vismes."

grand village et chef de 6 autres; eumes des belles montaignes à deux costez, parsemées de chasteaux et palais de plaisance, entre autres un des grands et beaux, jadis aux princes de l'Escale, à main droite sur le haut d'une montagne. Arrivants à Vicenza[1]) vers le soir, Monsieur l'Ambassadeur fut receu aux fauxbourgs par les signori Vincenzo Grimani Podestà, Francesco Michiel Capitaneo grande, et Guido Maria Benzoni Camerlingo; la bourgeoisie estoit en armes, les ruës pleines de peuple et de carosses en grandissime nombre, qui nous suivirent jusqu'au palais dudit signor Capitaine, où on nous logea et traitta au pair des premières receptions. Craignant que Monsieur l'Ambassadeur ne passast outre le lendemain, je desrobay une heure devant souper, pour aller veoir le Theatro olympicque de la noblesse de Vicenze, bastiment moderne, mais à la verité tel qu'en Europe ne se peut veoir chose plus belle. Il tient plus de 3000 personnes à l'aise, les hommes au dessus sur 14 rangs de degrez ou sieges, au bas les femmes sur d'autres bancs, qui achevent le demi cercle tout contre le proscenium, qui tient de diametre au dedans 35 de mes pas, de largeur 9. L'architecture de la scene est ce qu'il y a de plus superbe et artificiel, estant toute ornée de statues antiques d'excessive valeur; sa structure est en forme de palais à costez, enserrant une ruë au millieu, qui a de longueur 26 pas, de largeur à l'entrée 7, au bout $2^1/_2$, au reste le pavé montant, comme s'il fut deseigné en perspective; dont ceste ruë, pour estre poinctuë, paroist de loing de 20 fois plus longue qu'elle n'est de faict; chose merveilleuse à veoir et qui puisse tromper l'oeil des plus

1) Het HS. heeft: „Vincenza."

advisez, notament à la chandelle; car aussi on n'y represente jamais rien que de nuit, lors que ce beau bastiment s'illumine de 6600 tant flambeaux que chandelles, placées chascune au derriere dans leur niches, si que pas une ne s'en void, et rendent cependant une lueur plus claire que le jour. Au front de la scene se lit cette inscription: „Olympicorum Academia, Theatrum hoc a fundamentis erexit a° M.D.LXXXIV Andrea Palladio Archit." Dans la grand' sale y a les enseignes ou imprese des seigneurs Academiques, avec ces mots sur les portes: „Olympicis excitamento. Civibus oblectamento. Patriae ornamento." Selon les loix de l'Academie, au modelle des Olympiades anciennes, il faut que touts les 5 ans il s'y represente une piece nouvelle, où alors s'appellent touts les plus signalez esprits de l'Italie, le tout à grandissime despence.

Le 12e les susdits signori Rettori menerent Monsieur l'Ambassadeur pourmener par leur ville et mesmes au theatre susmentioné, qu'il ne m'ennuya nullement d'admirer la seconde fois. Luy monstrerent aussi le palais du seigneur Podestà, bastiment superbe, vis à vis de celuy ou nous estions logez, mais bien plus richement meublé, notamment en peintures de grande valeur, qui de 4000, qui de 6000 escus la piece. Apres disner vers les $^2/_5$ heures les signori Rettori avoyent convié au bal dans nostre palais toutes les principales dames de la ville, qui s'en vindrent en bon nombre, magnifiquement equippées en toiles d'or et d'argent, perles, piereries, etc. La danse dura jusqu'au soleil couchant, avec la gravité et pompe ordinaire, qui ne consiste qu'en une parade de pourmenade, qui nous fut facile à imiter, en estants requis par ces dames, comme il arriva plusieurs fois. Cette feste finie, toute la

brigade monta en carosse et s'en alla on veoir le jardin du seigneur Conte Massimiliano Valmarano, qui se repute pour le plus grand, beau et somptueux de l'Italie pour la grande quantité de citroniers, orangiers, cédres et autres arbres, qui s'y voyent de touts costez, y adjousté le rare labyrinthe en hayes de buy espaisses et hautes, dont tout le monde sçait à parler; volieres, viviers, etc. n'y manquent nullement, mais nous passames au dessus en haste pour encor nous proumener dans le beau pré, qu'ils nomment Campus Martius, ou jadis la jeunesse se souloit exercer à toutes sortes de travaulx militaires. Nous y fismes plusieurs tours avec touts les carosses, dont ceux qui portoyent les dames estoyent richement doublez de velours et damas, d'aucuns mesme dorez, peints et couverts de velour, au dehors; quelques gentilshommes et jeunes seigneurs, montez sur des tres beaux chevaux, entretenoyent les dames à costé, qui est leur façon ordinaire d'aller prendre le frais de la journée, qui pour lors avoit esté terriblement chaude.

Le 13e nous partimes de Vicenza du matin environ les 6 heures; les signori Rettori menerent Monsieur l'Ambassadeur au dehors de la porte avec plusieurs seigneurs de la ville, dont il nous demeura le susdit Conte Scipion Ambassadeur, le Conte Valmarano et quelques autres en 8 carosses, qui nous menerent premierement à Custoza, ou le desjeuné avoit esté apppresté, pour faire veoir à Monsieur l'Ambassadeur les admirables cavernes, qui ont rendu le lieu celebre. La plus grande est dans la montaigne, joignant le village; on dit qu'elle a 7 miles de longueur, pour le reste de forme pyramidale. Nous n'y montames pas, pour estre la chaleur trop vehemente, mais fusmes menez dans celle en bas, qui a de longueur 3 miles, appuyée

sur infinité de gros piliers quarez; il s'y trouve mille estranges destours et passages en forme de labyrinthe, dont y en a fort peu ou point, qui jamais se soyent avancez à en trouver le bout; car incontinent on a perdu la clarté de l'entrée, qui est estroitte, et n'y a moyen d'y tenir flambeau allumé à cause de la grande froideur qui les tuë; les païsans allument des gros bouchons de paille, au moyen desquels on y chemine à plus de seureté; à l'entrée y a pluye continuelle d'une eauë, qui tombe à gouttes de la voulte; à nous autres la froideur empecha bien d'y entrer fort avant; sortismes donc et venus en l'air, nous estoit advis d'entrer en une estuve, par ou quelques uns se morfondirent à l'instant. C'est chose merveilleuse de la proprieté de cette grotte, qu'estant dedans au millieu, il ne se sent aucun mouvement d'air et que toutefois à son emboucheure il y a un soufle continuel et roide d'un vent qui en sort. Il y a tout aupres la maison de ceux de Trenti, gentilshommes de bonne maison et riche, qui ont si bien sceu prendre l'occasion de ce vent, que l'ayants fait mener par canaulx sousterrains, ils en rafraichissent chasque chambre du logis, et ce à telle mesure et restriction qu'il leur plait, pouvants ouvrir et reserrer lesdits conduits à leur appetit; or ce qui en esté les refroidit, les eschaufe en hiver, de façon qu'en ce temps là les povres païsanes vienent se mettre à travailler aux emboucheures de ces grottes pour se passer du feu. La maison est voultée par embas, dont les chambres reçoivent la fraicheur, qui par le pavé, qui par la muraille; dans celle où nous desjeunames y a l'inscription du premier inventeur de cet artifice, qui vesquit environ l'an 1400, en cette façon: („Ad locum istum hedificandum longum illud tempus quo non ero magis me movet quam exiguum vitae

meae" [1].) Autrepart il se lit: „Aeolus incluso ventorum carcere regnat." Ayants desjeuné nous passames oultre, et arrivez environ aux confins de Padua et Vicenza eumes la rencontre du Seigneur Giulio Dotti, qui receut Monsieur l'Ambassadeur de par ceux de Padouë, accompagné de quelque noblesse en 8 ou 9 carosses, que nous prismes apres que le Conte Scipion et les siens eurent prins congé. La compagnie des capelletti aussi s'en retourna et en vint une autre de Padouë. Passames depuis la riviere de Marchignone à Tincarona, village, où quelques gentilshommes Alemans de l'estude à Padouë vindrent rencontrer Monsieur l'Ambassadeur en chemin. Les fanges environ Padouë nous baillerent de la peine assez, la riviere ayant esté si haute devant peu de jours, qu'aucun carosse n'y avoit peu passer. Venants devant la ville, trouvames la bourgeoisie en armes et arrangée sur la contrescarpe devant le pont; comme ils firent la salve, tout en un instant trois capelletti furent blessez d'autant de mousquettades, dont l'un mourut [2]) incontinent apres avec un cheval, que nous vismes estendu sur le chemin, ne suivants qu'à 30 pas loing le carosse de Monsieur l'Ambassadeur, tout devant duquel ce desastre arriva. Nous ne sçavions que juger de ce fait, mais bien pouvions nous imaginer, que sans dessein tant de bales ne s'estoyent suivies en un mesme lieu; songeants aux inimitiez et factions ordinaires de ces païs, le trait nous en sembla moins estrange. Dedans la porte Monsieur l'Ambassadeur fut receu

1) Op den kant staat: „Longumque illud tempus, cum non ero, magis me movet, quam hoc exiguum, quod mihi tamen nimium longum videtur. Cic. ad Attic. lib. 12. ep. 4."

2) Er stond eerst: „dont les 2 moururent", doch dit is onderschrapt en het andere er boven geplaatst.

par les Recteurs de la ville, les seigneurs Antonio Bragadino Podestà, Silvestro Valier Capitaneo grande, le Camerlingo et plusieurs carosses, qui nous suivirent jusqu'au palais dudit Capitan, où le disner estoit splendidement apresté, mais parce que Monsieur l'Ambassadeur avoit fait donner ordre à Venise pour le souper en intention resoluë d'y estre encor ce soir, nous ne repeumes qu'à la haste, estant desia l'heure tarde. Apres disner ces Messieurs accompagnerent Monsieur l'Ambassadeur hors de la porte, où nous nous enbarquames en deux piottes, envoyées de Venise, l'une couverte de tapits et enseignes de San Marco. Voguames ainsi le long de la Brenta, riviere environ de la largeur du canal entre Delft et Rotterdam. Vismes en ce chemin comme un voisinage continuel des plus relevez palais et maisons de plaisance, qu'on se puisse imaginer; le grand nombre me fit perdre courage d'en tenir note; bien vis-je en passant, que celles de Mocenigo, de Foscari, de Grimani et celle de Contarini, où logea jadis Henri 3e au retour de Poulogne, n'estoyent nullement des moindres; passames cette apresdinée 4 escluses, qui font beaucoup perdre de temps aux passagiers; une y en a à Dolo, village à moitié chemin, la derniere à Liza fuzina, petit village à l'emboucheure de la riviere dans le lagune. Desia il estoit noire nuit, quand nous passames là, mais la lune nous favorisa; traversames la mer, qu'ils appellent, en une petite heure et arrivames à Venise environ les $^{3}/_{11}$ heures de nuit, sans estre descouverts de personne, qui est l'ordinaire des ambassadeurs en cette ville, où ils ne se reçoivent qu'en un jour ou 2 apres l'arrivée. Fusmes logez dans le palais d'un gentilhomme Venitien, Marcollo, al Campo di San Stephano, gueres loing du grand canal; maison grande, belle

et richement meublée, où le traittement de Monsieur l'Ambassadeur avoit esté reglé à 100 ducats (cela vault peu d'avantage que 200 francs) par jour. reservé quelques autres despences, comme de linge, bois, chandelles, gages de cuisiniers, valets et plusieurs choses semblables, qui montoyent à bon compte. Je louay le bon Dieu du heureux succes d'un si long voyage, et trouvay qu'y avions mis 7 sepmaines, faisants justement 50 jours.

Le 14e Dimanche, Monsieur l'Ambassadeur fut salué par quelques uns de la nation et apres disner m'envoya baiser les mains au grand Doge [1]) ou Prince de la Republique, pour entendre, quand et comment il plairoit à sa Serenité de le faire recevoir et luy donner audience. J'allay le trouver dans son palais de San Marco et luy fis mon message dans sa sale, où il estoit assis dans son siege ducal, relevé à deux marches. Il m'embrassa amiablement à l'abord, remercia Monsieur l'Ambassadeur de l'honneur qu'il luy faisoit, se rejouïssoit de son heureux arrivement en cette ville, ou il devoit s'asseurer d'estre aussi bien venu, que jamais Ambassadeur qui fut, comme celuy qui estoit venu confirmer une si heureuse et souhaittable ligue entre ces deux Republiques, laquelle de son costé il nous osoit asseurer, que seroit sainctement et inviolablement observée pour tout jamais, à la seureté de l'un et l'autre estat et la propulsion [2]) de leurs communs ennemis. Suivant quoy desia l'ordre avoit esté donné de le recevoir et honorer au pair d'aucun ambassadeur du plus grand roy du monde; faisant toutefois supplier Monsieur l'Ambassadeur, qu'il luy pleust

1) Antonio Priolo was in 1620 Doge.

2) H. schrapte dit woord door en schreef „l'avancement", wat echter geen goeden zin geeft.

avoir patience jusqu'à Mardi, pour devoir estre le lendemain, Lundi, empesché aux solemnitez de la feste de Santo Vito. Ayant fait ce rapport à Monsieur l'Ambassadeur, il fut incontinent visité par le Seigneur.... [1]) Trevisano, destiné Ambassadeur en Hollande. Alla depuis se proumener vers le soir en gondole et à couvert.

Le 15e il passa peu de chose de remarque, sinon la procession du Doge s'en allant ouïr messe à Santo Vito en sa suite coustumiere à ces solemnitez de feste; je le vis au sortir de l'eglise, que là aupres il s'embarqua en sa piotte, y estant allé dessus un pont de bois, qui du jour d'auparavant y avoit esté mis à cet effet.

Le 16e, qui estoit le jour, que le Prince avoit determiné à la reception, Monsieur l'Ambassadeur s'embarqua avec touts les siens en 5 gondoles et se fit mettre hors de la ville au monastere de San Georgio d'Aliga, par devant où on passe en venant de Liza fusina; la mesmes se trouverent touts les principaulx de la nation avec leurs gondoles; y ayants attendu une bonne heure, vismes partir de la ville 22 gondoles avec autant de senateurs du Pregadi, qui arriverent tost apres au monastere, touts gents d'aage, à la barbe grise, habillez de robes de tafetas rouge à manches grandes et larges. Arrivez qu'ils furent, s'assemblerent touts dans l'eglise du couvent et ayants fait advertir Monsieur l'Ambassadeur de leur venue par un secretaire, qui marchoit par tout devant, vindrent le rencontrer dans une galerie, et le Seigneur.... [2]) Foscarini, jadis Ambassadeur en France, ayant prins Monsieur l'Ambassadeur à sa droitte, touts les autres suivirent

1) Niet ingevuld.

2) Niet ingevuld.

apres et en prindrent chascun un de nous autres pareillement à la droitte, nous menants ainsi aux gondoles, dans lesquelles nous fismes le traject et abordames à une ruë pres du logis, pour estre le canal devant la porte trop estroit; marchames derechef en pareille façon par les ruës jusqu'à dedans la chambre de Monsieur l'Ambassadeur, qui les ramena jusqu'en bas à la porte, et à la descente leur fut baillée la main droitte, selon la coustume de la republique. Premier que partir, ils assignerent à Monsieur l'Ambassadeur les $^{11}/_{7}$ du lendemain matin pour sa premiere audience, ce qu'encor depuis apres souper le Seigneur Foscarini fit confirmer par son secretaire à Monsieur l'Ambassadeur, le priant de se vouloir tenir prest à l'heure ditte, que les mesmes seigneurs le viendroyent prendre dans son logis. Il nous fut dit que 160 de ces Senateurs avoyent esté enrollez, mais que la plus grand part n'avoit osé passer l'eau de peur de quelque tempeste, que l'air sembla menacer.

Le 17e les seigneurs Senateurs s'en revindrent à 62 prendre Monsieur l'Ambassadeur dans son logis environ les $^{11}/_{7}$ heures du matin, et nous menerent en mesme rang que devant, chascun dans sa gondole; nous abordasmes à San Marco et montames au palais, parmi une presse continuelle du monde accourant, jusqu'à dedans la Sale del Collegio, où il fut permis à un chascun d'entrer. Le Prince y estoit assis en un lieu eslevé à 5 ou 6 degrez dans son siége de 2 marches plus haut que les places des Conseigliers et Savii à costé. Monsieur l'Ambassadeur approchant pour luy faire la reverence, il descendit des 2 marches susdites et, l'ayant embrassé, le fit seoir à sa main droitte et se couvrir incontinent. Tost apres que le bruit de la presse commença à s'appaiser, Monsieur l'Ambassadeur entama de parler

et acheva sa proposition environ en un quart d'heure, à laquelle le Prince respondit en quelque peu moins de paroles; peu de replique et duplique ayant esté donné, Monsieur l'Ambassadeur se leva; Monsieur son fils s'avança à faire la reverence à sa Serenité, et nous le suivimes un à un. Mon tour estant venu, le Prince me recogneut aussitost et en mesme temps (à ce que depuis il a pleu à Monsieur l'Ambassadeur de m'en rapporter) rendit si louäble tesmoignage du message que passé 2 jours j'avoye eu l'honneur de luy faire [1]), que la modestie ne souffre point que j'en face le recit. Cela fait, nous sortismes du college et fumes menez au logis comme devant, ou les trompettes, tambours et violons nous attendirent à l'entrée. L'apresdinée la Seigneurie fit requerir Monsieur l'Ambassadeur de leur vouloir faire tenir sa proposition par escrit, d'autant que le secretaire, ordonné à en tirer memoire, n'avoit peu si promptement concevoir le langage françois; Monsieur l'Ambassadeur leur accorda ce qu'ilz demanderent. Ils luy firent demander, si le lendemain il auroit envie de veoir la procession du Corpus Domini, qu'ilz appellent, mais il s'en excusa. S'en alla visiter le Seigneur Trevisano et m'envoya saluër de sa part le Seigneur Giovan Giacomo Pessino, Ambassadeur de Son Alteze de Savoye, que je ne trouvay au logis, ains le rencontray en gondole et luy fis mon message.

Le 18e devant disner nous vismes la procession du Corpus Domini pretendu, où apres touts les ordres et une suite infinie d'argenterie, emmoncelée en diverses figures, suivit le Prince, ayant à droite le Nonce du Pape et à gauche l'Ambassadeur de Savoye; vindrent apres quelques uns des robes-rouges,

1) Op den kant: „Gravissimi principis judicium in minoribus etiam rebus consequi pulchrum est. Plin. Sec. Ep. I. 4."

ayants chascun un pelerin à droitte, qui est ce que j'observay de singulier en cette pompe. Apres disner Monsieur l'Ambassadeur m'envoya porter sa proposition au college, selon leur requeste; fut visité par trois gentilshommes Venitiens, filz du Seigneur Moresini.

Le 19e Monsieur l'Ambassadeur eut sa seconde audience à huis fermez, sans aucune ceremonie, comme c'est la coustume en cette republique; venant devant le college, on le fit asseoir sus un banc tapissé pres de la porte, qui s'ouvrit incontinent apres. Il fut dedans environ une demie heure; descendit et s'embarqua en sa gondole avec sa suite, sans autre escorte. M'envoya porter vers le soir sa proposition par escrit.

Le 20e nihil.

Le 21e, qui fut Dimanche, Monsieur l'Ambassadeur s'en alla veoir la pleine assemblée du Grand conseil et l'ordre de leurs suffrages en balotteries; fut pris en son logis et ramené par le Seigneur Trevisano.

Le 22e nihil. Monsieur l'Ambassadeur alla veoir le Seigneur Trevisano.

Le 23e apres disner Monsieur l'Ambassadeur se fit mener à Muran, où nous vismes le celebre mestier des verres, tant à boire qu'à mirouërs; passames de la par Lio et revinsmes [1]) sur le soir.

Le 24e, qui fut la feste Saint Jean Baptiste, on me mena au vespres à l'eglise Saint Jean et Lucie, où j'entendis la plus accomplie musique, que je fay estat d'ouïr en ma vie. Le tant renommé Claudio di Monteverde, maistre de la chappelle à Saint Marc, qui en estoit autheur, la dirigea et modera aussi cette fois, accompagné de 4 tiorbes, 2 cornets, 2 fagotti [2]), 2 violins, une viole basse de

1) Het HS. heeft: „revismes".

2) Het HS. heeft: „fangotti."

monstrueuse grandeur, les orgues et autres instruments, qui furent touchez et maniez au parangon les uns des autres, outre 10 ou 12 voix, qui de ravissement me mirent hors de moy.

Le 25e de bon heure il vint un des secretaires du college requerir Monsieur l'Ambassadeur de vouloir venir prendre audience le lendemain à $^{11}/_{7}$ heures du matin. Apres disner Monsieur l'Ambassadeur fit ramer au port de Malamocco, où nous vismes plusieurs vaisseaux du Païs Bas; montames sur un de Middelbourg et y fismes peu de collation; au partir receumes la salve marine en coups de canon et banderoles desployées.

Le 26e Monsieur l'Ambassadeur eut audience au college du matin entre $^{11}/_{7}$ et $^{12}/_{8}$ heures, et y fut une bonne heure. Apres diner je portay sa proposition au seigneur Secretaire Patavini, le Pregadi se devant assembler.

Le 27e nihil. Ceux de la nation à Venise vindrent trouver Monsieur l'Ambassadeur en corps et demanderent son intercession et assistence en diverses difficultez, qu'ilz luy proposerent.

Le 28e Dimanche, je fus mené avec quelques autres à l'assemblée du Grand conseil par le Seigneur Marco da Molin, noble Venitien, qui en 5 heures qu'estions la dedans à regarder l'ordre de la balotterie, m'enseigna particulierement tout le cours et la conduite.

Le 29e apres disner Monsieur l'Ambassadeur fut visité par le Seigneur Trevisano. Du soir, comme estions à souper, la Seigneurie envoya le requerir, que le lendemain au matin il luy pleust venir à l'audience

Le dernier de Juin Monsieur l'Ambassadeur alla au college entre les $^{11}/_{7}$ et $^{12}/_{8}$ heures; à sa sortie nous entrames tous ensemble et prismes congé du Prince tour à tour; il nous souhaitta bon voyage

et dit avoir bien desiré, que Monsieur l'Ambassadeur eut fait quelque plus long sejour en Venise, mais que peut estre une autre fois aurions moyen et occasion de nous entretenir, etc., avec quelques autres compliments. Apres disner nous allames entendre un concert des plus estimez musiciens de toute Venise au logis d'un honeste marchand de la nation, qui à ma requeste les avoit assemblez de longue main. Il y eut force bonne compagnie, entre autres le Pere Fulgentius, Jesuite, religieux d'eloquence et capacité renommée. Je l'abborday et luy fis mes plaintes de n'avoir peu trouver moyen pour toute diligence de saluër le Pere Paolo, son compagnon, à qui j'avoye fait tenir une lettre d'un sien ami au Païs Bas. Il me fit les excuses, que ledit Pere Paolo m'avoit fait dire auparavant, qu'estant ce Pere journellement employé aux grands affaires de la republique, il n'y avoit pas moyen, qu'il entrast aucunement en conference avec tel, qu'il sçavoit communiquer aux affaires d'un ambassadeur de dehors, sans congé de la Seigneurie, qui difficilement se pouvoit impetrer; que sans cela le Reverend Pere Paolo avoit eu beaucoup d'envie de me veoir en particulier.

Juillet.

Le premier nihil. Apres disner Monsieur l'Ambassadeur fut mené veoir l'admirable cabinet du Seigneur Daniel Nijs, marchand flamend à Venise, qui par dessus une infinité de peintures et statuës antiques dans le pourpris d'une petite armoire en forme de table d'ebene, nous monstra tant de rares tableaux, de medailles, de coquilles et semblables curiositez, qu'il faudroit trois jours à bien examiner le tout, non qu' à en faire la description. Ce cabinet s'estime à 16000 ducatz. Parmi les grandes statuës dans la

maison se void la vraye antique de Jules Cesar, qu'ils nous asseurerent estre sortie du temple d'Ephese.

Le 2e nihil.

Le 3e devant disner nous fusmes conduits touts ensemble avec le filz de Monsieur l'Ambassadeur par le seigneur Secretaire Patavini à veoir les sales d'armes du Conseil de X, dont aux assemblées le Prince a d'ordinaire les clefz devant ses pieds, et ne se monstrent point que rarement aux princes et ambassadeurs estrangers. Par dessus un magasin d'armes de pied en cappe, qu'il y a pour environ 1500 hommes, arrangé de sorte, qu' à l'occasion de de la moindre esmeute toute l'assemblée du Grand conseil pourroit estre armée en un moment de toutes pieces, et la mesche allumée sur les mousquetz; il s'y void mille sortes d'antiques armes, engins, effigies de marbre, presents, despouilles et autres souvenances des plus grands princes. Je fus moins soucieux d'en tenir aucune note, me resouvenant d'en avoir au logis la relation speciale de certain Ambassadeur d'Espagne. De là nous fusmes menez au palais de la Procuratie, où on nous monstra autre chose qu'un bel amas des plus entieres statuës antiques, qu'il se puisse trouver en lieu du monde; raritez, auxquelles j'eusse bien desiré d'employer deux jours entiers à les considerer une à une avec quelque statuaire bien expert. Le docteur superintendant de la librairie ne se pût trouver, dont fusmes empechez de veoir ce beau thresor, qui se dit estre fondé par le laix [1]), que fit Francesco Petrarque de tous ses livres à la republique. Au lieu de cela on nous fit entrer au temple San Marc, où, soubs la faveur du seigneur .... [2]) Procurateur, à ce deputé

1) Lees: „legs."
2) Niet ingevuld

par la Seigneurie, on nous ouvrit le tant renommé qu'inestinable thresor de cette eglise. Les descriptions en sont communes et divulgées par tout, et mesmes en ay-je la specification exacte dudit ambassadeur, parquoy aussi je me dispensay de cette piece. Apres diner Monsieur l'Ambassadeur alla prendre congé du Seigneur Trevisano, qui s'apprestoit en peu de jours vers Hollande.

Le 4e du matin à $^{11}/_{7}$ heures il vint de par la Seigneurie un bilancier ou ragionale de la Zecca presenter à Monsieur l'Ambassadeur une chaine d'or de 14 tours, une autre à Monsieur son filz de 6, et une troisiesme à moy de 4, à touts les autres gentilshommes chascun une medaille, portant d'un costé les armes de la Seigneurie, de l'autre celles des Provinces Uniës. Peu apres survint le Seigneur Trevisano avec charge de mener Monsieur l'Ambassadeur à l'arsenal, où apres avoir employé tout le devant midi à nous pourmener parmi cette quantité incroyable d'equippage, tant terrestre que marin, trouvames dans le logis, là aupres, d'un des nobles Patroni del Arsenale le disné splendidement apresté. Apres avoir repeu, Monsieur l'Ambassadeur fut ramené au logis, et depuis visité par le seigneur Ambassadeur de Savoye, qui peu auparavant, comme j'y fus envoyé, m'avoit fait nombre d'excuses d'avoir tant tardé à faire ce debvoir, pour n'avoir peu recevoir premier ordre du Duc son maistre, comment il auroit à se comporter envers un ambassadeur de Messieurs les Estatz, comme il l'en avoit requis. Vers le soir les trois filz de Moresini vindrent prendre congé de Monsieur l'Ambassadeur, et apres eux le Seigneur Vignier, gentilhomme Venetien, qui jusques à ce jour avoit eu la superintendence du deffroyement, ratione officii.

Le 5e, qui fut Dimanche, au nom de Dieu nous par-

tismes de Venise du matin entre $^{9}/_{5}$ et $^{10}/_{6}$ heures; allames en gondole jusqu'à Liza Fuscina et y prismes 3 carosses, ordonnez par la Seigneurie; roulames le long de la Brente jusqu'au palais du Seigneur Gaspar Contarini, où le disner se trouva accoustré à la splendeur ordinaire. C'est le palais, où jadis logea le Roy Henry 3e de France à son retour de Pologne, pour memoire de quoy s'y void dans le frontispice une table de marbre, portant cette inscription: „Henricus Valesius Rex, cum e Poloniae Regno, quod eius summae virtuti merito fuerat delatum, in Gallia Carolo fratre, IX Rege vitâ functo, ad patrium et avitum....[1]) et hac iter faciens ultro ad has aedes divertit, totâ fere Italia comitante, Anno salutis M.D.LXXIIII. VI°. Cal. Sextil. tantae humanitatis memor Faedericus Contarenus D. M. Proc. fundi dominus M. P." Apres avoir disné, les vehementes chaleurs nous contraignirent qui à se reposer, qui à chercher autre passetemps au logis. Vers les $^{20}/_{4}$ heures, ayants derechef faict collation, remontames en carosse et arrivames vers le soir à Padouë, rencontrez à un quart de lieuë de la ville d'une bande de capelletti et dans la porte par les signori Rettori, qui menerent Monsieur l'Ambassadeur dans le palais du Capitan grande, l'y traitterent et logerent, comme de çoustume.

Le 6e du matin Monsieur l'Ambassadeur alla se pourmener par la ville de Padouë, qui est une des grandes de l'Italie [2]); sombre au reste et reserrée par une suitte continuelle de portiques, soubs lesquelz on marche tousjours au frais et à couvert; nous y vismes les renommez temples, l'un de Saint An-

1) Blijkbaar is hier iets uitgevallen.
2) Aan den kant staat: „Padouë tient 7 miles de tour."

thoine, qu'ilz appellent Il santo, l'autre de Santa Giustina, qui est neuve et non du tout achevée, mais surpasse l'autre en beauté et splendeur d'architecture; vismes depuis au coin d'une ruë le sepulchre d'Antenor, lequel, mediis elapsus Achivis, se dit avoir esté le premier fondateur de la ville. C'est une tombe de piere dure, relevée sur quatre piliers, soubs laquelle d'ordinaire il se void des savetiers travaillants à leurs mestiers; l'inscription fort ancienne se lit dessus „Inclytus Antenor etc.," assez connuë partout. Entrames apres en l'academie, communement appellée Il Bue, pour avoir autrefois esté l'hostellerie à l'enseigne du Boeuf. L'entrée de ce bastiment est une cour quarée, entourée de deux estages de galeries à pilliers; dans icelles, tant en haut qu'en bas, sont les auditoires des facultez, qui sont assez spacieux et beaux, mais, pour ce qui est des bancs et sieges, assez chetivement accommodez et portantz les vives enseignes de l'insolence des escoliers, dont nous furent contées merveilles. Le theatre anatomique aussi n'approche nullement du nostre à Leiden. Monsieur l'Ambassadeur alla saluër le seigneur Podestà dans son palais, où j'admiray la grande sale, voultée sans aucun pilier, et trouvay qu'elle a de longueur 120 de mes pas et de largeur 40; bastiment admirable et duquel la force principale semble consister en quantité de barres de fer, s'entre soustenantes par le haut. Au bout d'iceluy se void l'inscription ancienne, dite le sepulchre de T. Live Patavin, historiographe, avec celle de Speron Speroni et autres. Apres disner j'allay saluër de la part de Monsieur l'Ambassadeur d'Angleterre à La Haye, le Docteur Marta, professeur en droit, personnage jovial et amiable, qui me receut courtoisement. Sur les $^{19}/_{3}$ heures nous partismes en 3 carosses, que louämes

nous mesmes, et 2 charrettes à bagage, accompagnez des Recteurs jusqu'à la porte et d'une trouppe de capelletti jusqu'à près de Vicenze, où une autre trouppe succeda et nous mena dans la ville, où Monsieur l'Ambassadeur fut receu par les seigneurs Recteurs et quelques autres carosses de gentilshommes; fusmes traittez ce soir et couchames dans le palais du Podestà; louames ce soir 4 carosses et 2 charrettes.

Le 7e nous fusmes levez devant jour pour prendre la fraicheur; partimes sur les $^{9}/_{5}$ heures, accompagnez du seigneur Podesta jusqu' au sortir de la ville; trouvames le disner apresté à Villanova dans le monastere; repeumes de bonne heure, mais à cause des vehementes chaleurs ne remontames en carosse qu'apres les $^{18}/_{2}$ heures; arrivames vers le soir à Verone, accompagnez jusques la des cappelletti de Vicence[1]). Devant la porte les seigneurs Recteurs receurent Monsieur l'Ambassadeur avec 6 ou 7 carosses et le menerent loger dans le palais du Podestà, qui le traitta honorablement, à l'accoustumée. Pensant louër des carosses, il nous fut dit que de par les Recteurs y avoit esté pourveu. Ces Messieurs apprindrent depuis, que ceux de Vicenz[2]) nous avoyent laissé la charge des voitures, dont ilz changerent aussi d'avis.

Le 8e nous partimes environ les $^{10}/_{6}$ heures au matin; le seigneur Podestà avec les autres Messieurs, qui avoyent receu Monsieur l'Ambassadeur, le conduirent à la porte et nous laisserent une esquadre de capelletti; arrivames à $^{14}/_{10}$ heures à Castel novo, village, et y fusmes traittez dans le palais

1) Het HS. heeft: „Vincence."
2) Het HS. heeft: „Vincenz."

champestre d'un gentilhomme, nommé Giovan Battista Cossale; reposames 2 ou 3 heures et remontames en carosse apres midi; à deux miles de la passames par le fort de Peschera, où le Capitan grande de Verone, le Proveditor, le Gouverneur et autres officiers de la garnison receurent Monsieur l'Ambassadeur à l'une porte et le menerent à l'autre. Peu après devant le village Rivoltella les capelletti prindrent congé, et vindrent des gentilshommes de par ceux de Salo en bonne trouppe à cheval, qui nous firent escorte jusqu' à dedans Desenzano au lac de Garde, où nous arrivames vers les $^{24}/_{8}$ heures, logez comme auparavant dans le logis du Seigneur Mornae [1]), gentilhomme de ce païs.

Le 9e nous partimes de Desenzano à $^{8}/_{4}$ heures du matin avec l'escorte de quelques cappelletti. A environ 3 miles de Brescia nous rencontra le Seigneur Ottavio Beroldo, gentilhomme Brescian, avec plusieurs autres en 3 carosses, qui nous menerent sur les $^{14}/_{9}$ heures dans la ville, où les 2 compagnies du Païs Bas furent en armes. Les seigneurs Rettori menerent Monsieur l'Ambassadeur loger dans le beau palais du Capitan grande, suivis de bonne quantité de carosses.

Le 10e du matin à $^{8}/_{4}$ heures nous montames sur des chevaux apostez par la Seigneurie et eumes l'escorte d'une troupe de capelletti: disnames à Palazzuolo dans le mesme logis de l'autrefois, appartenant à un gentilhomme de la environ. Ayants passé le chaud de la journée à reposer, partimes à $^{18}/_{2}$ heures; eumes à 3 miles de Bergamo la rencontre du seigneur Conte Ludovico Bennaglio avec plusieurs autres gentilshommes et capelletti;

1) De naam is niet duidelijk leesbaar.

dans la porte de Bergamo les Rettori attendirent Monsieur l'Ambassadeur et avec 6 carosses le conduirent au palais du Grand capitaine, qui le traitta somptueusement.

Le 11e au matin, pour avoir esté contraints d'attendre les chevaux de dehors la ville, nous ne partimes qu'à $^{10}/_{6}$ heures de Bergamo; les seigneurs Capitaine grand et Camerlingo menerent Monsieur l'Ambassadeur à la porte en carosse; le seigneur Conte Ludovico l'accompagna avec plusieurs gentilshommes à une petite mile dehors; au village Zugno nous trouvames le disner accommodé et y repeumes; remontames à cheval apres midi à $^{20}/_{4}$ heures, ayants esté retardez par un bourasque de tonnerre, pluye et gresle, dont les pierres furent plus grosses d'une grande noix; arrivames ce soir à La Piazza et y receumes le dernier defroyement de la Seigneurie. Au souper Monsieur l'Ambassadeur eut la compagnie du seigneur Secretario Scaremela.

Le 12e, qui fut Dimanche, de bon matin nous partimes de La Piazza; montames la montaigne de Morbegno jusqu'à la Casa di San Marco en environ 4 heures. En cette case j'eu loisir de remarquer l'inscription, que la republique y a fait mettre au frontispice en ces termes: „Via haec ab urbe Bergomi Morbenium tendens, temporis iniuria et montium ruinis interrupta atque penitus interclusa, ad communem usum et commodum non modo aperta fuit et instaurata, sed et iam planior et latior effecta, insuper extructa praesenti rerum vectigalium tabernâ, quae opera ab Aloysio Priolo Praetore inchoata, et a Joanne Quirino Praefecto ex Serenissimi Senatus decreto perfecta fuerunt atque absoluta, Anno CIϽIϽXCIV". Ayants mangé un povre morceau de pain et fromage et beu un trait

de vin de nostre provision, partimes environ midi et n'arrivames à Morbegno qu'à $^{23}/_{7}$ heures. N'eumes nul empechement de neige qui soit; mesmes n'en vismes point qu'en quelques petits endroits reserrez. Toutefois la froideur ordinaire de cette region moyenne de l'air ne laissa de penetrer vivement nos habits, qui dura quelque petite heure au sommet de la montagne; à la descente une furieuse pluye nous accompagna jusqu'à dedans l'hostellerie, où nous entrames baignez à la chemise.

Le 13e environ $^{9}/_{5}$ heures du matin nous partimes de Morbegno sur des chevaux fraix, ceux du jour auparavant estants las et defaitz par la longueur du chemin et incommoditez de la pluye; passames le long de la Valtoline, où nous trouvames les corps de gardes par tout redoublez, à cause de certaines correspondences entre les banditz et Papistes descouvertes et quelques autres soupeçons; passames toutefois à la veuë du fort de Fuentes sans aucune rencontre ni empechement; envoyames nos chevaux par les cailloux et prismes nostre aise sur le lac de Mezóla jusques à Nouà, où nous disnames; apres midi partimes derechef à cheval; eumes en chemin la rencontre du Capitaine W. Gioulta et peu apres du seigneur Chevalier et Docteur Sprecher, qui accompagnerent Monsieur l'Ambassadeur jusqu'à dedans Chiavenna, où nous arrivames de si bon heure qu'encor devant souper nous passames outre à une demie heure de ce bourg, où nous fut monstrée la terrible cheute de montagne, qui passé deux ans accabla et abisma le superbe bourg Plurio, jadis appellé Genova piccola pour l'extraordinaire beauté et magnificence des palais, jardins et delices, qui l'embellissoyent. Chose à la verité, que je fus contraint de juger plustost miraculeuse que naturelle, voyant si peu d'espace de montaigne avoir couvert et comblé cette grand' vallée à plus d'une demie heure de chemin; mesmes avoir jetté si grande quantité de pierres, que le fonds du fleuve Meira (qui jadis en ce lieu estoit traversé d'un tres-superbe pont de pierre, dont aujourdhuy ne se void la moindre relique) s'en trouve rehaussé de plus de 4 ou 5 piques; voire que, par remarque de certains bastiments, on a trouvé des grosses pierres portées de près de la ruine jusques au costé opposite de la vallée, et (ce qui sans beaucoup de sinceres asseurances me sembla du tout incroyable) plusieurs grosses masses de ce costé opposite arrachées et retirées vers la ruine. Le seigneur Chevalier Sprecher, qui nous fit l'honneur de nous y mener, eut de la peine à tenir les larmes à ce triste spectacle, pour avoir cogneu en ce lieu tant de personnes de qualité et moyens. Au retour vers Chiavenna, pour nous faire considerer, quelle avoit esté la magnificence de ces inhabitants, ilz nous menerent dans un des palais de plaisance des Franchi, autrefois une des riches familles dudit lieu; palais parfaictement beau et superbe, basti à l'Italienne et tres-accompli en jardins, grottes, fontaines et toutes autres sortes de delices; si nous asseura-on, que ce n'estoit qu'un lieu mesprisé, où parfois ces Messieurs venoyent à passer leur temps, et du tout rien en comparaison de ce qu'ilz possedoyent dans Plurio.

Le 14e Monsieur l'Ambassadeur trouva bon de reposer à Chiavenna; apres midi envoya le bagage vers Campodolcino au pied de la montagne, et fit louër des chevaux fraiz pour le lendemain.

Le 15e nous partimes de Chiavenna à l'aube du jour; arrivames environ les 7 heures à Campodolcino, d'où peu devant le bagage estoit parti, et apres y avoir repeu et fait donner l'avoine aux chevaux, commençames sur les 10 heures la facheuse

montée de la Splughe et en vinsmes [1]) à bout en 6 bonnes heures. Trouvames moins de froid et bien plus de neige que dessus la Morbegne, non pas tant toutefois qu'en eussions aucune incommodité, car nos chevaux n'en toucherent que pour 20 ou 30 pas. Arrivames à 4 heures apres midi à Splugen. Peu apres le bagage partit de là avec quelques uns de la suitte, qui allerent coucher à Chams, village à 3 heures de Splughe.

Le 16e devant jour nous montames à cheval et cheminames 6 bonnes heures le long de la vallée du Rhin, dont les precipices et incommoditez cedent fort peu à celles de la Spluge; rencontrames plusieurs esquadrons d'infanterie, dont il passa ce jour la pres de 1000 hommes vers Mesauco contre les irruptions des bandits, qu'on disoit desia avoir quitté la montaigne et s'estre retirez vers Milan. Arrivames à 10 heures à Tusis et ayants disné partimes ensemble avec le bagage vers Chur, où nous entrames sur les 6 heures du soir, assez mal accommodez d'une pluye, qui nous avoit fait compagnie avec des esclairs et tonnerres la plus part de l'apresdinée.

Le 17e Monsieur l'Ambassadeur trouva bon de reposer à Chur; eut la compagnie du Seigneur Vic, Resident ordinaire pour le republique de Venise à Zurich, et du seigneur Chevalier Salice, qui me renouvella en particulier les offres et asseurances de son amitié. Apres disné nous louämes 16 chevaux nouvaux et une charrette au bagage pour le lendemain

Le 18e du matin à 5 heures nous montames à cheval; partimes de Chur et disnames à Ragatz, village en Suisse, habité la pluspart de banditi des Grisons. Arrivames environ 4 heures à Walenstat, trempez de la continuelle pluye, qui avoit entiere-

1) Het HS. heeft; „visincs."

ment gasté les chemins. Louämes ce soir un bateau pour le lendemain.

Le 19e, Dimanche, quittames nos chevaux et environ 5 heures nous embarquames sur le lac de Walenstat, quoy que fort esmeu et troublé de la grande tempeste, qu'il avoit fait la nuit. Eumes un vent rude, pluvieux par bourasques et entierement contraire, dont avec assez d'incommodité n'arrivames à Wesen que vers midi. Ayants disné la dedans, relouämes encor le mesme bateau à fraix excessifs, qui nous mena ce soir à Rapswyl sur le lac de Zurich, continuellement chargez de grosses pluyes, qui touts ces jours avoyent si fort rehaussé les eaux, que peu s'en fallut que n'eussions peu passer au dessoubs du pont pres de Wesen, où la terrible impetuosité de ce destroit, qui accouple les deux lacs, nous donna un peu bien d'apprehension.

Le 20e nous ne nous embarquames que vers les 11 heures à Rapswyl, esperants de pouvoir eviter l'incommodité des pluyes, qui toutefois nous surprindrent sur le lac, aussi druës que jamais. Mais apres midi un vent gagliard, venant du zud, nous fit passer assez promptement; dont vers les 5 heures arrivames à Zurich, entierement engourdiz de froid.

Le 21e nous nous arrestames à Zurich; louämes 16 chevaux et une charrette. Vers le soir le magistrat envoya le vin à Monsieur l'Ambassadeur et luy fit compagnie à souper.

Le 22e montames à cheval peu devant 6 heures du matin, et nous acheminames vers Basle; passames plusieurs beaux villages, le païs aucunement collineux et bossu, mais grandement agreable; passames ce matin à Baden, ressortant soubs divers cantons, fort jolie villette assise à la riviere Limmet, que nous y traversames sur un pont, et peu apres celle de Rues à Windisch, où il fallut se servir du pon-

ton; la aupres se void le tres-beau monastere Kunningsfeld, que je ne vis qu'au dehors. Aucuns des nostres, ayants passé au ponton apres nous, y entrerent et y trouverent la sepulture et reliques du jeune Duc Leopoldus et de 500 autres gentilshommes, qui perirent quant et luy [1]) à la bataille de Semblach; aujourdhuy ce cloistre est gardé par un chastellain, mais n'y a plus ne froc ne moine. Nous arrivames sur les 11 heures à Bruck, villette soubs le canton de Berne sur le fleuve Arre, qui est fort rapide et peu au de la se partit en deux cornes, dont la gauche porte nom Limmet, la droitte Rues. Ayants disné à Bruck, remontames à cheval et traversames l'Arre sur le pont de pierre devant la ville; laissames à main gauche la maison ou chasteau de Habsburg, vraye source de la maison d'Austriche. Passames une montagnette la aupres et force beaux villages toute l'apresdinée. Vers le soir gaignames le bord du Rhin et de là la riviere; vismes la villette Seckinghen à l'Archiduc Leopoldus, où y a un pont de bois; arrivames à $6^1/_2$ à Momph, povre village dudit Archiduc, et y couchames cette nuit.

Le 23e nous partimes de Momph à bon heure avec une pluye, qui de tout ce devant disner ne nous quitta pas; traversames une belle forest et là aupres la villette Rhynfeld, de la jurisdiction encor de l'Archiduc, qui estend ses limites jusqu'à un quart d'heure près de Basle, où ilz se terminent par une pierre. Ici nous passames le Rhin sur un pont, moitié de bois et moitié de pierre; le cours de ce fleuve y est si violent, que je m'esbahis, comment

1) Voor „perirent" stond eerst een ander woord, dat werd doorgeschrapt; de woorden „quant et luy" bleven zeker bij vergissing staan.

le pied de la muraille le puisse soustenir. Ayants cheminé quelque temps à main droitte de la riviere et passé plusieurs villages, arrivames environ 10 heures à Basle, où le bagage n'arriva que sur le soir.

Le 24e de bonne heure Monsieur l'Ambassadeur m'envoya saluër le premier Bourgemaistre de la ville et le requerir de vouloir donner ordre, que deux du college du magistrat peussent estre deputez à communiquer avec luy. Il me promit de le faire promptement; dont une heure apres ilz vindrent trouver Monsieur l'Ambassadeur dans son logis à deux, luy firent compagnie au disner à quattre et luy presenterent 12 potz de vin de grandeur excessive. Apres disner le voulurent mener pourmener, mais il s'en excusa et y envoya Monsieur son fils avec quelques uns de nous autres. Ilz nous menerent au beau regard sur le coing de muraille vers le Rhin, derriere l'eglise Cathedrale, et nous asseurerent, que le Duc de Mantouë l'avoit preferé autrefois au belvedere de Rome; comme à la verité, à cause de ce beau fleuve, la petite ville sur l'autre bord et plus avant les fertiles montagnes du marquisat de Baden, il est tres-agreable à veoir. Dans l'eglise depuis nous vismes le tombeau de nostre Erasme, où n'y a qu'une inscription à fonds d'or sur un pilier quaré devant le choeur; elle est si cogneuë par le monde, que j'estimoye superflu d'en tirer copie. Les sepultures de Grynaeus, de Franciscus Hottomannus, d'Oecolampadius se voyent au dehors du temple dans les galeries, qui le circuïssent. Entrames aussi dans la cour de l'hostel de ville, qui est gentiment orné de peintures sur la muraille au dehors, et par apres nous fut monstré l'arsenal, qui à proportion de la ville est assez ample et richement pourveu d'armes et ammunitions de guerre. Dans le monastere des freres Predicateurs, où à present est l'eglise Fran-

çoise, nous admirames le tant estimé bal de la mort, peint sur la muraille d'une galerie, à ce faicte et couverte, de la main du renommé Hans Holbeen, natif de cette ville; par l'injure du temps ce bel ouvrage avoit esté tellement rongé, qu'il a fallu le renouveller du tout, par où, à mon advis, il est demonté d'un degré de sa pristine valeur. Pour le general de l'assiette de Basle, elle est grandement belle et gentile; s'estend sur le Rhin du midi au septentrion, retirée en demi cercle par le millieu, presques comme Cologne; ceinte au reste de touts costez d'une bonne muraille dentelée et un fossé sans eau, le tout bien entretenu. Au dehors tout est plein de jardinages, dont la pluspart ne consiste qu'en vignobles. La Petite ville, qu'ilz appellent, de l'autre bord, pareillement est belle, spacieuse et entourée de muraille; elle se joint à la grand' ville par un pont, à l'une moitié soustenu de gros pilastres de pierre, à l'autre de moindres de bois; par ici il est large de 20 pas, par delà à moins environ de la moitié; contient de longueur en tout près de 300 pas. Les auditoires de l'université sont espars par la ville; nous en vismes quelques uns, mais n'y trouvames rien d'eminent; de la librairie aussi ilz ne firent guere de comte, dont nous nous passames de la veoir. Cependant l'academie tient 18 professeurs gagez, qui n'est peu de chose. On m'estonna d'avantage au nombre des ministres de cette ville, qui sont plus de 50. Le traffic, à ce qu'on nous dit, y est assez grand, mais selon le grand passage, qu'il y a de toutes partz, je trouvay la ville assez povrement peuplée. De Basle à Strasbourg il n'y a qu'une journée par eau, mais Monsieur l'Ambassadeur fut adverti, qu'au passage de Brissac il pourroit estre detenu par beaucoup de facheries sur la visitation de son bagage et autres encombres; avec

cela la riviere estoit fort grosse à cause de toutes ces pluyes, par où les arbres, couchez ça et là dans icelle et maintenant tout couvertz, en rendoyent la descente plus dangereuse; dont il se resolut de choisir le chemin par terre et fit louër 4 carosses, ce jour mesme venus à point de Strasbourg, et 3 chevaux de selle pour nous mener à Strasbourg en 2 jours.

Le 25e nous estions levez à l'aube du jour, mais les lanterneries des cochers nous arresterent jusques aux 6 heures, que sortimes de Basle; cheminames le long d'une levée ou digue à 2 fois la portée d'un mousquet de la riviere; à une demie heure de Basle sortimes de la Suisse et entrames en Elsace, païs plain et uni, grandement cultivé et semé, borné à droitte du Rhin et des montagnes du marquisat de Baden et du duché de Wirtembergh, à gauche de celles de Bourgogne et Lorraine; traversames ce matin une bien grande forest, nommée De Hart, et quelques villages; disnames environ 10 heures à Oetmarsen, village de l'Archiduc Leopold; apres disner eumes encor quantité de bons villages en chemin; passames vers le soir à la veuë de Brissac et couchames à Marclissen, villette encor de l'Archiduc.

Le 26e, Dimanche, à la pointe du jour nous remontames en coche; eumes des chemins marescageux par des forests inhabitées, la pluspart communautez, où y eut force jeunes chevaux et autre bestail à l'herbe; disnames à Geersten, petit village et chasteau d'un gentilhomme du païs; traversames encor quelque peu de villages apres midi et vers les 5 heures arrivames à Strasburgh. A l'abord ceux des gardes fermerent la porte, mais sans beaucoup parlementer la r'ouvrirent.

Le 27e de bonne heure quelques deputez du magistrat vindrent saluër Monsieur l'Ambassadeur et

encor devant disner le menerent veoir leur ville, qui est une des plus belles, riches et magnifiques de l'Alemagne, voire des plus grandes et mieux airées; a force belles ruës larges et droittes, qui par la suite de quantité de grandes maisons de gentilshommes, riches marchants et autres, se rendent aucunement pareilles à celles d'Anvers. Le trafic y est tres-bon, le peuple dru et diligent, courtois au reste et fort accostable aux estrangers; les femmes la plus part blondes et belles et de beaucoup plus gentilement habillées qu'en d'autres endroits de ce païs. Nous entrames dedans le superbe temple Munsterkirch qu'ils appellent, où apres avoir admiré et visité par dehors et dedans la tant renommée horologe qui s'y void, nous vinsmes [1]) justement à point pour regarder les ceremonies de leur celebration de mariage, y ayant 4 paires de fiancez à espouser, accompagnez de bonne suite d'hommes et femmes mariées de leur qualité, outre un assez grand train de filles et femmes nobles, toutes habillées à la Françoise, qui honorerent de leur assistence l'execution de ces povres condamnez. Midi approchoit et l'heure de disner; ces Messieurs menerent Monsieur l'Ambassadeur dans leur hostellerie publique, qu'ilz appellent Herren-Stube, où le disné se trouva accommodé selon le stile de là dedans, qui est assez passable selon le peu d'argent, qu'on y despend. Nous y trouvames quelques uns de noz nouveaux mariez avec toutes leur damoiselles, placées chascunes selon leur qualité à tables diverses de 8 à 10 personnes. On y beût sec en leur quartier sans que le bruit des violons y manquast. Apres disner ces gents de nopces se retirerent en une autre logis, Der Mauren-Stuben, où nous passames le temps

1) Het HS. heeft: „vismes."

à danser avec ces filles, qui ne se meinent qu'autour d'un gros pilier et perpetuellement à mesme mesure et cadence, qui est le plus souvent le grand trot ou le petit galop. Pour n'omettre le principal de ce qui se void de beau à Strasbourg, je me fis mener sur le clocher du Munster, bastiment superbe et artificiel, autant qu'il se peut imaginer. De hauteur il a 660 degrez, quatre divers escaliers aux costez jusques la, où l'ouvrage se plie en pointe, où il en a 8 tout à l'entour, petits et estroits, ainsi que sa forme requiert, mais estrangement bien bastiz, percez à jour d'un et d'autre costé et cependant fort asseurez à monter, si ce n'est tant au haut de la pointe, où ilz terminent, dont plusieurs perdent courage d'y aller; le Roy de Boheme d'à present eut la curiosité de monter au sommet, où je trouvay sa jartiere, qu'il y pendit pour memoire, que ceux de la ville eurent si agreable, qu'ilz la firent couvrir d'une retz de cuivre. Ce soir on relouä les mesmes carosses pour nous mener à Speir, etc., car depuis là jusqu'à Mayence on avance fort peu par la riviere, qui est large, lente, et fait mille destours en ces endroits.

Le 28e à 6 heures du matin nous partimes de Straesbourg; à un gros quart d'heure passames le Rhin sur le grand pont bois, qui s'y tient; je le trouvay long de 1957 pas, qui est presque la mesme chose avec celuy de Raperswyl en Suisse; mais y a bien à dire, que cettuy-ci de Straesbourg est plus solide et plus large, veu que deux coches s'y cedent aisement, joint qu'il y a plusieurs autres pieces de ponts de 100 à 200 pas, qui semblent estre de la mesme suitte. Depuis là presques tout ce jour nous eumes des chemins fort beaux et unis à costé des prairies, et force chanvre, quasi à l'Hollandoise; disnames à Haghenaw, villette et chas-

teau d'un Conte de Hanaw; apres midi passames au travers de Tolhausen, petit lieu fortifié du Marquis de Baden, qui y tient garnison; de là en avant vismes fort peu de monde ni villages; eumes des chemins fort sablonneux et traversames quelques coins de forestz, parties de la Sylva Hercynia, aujourdhuy Schwartzwald; couchames cette nuit à Raschstatt, petit bourg au mesme marquis.

Le 29e nous montames en coche devant jour pour esquiver les incommoditez du midi; traversames derechef des forests espoisses et disnames de bonne heure à Lincken, village tout sur le bord de la riviere, encor au Marquis de Tourlach; apres midi passames entre autres à Graben, où ledit marquis a une tres-belle et grande maison; les gardes nous firent difficulté à la sortie premier que leur eussions baillé par escrit la qualité de Monsieur l'Ambassadeur; nous costoyames cette apresdinée des grandes forests, la pluspart de chesnes-verds, espece de sapins. Ce mesme jour un des valets de Monsieur l'Ambassadeur, endormi dans le coche, tomba par dessoubs hors de la portiere et eut le bras droit rompu d'une des rouës, qui passa dessus. Vers les 5 heures nous traversames le Rhin au ponton à Rhynhausen et une heure apres arrivames à Speyer, eveché et ville imperiale. Tandis que le souper s'apprestoit, je desrobay une heure et me fis ouvrir la Chambre Imperiale, bastiment que je trouvay peu splendide ni auguste, selon que les arrestz et ordonnances de cette cour sont en estime partout. Le grand Dome de cette ville est assez beau et magnifique, mais fort sombre et obscur au dedans et aucunement basti à l'antique; sur tout le logis de l'Evesque là aupres est un des magnifiques bastiments, qui se puissent veoir; si ne le contemplay-je que par dehors, mais jugeay bien

que le dedans devoit estre du tout seigneurial. Derriere la grande eglise dans une cour quarée et close de galeries se voit la representation de la montaigne des oliviers et la trahison de Judas, piece de marbre, assez antique, mais admirable en toute façon, tant les diverses actions et postures des personnes, intervenantes à cette tragedie, y sont naïfvement exprimées. A la grand' place devant ladite eglise je remarquay un grand vase rond de pierre dure, relevé en piedestal, qui se remplit de vin au rejouïssement de la populace, au temps qu'un evesque nouvellement inauguré fait son entrée, selon que j'apprins par l'inscription, qu'il porte en vers latins. Pour l'assiette de cette ville, elle n'est point des plus agreables, pour estre son terroir bas et marescageux, dont peut estre les inhabitants tienent plus de seurté que de plaisir. J'eu trop peu de loisir pour la considerer au dedans; bien pû-je juger, qu'en beauté, magnificence et trafficq elle cede beaucoup à Strasbourg, de la quelle j'avoye la memoire trop fraiche, pour pouvoir rien admirer en cette-ci; la voyant solitaire et coye, j'en fis comparaison à par moy à la ville de Zutphen au Païs Bas.

Le 30e nous partimes de Speyer à 4 heures du matin; passames par .... [1]) petite ville, et à une heure de la par Franckental, bien gentile villette en forme quadrangulaire, avec des ruës larges et droittes depuis quasi l'un bout à l'autre. Ses inhabitants presque tout sont natifs des Provinces Uniës du Païs Bas et gents de la religion; dont la forme des bastiments, mesme des habits, est comme du tout Hollandoise ou Flamende; c'est ce que j'y peûs remarquer, n'ayant eu loisir

1) Niet ingevuld.

d'y mettre pied à terre. A la porte devers le septentrion, par où nous sortimes, on estoit après a flanquer ce costé de deux bastions, qui desia estoyent fort avançez. Nous passames outre et n'eumes depuis là qu'un beau chemin droit comme la ligne, qui nous mena jusqu'à Worms, eveché et ville imperiale, où nous arrivames à 10 heures et y repeumes. Cette ville est plus grande de beaucoup que n'est Spier, y comprins le grand, vaste tour de la ville neuve, qui luy sert comme de fauxbourg. Le peuple aussi y est plus drù et le traffic plus florissant. Je n'y vis rien que la grande eglise, qui est toute pareille à celle de Spier, comme aussi le palais de l'evesque semble ceder de fort peu à l'autre. Apres disner au sortir de la porte nous rencontra le seigneur Conte de Hohenloe avec quelques chevaux; il mit pied à terre et salua Monsieur l'Ambassadeur en peu de paroles. Nous poursuivimes depuis nostre chemin et sur les 7 heures arrivames à Oppenhaim, villette sur le Rhin au penchant d'une colline. La autour Monsieur le Marquis d'Ansbach avoit son armée de 12000 à 13000 hommes. Son Alteze avoit ses gardes dans la ville et envoya incontinent saluër Monsieur l'Ambassadeur, qui fut avec luy une demie heure devant souper.

Le 31e de ce mois nous nous embarquames sur le Rhin à 5 heures du matin, preferants les aises de la riviere aux plaisirs du chemin par terre, qui est assez pierreux. Arrivames 3 heures après a Mayence et, y ayants disné, louämes un bateau couvert de toile avec un autre moindre à costé pour les valets et le bagage, qui encor ce soir nous mena à Baccharach, où nous couchames et fimes provision de vivres pour le lendemain.

Aoust.

Le premier du mois nous partimes de Baccharach à l'aube; voguames heureusement le long du Rhin, dont, à ce retour, la belle rive montagneuse nous recrea au double, pour avoir vestu la robe verde des vignobles, desia fort avancées, et couchames cette nuit à Bonn.

Le 2e, qui fut Dimanche, à la porte ouverte nous nous r'embarquames et vers les 8 heures soubs la messe, que les portes estoyent fermées, arrivames à Cologne. Au souper le magistrat envoya le vin.

Le 3e nous louämes un bateau pour Nieumeghen et nous embarquames sur le midi; peu apres passames par devant Mullem; à 3 heures nous arrestames au peage à Zoens, où on estoit apres à rebastir la pluspart de la ville, qui devant 6 sepmaines avoit failli à estre entierement emportée par le feu; arrivames sur les 6½ à Dusseldorp, peage, en intention d'y coucher, mais comme encor il estoit grand jour, passames outre et entrames sur le soir à Keysersweerdt, peage, et y couchames.

Le 4e à la porte ouverte nous nous r'embarquames dans un quart d'heure de là, passames devant Oerdinghen, à 7 heures devant Roeroort, peage, vers midi à Rhynberck, peage, où Monsieur l'Ambassadeur nous envoya touts vers le Gouverneur, qui nous fit depecher promptement; passames à une heure de la à Burich et Wesel, à 2 heures Aen de Beeck, près de Zanten, où nostre navire de guerre fit jouër toute son artiglierie, croyant que ce fut l'Ambassadeur de Venise qui passa; de mesme à Rhees, peage, où le seigneur Gouverneur sur les mesmes advertences avoit vistement mis la garnison en armes, mais, cognoissant l'abus, ne laissa pourtant de continuër les salves dessus les bastions; nous y passames

à 4 heures, à 5 par devant Griet et à 7 heures arrivames à Emmerick, peage.

Le 5e nous partimes d'Emmerick au soleil levant, passames à $6^1/_2$ heures devant Schenckeschans, peage, et arrivames à $9^1/_2$ à Nieumeghen, où le seigneur Gouverneur et Messieurs du magistrat accompagnerent Monsieur l'Ambassadeur au disner et de mesme au souper. Le bagage fut envoyé par eau.

Le 6e nous partimes de Nimmeghen devant jour; le seigneur Gouverneur arrangea touts les mousquettaires de la garnison le long de la riviere, et comme estions dans le bac à traverser la riviere, fit faire la salve par trois fois; à Knodsenburg nous trouvames deux chariots, qui nous menerent vers Utrecht; passames à 8 heures le Rhin devant Rhenen; disnames à Wyck te Duerstede et vers les 6 heures entrames à Utrecht, où quelques uns de Messieurs les Estats de la province furent avec Monsieur l'Ambassadeur à souper.

Le 7e à la porte ouverte nous sortimes d'Utrecht, passames par Woerden, repeumes à 8 heures à Bodegrave, à 1 heure estions à Leiden et vers les 5 heures arrivames à La Haye, touts sains, saufs et disposts, comme s'il n'y eut eu qu'un jour qu'en estions sortis, moy entre autres, le moindre de la suite, sans jamais avoir eu rencontre d'aucun inconvenient de maladie ou malheur qui soit. Et tout pour avoir dit à Dieu: Tu es la garde miene. A iceluy Pere, Fils et Saint Esprit, tout sage, tout bon, tout puissant, soit honneur et gloire des siecles es siecles.

Constanter.

CIƆIƆCXX.

Meminisse juvabit.

SOMMAIRE DE LA FORME DU REGIME DES PROVINCES UNIES DES PAYS-BAS. 1647.

MEDEGEDEELD DOOR

Prof. A. WADDINGTON te Lyon.

Le „Sommaire", que j'ai l'honneur de communiquer à la Societé Historique d'Utrecht, a été composé vers la fin de l'année 1647, comme l'indique une note placée en tête, et comme en témoignent plusieurs passages (notamment p. 158 et p. 160). Le manuscrit, qui se trouve aux Archives des Affaires Etrangères à Paris (Correspondance de Hollande. Tome 45, pièce 6) n'est pas un original, mais une copie, qui paraît avoir été faite dans le cabinet de Servien vers 1648 ou un peu plus tard; je dois ce renseignement à l'obligeance de M. Pierre Bertrand, actuellement bibliothécaire au Ministère des Affaires Etrangères, qui a étudié le filigrane du papier et l'a retrouvé dans des copies de lettres de Servien de 1647 et 1648. On sait que Servien a séjourné en Hollande à plusieurs reprises et qu'il y a rempli une mission particulièrement importante en 1647 pour empêcher la conclusion de la paix entre les Etats-Généraux et l'Espagne. Il se pourrait que le „Sommaire" ait été rédigé sous sa direction. Quoi qu'il

en soit, l'auteur du „Sommaire" connaissait certainement très-bien le gouvernement des Provinces Unies et avait dû vivre longtemps à La Haye. Pour ma part, après avoir parcouru la correspondance des envoyés français auprès des Etats-Généraux à cette époque, j'inclinerais à en attribuer la rédaction au secrétaire d'ambassade Brasset, qui était depuis près de vingt ans en Hollande, et qui y fut nommé résident en mai 1648. Mieux que tout autre, Brasset était au courant des habitudes politiques et des traditions de la république; mieux que tout autre, il se trouvait en état de composer ce mémoire, qui peut être regardé comme un des documents les plus complets et les plus exacts, que l'on ait sur le régime intérieur de la Néerlande au milieu du 17e siècle.

Des notes explicatives ont été ajoutées en marge au 18e siècle; j'ai cru bien faire de transcrire quelques unes des plus intéressantes. J'y ai ajouté en outre quelques annotations, qui serviront à l'occasion, à expliquer ou à rectifier le récit de notre auteur [1]. Pour plus de détails je crois pouvoir renvoyer à mon article: „La République des Provinces Unies en 1630" (Paris, Alphonse Picard et fils. 1893).

A. W.

Monsieur le Prince d'Orange est gouverneur et capitaine-général des Provinces Unies des Pays Bas et admiral-général de la mer.

Chaque province lui donne la commission de son

1) Les premières sont désignées par des lettres, les autres par des chiffres.

gouvernement particulier, excepté celle de Frise, laquelle jusqu'à présent a son gouverneur propre, le Comte Guillaume de Nassau, mais elle a consenty qu'après son décès le gouvernement passera en la personne du dit seigneur Prince.

En recevant sa commission de chaque province il va sur les lieux lui faire serment de fidélité et elle luy fait un présent.

Les commissions de capitaine et admiral-général lui sont expédiées sous le nom des Estats Généraux, auxquels il fait serment de ces deux charges. Elles sont signées du président, qui est en semaine, et contresignées par leur greffier.

Il a séance dans l'assemblée des Etats Généraux, laquelle se tient d'ordinaire à La Haye dans l'ancien palais des comtes de Hollande, où le dit Prince a son logement aussi.

Parfois cette assemblée se transfère ailleurs pour un temps selon l'exigence des affaires extraordinaires, comme en l'année 1608 elle fut à Bergenopzon [1], pour estre plus proche d'Anvers, où se commença la négociation de la trève de 1609, et l'année 1629 elle se transporta à Utrecht lors de l'invasion des Impériaux et des Espagnols dans la Veluwe. Et lors de l'assemblée de Munster il fut mis en délibération de la transporter à Zutphen.

Le lieu de cette assemblée à La Haye est une grande chambre, d'un costé de laquelle à main droite, approchant de la muraille, en entrant, est une longue et large table arrondie par les deux bouts, au milieu de laquelle vers la muraille le président de semaine [a])

a) C'est le premier des députés de chaque province qui préside, et ainsy les nobles président lorsque c'est le tour de la Gueldres, de la Hollande, de la Zélande et de l'Overyssel, le député du

1) Bergen-op-Zoom.

prend sa place, et tout à l'entour de la dite table sont les députés des provinces, chacun selon son rang.

La présidence commence par la duché de Gueldres, à laquelle est incorporée la comté de Zutphen, puis vient la comté de Hollande, la comté de Zeelande, les provinces d'Utrecht, Frise, Overisel et Groeningue; dans la dénomination de Hollande se comprend la Westfrise vulgairement dite Northollande [1]).

Les sept provinces président ainsi tour à tour pour garder entr'elles l'égalité dans la souveraineté, laquelle n'a point d'autre représentation que dans la dite chambre. Hors d'icelle les députez ne sont que comme personnes privées, s'ils ne sont en commission de la part de l'Estat.

Chaque province y a ses députez, qui plus, qui moins, tant de la noblesse que des villes. Celle d'Utrecht garde encore l'ordre du clergé, bien que les bénéfices qui sont sous son ressort soient en mains séculières de leur religion [2]).

Outre les deputez ordinaires, envoyez par chaque province, les uns desquels y sont à vie, autres pour un, deux ou trois ans, elles peuvent y en envoyer d'extraordinaires selon l'importance des affaires, lesquelles finies, ces deputez extraordinaires s'en retournent [a]): comme en l'année 1633 que les députez

clergé 3) pour Utrecht; celuy des bailliages de la campagne pour la Frise, et celuy de la ville de Groningue pour cette province.

[a]) Le nombre des députés des provinces à l'assemblée des Estats Généraux est ordinairement de trente.

1) La Westfrise n'est qu'une partie de la Northollande.

2) La première voix dans les Etats de la province d'Utrecht appartenait au collége dit des Elus. Les membres en étaient élus par la noblesse et les magistrats des petites villes de la province sur la proposition du magistrat de la ville d'Utrecht, mais pour être éligibles ils devaient posséder un des anciens bénéfices ecclésiastiques.

3) Voyez la note 2.

de Brabant furent à La Haye pour traiter de la trève, il y avoit dans l'assemblée des Estats cent ou six vingt députez, pour la scéance desquels les tables furent triplées; mais quand il y en auroit vingt d'une seule province tous ne feroient qu'une voix, ce grand nombre n'estant ajouté que pour mieux examiner les affaires ou par défiance de quelque cabale ou corruption, qui est plus difficile parmi un grand nombre qu'avec peu de gens, et les voix ne se comptent que sept selon le nombre des provinces.

Ces députez ont leurs commissions et instructions spéciales de leurs provinces, auxquelles ils donnent avis et information de tout ce qui se passe, y ayant pour cela un greffe, où sont les clercs de chaque province, qui copient les pièces qui leur sont envoyées. Que s'il se presente quelque affaire hors de leur commission et instruction, ils en avertissent leur province pour estre par elle authorisez de ce qu'ils auront à dire ou à faire.

Il y a dans chaque province [1]) un conseil ordinaire, estably par les Estats particuliers d'icelle, lequel voit, examine et résout les affaires autant que son pouvoir s'estend. Mais pour les choses qui sont au delà, ce conseil [2]) fait convocation des Estats de sa province pour en délibérer et résoudre et envoyer leur avis provincial en l'assemblée des Estats Généraux.

La noblesse et les villes députent en l'assemblée des Estats de leur province [3]). Les villes ont leurs conseils particuliers, composés de notables bourgeois,

1) Excepté dans la province de Groningue, où il y avait seulement un pareil conseil pour les Ommelandes.

2) En plusieurs provinces le droit de convoquer les Etats n'appartenait pas au conseil.

3) Dans les provinces de Frise et de Groningue la noblesse n'était pas représentée dans les Etats: elle y était remplacée par les députés des districts ruraux.

qui ont passé ou peuvent passer par la magistrature de leur ville. Les provinces de Frise et Groeningue vont par pluralité de voix, lesquelles se comptent par teste, chacun estant libre d'y porter et dire son suffrage [1]).

Les villes de chaque province députent tour à tour en l'assemblée des Estats Généraux. Dans l'assemblée des Estats Généraux, selon l'Union d'Utrecht, l'on ne peut résoudre aucun accord, trève ou paix, entreprendre aucune guerre, mettre aucun impost ou contribution, qui touchent la généralité des provinces [a]); mais en autres cas, qui ne touchent point la conduite de la confédération, on se doit régler selon que les provinces en avisent par pluralité de voix.

La dite Union d'Utrecht, faite en 1579, authorise bien les gouverneurs de juger des différends, qui peuvent survenir entre les provinces touchant la trève, paix, guerre ou contributions, et de prendre des gens pour en consulter et déterminer, mais cette authorisation a été fort mutilée ou éludée depuis quelque temps.

Il est arrivé quelquefois, que les Estats Généraux ont esté convoqués, c'est à dire le corps d'estat de chaque province; cela néanmoins ne s'est fait que fort rarement. Il fut proposé d'en user de la sorte sur le commencement de la présente année 1647 sans effet.

Monsieur le Prince d'Orange ne va en l'assemblée des Estats Généraux que pour des occasions extra-

a) Cela s'entend que l'on ne peut résoudre ces choses que du consentement général et unanime de toutes les provinces.

1) Dans les Etats de Frise il n'y avait que quatre voix, dans ceux de Groningue que deux; mais il est vrai, que dans les assemblées des représentants des districts ruraux les votes se comptaient par têtes.

ordinaires. Sa scéance est au bout de la table qui est vers la cheminée, laquelle est proche de la porte par où on entre dans la chambre. On lui donne une chaire à bras de velours verd. Celles des députez ne sont qu'à simple dossier et de drap verd, celle du président est aussi à bras, et le drap comme les autres.

Quand les ambassadeurs extraordinaires des testes couronnées ou quelque prince (comme en l'année 1632 le roy de Bohême, prince Palatin, traité de roy en Hollande, prenant congé pour s'en aller en Allemagne, et dernièrement l'électeur de Brandebourg) on leur donne pareillement une chaire à bras et de velours verd de l'autre costé de la table vis à vis du président. On baille aussi une chaire à bras de drap verd aux résidens et envoyez des couronnes au mesme endroict.

L'assemblée commence d'ordinaire à dix heures du matin et dure jusqu'à midy et demy, s'il ne survient des affaires qui la hastent ou la retardent d'avantage. Elle ne se tient point l'apres-disnée, si ce n'est qu'il se fasse convocation expresse pour des cas survenant. Alors le président fait avertir les députez par un des trois huissiers. Elle se convoque aussi fort souvent le Dimanche après le presche du matin et rarement après celuy du soir.

Quand les députez sont dans la chambre, ce n'est point assemblée qu'ils n'ayent pris leurs places. Alors la prière se fait soit par le président ou par le greffier ou par un clerc du greffe.

La prière faite, le président propose les affaires, sur lesquelles les députez de chaque province disent leur avis par ordre. Ce n'est pas qu'ils ne puissent changer ou rétracter dans la délibération et contestation, qui s'esmeut entre les provinces, jusques à la conclusion.

Quand les députez d'une province trouvent diffi-

culté sur une affaire, ils passent dans une chambre de retraite, puis ayant convenu entr'eux, ils rapportent leurs advis dans l'assemblée, ou bien s'ils ne se trouvent pas suffisamment authorisez, ils remettent d'en informer leur province ou acquiescent à la conclusion sous agréation de leurs supérieurs, pour ne point retarder une resolution qui requiert diligence, comme il se voit en divers résultats et fraischement en celui du 15 Novembre dernier [1]).

Encore que l'avis de M. le Prince d'Orange soit demandé, si c'est qu'il ne porte pas conclusion, sa voix n'estant pas comptée, vray est que les Estats quelquesfois y déférent.

Il déclare ou réserve son avis selon qu'il voit la constitution de l'affaire et de l'assemblée, usant en cela de prudence pour ne point prendre party ou ne se pas commettre, se réservant de mesnager les députez en particulier pour les induire par raisons ou pour tenir lieu de médiateur de leurs différends, pour lesquels il arrive quelquefois que les provinces se remettent à luy quand il ne leur est pas suspect.

---

1) Le 15 Novembre 1647, les Etats-Généraux résolurent d'écrire à leurs ambassadeurs au congrés de Munster, qu'ils eussent soin de faire redresser le troisième des 73 articles, récemment arrêtés par le congrés Le député de la province de Groningue n'y consentit que sous réserve de l'approbation de ses commettants. („De heere Eyben, aenwesende gedeputeerde van wegen de provintie van Stadt en Landen, heeft hierop laten aenteeckenen, van die heeren syne principalen alnoch egeene speciale resolutie ofte last ontfangen te hebben over 't redresseren vant bovenstaende artickel; edoch considerende, dat het groote werck van de vreedeshandelinge tot Munster ende daeraen dependerende expeditie naer Brasijl niet langer en dienen opgehouden te werden, soo verclaert de gemelte heer Eyben het voornoemde geredresseerde articul in vougen tselve hierboven staet nedergestelt, te sullen laten gaen ende tselfde midts desen t'advouëren, op 't behaegen van de heeren syne principalen." Registre des résolutions des Etats-Généraux, relatives au congres de Munster.)

La conclusion de chaque affaire se fait par le président, et le greffier en tient note expresse pour former le résultat.

Il a esté trouvé bon depuis quelques années de faire la résumption de chaque affaire, quel que ce soit, grande ou petite, le lendemain ou quelques jours après la première conclusion; alors la dite conclusion se relit, et s'il n'y arrive point de contradiction, elle passe pour définie. Cette formalité s'est introduite pour obvier à toutes cabales et surprises, car il est souvent arrivé, que pour faire passer une affaire au gré de quelques uns on donnoit des commissions à ceux que l'on doutoit devoir y estre contraires, afin de les absenter de la conclusion, ou pour voir si le greffier a bien exprimé l'intention de l'assemblée.

L'affaire ayant passé par la résumption, elle est tenue pour vuidée et arrestée. Le greffier la couche dans le registre général de l'estat, et on dépesche ensuite les actes, qui sont signez du président de semaine et contresignez du greffier, en l'absence duquel un des députez des Estats contresigne avec cette addition: en l'absence du greffier. Le président signe en dessous de la dernière ligne et met au bout v[t], ce qui signifie vidit, et le greffier plus bas par ordonnance des dits seigneurs Estats Généraux. A quelques actes, qui ne sont point en parchemin, il met le cachet de l'Estat en cire rouge sous un papier découpé.

Il y a un autre registre particulier et secret, qu'ils appellent des notules, qui est pour les affaires d'importance et secrètes, lequel est gardé par le greffier, et duquel les députez peuvent prendre communication.

Es affaires d'importance et considérables, où M. le Prince d'Orange a donné son avis, l'acte porte

quelques fois ces termes: avec l'avis de Son Altesse le Prince d'Orange; ce qui se fait par honneur et pour rendre l'action plus solemnelle, car comme dit est, sa voix n'est point comptée.

Lorsque le Prince va de son mouvement à l'assemblée, il en fait avertir. S'il y est appelé, c'est par une députation vers luy.

Il y va de son appartement à pied ou en carosse selon que le temps ou sa santé le permet, l'éspée au costé, laquelle hors de l'armée ou de cérémonie il ne porte guères. Devant luy ou son carosse marchent huit hallebardiers, vestus de sa livrée, portant des hallebardes houpées. Ces hallebardiers sont comme ses gardes du corps. Outre cela il a une compagnie de gardes de quatre cents hommes de pied, laquelle est divisée en quatre escouades, l'une desquelles monte en garde chaque jour tambour battant sans drapeau ny mesche allumée. Le capitaine de cette compagnie porte titre de colonel, et dans l'armée les compagnies libres et hors de régiment se joignent à cette compagnie, et alors on l'appelle le régiment des gardes.

Quand l'armée est en campagne, il ne se fait point garde au palais, sauf qu'en des saisons tumultuaires il se lève une compagnie extraordinaire, qui fait garde pour Messieurs les Estats, ce qui n'arrive pas souvent.

Il y a aussi à l'armée une compagnie de cuirassiers et une de carabins pour la garde du dit Prince, leur capitaine porte aussy titre de colonel, mais ny l'un ny l'autre n'a point de traitement de colonel.

Le Prince allant aux Estats, il est suivy de toute la noblesse et officiers militaires, qui se rencontrent auprès de luy. Ils l'accompagnent jusqu'à la porte de la chambre sans y entrer. Les hallebardiers l'attendent au pied du degré dans la cour sans monterplus haut.

L'escouade, qui est en garde au palais, répartie en trois corps de garde aux trois portes d'iceluy, ne fait haye pour qui que ce soit, non pas mesme pour la deffunte Reyne mère, Reyne d'Angleterre et Reyne de Bohème [1]).

Messieurs les Estats n'envoyent personne au devant de luy. Ils le saluent seulement, quand il entre et sort de leur chambre. Ils ne portent point dans l'assemblée d'autres habits que les leurs ordinaires, le manteau et chapeau de telle couleur que bon leur semble, quelques uns avec la botte. Il s'y en est vu au premier temps avec des pantoufles.

Quand des ambassadeurs extraordinaires des couronnes vont à l'audience, les Estats les envoyent prendre chez eux par des députez de leur corps avec quantité de carosses [a]). Ils sont reconduits chez eux avec le mesme accompagnement, et le mesme se fait toutes les fois qu'ils vont à l'audience.

Les ordinaires n'ont cet accompagnement qu'en leurs audiences d'entrée et de congé. Aux autres audiences, ils vont avec leurs carosses, à la descente desquels deux députez du corps des Estats les viennent recevoir et les reconduisent jusqu'au mesme endroit.

Ils font recevoir les résidents des couronnes par deux députez au haut du degré proche de leur salle et reconduire jusqu'au mesme endroit, d'où les députez ne partent point que le resident n'ait descendu huit ou dix degrés et ne soit à la tournée de l'escalier.

Les ambassadeurs extraordinaires et ordinaires, les résidents et envoyés de France parlent à Messieurs les Estats par Messieurs avec le titre de Seigneuries.

a) Il y va deux députez dans le carosse de l'Estat.

1) C'est à dire: Marie de Médicis, Henriette de France et Elisabeth Stuart.

Tous ceux des autres couronnes et princes les traitent de Hauts et Puissants Seigneurs [a]), en suite du réglement, par eux fait il y a sept ou huit ans, duquel la France est exceptée.

Quand le président repond aux ambassadeurs des testes couronnées, il les traite d'Excellence.

Les ambassadeurs entrant dans la chambre ou salle, Messieurs les Estats ne se lèvent point et quelques uns mesme n'ostent pas le chapeau.

Le greffier passe du bout d'en bas de la table, où est sa place, et se met derrière la chaire du président debout et teste nue, auquel le président baille à lire tout haut les lettres de créance, baillées par les ambassadeurs. Il commence par la signature, dit la date, et puis lit la lettre, si c'est en quelque langue extraordinaire à les faire traduire.

Les ambassadeurs parlent en la langue de leurs maistres ou usent de la Latine, si la leur est extraordinaire et qu'ils ne veuillent pas se servir de truchement. On leur demande d'ordinaire leur proposition par escrit, de quoy ils s'excusent s'ils veulent. Mais tandis qu'ils parlent, les députez des provinces, qui ont toujours devant chacun d'eux un encrier, plumes et papier, font des notes, lesquelles puis après ils rassemblent et souvent ont jusques aux propres termes de la proposition.

Le président répond quelquefois en Latin, si la langue de l'ambassadeur ne luy est pas assez familière, ou bien remet sa présidence à un autre pour le temps de cette action. Il a esté observé autrefois que Monsieur le prince d'Orange se trouvoit aux premières audiences des ambassadeurs des couronnes,

a) Les ministres de l'Empereur et d'Espagne ne les traitent aussy que de Messieurs et de Vos Seigneuries.

mais le dernier décédé [1]) a interrompu cet ordre, et néantmoins il fut obligé d'y venir pour l'audience de l'ambassadeur de Moscovie en 1647, tout incommodé qu'il estoit; cet ambassadeur ayant différé près de six semaines à la prendre, s'il n'estoit assuré de la présence de Son Altesse, disant qu'il estoit de son instruction et qu'il iroit de sa teste, s'il y manquoit, ou qu'il faudroit qu'il dépeschast vers son maistre pour recevoir là-dessus ses ordres.

Quand les ambassadeurs ont des affaires d'importance à traiter, ils demandent en audience des commissaires à Messieurs les Estats, qui en députent un de chaque province, la Hollande en toute députation en ayant toujours deux. Les conférences se tiennent chez l'ambassadeur, qui ne donne point la main chez luy aux commissaires députez.

Il s'est meu depuis un temps une difficulté sur ce que Messieurs les Estats prétendent que pour les affaires, qui ne sont point purement d'Estat mais qui concernent des interests particuliers, comme pour le différend, qui est entre la Compagnie des Indes Orientales de France et celle de ce pays, entre les Portugais et la Compagnie Occidentale, les ambassadeurs aillent en traiter avec leurs commissaires dans la chambre de retraite au palais, ce que celuy de France et celuy de Portugal n'ont point voulu admettre [a]).

Quand les commissaires vont chez les ambassadeurs, ils font rapport à l'assemblée de leurs conférences. S'il est question de faire un traité, les commissaires ont pouvoir de le conclure et signer. Il s'en fait deux ou plusieurs originaux, signez de

a) C'est toujours chez l'ambassadeur de France que se tiennent les conférences qu'il a avec les députez commissaires des Estats.

1) Le Prince Frédéric-Henri.

part et d'autre. Les signatures des ambassadeurs sont partout les premières, et sur la mesme ligne signent pareil nombre de commissaires qu'il y a d'ambassadeurs, comme au traité de 1644 et en celuy de 1647 y ayant eu trois ambassadeurs de France au premier et deux à l'autre, puis les autres commissaires signent au dessous de leurs collégues, chacun selon l'ordre de sa province.

Sur ces originaux sont dépeschées les ratifications au temps convenu, où les traitez sont insérez avec les pouvoirs réciproques. Celle de Messieurs les Estats est visée par le président de semaine et contresignée de leur greffier avec le grand sceau en cire rouge sur double cordon de soye rouge cordonnée de fil d'or. Ces ratifications se délivrent en mesme temps par eschange. Autrefois Messieurs les Estats donnoient la leur la première par déférence.

Les présents, qui se font aux ambassadeurs ordinaires, sont de la valeur de quatre mil francs ou de six mil, selon le temps qu'ils y ont esté continuez en leur employ. Ceux des extraordinaires sont à proportion des affaires qu'ils ont traitées. Messieurs les Estats ont introduit de les offrir en argent pour éviter, disent-ils, le déchet qui peut arriver en l'employant à autres choses; mais si les ambassadeurs désirent, ils sont convertis en chaisnes ou bassins d'or. Ils font aussy présent aux ambassadeurs ou commissaires, qui ont conclu avec eux quelque traité d'importance. A l'arrivée des ambassadeurs, tant extraordinaires qu'ordinaires, Messieurs les Estats leur font réception et trois jours de deffray et de logement dans une maison, que l'Estat tient expressément pour cela. Si cette maison est occupée par quelque autre ambassadeur, ils en prennent une ailleurs, où les extraordinaires demeurent tout le temps de leur ambassade, le louage et reparations se faisant

par l'Estat [a]). Les ordinaires ont une maison expresse, que l'Estat leur baille et paye. Tous les ambassadeurs et résidents sont exempts de toutes axises et impositions. En l'année 1633 Messieurs les Estats pretendirent abolir cette exemption, mais celuy de France s'y opposa.

A l'arrivée des ambassadeurs extraordinaires et ordinaires Messieurs les Estats envoyent au devant d'eux quantité de carosses un quart de lieue hors de La Haye avec deux députez de leur corps. Autrefois Monsieur le prince d'Orange y alloit en personne et non des députez. Le dernier mort a fait rompre cette coustume. Ceux de France prétendent encore le mesme traitement, mais le deffunt s'excusoit sur ses incommoditez et celuy d'à présent [1]) s'est absenté. Messieurs les Estats ont fait un reglement, par lequel ils entendent que cette réception se fist par des seigneurs du païs. Ceux de France ont estimé qu'une députation du corps de l'Estat seroit plus honorable, ces seigneurs estant sujets de l'Estat ou officiers militaires, qui sont au service et traitement de l'Estat.

Lorsque les ambassadeurs extraordinaires ou ordinaires arrivent, ils font notifier leur venue. Messieurs les Estats envoyent leur maistre d'hostel à Roterdam ou Leyden, qui sont les deux avenues plus communes, avec ordre de pourvoir à leur deffray pour un ou deux repas. Ils ont voulu par le susdit régle-

a) M. de La Thuillerie, ambassadeur de France, ne voulant pas estre à La Haye, lorsqu'on y publieroit la paix particulière que les Estats-Généraux avoient faite à Munster avec l'Espagne, s'en retira en 1648, et renvoya les clefs de la maison, que les Estats avoient jusqu'alors fournie aux ambassadeurs de France, sur quoy les Estats résolurent, que les ministres estrangers ne seroient plus logez aux dépens de l'Estat.

1) Le Prince Guillaume II.

ment se dispenser de cette coustume, mais elle est entretenue par ceux de France.

Quand ils sont arrivez au logis, Messieurs les Estats les envoyent saluer par les députez de chaque province, et durant le deffray de trois jours des députez de l'Estat leur vont tenir compagnie à disner et souper.

Le deffray achevé, les ambassadeurs font un présent au maistre d'hostel de Messieurs les Estats et donnent une somme d'argent pour estre distribuée aux officiers, qui les ont servys. Ils font aussy un présent à celuy, qui est porteur de celuy de Messieurs les Estats, lequel accompagne les députez qui vont faire le compliment.

Pour revenir à l'assemblée de Messieurs les Estats, les affaires, qui s'y traitent, sont de paix, de trève, de guerres, d'alliances, d'estat, d'ambassades, ordres et réponses aux dépesches de leurs ambassadeurs, octrois, privilèges, passeports, franchises et autres matières politiques et militaires, tant du dedans que du dehors.

Quand Messieurs les Estats envoyent des ambassadeurs, outre leurs lettres de créance ils en portent aussy de Monsieur le Prince d'Orange, comme pareillement en ont pour luy en particulier les ambassadeurs, qui viennent des princes estrangers.

Immédiatement après que les ambassadeurs ont eu leur première audience des Estats, ils la prennent du dit seigneur Prince. Ils luy communiquent par avance les affaires dont ils ont à traiter, pour par son moyen les préparer à une bonne négociation. Il les va recevoir à la descente du carosse et les y reconduit, sans partir que le carosse ne roule. Ils le traitent de mesme, quand il leur fait visite.

Durant les trois jours de leur deffray, ils ne reçoivent guères de visites des autres ambassadeurs et

n'en font aucune. Il est indéfini, si le Prince d'Orange les doit visiter le premier [a]). Il l'a fait à aucuns, à autres non. Il les traite d'Excellence et eux luy d'Altesse.

Il ne reçoit les résidents que dans sa chambre, et les conduit jusque sur le pas de la porte, où il demeure jusqu'à ce qu'ils aient tourné pour se retirer. Il ne leur donne point la main chez luy et ne les visite jamais.

Il ne donne point la main aux députez des Estats ny chez luy ny ailleurs. Il la quitte partout aux ambassadeurs. Si les Estats se trouvent en corps, ce qui arrive rarement, il leur cède. Quand il leur escrit, c'est en flamand, et les traite de *Hauts et Puissants Seigneurs*; la souscription est de *très-humble serviteur*. Le deffunt a quelques fois adjousté *tres-obéissant*. Au Conseil d'Estat et autres colléges il met: *vostre bon amy*. Tous le traitent d'Altesse, depuis que la France lui a conferé ce titre [1]); auparavant c'estoit d'Excellence

Les officiers de la milice du pays, finances pour le payement des troupes, fortifications, artillerie, contributions, sauvegardes, monstres, différends entre les militaires et autres choses qui dépendent de l'armée, se traitent au Conseil d'Estat.

Autres fois tout le régime des Provinces Unies passoit par ce Conseil, n'y ayant point pour lors d'assemblée spéciale des Estats-Généraux, laquelle fut establie, quand les Anglois tenaient par engagement les villes de Flessingue, la Brille et Ramekens, d'autant que pour raison de ces places l'ambassadeur

---

a) Les ambassadeurs de France visitoient les premiers non seulemen le Prince d'Orange, mais aussy le Prince de Nassau, gouverneur de Frise.

---

1) En 1637.

ordinaire d'Angleterre avoit séance en ce Conseil d'Estat et conséquemment connoissance de toutes les affaires et secrets de l'Estat. Pour à quoy obvier il fut trouvé à propos de former cette assemblée, et l'ambassadeur d'Angleterre demeura dans ce Conseil jusque au temps du dégagement de ces trois places, après lequel il prétendit la continuation de la scéance, ce qui luy fut refusé, puisque l'Angleterre n'avoit plus l'intérest, qu'elle prétendoit, de connoistre et estre informée de ce qui concernoit la guerre, afin qu'elle pourvust à la seureté de ces places [a]). De là vient que l'Angleterre ne tient plus d'ambassadeur ordinaire en Hollande, et n'y a qu'un résident. On y envoye des extraordinaires, afin de demeurer tousjours sur la prétention pour l'ordinaire. Messieurs les Estats disent, que la cause cessant, l'effet doit aussy cesser, et de plus que la France pourroit avec raison prétendre la mesme prérogative.

Le Conseil d'Estat est composé de députez de chacune des sept provinces, qui y sont envoyez tour à tour. Ils prennent acte de Messieurs les Estats Généraux, auxquels il y a appel de ce Conseil, et dans des occasions d'importance il est appellé en leur assemblée.

La présidence s'y fait aussy tour à tour avec cette différence de l'assemblée generalle, que s'il y a trois députez d'une mesme province, ils président l'un après l'autre trois semaines continues [b]).

a) Ce dégagement fut fait en 1616; les Estats laissèrent depuis Dudley Carleton, alors ambassadeur d'Angleterre, en possession de sa place dans le Conseil d'Estat, mais ayant esté rappellé en 1626, ils déclarèrent qu'ils n'accorderoient point le mesme honneur à son successeur, ce qui fut cause que le roy Charles Ier ne leur envoya plus d'ambassadeurs, mais des ministres du second ordre.

b) Ce Conseil est composé de douze députez des provinces, deux de Gueldres, trois de Hollande, deux de Zélande, un d'Utrecht, deux de Frise, un d'Over-Yssel et un de Groningue. Les députés de la noblesse de Hollande et les deux de Zélande y sont pour toute leur vie. Les autres y sont, au plus, pour cinq ans. — On y opine par teste.

Monsieur le Prince d'Orange est le premier de ce Conseil et après luy le gouverneur de Frise. La voix du Prince en vaut deux. Quand il y va, c'est en la mesme façon qu'aux Estats-Généraux, sauf que deux du Conseil le vont quérir jusques en sa chambre et l'y reconduisent.

En chaque fin d'année vers le mois de Novembre, le conseil dresse un estat ou cahier nommé vulgairement pétition, portant les debtes et les frais, qu'il faut pour les dépenses militaires de l'année suivante. Cette pétition est portée par le Conseil en corps aux Estats-Généraux, qui l'envoyent aux provinces, afin qu'elles pourvoient aux moyens et fonds nécessaires, ce qui ne se fait pas tousjours fort réglément, aucunes demeurant en arrière ou faisant difficulté de payer des dépenses, qui vont plus au profit des unes que des autres. De là vient que la Hollande, qui est la plus opulente, avance souvent ce dont les autres demeurent en arrière, s'estant vérifié depuis peu de jours que les provinces de Zeelande et d'Utrecht luy sont redevables de cinquante tonnes d'or, qui font cinq millions de livres, une tonne d'or valant cent mil francs [1]). Les autres provinces se deffendent sur ce que la Hollande, plus grande et plus maritime, a presque tout le bénéfice du commerce.

Monsieur le Prince d'Orange est chef de la justice et police dans les provinces dont il est gouverneur, et les sentences, ordonnances et mandements s'y expédient sous son nom. Il a luy seul le droit de donner grâce de la vie sous enthérinement, d'accorder

1) La tonne d'or valait cent mille florins, c. a. d. deux cent mille francs.

seuretés de corps, saufs-conduits, passeports personnels, et non ceux qui dispensent des droits du pays ou de l'estat, sauvegardes et autres.

Tous les matins, les présidents de semaine, tant des Estats-Généraux que du Conseil d'Estat, avant que d'entrer en l'assemblée ou conseil, vont luy communiquer les plus importantes affaires, qui s'y doivent traiter. Ils en prennent son avis pour en faire rapport en l'assemblée ou conseil.

Toutes les requestes et mémoires, qui s'adressent aux Estats-Généraux ou Conseil d'Estat, sont portez aux présidents de semaine, comme aussy toutes les lettres, qui sont escrites à l'Estat par les princes estrangers, si elles ne sont délivrées en audience par leurs ministres, celles des ambassadeurs de l'Estat, des provinces, des gouverneurs, officiers et autres. Ils ont droit de les ouvrir et lire avant que d'estre dans l'assemblée, si ce n'est qu'il y ait quelque consideration, qui les en retienne, comme quand il y a quelque manquement en la suscription, auquel cas elles sont rendues closes à ceux qui les ont portées, ou elles demeurent au greffe, avec ce mot que le greffier met au dessus: Jacet ou Reformetur. Cette faculté du président luy donne moyen de consulter Monsieur le Prince d'Orange sur les affaires, contenues dans les dites lettres et mémoriaux ou requestes.

Le président de la Cour de justice provinciale de Hollande et Zeelande et celuy du Grand Conseil, qui sont deux jurisdictions communes entre ces deux provinces, à cause que ce sont les premières par où a commencé l'Union, vont aussy tous les matins donner avis au Prince et prendre le sien sur les affaires tant de police que de judicature, qui s'offrent importantes.

Il [a]) est chef du corps des nobles de ces deux

a) Le Prince d'Orange.

provinces. Celuy de Hollande consiste en douze ou quinze nobles, qui sont admis aux Estats de cette province par élection; quand il va dans l'assemblée de Hollande, il prend sa scéance au banc des nobles. Il est seul noble de Zeelande, comme marquis de la Vere et Flessingue [1]), et donne commission à un député pour le représenter aux Estats de la province. Le corps de la noblesse en Hollande ne fait qu'une voix, là où chaque ville, qui sont au nombre de dix huit, a la sienne.

Le pensionnaire ou sindic de Hollande, qui est celui qui fait la proposition des affaires dans les Estats de cette province et en prend la conclusion, les va aussy d'ordinaire communiquer au dit seigneur Prince ou devant ou durant l'assemblée, si elle ne fait députation expresse devers luy.

Il [2]) eslit les bourgmaistres des villes, excepté de celle de Dordrecht, laquelle est la première de Hollande et a privilège special de Charles Quint de nommer vingt quatre électeurs, six de chaque quartier des mestiers qui sont divisez en quatre parties, entre lesquels électeurs le Prince en choisit huit, qui valent douze voix pour élire le bourgmaistre, qui est seul et ne peut coucher hors de la ville durant l'année de son administration. Il a droit de faire marcher devant luy deux hallebardiers. Celles, où il a pouvoir d'élire, luy proposent certain nombre de ceux, qu'ils ont choisis propres pour estre pourvus, entre lesquels il choisit qui bon luy semble.

Il nomme ou eslit en la mesme forme les prési-

1) Par une résolution du 15 Mars 1596 les Estats de Zélande avaient déclaré expressément, que la dignité de premier noble n'était attachée à aucune seigneurie. C'est ainsi que le Prince Philippe-Guillaume d'Orange, fils ainé du Taciturne, avait été premier noble sans posséder le marquisat de La Vere et Flessingue.

2) C'est à dire le Prince d'Orange.

dents et conseillers des deux Cours de justice, et le pensionnaire de Hollande.

Les affaires secrètes sont d'ordinaire premièrement communiquées au Prince d'Orange, pour lesquelles examiner il assume des députez de l'Estat, qui sont quelques fois authorisez de les conclure avec luy sans en faire rapport à l'assemblée, pour esviter qu'elles ne se divulguent, et le greffier de Messieurs les Estats intervenant à cette espèce de Junte, en signe et scelle les résolutions après le vidimus du chef des deputez. Mais le Prince use fort sobrement de cette authorisation, et depuis quelque temps les Estats de la province de Hollande l'ont fort restreinte, soit par jalousie ou pour se rendre plus considérables.

Cette Junte se fait principalement pour les desseins de la campagne, action de l'armée et attaque de places, où le secret doit estre gardé. En cette derniere occasion il y a d'ordinaire un député de chaque province et deux de Hollande, suivant son droit d'en avoir deux en toutes députations.

Quand il va en campagne, Messieurs les Estats commettent auprès de luy des députez de chaque province, avec lesquels il communique des desseins et occurences, qui s'offrent. Que si les choses sont de telle importance, que ces députez n'en puissent résoudre, il en renvoye aucuns vers Messieurs les Estats, ou bien il leur en demande d'autres, qui soient authorisez, mais son pouvoir est fort ample en campagne, estant remis a luy de faire ce qu'il jugera estre du bien et service du pays; néantmoins il en use fort modérément pour ne se pas exposer à reproches ou plaintes. Il ne déclare aux députez de l'armée ce qu'il doit entreprendre que sur le point de l'exécution. Il est bien vray, qu'avant aller en campagne il fait résoudre plusieurs desseins avec les moyens qu'il juge nécessaires pour les entreprendre,

pour luy estre fournis par l'Estat, mais il se réserve la connoissance de celuy, auquel il se veut attacher. Que si tous luy manquent par la prévention des ennemis ou par autre accident, il a recours à nouvelles délibérations, ce qui souvent a rendu la campagne infructueuse à cause des longueurs et difficultés, qui se rencontrent dans l'Estat, soit par la crainte de despense ou par jalousie des provinces les unes envers les autres. Car d'ordinaire la Zeelande désire que l'armée agisse en Flandres à cause du bénéfice, qui peut luy arriver des conquestes voisines; la Gueldre demande que l'on agisse vers son quartier; la Hollande que ce soit sur les rivières, de l'ouverture desquelles son commerce tire avantage.

Le Prince d'Orange ne fait point battre monnoye dans l'estendue des Provinces Unies. Hors cette marque de souveraineté il en a toutes les autres apparences. Chaque province la fait battre à son coing sous un mesme cours et alloy; il n'y a point de coing pour la Généralité; la monnoye, qui se bat dans les provinces, a cours dans l'Empire et partout.

Chaque province a dans son ressort la disposition pleine et absolue pour la religion, justice et police et finances, sans que la Generalité s'en puisse mesler autrement que par prières, exhortations et recommandations Mais dans les pays et villes de conquestes, elle y ordonne. La Généralité dispose des gouvernements en chef, comme de Bois le Duc, Bréda, Bergenopsom, l'Escluse, Mastricht et Vesel, et a égard à la recommandation du dit seigneur Prince. Les gouvernements sont plustost commanderies, où les plus anciens officiers commandent à la garnison et non à la bourgeoisie, qui obéit à son magistrat. Et le Prince pourvoit à ces commandements.

Outre les gouverneurs et places de gouvernement, il y a aussy des commandeurs, que le Prince ordonne.

La Généralité dispose aussy des hautes charges de l'armée, comme d'un mareschal de camp général, qui est seul sans autres mareschaux de camp, du généralat de la cavallerie, lieutenant-général et commissaire-général d'icelle, du généralat de l'artillerie.

Le Prince confére les régiments de cavalerie et d'infanterie, qui prennent leurs commissions de Messieurs les Estats, font le serment dans leur assemblée et non au Conseil d'Estat.

Il donne toutes les compagnies, qui vaquent en campagne, et celles des nations estrangeres en tout temps. Quand à celles du pays, les provinces, sur la répartition desquelles elles sont affectées, nomment trois ou six, desquels le Prince choisit qui bon luy semble, luy donne son acte, et font le serment dans le Conseil d'Estat.

Il y a un conseil de guerre près la personne du Prince, duquel il est chef. Il a son président, lequel avant de prononcer sentence va demander l'avis du Prince, qui confirme, change ou suspend les jugements, selon qu'il estime le pouvoir faire en raison et justice. Il eslit un lieutenant-admiral et un vice-admiral [1]; le premier est vulgairement appelé admiral; et prennent commission de luy [a]. Quand ces charges vaquent, la nomination se fait par la province de Hollande de trois personnes, dont le Prince eslit qui bon luy semble.

La Hollande [2] a aussy un lieutenant-admiral, pourveu de la mesme façon, mais quand celuy-cy joint son escadre à la flotte [3], il obéit à l'autre. En

a) Le Prince d'Orange estoit admiral-général.

1) Les fonctionnaires mentionnés ici sont le lieutenant-amiral et le vice-amiral de la province de Hollande.

2) Lisez: la Zéelande.

3) C'est à dire la flotte de la province de Hollande.

temps de campagne, il y a trente deux vaisseaux de guerre sous la direction du Prince. Tous vaisseaux de guerre, c'est à dire leurs capitaines, prennent commission du Prince, mesme ceux des Compagnies particulières des Indes Orientales et Occidentales et du Nort, qui est pour la pesche des baleines. Tous portent la bannière de l'Estat et reconnoissent son pavillon. Il y a cinq colleges d'admirauté [1], deux en Sud Hollande et deux en Nort Hollande, ou pour mieux dire un seul en cette derniere, qui est six mois a Horn et les autres six à Enkuse; les deux autres sont à Roterdam et Amsterdam. En chacun de ces quatre préside un noble de Hollande [2]. Les députez sont de chaque province.

La cinquiesme est en Zeelande et se tient à Midelbourg. Celuy qui représente le Prince d'Orange, comme seul noble en cette province, préside en ce collège.

L'assemblée des Estats-Généraux n'a pas pouvoir de leur commander ny ordonner. Elle prie et recommande seulement.

Ces colléges disposent des deniers, provenant des impositions pour les convois et licentes ou traites foraines. Ces impositions se mettent par le consentement unanime de toutes les provinces, et s'en fait une liste imprimée où chacun trouve ce qu'il doit payer. Le convoy est un droit, qui se paye pour les vaisseaux de guerre, qui escortent les marchands et assurent la mer.

Il se fait des armements et equipages de vaisseaux particuliers, que l'on nomme les uns croiseurs,

1) Les cinq colléges d'amirauté étaient établis: 1°. à Rotterdam, 2°. à Amsterdam, 3°. à Middelbourg, 4°. à Horn et à Enkhuizen alternativement et 5°. à Harlingen (avant 1645 à Dokkum).

2) Les nobles de Hollande n'étaient représentés que dans les colléges de Rotterdam et d'Amsterdam.

parcequ'ils doivent incessamment croiser la mer pour attaquer et prendre ceux des ennemis, et pour cet effet l'Estat leur accorde certains droits et récompenses, les autres aventuriers, qui vont busquer fortune sur la mer; à ceux cy l'Estat laisse seulement les prises qu'ils font, son droit réservé. Tous prennent commission du Prince et la bannière de l'Estat; mais ces deux espèces le plus souvent se comportent plustost en forbans qu'autrement, et causent souvent de grandes plaintes et dommages aux marchands. C'est pourquoy leurs commissions sont de fois à autres révoquées.

La répartition des contributions des Provinces Unies est telle, que de cent livres

la Gueldre paye	5 tt	12s	3d
Hollande	58	6	$2^1/_3$
Zeelande	9	3	8
Utrecht.	5	16	$7^1/_2$
Frise	11	13	$2^2/_3$
Overisel	3	11	5
Groeningue	3 [1])	16	$7^1/_2$
	100	0	0

Les moyens pour trouver le fonds de la cotteportion s'establissent par chaque province dans son ressort; cela va principalement sur les consomptions, impositions sur les maisons, quelquesfois sur chaque teste, sur le cent ou deux centiesme denier de la valeur des biens d'un chacun, ce qui ne dure qu'à temps, sur les terres, bétail et autres espèces, selon que la province trouve plus facile et a là moindre foule.

Le Prince a traitement de gouverneur, que chaque province luy paye à part, qui plus qui moins.

1) Lisez: 5.

Lorsqu'il est en campagne, outre le traitement de capitaine-général, les Estats luy donnent une ajude de coste [1]) pour son plat, tantost plus tantost moins. Le plus, qu'elle ait monté, a esté jusqu'à 38 mil florins. Il a son droit d'admiral-général de la mer du dixiesme de toutes les prises.

1) Aide pour sa dépense.

MEMORIEN VAN DEN GOUVERNEUR VAN DE GRAAFF OVER DE GEBEURTENISSEN AAN DE KAAP DE GOEDE HOOP IN 1780—1806,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. H. C. VOS LEIBBRANDT en MR. J. E. HEERES.

Een enkel woord over het hierachter afgedrukt document en over het aandeel van den heer Vos Leibbrandt en mij in deze uitgave vinde hier een plaats.

Het handschrift, waarvan de Kaapsche archivaris aan het bestuur van ons genootschap een nauwkeurige kopie ter publiceering aanbood, berust in de Zuid-Afrikaansche Publieke bibliotheek te Kaapstad. Het bevat 76 bladzijden klein octavo en is, behalve het „Rapport of Relaas van de Ataque of verovering van de Caap de Goede Hoop door den Admiraal Beard en Com^d^. Popham. 1806" (blz. 239), dat een uitknipsel is uit de Bataafsche Staatscourant, geheel geschreven met de hand van den ex-gouverneur der Kaap de Goede Hoop, C. J. Van de Graaff. Blijkbaar — de heer Vos Leibbrandt maakt dit uit het uiterlijk op — was het bestemd, gedrukt te worden. Vele jaren geleden werd het aan genoemde boekerij ten geschenke gegeven door den heer Willem Hid-

ding, die het had bekomen van wijlen den heer Henry Hall, schrijver van een „Manual of South African Geography." Deze had het ontdekt op een boekenstalletje in Londen. Bij het manuscript behooren twee geteekende kaartjes, waarvan de heer A. De Smidt, landmeter-generaal te Kaapstad, facsimile's liet vervaardigen, thans hier gereproduceerd. — Zóóver de inlichtingen van den heer Vos Leibbrandt. Rest nog de vraag, hoe kwam het manuscript terecht op een Londensch boekenstalletje? Met zekerheid valt hiervan niets te zeggen. Alleen kan ik er op wijzen, dat in den magazijncatalogus der firma Martinus Nijhoff van 1868 een boeksken wordt aangeboden (N°. 1557), dat volkomen beantwoordt aan de beschrijving, door den Kaapschen archivaris van het handschrift gegeven. Tot mijn spijt wist de heer Boele van Hensbroek, tot wien ik mij om inlichtingen wendde, mij niets mede te deelen omtrent de lotgevallen van N°. 1557.

Dit over het document zelf. Bij het terneerschrijven der ophelderende aanteekeningen, waarvan ik het maken had op mij genomen ten gevolge eener briefwisseling van het bestuur van ons genootschap met den heer Vos Leibbrandt en met mij, heb ik mij laten leiden vooral door de omstandigheid, dat ons handschrift eigenlijk twee gedeelten bevat. Reeds de titel: „Memorie en aanmerkingen de Caap de Goede Hoop concernerende, 1780—1795 en 1806" wijst daarop. En wanneer men dan verder leest op bladzijde 183, dat zij is „geschreven in 's Hage in den jaare 1797", dan blijkt voldoende, dat hetgeen wordt gemeld over de gebeurtenissen in het begin der 19de eeuw slechts een aanhangsel is aan de eigenlijke memorie over den desolaten toestand der verdedigingsmiddelen aan de Kaap ongeveer 1790. Het laatste gedeelte dan begint bij bladzijde 219

(„Eenige opmerkzame epoques voorgevallen aan de Caap de Goede Hoop van 1785 tot 1806") en is verreweg het onbelangrijkste. Het bevat een chronologisch register der memorabilia en allerlei gelijktijdige stukken over de overgave van de Kaap in 1806, met enkele opmerkingen van Van de Graaff over Janssens gedrag bij die gelegenheid. Ik heb mij van aanteekeningen op dit gedeelte onthouden, daar het gedeeltelijk voldoende voor zich zelf spreekt en de contrôle gemakkelijk genoeg door hem, die deze gegevens als punt van uitgang mocht willen nemen voor verdere studie, kan geschieden door vergelijking met de gedrukte werken, bv. de bekende werken van Geo. M. Theal over Zuid-Afrika; gedeeltelijk, waar het Van de Graaff's opinie betreft, door mij niet gecontrôleerd zoude kunnen worden.

Iets anders was het met de eigenlijke memorie, waar Van de Graaff eene scherpe, onaangename critiek uitoefent op wat er in de jaren 1780—1795 ten aanzien der verdediging van de Kaap is gedaan en — nagelaten, een critiek, die te meer gewicht in de schaal legt, daar Van de Graaff als militair en als gouverneur van de Kaap, gedurende de jaren 1784—1791, tot meêspreken bevoegd was. Ook hier weer was ik buiten staat de mérites van zijn critiek te beoordeelen, maar wel kon ik nagaan, of de door hem geponeerde feiten, die hij als basis zijner critiek aannam, juist waren. Ik had ook hier misschien kunnen volstaan met te verwijzen naar de werken van den heer Theal, en naar de reeds vroeger, in de laatste jaren der 18de en het begin der 19de eeuw, gedrukte geschriften van Sluijsken, Neethling (beide door Van de Graaff gebruikt in zijne memorie [1])), Dekker, Nederburgh, enz. Maar

1) Bldz. 218. Misschien lag het in Van de Graaff's bedoeling, in 1797, toen deze werkjes uitkwamen, dit eerste gedeelte van ons handschrift, immers in ditzelfde jaar geschreven, ook ter perse te bezorgen. Misschien ook is het reeds vroeger gepubliceerd. Wèl heb ik het niet gedrukt aangetroffen, ook niet in de Bibliografie van Nederlandsche Boeken enz. over Afrika door P. J. Veth en C. M. Kan (Utrecht, 1876) of in Hooykaas' Repertorium op de koloniale litteratuur (Amsterdam, 1877—1880), maar de mogelijkheid van eene vroegere publicatie is niet geheel uitgesloten. Te laat, om het nog voor deze Inleiding te gebruiken, vind ik nog een werk vermeld over de gebeurtenissen aan de Kaap in 1795: Memoir of George Keith Elphinstone, Viscount Keith, admiral by A. Mardyce (Edinburgh en Londen, 1882).

ik vond beter, hem hier op den voet te volgen en telkens na te gaan, op grond van gegevens, die alle, voorzoover ik niet het tegendeel te kennen geef, zich in 's Rijks Algemeen Archief bevinden, of hij in het mededeelen der feiten voet bij stuk houdt. Het resultaat van mijn onderzoek is geweest, dat hij nergens bepaald onbetrouwbaar is in het mededeelen daarvan, maar tevens, dat hij zeer handig is in de kunst, ze te groepeeren in zijn voordeel en ten nadeele van de personen of zaken, die hij wil treffen. De tacticus verloochent zich hier ook niet. Verzachtende omstandigheden worden zeldzaam door hem bijgebracht en, wáár hij ze bijbrengt, zooals bv. in zijn beoordeeling van Sluyskens gedrag, doet hij dit op een toon, zóó kwetsend, dat zij beter achterwege waren gelaten.

Dat hij een uiterst geschikt veld vond voor het maken van aanmerkingen is zeker, maar iemand als Van de Graaff, die zelf in een glazen huis woonde, had niet met al die steenen moeten werpen. Want hoe groot zijne bekwaamheden als militair mogen geweest zijn, zijne tegenstanders hadden de steenen slechts voor 't grijpen, om den Gouverneur der Kaapkolonie daarmede te treffen. De heer Theal heeft zijne ongeschiktheid voor die betrekking doen

uitkomen, en reeds een eeuw geleden was daarop gewezen door niemand minder dan de Commissaris-Generaal Mr. S. C. Nederburgh, voorheen Eerste Advocaat der O. I. C., die in een schrijven van 31 Maart 1801, waarin de goede eigenschappen van Van de Graaff volstrekt niet over 't hoofd werden gezien, uitdrukkelijk als zijne meening uitsprak, dat deze „niet bezat de hoedanigheden tot eene bediening van dien aard, waartoe meer als militaire kundigheden vereischt werden." En — Nederburgh was den oud-gouverneur niet vijandig gezind.

J. E. H.

MEMORIE, HOUDENDE AANMERKINGEN OVER DE IMPORTANTIE VAN DE CAAP DE GOEDE HOOP [a]). ALSMEDE OVER DEN ELENDIGEN STAAT VAN SEKERHEID, EN DE MIDDELEN VAN DEFENTIE, WAARIN DIT GOUVERNEMENT IN DEN JAARE 1790 EN 1791 DOOR HET BEWIND VAN DE OOST-INDISCHE COMPAGNIE IN DESEN TIJD GEBRAGT GEWORDEN IS. ALSOOK NOG OMTRENT DE GEHOUDEN MILLITAIRE CONDUITTES EN DE DAARUIT VOORTGEVLOEIDE ELENDIGE DEFENCIE, BIJ DEN JONGSTEN [b]) VIJANDELIJKEN AANVAL ALDAAR GEDAAN.

DOOR EEN OUD. MILLITAIR, DIE EENIGE JAAREN AAN DE CAAP DE GOEDE HOOP IN EEN GEDISTINGEERDE POST (KORTE JAAREN DAAR TE VOOREN) GE-AMPLOYEERD GEWEEST IS; ET QUI NOMME UN CHAT UN CHAT ET ROLAN UN FRIPON.

Het is algemeen en 't over bekend, van wat een onberekenbaar voordeel de Kaap de Goede Hoop

a) Geschreven in 's Hage in den jaare 1797.
b) In 1795.

voor den handel op de Oost-Indien, aan die maatschappije, als eene tusschen Europa en Asie intermediaire ververssingsplaats, is, om daar over ten deese reflextien te maken.

Dog niet zo algemeen is bekend van wat een aanbelang deese zozeer van de natuur begunstigden uythoek in een tijd van oorlog tusschen de zeemogenheeden is. En hetwelke vooral na den jongst voorigen oorlog [b]) [1]) tusschen deese republicq en het rijk van Groot-Britanien meer dan ooyt te vooren ingesien en gepenetreerd is geworden.

Alle degeenen, welke de omstandigheeden en het locaal van de onderscheiden possessien der mogenheden met relatie tot het voeren van een oorlog in de Oost kennen, zijn volkomen overtuygt, dat geene mogenheid, buyten de Engelsche of dengeene, die in possessie van de Caap de Goede Hoop, of den gealieerden van den besitter van dit gouvernement is, de oorlog met een gegronde hoop van goed succes in de Oost-Indien voeren kan.

Den schrijver van deeze memorie heeft uyt hoofde zijner toenmalige positie, eene bisondere gelegenheid gehad, gedurende een bijna zevenjaarig verblijf in dit gouvernement, en wel in een tijdstip even na het eyndigen van den voornoemden oorlog — tusschen den Franschen, geallieerd met de Hollanders, tegen de Engelsche — veele gedistingueerde millitairen en oppergebieders van onderscheyden gouvernementen, na

1) De verwijzing naar noot b) „In 1795" kan hier niet juist zijn. Immers eenige regels later spreekt Van de Graaff van zijn „bijna zevenjarig verblijf in dit gouvernement (van de Kaap), en wel in een tijdstip even na het eindigen van den voornoemden oorlog." Van de Graaff's gouvernementschap strekt zich uit van 1784—1791. Er kan dus hier geen sprake zijn van een anderen oorlog dan die van 1780—1784.

Europa terugkeerende, destijds aan de Caap te ontmoeten, met deselve over dit ontwerp te spreken en derselver opinie, vooral omtrent de Caap en de baay van Trinconomale (op het eyland Ceylon) te vernemen. En welke 2 pointen dan ook bij deese allen, als cardinale pointen, van de uyterste aangelegenheid wierden beschouwd. — Onder welke millitairen, die den voornoemden oorlog hadden gevoerd, sig onder anderen bevonden den Engelschen admiraal Hughes [1]), den generaal Campbel en den Franschen admiraal De Paigné, dewelke als eerste vlagofficier in deesen oorlog, met den beroemden Franschen admiraal De Suffren (die toen reeds na Europa was teruggekeerd) gediend had. — En den schrijver deses herinnerd sig zeer wel, dat hij in het begin van den jaare 1785 [2]), wanneer voornoemde admiraal De Paignée met een escader scheepen van oorlog sig aan de Caap bevond, en sprekende over

1) De Engelsche admiraal Edward Hughes vertoefde met zijn schip de Sultan van 11 Januari tot 10 Februari aan de Kaap op zijn reis van Bombay naar Europa (Kaapsche „Scheeps Rolle" van Mei 1784 tot Mei 1785).

2) Deze tijdsbepaling is onjuist. Volgens de „Lijst der scheepen van vreemde natien", aan de Kaap gearriveerd sedert 30 Augustus 1785, was deze vlootvoogd dáár den 20 November van dat jaar verschenen met een eskader van vier Fransche oorlogschepen van Bourbon, om den 10 December weder naar Europa te vertrekken. Hij werd door Van de Graaff met groote onderscheiding ontvangen. De aanleiding tot die receptie vinden wij vermeld in een brief van Gouverneur en Raad van de Kaap aan de Heeren XVII dd. 9 December 1785, waar het aldus luidt: „En daar den Heer Ridder De Peinier, wanneer zig in den jaare 1782 in de baay Fals aan 't hoofd eener esquader van zijn Allerchristelijkste Majesteit tegenwoordig bevond, en den toenmalige Gouverneur van de aannadering eener vijandelijke Engelsch Esquadre onder den bevelhebber Bikkerton geinformeerd geworden was, niet alleen op de spoedigste wijze eene zeer prijswaardige dispositie genomen had, om deselve post de baay Fals te defendeeren, met bijgevoegde maatregulen, om de krijgsmagt der vloot ook ten nutte der defensie te doen strekken, ingevalle het vijandelijke esquader op eene andere plaats de attacque op deese cust mogt hebben ondernomen, maar ook tot behoud en bewaring van 's Compaignie's verdere etablissementen in de Indiën veele gedistingueerde blijken van ijver en beleijdt heeft gegeven", enz.

de gebeurde militaire operatien en evenementen, die gedurende voornoemden oorlog hadden plaats gehad, deesen zeer kundigen man aan hem onder anderen omtrent de Caap zijde: „Dat het voeren van eenen gelukkigen oorlog tusschen Europische mogendheeden in Oost-Indien altoos na desselfs insien daarvan afhangen zou, wie der beyde oorlogende magten van de Caap de Goede Hoop en van de baay van Trinconomale meester was. En bij admiraal kon nooyd vergeten, zijde hij, eene aanmerking, die de toenmalige gouverneur van Cylon, de heer Falk [1]), sprekende over de importantie van de baay van Trinconomale, aan hem gemaakt had. Namendlijk dat dien anders verstandigen man, dit point alleen met een mercantiel oog beschouwende, hem zijde: dat die baay van weynig voordeel niet alleen, maar zelfs voor de Maatschappij een grootte lastpost en dus een onnereus hou-kind was.

Men merkt hieruit ligtelijk op, hoe wijnig men omtrent den staat van zeekerheid nopens de possessien van den staat, en bijna om niets anders dan op het mercantiel voordeel dagt. Om het hier te vooren bij forme van problema geposeerde wegens de importantie van de Caap de Goede Hoop bij het voeren van oorlog door Europische mogenheeden in den Oosterschen Oceaan op te lossen of te verklaaren, zonder verdere reflecten te maken omtrent desselfs allervoordeligste ligging, als zijnde eene intermediaire point-d'apui tusschen Europa en alle de

1) Mr. Iman Willem Falck was gouverneur van Ceilon van 1765—1785.

Asiatische possessien der Europesche volkeren, moet men in de eerste plaats aanmerken:

Dat wanneer een vloot de Caap de Goede Hoop gedoubleert heeft, men in de geheel Oost geen eene plaats of zeehaven meer vind, alwaar men sig van den zoo noodwendigen leeftogt voor de Europeanen refictuailleeren kan dan alleen aan de Caap de Goede Hoop.

Op Madagascar vindt men niets als rijst en water, en wat seer slegt vlees van buffels. Op de kust van Mosembique is het deswegens niet beter gesteld. Op Isle de France is weinig leeftogt, en men moet er dus uyt Europa, van de Caap of uyt Bengalen na toe gevoerd worden. Op geheel de Asiatische kust, van Suratten af tot op de rivier de Ganges toe, zyn de Engelsche geheel meester en houden daar gestadig een krijgsmagt, die men ten minsten begroot op 80.000 man. En deese natie heeft op die kust en in derzelver magtige gouvernementen steeds wel voorsiene magazynen, en voornamendlijk de koornschuur van Bengalen, in derselver possessien; terwijl alle de possessien van de verdere Europische navigerende volkeren geene dan zeer ingesloten en ten dien opzigten geringe etablissementen op deese geheele kust in den laatsten tijden meer in hunne magt hebben, en waarvan alle communicatie met het binnenland duidelyk bij een rupture door de Engelsche konnen gesloten en van de landzyde als geblokkeerd gehouden worden.

Op Ceylon zou wel is waar nog eenigen leeftogt, dog by lange na tot voorziening van vlooten geene genoegzame voorraad te vinden zyn, als men alleen maar opmerkt, dat [men] het broodkoren aldaar ook al of van de Caap of uyt Bengalen verkrijgen moet. En het zou hier dan de plaatse zyn om van de importantie van de baay van Trinconomale eenig

gewag te maken; dan geheel buyten dit myn bestek zynde zal ik dat poinct dan voorbytreeden [a]).

Op Batavia, dat ongesonde Batavia, daar men met een vloot schroomen zal om aan te landen (en ook geheel van de hand gelegen zynde) is ook al geene genoegsame voorraad van leeftogt te bekomen om vlooten aldaar op nieuw te konnen voorsien. En men zal daaromtrent maar alleen behoeven op te merken, dat Batavia ook al van het nodige broodkoorn van dien gezegenden uythoek, de Caap de Goede Hoop, onder veele andere kostelyken leeftogt of wat uyt Bengalen moet worden voorsien.

Als men dan nu by dit alles nog in aanmerking neemt, dat de meeste volkeren uyt Europa tot aan de Caap met transportschepen, die dog altoos bij een vloot moeten gevonden worden, indien deselve op dese passagie al nergens binnen gevallen, dog altoos eene reise hebben van drie a vier maanden en dus den meesten althans zeker den besten leeftogt in dien tyd zullen geconsumeerd hebben, en dat de equipagien op zulk een lange zeereise dan reeds door ziektens, vooral onder de soldaten, op deese hoogte gekomen, zeer afgemat en verzwakt zullen zyn;

dat wanneer men dan in zulk een staat de Caap doubleeren en de reise verder tot het voeren van oorlog, door de Indische zeën na de kusten van Asien zal moeten voortsetten, gevoelt men ligtelijk de volstrekte onmogelijkheyd voor alle natien, buyten diegeene, die possesseurs van geheel de Asiatise kusten zyn, om met eenige hoop van succes een oorlog in dat waerelddeel te konnen voeren.

---

a) Vide de noot aan 't eynde [1]).

---

1) Deze noot ontbreekt.

Die dergelijke zeereisen gedaan hebben, zullen van dit alles, en dus van de importantie van de Caap de Goede Hoop, vooral ten dien regarde een nog levendiger gevoel hebben. En om hetgeene hier aangevoert is met sprekende exemplen te bewijzen, behoefd men maar de retroactens van de Maatschappije in te zien, wanneer men heeft willen proef nemen om met derzelver Indische scheepen, ten eynde de reize te bekorten, de Caap voorby te gaan, in wat eene deplorable omstandigheyd die bodems in derselver bestemde havens aangeland zyn.

Men vestige het oog dan nu nog een oogenblik op de importantie van de ryke vruchtbaarheid en het allergezegendst klimaat mogelyk van den ganschen aardbodem. Wat al aan deesen zo gezonden uythoek in de gematigde lugtstreek gelegen, gevonden word:

Men kan er het brood of beschuyt door de goede inrigtingen van den burgerstaat dadelijk en zonder eenig retard tot voorziening van eene geheele vloot bekomen. Men vind er overvloedig en zeer kostelijke wyn, tegen een matigen prys, zelfs zo dat men zonder exorbitante onkosten er de equipagien meede voorsien kan, dus een avantagie boven Europa zelve.

Men heeft er excellente brandewyn, alle soorten van vruchten en tuyngroentens, die men in Europa of in de Indien bekomen kan, en in zulk een overvloed en byna het geheele jaar door, dat men daarmede, sonder de minste moeyelykheeden te ontmoeten, daarvan de equipagien voorsien kan. Van wat een heilzaam nut deese verversingen, vooral de wyn en de zuurkool, voor den zeeman is, zoude overbodig zyn om daarvan hier gewag te maken.

Men heeft er overvloed van het costelykste ossenvleesch, dat ergens gevonden word; allerhande levendig slagtvee, om tot verversing levend aan

boord genomen te kunnen worden, vooral schapen, calkoenen, hoenderen, gansen, eendvogels etc.; grov wild van allerhande zoort word er ook gevonden. Veele zoorten van zeer goede vis, die men er bouccaneerd of droogt en dus ook tot goede scheepsprovisie verstrekken kan. Men heeft er overvloed van schoon wit sout, dat ook al een zeer wesendlijk object is. Vooral en als een zeer voornaam point aan te merken, heeft men er overvloed van versch waater, dat voor het beste, dat men ergens vind, gehouden word, ook al zoo ingerigt, dat door de daartoe geconstrueerde reservoirs almede in zeer korten tyd geheele vlooten kunnen worden voorzien.

Men heeft er een schoon en specieus gebouw met twee gesepareerde vleugels, gedeeltelijk voor casernes en de vleugels voor hospitaalen dienende, en wyders ook allerhande magazynen, die men alleen maar moet zorgen, dat van het benodigt eyser, steenkolen, touwwerken en swaar rondhout voor den scheepsbouw of tot het herstellen van de zeenooden in tyds uyt Europa werden voorsien; kunstige werklieden door de nyverheid der colonisten vind men er nog al veel. En voor de grootte en onbegrypelijke generaale reductie, die door het toenmalig Bewind in dit gouvernement in den jaare 1790 en 1791 is gedaan[1]), had de Maatschappye van die ambagtslieden een convenabel getal in haar eygen dienst ge-angageerd.

Men heeft er eene zeer goede scheepstimmerwerf, waarop men veele welbewerkte poonen of zeebooten, en ook andere zeevaartuygen heeft zien construeeren en bouwen; en derhalven al wat tot het repareeren der scheepen nodig was wierd in dien tyd gevonden.

---

1) Zie beneden.

Uyt dit alles ziet men immers ten allerklaarsten en als van zelve beweesen, van wat een importantie dit vrugtbaar en voor alle natien zo belangryk gouvernement is.

Het meeste, dat er ontbrack, en vóór den jaare 1780 geheel genegligeerd en uyt het oog verloren scheen te zyn, was de voorsorge, om dit important etablissement van deesen staat door eene gepaste krygsmagt en wat daartoe verder vereyscht werd te voorsien, wilde men er de possessie van behouden [1]). En dit gewigtig point is door den beroemden eersten minister van de Maatschappye destijds [2]) zeer wel gepenetreerd en ter harten genomen; vooral in en na den oorlog, waarin de republicq aan het eynde van den jaare 1780 met de kroon van Engeland ingewikkeld werd. En het is dan ook aan niet anders dan aan het bloot geval toe te schryven, dat dit gouvernement toen voor deesen staat behouden gebleven is. Terwyl door het Engels gouvernement in den jaare 1781 den admiraal Johnstone met een escader oorlogscheepen was uytgesonden, om de Caap de Goede Hoop weg te

1) „. . . . de geringe magt, die wij alsdoen aan handen hadden." Zoo schreven dan ook Gouv. en Raad van deze gewichtige kolonie aan de XVII den 22 Augustus 1781, sprekende van den tijd, toen (den 31 Maart 1781) het bericht daar aankwam van Engelands oorlogsverklaring aan de Republiek. Ook overigens blijkt uit dezen brief en de in die dagen genomen resoluties, hoe desolaat het er met de middelen ter verdediging uitzag.

2) Eerste minister of Eerste Advocaat der O. I. C. was destijds Mr. Frederik Willem Boers, die deze betrekking bekleedde van 1777—1787. Van de Graaff kan als tijdgenoot geweten hebben, welk aandeel Boers heeft gehad in de maatregelen, tot verdediging der Kaap door de O. I. C. genomen, te meer daar zijne benoeming tot Gouverneur een dier maatregelen was. Bij den grooten invloed, dien een bekwame Eerste Advocaat op den loop der zaken uitoefende, zou het trouwens niet te verwonderen zijn, dat die maatregelen voor een goed deel het werk van Mr. Boers waren.

neemen, dat indien desen admiraal niet op het eyland St. Jago te Porte Praya was binnengelopen en daar eenigen tijd vertoefd had, zeker, aangesien den geheel genegligeerden en weerloosen staat van defensie van deesen zo importanten post, onttwijfelbaar gereuceerd hebben zou.

Dan deese republicq toen met Vranckrijk in alliantie getreden zynde, en die active natie van het oogmerk der Engelsche omtrent deesen zo belangrijken post de lugt gekregen hebbende, zonden in aller eyl den admiraal De Suffren met een eskader, gelyk in sterkte aan dat der Engelsche, voor de Indien (met omtrent 4000 man linietrouppen aan boord) en voornamentlyk ook tot behouwd van de Caap uyt; — en den Admiraal De Suffren, vernemende dat de Engelse vloot te Porte Prayo binnengelopen was, wende direct den steven derwaarts, en had het geluk hetzelve aldaar op de reede nog voor anker leggende te vinden en te surpraneren; attaqueerde direct hetzelve in die positie, en wel met een seer gelukkig succes, zodat het Engels eskader deerlijk gehavend werd.

Wel was waar, dat eenige scheepen van het Frans escader ook veel schade wierd toegebragt en het ongeluk had, dat van de Hanibal, het admiraelsschip, de grootte mast over boord geschooten werd.

Welk gevegt dan verder dat gevolg had, dat de beide escaders sig in zee door de wederzydse geleden schade niet opsogten; maar beide direct coers zette na de Caap de Goede Hoop; dog den Franschen admiraal quam het Engelsch escader voor, en viel in het begin van de maand Jùly [1]) reeds op de Baay-Fals binnen.

1) In het laatst van Juni, het midden van Juli en het begin van Augustus (Missive Gouv. en Raad van de Kaap de Goede Hoop, 22 Aug. 1781).

Den admiraal Johnston, zulks op de hoogte van de Caap vernemende en ontdekkende, dat men 6 ryk gelaaden Oost Indise Hollandse retourscheepen in de Saldhanna-Baay geborgen had, viel aldaar met het Engels escader binnen; en doordien hy daar al verder vernam, dat den admiraal De Suffren veel trouppes aan boord had, moest denselven afzien van zyn voorgenomen aanslag op de Caap; (ofschoon de Engelsche, zo soldaten als matrosen, reeds wel 4000 man gedebarqueerd hadden); moest sig dus vergenoegen met de voornoemde O. I. Hollandse retourscheepen weg te neemen, en daarmeede na Europa terug te keeren en dus werd de Caap deses tijds zo singulier en als bij toevallen voor dese republicq nog behouden [1]).

Na dit evenement is er van Isle de France (Mauritius) min of meer eene besetting van 2000 man Franse trouppes derwaards overgebragt; dan hoever zulks politicq was, zal men aan het beter oordeel van andre overlaten [2]).

---

1) De Gouverneur van de Kaap en zijn Raad gaven van dit alles bericht aan de XVII bij hun schrijven van 22 Augustus 1781, waarvan de bijzonderheden tamelijk wel overeenkomen met hetgeen Van de Graaff hier zegt.

2) „Politicq" moge deze maatregel niet geweest zijn, noodzakelijk was hij wèl. De toedracht der zaak, zooals zij uit de daarop betrekking hebbende stukken kan worden opgemaakt, is aldus geweest.

Den 20/23 Mei 1781 kwamen aan de Kaap twee Fransche schepen, één waarvan aan boord had „den geduurende den vorigen oorlog tusschen Frankrijk en Engelland zig tot het waarneemen der saaken van eerstgemelte croon een geruymen tijd (aan de Kaap) onthouden hebbenden heer Percheron", „Commissaire des Colonies", die nu „en qualité d'agent pour Sa Majesté" op moest treden; en tevens den heer Chevreau, „intendant de l'Isle de France." Laatstgenoemde was voorzien van „pleins-pouvoirs" van den koning van Frankrijk, om met den Gouverneur en Raad van de Kaapkolonie te regelen „tout ce qui sera relatif au séjour, que (les) vaisseaux (Français) et (les) troupes (Françaises) pourront faire dans cette colonie, pendant tout le tems de la guerre." Tevens was hij de

Het was toen na dien oorlog van den jaare 1783

---

brenger van een schrijven van de Bewindhebbers der O. I. C., gecommitteerd „tot de zaken, raakende den tegenwoordigen oorlog", dd. 17 Februari 1781, een schrijven, hetwelk den Gouverneur Van Plettenberg wel geen last gaf tot het sluiten eener dergelijke overeenkomst, maar hem toch aanried, zooveel mogelijk gebruik te maken van de „hulp en assistentie" van den kant der Franschen. De Gouverneur aarzelde dan ook niet en reeds den 30 Mei/1 Juni kwam een overeenkomst tot stand met Chevreau, die al spoedig daarna de kolonie weer verliet, terwijl de commissaris Percheron daar bleef vertoeven. Dit contract hield in, dat een Fransche troepenmacht aan wal zou komen en dat „les logements, les subsistances et le traitement dans les hopitaux" ten laste zouden komen der O. I. C. „De aangeleegentheid deser Colonie, de geringe middelen ter afweering van eene dagelijks te gemoet gesien wordende vijandelijke aanranding.... waaren drangreedenen, om direct met den Heere Chevreau de noodige arrangementen te maken...." Den 20/22 Juni kwamen, het bleek reeds boven, de eerste Fransche schepen met troepen, en den 21 Augustus 1781 waren 975 Fransche officieren en manschappen onder bevel van den graaf De Conway gearriveerd. Al deze troepen waren van Europa aangebracht. Inmiddels was men, in overleg met de Fransche autoriteiten, er toe overgegaan, een omslag te maken van hetgeen eigenlijk wel aan de verdediging der Kaapkolonie ontbrak. Een staat werd daarvan opgemaakt en naar Isle de France gezonden, met verzoek, het ontbrekende zooveel mogelijk aan te vullen. Ik laat dien staat hier volgen, als bewijs, hoe treurig het er met de verdedigingsmiddelen uitzag.

„Etat des troupes, de l'artillerie et des munitions les plus necessaires pour faire avec la garnison actuelle du Cap de Bonne Espérance une défence distinguée contre des forces ennemis mediocres, par exemple de 4 à 5 mille hommes.

2000 hommes d'infanterie reglée, munis d'armes, tentes et de tout ce qui est necessaire pour camper.

300 canonniers de même.

60 canons du calibre de 18 à 36 ℔ dont la moitié, s'il est possible, sur des affuts de la nouvelle invention, pour les places maritimes, avec leurs armes et tout le nécessaire.

200 boulets par pièces de 18 ou de 24 ℔; mais

300 par pièce de 36, parceque nous n'en avons aucun de ce calibre.

8 mortiers de 9 a 12 pouces de diamètre sur leurs affuts, avec tout ce qui est nécessaire pour leur service, et cent bombes par mortier.

en 1784[1]) dat het Gouvernement deser landen de concert met Bewinthebberen der O. I. Compagnie, onder de directie van hunnen voornoemden kundigen eersten minister, zo tot versterking van de Caap, als tot eene beetere besetting van deselve, zeer efficatieuse middelen beraamde en ook dadelijk deden ter executie brengen.

Men deed regimenten zo voor de Caap, als voor Ceylon, in Europa oprigten en dadelijk na die possessien overbrengen[2]): onder andere voor de

400 fusils d'infanterie.
200.000 ℔ de bonne poudre à canon.
30.000 ℔ de plomb.
5000 ℔ de bonne mèche.
200 madriers pour construire de plattes formes.

Aan deze aanvraag werd, zij het dan ook slechts voor een gedeelte, voldaan en dat was gelukkig. Immers die troepen „sullen alhier van de uiterste noodsaakelijkheid zijn, in geval een vijandelijke magt entameerd sig van deese plaats meester te maaken, daar van alle kanten, meer dan te veel, blijkt, dat de eerste ijver en bereidwilligheid der ingeseetene merkelijk verkoeld is, sooals natuurlijk het gevolg moet zijn van burgermilitie, die op den duur niet dan met moeite in die order en gereedheid kan worden gehouden, welke noodwendig gerequireerd worden in plaatsen als deese.... Men heeft ontwaard de weinige bereidwilligheid ter plichtschuldige opvolging aan hetgeene ten gemeenen welzijn raadsaam en nodig was geoordeeld."

Den 23 November 1781 dan was het getal der Fransche militairen geklommen tot 1146, den 27 April 1782 tot 1669. Toen daarna een gedeelte der door de O. I. Comp. geworven vreemde legioenen aan de Kaap arriveerde, kon men een gedeelte der Fransche troepen ontbeeren en hun getal bedroeg den 8 October van dat jaar dan ook nog slechts 1142 man, en toen in 't begin van 1784 de berichten uit Europa steeds vredelievender werden, werd tot terugzending van alle besloten. Den 12 April van dat jaar vertrokken de nog overgeblevenen van deze dure gasten.

1) Deze tijdsbepaling is minder juist. Ook reeds vóór 1783 en 1784 werden maatregelen ter verdediging van de Kaap door de Bewindhebbers genomen.

2) In Mei 1782 arriveerde een gedeelte van het regiment Luxemburg, dat in April 1781 te Parijs door den Bewindhebber Van der Perre en den Advocaat Boers, als gemachtigden der O. I. C., was

Caap gedestineerd, een regiment Switsers sterk 1000 man[1]), en een corps Duitsers (Wurtenbergers) van 2000 man[2]), waarbij seer kundige en geexperimenteerde krijgslieden, aan hun hoofd hebbende den braven colonel Von Hugell, zoals ook bij het eerstgemeld Switsers regiment zeer veele kundige officieren, die insgelijks in tijden van oorlog reeds gediend hadden, daaronder den Baron Von Bonstetten en andere, werden gevonden. — Voor een corps artilleristen en een brigade van officieren van de geni, die in Europa reeds hadden gediend, en waaronder zig bevond den capityn ingenieur S^{h}. W. Van den Graaff en de luitenants Thiebo en Barbier, werd ook gezorgd en in den dienst der Maatschappije voor de Caap geëngageerd en in dienst gesteld[3]).

Men sond ook derwaards een militair gouverneur, die hier te lande colonel en directeur der fortificatien was, om er de vereyschte verbeteringen aan

aangeworven. Van Mei 1782 tot Februari 1783 waren ruim 650 officieren en manschappen van dat regiment aan de Kaap gehuisvest, zooals blijkt uit de Kaapsche papieren, naar patria gezonden in 1782 en 1783.

1) Het „Regiment Suisse de Meuron", door Van der Perre en Boers in Mei 1781 te Parijs geworven. Den 2 April 1783 bedroeg het getal dier Zwitsers aan de Kaap 985 officieren en manschappen.

2) Den 1 October 1786 werd door bemiddeling der kamer Zeeland een capitulatie gesloten met den hertog van Wurtemberg tot de levering van ongeveer 2000 man voor de Kaap, ter vervanging van het regiment Meuron, dat zijn bestemming naar Ceilon zou volgen. Van December 1787 tot September 1788 arriveerden deze troepen aan de Kaap, terwijl in den loop van het laatstgenoemde jaar de Zwitsers van Meuron die kolonie verlieten.

3) Verschillende maatregelen tot de verdediging van de Kaap, waaronder de hier door Van de Graaff genoemde, werden door de XVII in het voorjaar en den zomer van 1785 beraamd, vooral in de vergadering der z. g. Kleine XVII van 28 Juni tot 2 Juli. Dit alles had niet plaats dan na rijp beraad; immers reeds in den winter van 1783 en gedurende het geheele jaar 1784 waren Bewindhebbers over middelen, geschikt om de Kaap in goeden staat van verdediging te brengen, doende geweest.

den zoozeer vervallen staat van datgene te doen maken, en verder de noodige batterijen dadelijk provisioneel te doen aanleggen, voorts ook om zoo spoedig doenlijk den staat van het artillerywezen op een beteren voet te brengen voor zoover zulks geen uytstel leyden kon, met last aan denzelven gouverneur al verder, om zo spoedig doenlijk aan Zyne Doorl. Hoogheid den Prins Stadhouder en aan het Bewind opgave te doen van alle zodanige fortificatiewerken als hij zoude oordeelen tot verseekering van deesen so importanten post en wat tot verbetering van het corps artillerye wierd vereyscht, en met wat voorraad van ammunitie van oorlog de magazynen tot het doen van eene vereyschte defensie behoorden te worden voorsien [1]. En waaraan dezelven gouverneur, zooals mij zeer wel bekend is, dan ook heeft voldaan [2].

Wat men tot provisioneele verbeteringen der fortificatien en batterijen etc. al dadelijk aan de Caap heeft gedaan, en wat een millitairen voet aldaar in den jaare 1789 en 1790 reeds gevonden wierd, is door zooveelen getuygen, vooral van verscheyde gedistingueerde zeeofficieren in dienst van de republicq

1) Van de Graaff's benoeming door Willem V tot Gouverneur aan de Kaap had plaats den 30 November 1783 uit een aan den stadhouder aangeboden drietal; zijn instructie, opgemaakt door de XVII, dagteekent van 3 Mei 1784. — Den 14 Februari 1785 aanvaardde hij zijne nieuwe waardigheid. Zijn zoon Sebastiaan Willem Van de Graaff werd 3 Mei 1784 door de XVII benoemd tot kapitein-ingenieur aan de Kaap.

2) Van September 1787 dagteekent een „Memorie concerneerende het Defensieweesen aan de Caab de Goede Hoop", door Van de Graaff aan het Opperbestuur in Nederland ingediend. Ook aan andere rapporten en memoriën ontbrak het niet in de jaren van Van de Graaff's Gouverneurschap. De „directeur der fortificatie aan de Caab" P. H. Gilquin richtte 1 Mei 1786 tot de XVII een „Beredeneerde memorie over den staat van defensie van Cabo de Goede Hoop"; enz

te over bekend, dan dat ik behoeve daarvan te spreken, en zulks ook buyten myn oogmerk zynde, zal ik dit poinct liefst voorbytreeden.

Hoezeer men destyds den millitairen staat en zekerheid van de Caap de Goede Hoop ter harten nam, blykt als verder uyt het in den jaare 1788 ofzenden van twee schepen van oorlog, gecommandeert door den Capityns ter zee Vaillant en Verheull, beide bekend voor zeer ervaren millitaire officieren, benevens verschyde officieren van d'Infantrye, Geni, en van de Artillerye, uytmakende eene Millitaire commissie, die door het Bewind van het gouvernement deser landen expresselyk versogt was, om in de eerste plaats aan de Caap de Goede Hoop en ook verder 's Compagnie's millitaire etablissementen over den geheelen Oost-Indien op te nemen, den staat van deffensie, en vervolgens voordragten te doen, wat tot verzekering derzelve behoorde te worden gedaan en ook met last om intusschen ordres te stellen en te doen executeeren alle zodanige zaeken en te doene voorzieningen, als zy zouden vermeinen geen vertoef leeden, dus immediaat behoord te worden geexecuteerd [1]).

1) Den 4 December 1786 namen de Staten-Generaal een secrete resolutie, om, „ten eynde precies geinformeerd te kunnen sijn van de actueele gesteldheid der zaake, het defensieweesen in de O. Indiën concerneerende, en van de middelen, die tot meeste securiteit zouden kunnen worden aangewend", den stadhouder „als Capitein-Generaal" te verzoeken, „om eenige weinige bekwame ingenieurs en andere kundige militaire officieren te benoemen en met de noodige instructien voorzien, naar de O. Indien af te zenden, om zooveel mogelijk communicatief met de hooge Regeering en de Gouverneurs der onderscheide districten en plaatsen den actueelen staat van saaken, zo van defensie als van militie, accuraat en punctueel op te neemen, de nodige plans tot verbeetering te formeeren en om van hunne bevindingen een exact en uitvoerig rapport te doen." Ook zou de stadhouder „als Admiraal-Generaal" worden verzocht, „om te despicieeren een a twee ligte fregatten,

Deese commissie heeft zig verscheide maanden in gestadige werksaamheid aan de Caap opgehouden. En heeft deese commissie volkomen geapprobeerd gehad alle hetgeene door den toenmaligen gouverneur reeds was gedaan, en alles, wat hy verder zo tot het sluyten van de nog onderscheiden openleggende accessen, als andere aan te leggen nieuwe werken reeds aan het Gouvernement voorgedragen

---

waarmeede de voorschreven officieren derselver commissie zouden kunnen uitvoeren, en deselve te doen commandeeren door bekwame officieren, ten eijnde door een gemeenschappelijk overleg met dezelve, nopens de middelen van defensie off attacque te water, des te beeter aan het algemeene oogmerk der voorschreven commissie zouden kunnen worden voldaan."

Dese resolutie werd genomen naar aanleiding eener memorie van de Kamer Amsterdam „nopens den staat van defensie der respective possessien en het militaire weesen" en „in agting genoomen zijnde, dat de staat van defensie in het generaal, zoowel als het militaire weesen in de O. Indiën in het bijsonder, volgens informatien, van deskundigen ontfangen en nader van meer dan eene zijde geconfirmeerd, in zulk een onvolmaakte en gedelabereerde situatie is, dat bij den eersten aanval van een vijand in dat waerelddeel zeer gemakkelijk de possessien, aldaar geleegen, den staat zoude kunnen worden ontnomen, en teffens geconsidereerd zijnde, dat de leeden der Hooge Regeering en de opperofficieren van de militie, in dienst van de Compagnie zijnde, volgens bekomen berigten de vereijschte kundigheid zouden ontbreeken, om een praeçies verslag te kunnen doen van de waare gesteldheid van den staat van het defensieweesen en de inrigting der militaire magt in de O. Indien, of om op te geeven de middelen, [die] tot verbeetering van dit een en ander zouden behooren in het werk gesteld te worden."

De zaak traineerde geruimen tijd. Geheel het jaar 1787 verliep, zonder dat er een commissie werd benoemd en pas in het voorjaar van 1788 kwam men iets verder, terwijl in den winter van dit jaar de commissie haar taak kon aanvaarden. Eene instructie voor de kapiteins-ter-zee J. O. Vaillant en C A. Verhuell en den luitenant-kolonel J. F. L. Graevestein, die de commissie uitmaakten, opgemaakt in overleg met de advokaten-fiscaal bij de colleges ter admiraliteit te Amsterdam en op de Maze, werd den 28 November 1788 door de XVII goedgekeurd. De landsfregatten Havik en Zephyr brachten de heeren naar de plaatsen hunner bestemming.

had, gepreesen en wyders aan het Bewind voorgedragen om dien arbeid zonder tydversuym te doen voortgaan. En ik durve met volkomen bewustheid versekeren, dat die commissie ook al wyders zo op instantie van voornoemden gouverneur als uyt derselver eygen gevoel van de noodsakelykheyd, wilde men dit zo belangryk gouvernement in een versekerden staat stellen, by derselver generaal rapport aan de Majores hier te lande voorgedragen heeft, om de toenmalige besettinge zonder verwyl nog met ten minsten 2000 man te augmenteren. Of hetgeene ik hier zegge niet juyst zo is, kan alle dagen geverifieerd worden, zo uyt de retroactens van dien tyd by het Bewind, als uyt het rapport deser commissie zelven deswegens bisonder gedaan [1]).

Dat het gouvernement deser landen van dien tyd dit point ook zelfs ter harten nam en van de importantie van de possessie de Caap de Goede Hoop overtuygd was, kan almeede ten klaarsten blyken uyt eene resolutie van hetzelve, zoo ik meen van den jaare 1788, aan het Caapse gouvernement toegezonden en aldaar ter secretarye berustende, houdende dat Haar Hoog Mogende waren geinformeerd geworden, dat den gouverneur (in deese tyd) zig op het sterkste verset had tegen den commanderenden

---

1) Dit belangrijk rapport, gedagteekend van Kaap de Goede Hoop den 25 September 1789, berust met zijne bijlagen op 't Rijks-Archief. Het is over 't geheel gunstig gestemd voor de plannen van Van de Graaff en spreekt over 't geheel goedkeurend over de gedeeltelijke uitvoering er van. Volgens de commissie moest het garnizoen, dat ten tijde van hun onderzoek 2977 man telde, op ongeveer 5000 man gebracht worden. Als grondslag voor hunne verrichtingen hadden Vaillant c s. genomen „de doorwrogte memorien van de verschillende militaire, die, zoo na als in den voorigen oorlog, zig hier (aan de Kaap) hebben bevonden en nog bevinden, waaronder die van den tegenwoordigen heer Gouverneur Van de Graaff", zoo schrijven zij in hun rappórt, „haar het keurigst en eenvoudigst is voorgekomen."

officier van een Frans escader, hetwelk met een aantal transportscheepen in die cretique tyd in de Bay-Fals binnenviel, aan boord hebbende een corps fransche Ierren, sterk omtrent 2000 man, die hem drong om deese trouppes te debarqueeren, onder pretext van dezelve wat te ververschen en uyt te rusten, dog daaraan niet had willen voldoen, bij haar H. H. M. M. geapprobeert wierd niet alleen, maar aan het bewind injungeerde deese resolutie aan den gouverneur en den Raad van de Caap kennelijk te maken en aan denzelven gouverneur op het sterkste namens H. H. M. M. moest aanbevelen, steeds attentie te houden op den staat van deffensie van de Caap de Goede Hoop. Terwijl Haar Hoog Mogende deesen importanten post considereerde niet alleen van het uyterste aanbelang voor de Oost Indische Maatschappye, maar dat deselve van de grootste aangelegenheid voor het geheele Bondgenootschap moet gehouden worden [1]).

1) Den 14/16 October 1788 verschenen, zooals blijkt uit een secrete missive van G. en R. van de Kaap de Goede Hoop aan de Kamer Amsterdam, eenige Fransche oorlogschepen aan die kolonie. De omstandigheden, waaronder zij verschenen, en „de allezints singuliere en ongewoone manoeuvres door dezelve scheepen int werk gesteld", werkten argwaan en aan den kommandeerenden officier, De Fournone, werd dan ook slechts vergund, zijne manschappen (de schepen hadden aan boord „het Iersche regiment van Walsh", sterk 1000 man) slechts bij 20 tallen tegelijk van ieder der 5 schepen, ongewapend, „om zich te ververschen", aan wal te laten komen, mits zij vóór zonsondergang weer vertrokken. G. en R., die deze gelegenheid aangrepen, om opnieuw op versterking aan te dringen, daarbij te kennen gevende, dat hunne hoop vooral op den Stadhouder was gevestigd, meenden, dat „al het singuliere van het gantsche beloop van dit geval (Bewindhebbers) ongetwijffeld niet minder (zou) frappeeren", dan het hen had gedaan. Zij hadden juist gezien. Dadelijk nadat deze berichten in Holland waren aangekomen, meldde de Advocaat der Oost-Indische Compagnie zulks aan de Staten Generaal, die den 5e Maart 1789 eene secrete resolutie op dit punt namen. Tegelijkertijd waren verontrustende berichten gekomen over de vreemde houding van den Franschen gouverneur van Pondichery, De Conway, die een „poging gedaan (had), om met sijne vrij aansienlijke bijhebbende magt te worden geadmitteert, om Trinconomale te helpen verdeedigen teegen een gewaande aanslag der Engelschen," hetgeen „door het cordaat beleid van den Gouverneur en Raad van Ceylon gelukkig was afgewend." Bij die gelegenheid kreeg inderdaad Van de Graaff een pluimpje en werd door de Staten-Generaal aangedrongen op de noodige voorzorgen tot behoud der Kaap, al geschiedde zulks niet in zulke nadrukkelijke termen, als Van de Graaff zelf hier mededeelt.

Hierby diend dan ook nog opgemerkt, dat in den tyd dat de hier te vooren gemelde millitaire staatscommissie met alle empressement, zooals ik hier even zeyde, bij het Gouvernement zozeer had aangedrongen op eene onverwylde vermeerdering van de besetting, aangesien de krygsmagt aldaar destyds tegen eene behoorlyken en wel ingerigte attaque op de Caap veel te gering en tot versekering en behoud van dit zo important point geheel onvoldoende geoordeeld wierd. En als men dan desweegens al verder opmerkt, dat in dit tydstip de besetting bestond in het magnifique en wel geexerceerde regiment of corps van Wurtemberg, sterk 2000 man, waarby aan [een?] compagnie veldartilleristen, met het vereyste embulant canon voorsien, opgerigt was, alsook een compagnie jagers of scherpschutters en gecommanteerd door een seer geexperimenteerd officier, hier te vooren genoemd, en in welke corps zig verder oock nog verscheyde meerdere goede krygslieden bevonden, voords in een zogenaamd Nationaal Battaillon, dat toen ruym 400 coppen sterk was; in een corps wel gedresseerde artilleristen, mede min of meer sterk 400 man; in eene pepiniere [1]) voor de

1) De oprichting dezer pepinière, „een magazijn en kweekschool van soldaaten, ter gedeeltelijke recruteering uit hetzelve van de Indische guarnizoenen, en om geduurende hun verblijf (aan de

Indien aldaar gedresseerd, dog dewelke, volgens een destyds subsisterend plan, maar voor een tyd aan de Caap moest aangehouden en gedresseerd worden, dat echter destyds bestond uyt min of meer 400 koppen, waarby als tot eene vermeerdering der besetting voor een tyd steeds kon geteld worden de beyde depôts, zo van het Wurtembergs als van het Switsers regiment voornoemd, en by welke depôt zig ook zowel als by het voornoemde corps artilleristen, alsook by de brigade officieren van de geni, in dit tydstip zig zeer bequame en zeer geinstrueerde officieren bevonden;

dat alle de batteryen opgemaakt en alle de werken, zover dezelve geexecuteerd waaren, behoorlyk van canon en geprepareerde ammunitie van oorlog, zelfs sommige daarvan met gloeiovens om met gloeyende kogels te kunnen ageeren (waartoe men sig ook in deez cretique tyd geexerceerd had) waaren voorzien;

dat men toen met allen spoed aan den arbeid was, om in wynig tyd volgende zou hebben gesloten gehad het zo importante acces tusschen het casteel en den Wind- of Duivelsberg;

dat behalve de voormelde besetting ook nog een goed getal ambagtslieden op 's Compagnies destyds existerende onderscheiden posten wierden gevonden, die alle tot den dienst op de batteryen gedispicieerd en afgedeeld waaren, en op het eerst allarmschot, yder op post, tot het helpen in 't bedienen van het canon sig moesten vervoegen [1]);

dat men om deese millitaire magt behoorlyk te

Kaap) zich aan de verandering van climaat te gewennen, zich in den wapenhandel te oeffenen en alzoo ook te dienen ter bescherming van deese kolonie," was een der gevolgen van de besluiten der XVII in 1785 genomen.

1) Deze opgaven komen tamelijk wel overeen met die der Militaire Commissie, in haar rapport, ofschoon haar toon wat minder hoog gestemd is.

doen ageeren, en ook dagelyks den dienst en millitaire discipline in exacte ordre te doen gaan en alsoo te houden, door de Majores [1]) op voordragt van den gouverneur een Etats major benoemd en ook daargesteld geworden was, van een groot major en twee majors de place. En onder welke officieren zig destyds bevonden, als groot major den in den krygsdienst van andere mogenheeden reeds grys geworden Lt. Colonel De Bonstetten, en den zeer kundigen en activen Capityn Henri Nieps l'ainé, als Major de place;

dan deesen geheelen millitairen voet en gemaakte inrigtingen van alle het locaal kundige millitairen was zeker nog niet voldoende tot eene vereyschte bezetting voor dit gouvernement, om daarmede eene goede en vigoreuse defencie te kunnen doen. En zulks werd door de meergemelde Millitaire Commissie ook alsoo ingesien, zoals ik hier te vooren reeds gezegd heb;

is het dan voor de posterityd byna om te geloven [2]), dat in plaats van sonder tydversuym te doen voort-

---

1) De heeren XVII bekrachtigden slechts zeer schoorvoetend deze en meer dergelijke maatregelen van den gouverneur. Reeds spoedig toch vonden zij, dat Van de Graaff dikwijls buiten zijn bockje ging, of, zooals zij het deftig in hun particulieren brief, d.d 20 Juni 1787, aan hem gericht, uitdrukken: „Wij begrijpen zeer ligt al het onaangename, 'tgeen voor UE. moet zijn geleegen (in een dergelijke disapprobatie), maar 't is juist dit gevoel, 'tgeen wij in UE. onderstellen, 'twelk ons ten uitersten verwonderd doed zijn, dat UE. door beeter te letten op de paalen van haar gezag, niet gezorgd heeft, dat dezelve zig niet blootstelde aan deeze herhaalde blijken van ons ongenoegen." En aan die blijken heeft het, ook daarna, inderdaad niet ontbroken. De ééne berisping volgde op de andere en 't is dan ook te verwonderen, niet, dat Van de Graaff werd teruggeroepen; wèl, dat het zoo lang heeft geduurd, voordat het daartoe is gekomen.

2) Ter contrôleering kan ik volstaan met te verwijzen naar de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken (Leiden, Amsterdam) voor 1790 en 1791, vooral echter voor 1790, bldz. 1011, vv. en voor 1791, bldz 892, vv.

gaan met het sluyten van den nog geheel openleggende accessen, en in plaats van de besetting op voordragt en aandrang, zoo van den gouverneur als van den voornoemden Millitaire Staatscommissie te augmenteeren en op een voldoende sterkte te brengen, zal het voor de posterityd, zyde ik, te geloven zyn, om in plaats alle de voorszeide voorstellen en representatien, ten desen regarden aan de Majores gedaan, dat men hier te landen eene resollutie bij het Bewind nam [a]), [dewelke reeds in den zomer van het jaar 1790 [2]) aan de Caap aanquam], aan den gouverneur en den raad gerigt, houdende zeer strickte, scherpe en pertinente ordres, om terstond allen militairen arbeid aan de fortificatiewerken en batteryen te staken, niet permitteerende om een steen daar meer aan te doen leggen; om immediaat na het bekomen deezer ordres l'etat major aftedanken, om het geheele corps van

a) Schoon wel is waar dit besluit bij de vergadering van 17en genomen is, ben ik in het zekere geinformeerd, dat deese Resolutie of dispositie maar door eenige leeden, die destijds de klem van het geheele bestuur in handen hadden, zulks wilde, en tegen het préadvis van de beide zeer kundige en brave ministers der Compagnie (Advokaten) van deesen tyd, is doorgedrongen [1]).

1) Uit de stukken, in de Nederlandsche Jaarboeken in extenso opgenomen, blijkt voldoende, wat trouwens genoeg bekend is, dat de Oost-Indische Compagnie in die dagen in geen enkel opzicht meer vrij was in hare bewegingen, nadat in Mei 1790 de bekende Staatscommissie, voorloopig alleen bestaande uit leden, gecommitteerd uit de provincie Holland, waaraan later gecommitteerden uit Zeeland werden toegevoegd, toezicht op haar ging uitoefenen. (Vgl. Nederlandsche Jaarboeken 1790, bldz 1004, vv.) Eerste Advocaat der Oost-Indische Compagnie was toen Mr. S C. Nederburgh (1787—1791), Tweede Advocaat Mr. P. J. Guépin (1787—1792). Met den eerstgenoemde had Van de Graaff onmiddellijk na diens benoeming tot Eerste Advokaat een drukke correspondentie.

2) Dit zal een vergissing zijn, althans wanneer Van de Graaff de belangrijkste resoluties bedoelt. Deze werden pas in het najaar 1790 genomen.

Wurtemberg, met de 700 man der pepiniere of recrutten-soldaten dadelijk op de transportscheepen, die men daartoe tegelyk met gezegde resolutie of orders aan de Caap bekomen had, direct te doen embarqueren, en zoveel die bodems daartoe toerykende waaren na Batavia op te zenden;

wyders om al verder ook immediaat na het bekomen dezer orders, de geheele brigade ingenieurs, op één luitenant en één extraordinaire ingenieur na, te reduceeren; de overigen wierden dan oogenblikkelyk afgedankt, dog in haar keuse volgens die orders gelaaten, om met het regement van Wurtemberg na Batavia of na het koningryk der mollen te begeven, dat is om zig daar ter aarde te doen bestellen of na Europa terug te keeren.

Al verder vervatte die orders, alle 's Compagnies posten met al het zig daarop bevindende trekvee, en daaronder ook 's Compagnies paarden tot den dagelykschen arbeid voor transporten enz. geschikt, te doen verkopen, en alle de opsienders of posthouders met derselver onderhebbenden manschappen af te danken en almede na Batavia of na Neerland op te zenden.

Door het verkopen van al het trekvee of 's Compagnies ossen alsook de paarden verloor men dan ook al verder twee zeer importante pointen tot de defensie, als 1° door het gemis van de trekossen verloor men de mogelykheid om het zwaar canon van de eene batterye of post na een andere te kunnen verplaatsen. Door de trekpaarden de mogelykheid om immediaat, als het den nood vereyste, na behooren te kunnen ageeren. En door het gemis van het hoornvee verloor men bovendien nog het voordeel van de mogelykheid, om by eene onverwagte attaque (dat zeker meest het sort van dit gouvernement wesen zal) altoos binnen de werken, en dus

altoos by de hand te hebben een voorraad van vleesch om in te zouten, en van deesen de nodigen leeftogt oogenblikkelyk de magazynen te kunnen voorsien.

Al verder werd ook door dit Bewind den millitairen gouverneur opgeroepen [1]) en gelast, om zyn gouvernement binnen 3 maanden te verlaten (die men, men moet het bekennen, toen aldaar ook wel ontbeeren kon) en na Neerland op te komen. En het gezag over deesen zo importanten millitairen post werd provisioneel toevertrouwd aan een man, die nooyt tot iets anders geemployeerd of opgeleid was dan tot den théehandel in China, en zelfs daarin nog niet anders dan in eenen inferieuren rang daarin was geemployeerd geworden [2]), dog zo by den uitkomst scheen, daartoe geheel ongeschikt en onbe-

1) Het denkbeeld tot terugroeping van Van de Graaff ging vooral uit van de Staatscommissie. De heeren XVII wilde hunne toestemming daartoe niet geven, vóór de Stadhouder zijne opinie had te kennen gegeven (Ress. 30 September en 1 October 1790). Willem V verzette zich niet ernstig tegen dit plan, mits het opontbod geschiedde „op de meest gemenageerde wijze en zonder daarin te doen doorsteeken eenig denkbeeld, alsof men voornoemden Gouverneur aan eenige wandirectie of pligtversuijm schuldig hield" (Res. XVII, 30 November 1790). Inmiddels had de kamer Amsterdam een secrete missive aan den gouverneur geconcipieerd dd. 14 October 1790, die den 30 November definitief door de XVII werd gearresteerd, welk schrijven hoogst ongunstig zich uitliet over het regeeringsbeleid aan de Kaap gedurende den tijd van zijn gouvernement.

2) Bij secreete missive der XVII aan Gouverneur en Raad, dd. 14 October 1790, werd de waarneming der functiën van gouverneur, in overleg met den politieken raad, opgedragen aan den secunde en administrateur, toen ter tijde J. I. Rhenius, die sedert een paar jaren die post bekleedde, nadat hij „supercarga in den Chinaschen handel" was geweest. Den 2 September 1793 benoemden de toen ter tijde aan de Kaap zich bevindende Commissarissen-generaal tot „commissaris" over dit gouvernement, tevens president van den raad van politie, A. J Sluijsken, oud-directeur van Suratte, terwijl Rhenius den door hem gevoerden titel van „gezaghebber" behield en den tweeden rang in den Raad weder ging innemen.

kwaam wierd gevonden, althans eenigen tijd daarna wierd tot gezaghebber weder een ander benoemd, dan die van het millitaire ook al weder geen de minste kennis had.

Aan deesen nieuwen gesaghebber bleef dan alleen maar voor den millitairen stant om te gebieden over het zogenaamd Nationaal Battaillon, welkers sterkte primo plane toen nog geen 400 man bedroeg en omtrent zovele artilleristen. En daarin bestond toen de gansche millitaire magt, met nog het depôt van Wurtemberg en dat van de Switsers, dat te samen mogelyk geen 50 man bedragen hebben zal. En dat was dan de geheele magt, die men tot besetting van dit zo important gouvernement in dienst gehouden had.

Hierby dient dan nog opgemerkt, dat almeede by dieselve resolutie of groote reductie het Caapse gouvernement gelast werd, om de pay van den soldaat (tegen de advysen van den gouverneur en van alle de commanderende officieren der toenmalige besetting aan [a])) weder te verminderen en op den alouden vorigen voet te brengen, en waaruyt het onmogelyk was, dat den soldaat zyn levensonderhoud vinden kon; dan om hun dog by het leven te houden, wierd weder ingevoerd de vooral aan de Caap zo pernicieuse werkpassen, zoodat 1/3 der soldaaten, zo niet de helft, met die werkpassen bij den landman zyn levensonderhoud of meer dan 50 à 60 uuren van de hoofdplaats door een deel derzelven moest gesogt worden, en om de dienstdoende daardoor uyt de loon-wagten, zoo als men dat noemd, ook hun levensonderhoud te verzorgen [1]).

a) Deeze advysen waren door deze hoofficieren reeds te vooren gerequireerd, en met redenen bekleed aan het Bewind gegeven.

1) Ook de Commissarissen-Generaal keurden de wederinvoering der werkpassen ten zeerste af (Missive aan de XVII, dd. 24 Juli 1793).

Uyt dit alles, waarvan de waarheyd uyt de retroactens van dien tyd alle daagen beweezen worden kan, blykt dan immers ten klaarsten, dat men of door onkunde of door eenen ongepermitteerden geest van parcimonie op zulk een verbazende wyze deesen importanten post voor den Staat en voor de Maatschappy als geheel geabandonneerd en aan zyn eygen sort overgelaten heeft gehad.

En zo de penurie wegens 't pecunieele, waarin het Bewind zich toen alreeds bevond, voor ander oorzaken van het abandonneren van deesen zo importanten post moet gehouden worden, mag men dan tog niet met alle regt aan de bestuurders van deeser Indische zaaken van dien tyd vragen, heeft men, alvoorens tot zulk een roekeloos besluit te treeden, zig deswegens aan de Bondgenooten geadresseerd, daarvan opening gedaan en te kennen gegeven, dat men om de hier veronderstelde reeden van het onvermogen der Maatschappye zig genoodzaakt vond, het gouvernement van de Kaap de Goede Hoop zonder bezetting te laten en alle millitairen arbeid, zo hoog nodig tot verzekering van dien post, te doen ophouden, ten waare de Bondgenooten daarin zelve wilde voorzien?

Mag men dit niet te meer vragen, aangesien het belang dat Haar Hoog Mogende in de zekerheid en importantie van dit etablissement by de hier even te vooren gemelde resollutie zeiden, dat zelfs voor het geheel Bondgenootschap daarin gelegen was? Hebben de Majores tot de Oost Indische zaaken van dien tyd dat dan niet gedaan, heeft men dan geen regt te vragen, hoe kunnen zy zich dan ooyt deswegens voor de Natie verantwoorden [1]?

---

1) De Staatscommissie was door den stadhouder benoemd, ingevolge eene resolutie der Staten-Generaal van 14 Mei 1790, en in

Den bedroevenden staat van deffentie, waarin voornoemde bestuurderen dit gouvernement dan hebben gebragt gehad, zooals dat hier opengelegt en klaar aangetoond is, was het juist in dat tydstip, dat dit gouvernement in zulk eenen geabandonneerden en bedroefden staat van tegenweer sig bevond, toen de Commissarissen-Generaal Van Nederburg en Frykenius, tot het maken van redressen etc. uitgesonden, daar aanquamen; mag men dan niet al verder vragen: hebben die Commissarissen-Generaal daarvan dan niets gesien, of geen het minste besef gehad? Dit kan nog mag men immers niet veronderstellen, omdat een van deese luyde een oud millitair was. En dat dan bevroed hebbende, hebben dan die Commissarissen-Generaal daarover geen vertogen aan het gouvernement dezer landen of aan het Bewind der Oost Indische zaken gedaan? Zoo onverhoopt neen, wat hebben ze aan deesen uythoek dan zo lange gedaan? En zoude het geene deesen daar hebben gedaan, geen klerken hebben kunnen doen [1]?

---

alles wat de Oost-Indische Compagnie betrof, werd deze commissie gehoord. Er is dus hier geen plaats voor Van de Graaff's beschuldiging tegen de XVII, daar ook zonder hunne mededeelingen of aanwijzing de Staten-Generaal voldoende met den staat van zaken kunnen bekend geweest zijn.

1) De Commissarissen-Generaal, die de Kaap bezochten, waren Nederburgh en Frijkenius. Zij lieten wel degelijk hunne gedachten gaan over militaire aangelegenheden, maar hunne beraadslagingen op dit punt smolten ineen met die van de bovengenoemde militaire commissie, die in 't najaar van 1792 opnieuw aan de Kaap verscheen en zich bitter beklaagde, dat hare voorstellen van 1789 tot betere regeling der defensie van de Kaap tot niets hadden geleid. Hare leden „vermeenden, alsnog bij haare begrippen daaromtrend te moeten persisteeren, dog verklaarden niettemin van oordeel te zijn, dat vermits nu reeds drie jaaren verloopen waaren, sonder dat iets van de voorschreeven proposities alhier had effect gesorteerd, dierhalven daarmeede nu nog wel eenigen tijd konde gesupercedeerd worden, tot tijd en wijlen er, naar aanleyding van een concept-Generaal Reglement voor alle trouppen, zig

Mag men dan ook al verder niet vragen, toen deeze Commissarissen-Generaal, aldaar in loco zynde, tot commissaris over het Caapse gouvernement hebben benoemd en aangesteld zekeren Sluisken, die dus als gouverneur ageeren moest, en derhalven dan ook indertyd, zooals gebleken is, voor het verdedigen en het behoud van dit gouvernement verantwoordelyk worden kon: heeft deesen man dan geen kennis gegeven aan het Bewind van den slegten staat van deffensie, waarin hy dit gouvernement toen vond [1])? Heeft hy dat niet gedaan, waarom dan niet? Dan deeze vrage laat sig nog eenigzints expliceeren. Deese man was geen millitair, had zyn besten leeftyd te Suratta in een factory gesleeten, en had, nog kon dus geene millitaire kundigheden, vooral niet die kennis, hebben, die tot het verdedigen van zulk een post werd vereyst. Ook heeft deesen man zulks voor het oog van de gansche natie bewezen, en in het bysonder door zyn brief de dato den . . . [2]) des jaars 1795 aan het Bewind tot de Oost-Indische zaaken geschreven, dewelke gedruckt en publique in het vaderland uitgegeven is; waarby de man zig voorsteld, en, ik wil 't gelooven ter goeder trouw, beloofd, dat zo hy geattaqueerd wierd, eene

in Indië en aan Kabo de Goede Hoop bevindende, door heeren Militaire Commissarissen geformeerd bij (hun) aanweezen op Batavia, zodanige algemeene maatregelen zouden worden genomen, als tot welzijn van de zo laag gezonke militaire staat in Indië zoude bevonden worden te behooren. Verscheide reedenen deden (C. C. G. G.) besluiten om dat advies der heeren Militaire Commissarissen in 't algemeen op te volgen." (Missive van C. C. G. G. aan de XVII, dd. 24 Juli 1793. — Een groot deel van dezen brief handelt over de militaire aangelegenheden aan de Kaap.)

1) Ook Sluijsken was overtuigd, dat de zorg voor de defensie der kolonie een zijner hoofdplichten was. Reeds in zijn eersten brief, na zijne aanstelling, aan de XVII, dd. 15 October 1793, wees hij o.a. op het zoo zwakke garnizoen.

2) Oningevuld.

vigoreuse verdediging te zullen doen. Zelfs zoo, zegt hy, dat er dan aan de Caap een bloedbad zyn zou, en dat wanneer men eyndelyk onder een vyandelyke overmagt zou moeten bukken, denzelven alsdan aan deese overwinning niets hebben zou [1]). Wat dat door dit laatst gesegde moet verstaan worden, heb ik, ik moet het bekennen, nooyd begrepen.

Is het dan wel mogelyk, dat de man het minste besef heeft gehad, wat er tot het kunnen doen van eene behoorlyke verdediging van de Caap de Goede Hoop vereyscht wierd? en door zyne onkunde is het ook alleen maar mogelyk, om zulk eene taal te voeren. Had hy kunnen inzien of gevoel gehad van den bedroevenden staat van defensie, wanneer, zooals men verwagten moest, door eene convenable magt vyandlyk wierd aangevallen, zou hy dat zeker niet hebben gedaan.

Als men dan ook al verder ziet, wat dispositie tot verdediging door dit legerhoofd is gemaakt en wat verdediging er is gedaan, zal men er zig niet over

1) Zie Sluijskens brief dd. 10 Juni 1795 in de Nederlandsche Jaarboeken, 1795, VIII, 6190—6192. Dat Van de Graaff de geëxalteerde bewoordingen, waarin deze brief is vervat, aan een critiek onderwerpt, mag als een staaltje gelden van geheel zijn wijze van een oordeel te vellen. De Kaap was in den tijd, waarin Sluijsken schreef, werkelijk in een opgewonden toestand, gelijk blijkt ook uit andere documenten. Zoo schreef b. v. de „nationaale commandant" of wel de „commandant der nationale burgers" den 10 Juli 1795 aan „Meyn Heer Generaal van een vloot van de Koning van Groot Brittanje" het volgende curiosum: „Meijn Heer, alzoe ons ter ore gekoome is, dat UEd. de Cabo de bonsprance uyt naame van Zijn brittannische Majesteyd heeft opgeeijscht, zoo kunne wij UEd. melde, dat wij niet van voorneemens en benne, om ons land in UEd. handen over te geeven, maar benne van voorneemens, om tot den laatste man te waagen; en zo UEd. niet ons in vreede wil laate, dan kan UEd. te wagte zijn, dat UEd. somteyds alles zal verspeulen. Want wij nog goede schutters in ons land hebbe, die haare veijand wel durve in de ooge zien. Blijve na groetenis . , . . ," enz.

behoeven te verwonderen, dat er zoveel confusie heeft plaats gehad en dientengevolge ook zulk eenen bedroevenden deffensie is gedaan.

Uyt al hetgeene ik hier geposeerd heb, zal men dan waarschynlyk ook vermeenen, te mogen en te moeten afleiden, dat daar den oppergebieder van de Caap de Goede Hoop, monsieur Sluisken, niet dan zo eene geringe millitaire magt had, het gevolgelyk dan ook onmogelijk was, om eene gepaste of een betere deffensie te hebben kunnen doen, en [hij] derhalven daardoor volkomen gejustificeerd word. En dat zou in de daad ook zoo zyn, was denzelven, zoals men verwagten moest, van den beginnen af door een convenable magt geattaqueerd geworden.

Dan daar alle grootheid, alle magt, altoos relatief of tot een andere magt relatif kan gemaakt of beschout worden, en daardoor word dan de krygsmagt, aan welkers hoofd, tot verdediging van de Caap de Goede Hoop, den heer commissaris Sluysken zig destyds bevond, ook ter verweering, relatief groot tot de magt, waardoor hy in den beginne en wel een zeer langen tyd geattaqueerd of liever en echecq, zo als men 't noemen kan, gehouden geworden is.

En het is derhalven dan by een zeer singulier toeval geweest, dat voornoemde oppergebieder der Caapse crygsmagt zulk een gunstig lot te beurt viel, om zig als crygsman uitmuntend te kunnen distingueeren: men herinnere zig de relaatsen of raporten van den admiraal Elphinstone en van den generaal Craig, die de weinige landtrouppes, waarmeede den eersten aanval op de Caap de Goede Hoop destyds is gedaan, commandeerde; en waaruyt blykt, dat den admiraal Elphinstone met den generaal Craig van het gros der trouppes, gecommandeerd door den generaal Clarke, af of vooruytgeraakt was; en dat de gemelde generaal Craig met een zeer geringe

magt zeer lange voor dat den generaal Clarke met het gros der armée aan de Caap arriveerde, aldaar aangekomen was; en dat de gausche vyandelyke magt, die toen provisioneel in the Baay-Fals onder de orders van voornoemden generaal Craig geland was, uyt meer dan 800 soldaten, en min of meer uyt even zo veel mattrosen bestond, welke laatste, om dit legertje eenige apparentie te geven, zolange van de schepen af genomen had; dat deese trouppes geen een stuk embullant cannon by zig hadden, nog ook geen een trek- of draagdier om hunnen leeftogt van de scheepen voor dit legertje uyt de Baaij-Fals langs eenen zeer difficielen weg [a]) ter distantie van bijna 3 uuren aan te voeren, zoodat deese transporten dan ook nog door hun zoo weinig manschap moesten worden gedaan.

En wyders moet men dan ook nog observeeren, dat den generaal Craig vermeende genoodzaakt te zyn, hoe gering zyne toenmalige magt ook weesen mogt, om zig van den, in zyn geval, zoo importanten post, aan de Muysenburg gelegen, aan het eynde van het defilé, dat van hunne schepen of ankerplaats in Bay-Fals, de Simons-Bay, na de Caapse vlakte strekt, sig te moeten meester maken, welken post door de besetting geoccupeerd was.

Hoe de attaque op dien importanten post geschied is, en wat deffentie door het beleid van den oppergebieder deses gouvernements daartegen is gedaan, zal nader by myne aanmerkingen hier volgende blyken, alleen zal ik hier dog nog als in 't voorbygaan zeggen, dat alles zo beleid schynd geweest te zyn, dat daarby geen druppel bloed gestort geworden is, zodat het aan te rigten bloedbad,

---

a) Dat was van hun ankerplaats, of de Simons-baay, tot aan Muysenburg, alwaar men sig geposteerd of gelegerd had.

dat het legerhoofd voornoemd heeft voorspeld gehad, aldaar dan gelukkig voor het menschdom nog geen begin genomen heeft gehad.

Den vyand, van den importanten post aan den Muyzenburg dan al aanstonds meester geworden zynde, had denzelven een vry debouché na de Caapse vlakte om, wanneer zyne verder verwagt wordende trouppes aangekomen zoude zyn, in voornoemde vlakte zeer gemakkelyk te konnen doordringen, om de Caapstad en sterktens te naderen.

Dan wat reedenen den generaal Craig hebben gepermoveerd, om, toen hy van Muyzenburg meester was, als terstond met deese zyne nog zo geringe magt, even voor of aan de westzyde van het voornoemde defilé aan den voet van het daaraangelegen gebergte, dat teegen de vlakte gekeerd legt, door te dringen, aldaar post te vatten en te legeren, kan men niet expliceeren. Althans dit is zeker, dat daardoor, wanneer den generaal Craig op zekeren tyd door eene 2de colonne langst de oostzyde van de Sandvaley eene attaque tenteerde, aan het Nederlandsch legerhoofd eene, om zo te spreken, unique gelegenheid wierd gegeven, om dien troep vyanden direct met eene overmagt en met embulant canon op het lyf te vallen, en meer dan waarschynlyk, was deese attaque door een kundig officier beleid geweest, had men den vyand aldaar niet alleen geslagen, maar denzelven van zyn ingenomen post aan Muysenburg en het gemelde defilé, of de communicatie met zyne scheepen in de Bay-Fals afgesneeden en in het gebergte ingedrongen. Waarop zeker het overschot van dit vyandelyke corps in een aride gebergte zonder eenigen leeftogt te konnen bekomen, zig op genaade zou hebben moeten overgeven.

Men moet hierby dan ook nog remarqueren, dat dese schoone kunst des oorlogs niet is geweest

momenteel of, zoals dat veelmaals plaats heeft, een gelukkig ogenblicq, waarvan inmediaat moet gebruik gemaakt worden, maar dat die schoone kunst meer dan 30 dagen voordgedient[1]) heeft; dat is, van den tyd af, dat de Engelsche van de post aan Muysenburg waaren meester geworden, tot den tyd, dat den generaal Clarke met het gros zyner trouppes, gedistineerd om benevens het corps onder den generaal Craig de Caap te attaqueren, aldaar aanquam.

Het niet aantasten en verslaan van het clyne corps onder den generaal Craig voornoemd, waartoe men zulk eene schoone gelegenheid had, is dus niet te tellen onder die evenementen of ongelukken, die men wel eens zegt, dat den besten gebeuren kan.

Men kan hier niet voorby, om nog op te merken, wat gevolg het verslaan van het klyne corps onder den generaal Craig, mogelyk niet alleen, maar zelfs meer dan waarschynlyk, zou gehad hebben, terwyl men van dien tyd af dan ook weeder meester zoude geworden zyn van de post aan den Muysenburg, en zelfs van het geheel defilée van daar na de Bay-Fals of tot aan Simons-Bay of tot de ankerplaats der Engelse vloot.

En dat men al wyders, wanneer in het Gouvernement alles in een behoorlyke millitaire dispositie geweest was, en dus dat de batteryen aan de Simons-Baay door deskundigen in tyds waaren aangelegt geworden, men alsdan met eenige stukken canon van de post in Baay-Fals met gloeyende kogels op de geankerde vyandlyke schepen, die genoegsaam onbemand waren (en zeker allen niet eens in de moogelykheid waren zee te kiesen) met alle hoop van succes had kunnen ageeren; en zeker had men

1) Geduurt?

er eenige in brand geschooten en de andere genoodzaakt na zee te gaan. Dit gelukt zynde, zou zig provisioneel het legerhoofd der verdedigers al veel roem verworven hebben, en daardoor mogelyk dit important etablissement van den staat hebben behouden gehad. Want als den generaal Clarke by zyne aankomst in Baay-Fals geene zyner daar reeds gelande scheepen gevonden en den generaal Craig geslagen en met zyn corps crygsgevangen gemaakt gevonden had, is het immers meer dan waarschynlyk, dat hy ten minste op die tyd geheel van deese onderneming had moeten afzien. En welk evenement de besetting en de gewapende burgery niet wynig geencourageerd, en den vyand tot eene verdere onderneming of aanslag op deese possessie zeer zou hebben afgeschrikt, althans zeker meer circonspekt gemaakt hebben zou.

Die de uytgegeven stukken door den commissaris Sluysken wegens zyn gehouden millitair gedrag en gedane verdediging van dit gouvernement met attentie insiet, vind daarin immers van het begin af tot aan het einde toe byna niet dan confusie en wanorders, althans voorzooveel het millitaire weesen concerneerd, hetwelk men dan ook zeker aan zyne millitaire kundigheeden en beleid moet toeschryven.

Hier geld dan ook weder het oud vaderlands spreekwoord: Schoenmaker houd uw by de leest!

C. G.

Vide: Verbaal door A. J. Sluysken zederd het arrivement van de Engelse vloot, tot de overgave van de Caap de Goede Hoop in den jare 1795.

Item: Onderzoek van het Verbaal van A. J. Sluysken door C. L. Neethling 1797[1]).

1) In 1797 zijn deze stukken door den druk gepubliceerd.

Eenige opmerkzame epoques voorgevallen aan de Caap de Goede Hoop van 1785 tot 180(6).

1785. Op den 5 January deses jaars lande aldaar aan den gouverneur deeser colonie, C. J. Van de Graaff, met zijn zoon Sb. W. Van de Graaff, die tot capityn-ingenieur in dit gouvernement benoemd was, alsmeede des gouverneurs ehevrouwe en twee dogters.

Den gouverneur verbleef aldaar tot in de maand van Juny des jaars 1791, en lande in Texel op den 10 October van datzelve jaar gelukkig aan.

Den heer baron van Lynden, dewelke destyds den gedistingueerden post van independent-fiscaal deses gouvernements bekleede, verliet deesen post in ditzelve tydstip, en aan hetzelve boord met den gouverneur na zyn vaderland terugkeerde.

Den hier bovengenoemden capityn-ingenieur Van de Graaff en zijne ehevrouwe, de baronesse Van Lynden, eenige dochter van den heere Van Lynden hier even genoemd, en hunne dogter Hester Cornelia, alsook hunne schoonmoeder, ehevrouwe van meer gemelde heere fiscaal Van Lynden, zyn eerst van daar in het volgende jaar, 1792, na hun vaderland teruggekeerd.

[N.B. Na het vertrek des gouverneurs vertrouwde men het gesag van deesen importanten post aan den secunde Renius, een gewesen carga in den Chineessen handel.]

1791. Dan in ditzelve jaar had men by het Bewind tot Commissarissen-Generaal over geheel Neerlands-Indien en de Caap benoemd Nederburg en Frykenius, die in datzelve jaar in de maand December uyt Texel derwaards vertrokken.

1792. Deese Commissarissen-Generaal moesten in de maand van April aan de Caap zijn aangeland, ver-

toefde aldaar 18 maanden, zoo men zyde, met vele besorgingen te doen etc. [a]).

1793. In dees tyd was aan de Caap ook aangeland een der Compagnies geemployeerden op Suratte, sekeren Sluisken. Deesen werd door voornoemde Commissarissen-Generaal tot commissaris en oppergebieder over het voornoemde gouvernement benoemd.

[Een man N. B., altoos tot den handel geemployeerd geweest zynde, kon dus al zo wynig als voornoemde Renius eenige de minste kennis hebben van het millitaire. N. B.]

1794. In het begin van den jaare 1793 geraakte de Republicq meede in den generalen oorlog tegen Vrankryk, dat voor dit land zeer ongelukkig uytliep, zoodat in de maand van December van het jaar 1794 de Franschen van de geheele republicq meester werden, en waarop eene generale revolutie volgde, en eene geheele nieuwe form van regeering onder den Franschen invloed aldaar ingevoerd wierd, waarop dan ook dadelyk de Republicq met Engeland in oorlog geraakte.

1795. In de maanden van May deses jaars rusten de Engelschen een escaderu yt, waarvan het commando wierd opgedragen aan den admiraal Elphinstone en aan de generaals Clarke en Craig, met last om de Caap de Goede Hoop te attaqueren en weg te nemen.

Dit escader viel eerst te Sint Salvador, circa 30 graden ten noorden van de Caap, in de maand van . . . . . . [1]) binnen, en stevende vandaar na de Caap de Goede Hoop.

Dog den admiraal Elphinstone en den generaal Craig met eenige der transportscheepen, met omtrent

a) N. B. Op een jaarwedde van 80 à 90 duissend guldens yder.

1) Juni.

800 man trouppes, van het gros van het escader afgeraakt zynde, lande in de maand van July van dit jaar 1795 in Baay-Fals, en quamen aldaar in Simons-Baay ten anker.

Den generaal Craig sette de trouppes voornoemd provisioneel aan wal; en korten tyd daarop attaqueerde den importanten post van Muysenburg, waarvan zig dadelyk meester maakte, toen niet meer dan 800 man sterk zynde, zonder eenig trekvee, zodat hun canon door de soldaaten of matroosen zelve moest getrokken worden.

De Engelschen hadden twee gewapende schepen, de Baay-Fals op, vry naby de Muysenburg doen ankeren, die de Hollandsche corps d'armee, dat zig zonder eenige dekkinge aan Muysenburg op het strand geposteerd had, deed canonneeren, en dadelijk van daar verdreef.

Den generaal Craig met zijn 800 man en omtrent een gelyk getal matrosen van Muysenburg dan meester geworden zynde, zette sig daar vast, en nam daarop een positie vooruyt omtrent de Sand Valey [a]) na de zyde van de Caapstad, in welke positie men denzelve rustig liet, onvermindert den geringen magt, die den Engelschen generaal toen nog maar aldaar byeen had.

Het was eerst op den 4 September daaraanvolgende, dat den generaal en chef Clarke met het gros der trouppes en de overige schepen eerst in de Simons-Baay ten anker quam.

En op den 14 van deese maand marcheerde den generaal Clarke en Craig, toen hun geheele magt dezer expeditie byeen hebbende, van Muysenburg na de Caap, sonder dat men aan deselve eene noemenswaardige tegenstand deed.

a) Vide hieragter de caart No. I.

De Hollandse armee verliet daarop de geheele Caapse vlakte, en nam eene positie aan de voet van de Grootte Wynberg, en voords retireerde deselve dadelijk binnen de retranchementen en in de citadel [a]).

Deese voornoemde Engelse armée dan op een uur na de Caapstad genaderd zynde, zond den gezaghebber Sluysken een commissie om te capituleeren.

En waarop de Caap-sterktens en de geheele colonie op den 16 September deses jaars 1795 aan de Engelsche wer(d) overgegeven.

1802. Den vreede werd op den 27 Maart deses jaars geslooten tusschen de Kroon van Engeland en den Franschen Consul Bonaparte te Ammeins.

Waarby bedongen werd, dat de Engelsche aan de Republicq de Caap de Goede Hoop in volkomen souverainiteid weder zouden teruggeven, etca.

In ditzelve jaar 1802 werd dientengevolge door de Republicq een escader uytgerust, en daarmeede werd als gouverneur over deese colonie uytgesonden den heer Janssens, benevens een etat-major en een corps trouppes, die door den colonel Henri werden gecommandeerd.

Dit voornoemde escader met den gouverneur Janssens en omtrent 2000 man aan boord quam op den 23 December van dat zelve jaar 1802 ter Caapse reede aan.

Deese trouppes debarqueerden, doch moesten een camp betrekken, etca.

1803. En werd eerst de Caap de Goede Hoop door den Engelschen gouverneur Dundas op den 4 Maart

---

a) Vide de caart hier agter No. I, en verder het onderzoek van het gedrag van Sluisken door Neethling.

daaraanvolgende aan de Hollanders, en wel aan den voornoemde Gouverneur Janssens overgegeven.

Doch op den 17 Juny van ditzelve jaar 1803 declareerde de kroon van Engeland weder den oorlog aan de Franschen en aan de Bataafsche republicq.

1805. En aan het eynde van het jaar 1805 zonden de Engelsche weder een escader uyt om de Caap te hernemen — hetwelk door den commedore Sir Home Popham gecommandeerd werd, met 8000 man aan boord, gecommandeerd door den generaal Beard.

1806. Dit voornoemde Engels escader onder den generaal Beard en commedore Popham lande aan de Caap in de Tafel-Baay op den 4 January van dit jaar 1806.

En debarqueerde de trouppes nabij de Blauw-Berg in eene sinuosityd aldaar, genaamd Lospers-Baay.

De besetting had sig aldaar naby Blauw-Berg geposteerd, werden door de Engelsche dadelyk aangegrepen, en na een gevegt retireerde den gouverneur Janssens met dit Hollands corps d'armée over Hottentots-Hollands-Cloof na het binnenland.

Waarop den generaal Beard met zijn corps d'armee aan de Caapstad en wel tot aan de Zoute rivier (trok).

Alwaar omtrent Papendorp naby het fort de Knokke tussen den groot-majoor Prophalo en den secretaris Trutter ter eenere, en den generaal Beard en den commedore Popham eene capitulatie getroffen werd, waarop de Caapstad en alle de sterktens etc. op den 10 January aan de kroon van Engeland werd overgegeven.

Vide hiervolgende nadere beschryving dezer expeditie.

Extracten uit differente relasen, principaal uyt het Journal de Frankfort, etc. wegens de Engelsche expeditie op de Caap de Goede Hoop door den generaal Beard en den commedore Popham in den jaare 1806 [a]).

1806. In medio van dit jaar zond Engeland een escader in zee, om de Caap de Goede Hoop weder te hernemen.

Dit escader viel te Sint Salvador op de kust van Africa binnen, om sig aldaar wat te ververschen, etc. en stevende van daar op den 16 November van dit jaar 1805 na de Caap.

1806. Dit escader arriveerde den 4 January van [dit jaar] op de Tafel-Baay en hadden het voornemen, de landing aldaar ogenblikkelyk te ondernemen.

Deeden eene demonstratie van attaq met een fregat voor de baay van Cams.

De wind gaande leggen, kon voornoemde vloot op de Tafel-Baay niet op de voorgenomen plaats ten anker komen, dan toen deesen dag reeds verlopen was.

Den 5den tenteerde men de landing, dog de wind was zoo sterk, dat men het niet ondernemen kon.

Men ondervond weldra, dat het doen van eene landing aldaar volkomen van het geluk afhing, dat is door doodstilte, zodat men in deliberatie nam, om de landing in de Saldanha-Baay te ondernemen.

Dog op den 6 deser, zeer stil zynde, werd nader besloten, om de landing in de Lospers-Baay naby Blauw-Berg te doen, dat ondernomen werd en gelukte, ofschoon de branding nog zeer hevig was.

1806. Voordat de landing ondernomen werd, deed

---

a) Uyt de Engelse papieren of raport van den generaal Beard in het Journal de Frankfort overgenomen, No. . . van 1806.

men eenige fregatten naby het strand over en weder houden, om door derselver canon de cust aldaar te eclaireeren en de verdedigers van het strant te houden.

De Baataafsche armée of trouppes hadden den Blauberg beset met goede schutters, dog deeden wynig effect en die men dadelyk van daar verdreef.

Dan het gros der Engelse trouppes konden niet eerder dan den volgenden dag of op den 7 January de landing doen [a]).

Op den 8 January marcheerde de Engelsche armée [b]) in twe colonnes tegen het Bataafsche corps d'armée, dat aldaar naby Blauwberg sig in 2 linien geposteerd had, en attaqueerde deselve; wierp hun regter-vleugel overhoop en na een scherp gevegt werden de Bataven genoodzaakt te retireeren, en trokken over Hottentots-Hollands-Cloof na het overbergse, alwaar post vatte.

Waarop eene capitulatie voor de Caapstad en sterktens in het bisonder en wel op den 10 January deses jaars volgde en door de Engelschen dadelyk wierden beset.

---

[c]) Eenigen tyd na deese opgave vind men in het Journal de Frankfort een artikel overgenomen uyt het Frans blad Le Moniteur, houdende eene reproche aan den Gouverneur Janssens, namendlyk: „Dat denselven qualyk gedaan had, met eene infe-

---

a) Vide caart No. II hieragter.

b) Volgens de Engelse relasen waaren deselve toen 4000 man sterk. — Het Bataafsche corps d'armée aan Blauberg wierd geschat op 2000 man. Vide hiervolgende pag [229 vv.].

c) In het Journal de Frankfort No. ..... 1806, articul Parys, Moniteur, wordt gesegt: „Eenige maanden voordat den Generaal Beard de Caap attaqueerde, bood den Gouverneur van Isle de France den Gouverneur van de Caap aan om hem een secours van 2000 man te senden, dog dat hy niet heeft willen accepteeren."

rieure magt in het open veld den vyand te hebben willen tegenstaan, en dat sig binnen het casteel en andere sterktens had behooren te werpen, sig aldaar te mainteneren om meester van de Tafelbaay te blyven en aldaar secours af te wagten."

Dit is ook altoos myn plan geweest. (Vide myn briefwisseling met den gouverneur Janssens voor zijn vertrek na de Caap in 1801 (2?). Want door eene superieure vyandelyke magt vervolgd wordende en voords uyt het binnenland en overberg van de oostelijke baayen, als de Mossel, de Plettenbergs, de Cromme Riviers en van de Zwartkopsrivier-baay teruggedrongen zynde, kunnen de verdedigers niet dan inutiel nog voor een tyd in het land omswerven in een landstreek, daar nog brood, nog wyn, nog bier, veel min sterkendrank gevonden word; van alle communicatie by de zee en dus van alles afgesneden zynde, moeten deselve sig gevolglijk al spoedig op discretie overgeven: en dit point heb ik in der tyd ook met den gouverneur Janssens in Utregt mondeling gediscuteerd.

Men had destyds een Fransche opinie opgevat, namendlyk, dat dengene, die meester geworden is van de Caapstad en sterktens en van de baayen aan dees zyde van het gebergte, dan nog geen meester was van het geheele land.

Dit is in Europa meestal waar, dog dit is zo niet in de colonie de Caap de goede Hoop, terwyl men in dit geval aldaar van alle communicatie met Europa, dus van alle hoop op secours en ook van al 't levensonderhoud dan volkomen afgesneeden is.

In eene nadere depeche van den generaal Beard en van den schout bij nacht Sir Home Popham, gedagtekend aan de Caap de Goede Hoop den 28 January 1806: vide journal de Frankfort, 21 April 1806, waarin gezegd word:

„Den generaal Janssens heeft voor de geheele colonie en voor de Bataafse armee gecapituleerd op den 16 January 1806. Dus 8 dagen na het gevegt by Blauberg, waardoor de Engelse dan van het geheele land en van alles meester geworden zyn" [a]).

Operatien van de Engelse, nadat zig de stad en sterktens aan hunne magt had overgegeven.

(Volgens het nader rapport van den generaal Beard, de dato 28 January voornoemd.)

Extract Journal de Frankfort, N°. 120, 1806, article: London 15 April.

Den generaal Beard detacheerde dadelyk nadat meester van de stad geworden was een corps troupes na Stellenbosch en het Roode Sand, om dese voorname posten of dorpen te occupeeren, en zig van de pas over het gebergte de Roode Zandskloof meester te maken; en ook om de Bataafse armee af te snyden, dat sig niet in dese vrugtbare streek deser colonie werpen kon; alsook om voor de Engelsche armee de vrye communicatie met voornoemde principaale posten en met het Swarte Land, de coornschuur van dese geheele landstreek, te verzekeren. En daartegen, zegt men, heeft den gouverneur Janssens sig niet eens geopposeerd, maar bleef stil in zyne positie agter de Hottentots-Hollands-kloof.

Waarop den generaal Beard door den brigadier-generaal Beresford eene somatie-brief sond aan den gouverneur Janssens, om zig aan de Engelse magt over te geven etc[a]: hierop kwam het tot een tréve.

---

a) Dit heb ik voorsien en terstont gezegd, dat het geval zyn zou.

By deese sommatie waaren gevoegd conditien of een ultimatum tot een verdrag.

Staande dit tydstip, zegt wyders de voornoemde brief of 't rapport van den generaal Beard van 13 January voornoemd, had men eên corps infanterie gedetacheerd na Hottentots-Holland-Cloof, om den vyand aldaar en echeq te houden; en men embarqueerde een ander corps, om deese trouppes ter zee over te brengen na de Mosselbaay, om aldaar te debarqueren, sig van die baay of positie meester gemaakt hebbende, daer een detachement derzelve post te doen vatten in de Hassequas-Cloof, waardoor de Bataafsche armée in den rug gedrygt, en deselve ook de retraitte, hetzy op Swellendam of op een der voornoemde oostelyke baayen, dadelyk wierd afgesneeden.

Alsook werd door het occupeeren van voornoemde Hessequas-Kloof de Bataafse armee in derselver voorgemelde positie de retraitte afgesneden van het geheel oosten en noordoosten van het land en dus ook van de colonie Graaff-Reinet.

Den gouverneur Janssens, met het geheel corps d'armée der Bataven in zyne genomen positie overberg, vond sig derhalven aldaar niet alleen volkomen ingesloten, maar selfs was hun alle communicatie met de geheele colonie en dus ook den toevoer van allen leeftogt volkomen afgesneeden, zodat voor hun aldaar niets dan alleen drinkwaater te bekomen was.

Waaruyt dan ten klaarsten blykt, dat deese genomen positie door den gouverneur qualyk gesien, onhouwbaar was en dat men sig onmogelyk aldaar mainteneeren kon.

Hetwelk dan ook dadelyk ten gevolge had, dat den gouverneur Janssens den capityn Debitz, die zyn millitairen secretaris was, aan den Engelsen

commandeerenden officier afzond, met voorslagen van modificatien op de sommatien hem gedaan.

Dan deese propositien wierden door den generaal Beard finaal afgeslagen en denzelven wilde niets veranderen in de poincten, door hem reeds by de sommatie den Gouverneur voorgelegd.

Zoodat den gouverneur Janssens sig verpligt en genoodzaakt vond, om deselve aan te nemen en in conformityd van dien op den 16 January deses jaars 1806 te capituleeren.

Vide capitulatie in het Journal de Frankfort van dit jaar n°. 119.

Aanmerkingen op den staat van verdediging, waarin de Caap de Goede Hoop [ten] tyde der ataque door den Engelschen generaal Beard en den commodore Popham zig bevond, alsmeede op de verdediging ter deser tyd gedaan.

Nadat Engeland in den jaare 1803 den oorlog aan Vrankryk en ook dientengevolge weder aan de Bataafsche Republicq verklaard had, moest men aan de Caap de Goede Hoop dog, om soo te spreeken, alle dagen eene ataque verwagten. Ook debiteerde men in Holland [a]), dat aldaar alles tot eene vigoreuse deffensie in staat gesteld was, waaronder dan ten minsten de magazynen voor 2 à 3 maanden van leeftogt hadden moeten voorzien geworden zyn.

By een relaas, door den ritmeester Verkoutteren,

a) Vide hieragter Extract uit een Haarlemmer Courant, pag. ? [Dit extract ontbreekt].

hier teruggekomen zynde, aan den colonel De Bock gedaan [a]), blykt, dat de besetting, de burger er onder gereekend, nog geen 2000 man sterk was. — [NB. Daar er ten minsten 6000 man reguliere trouppes en daarenboven een vereyst getal artilleristen word vereyscht, om eene behoorlijke deffensie te kunnen doen.]

Het oogmerk van een gouverneur van de Caap de Goede Hoop ingeval van eene attaque kon dog niet anders zyn dan de hoop van nog in tyds te sullen worden ontset, en derhalven om sig te verdedigen zolang het maar eenigsints mogelyk weesen zal, en derhalven dietengevolge om van de stad, sterktens en van de Tafelbaay meester te blyven.

[NB. Alle voorname aan te voeren attaques moeten altoos voor de linie de Sonneblom en aan deese zyde neerkomen, except indien men eene attaque op de westzyde of op het centrum der Tafelbaay, dat zeer hazardeus is, ondernemen wilde.]

Het plan van verdediging kan dus niet anders zijn dan:

a. Om sig (zo men geen genoegsame force heeft, om in het oopen veld te kunnen ageeren) in de sterktens te werpen en deselve tot het uytersten te verdedigen; en van de Tafelbaay tot inwagting van secours meester te blyven; en, indien eene landing kort by de stad ondernomen werd, met de besetting te beproeven om inmediaat de eerst gelande trouppes te attaqueeren om die af te slaan; en dat vrugteloos zynde, tyds genoeg te hebben, zig binnen de stad en de sterktens te kunnen werpen.

b. Of sterk genoeg zynde met eene armée tegen den vyand in het open veld te ageeren, hetwelk in de positie, waarin den gouverneur Janssens sig by

a) Vide bylaag hier volgende [p. 236].

deese attaque met eene soo inferieure magt bevond, eene volstrekte onmogelykheid was.

c. Te beproeven (daar de landing aan Blauwberg de mogelykheid, als zo naby de stad zynde, toe gaf) om den vyand inmediaat by het doen der landing op het lyf te vallen: is niet dan te prysen.

Dog dit mislukkende, vald de vraage: wat dan te doen?

Of om onverwyld binnen de stad en de linien te retireeren, of

om eene positie in het binnenland te nemen, waardoor zoveel mogelyk den vyand den toevoer van leeftogt afgesneeden, immers zeer moeyelyk gemaakt worden kon, en om zig aldaar zo lang mogelyk te mainteneren in de hoop op secours; dan in zulk eene positie van de zee afgesneeden zynde, zal zulks altoos zeer difficiel zyn.

Van het land dan nog zoveel mogelyk voor een tyd willende meester blyven, moet men eene geproportioneerde sterkte hebben, en dan zien, aan deese zyde van de grootte bergketen, dat is van Stellenbos, het Roode zand en het Zwarte land, de koornschuur, meester [te] blyven. Dog hetwelke na myn insien met eene inferieure magt zeeker zeer difficiel en byna onmogelyk weesen zal.

In dit geval dan verseerende, dat is, om sig nog in het binnenland te souteneeren, vald de vrage wat voor eene positie dan te neemen?

Hetzy te Stellenbos, in het Roode zand, of overberg, aan geene zyde van de Hottentots-Hollands-Kloof, zoals den gouverneur Janssens heeft gedaan, om sig aldaar te etablisseeren.

Stellenbos is een rondom open vlek, en zou dus ten dien eynde te vooren moeten zyn geretrencheerd geworden; terwyl het terryn rondom hetselve zeer zandig in eene aride grond is, daar men zig onmo-

gelyk zoo spoedig als vereyscht worden zou, en ook weegens deszelfs groot cirquit, retrancheeren kan.

In het dorp het Roode zand eene positie te nemen, (dat is over de groote bergkeeten) door de Roode zandkloof zou men zig zeker beter kunnen mainteneren, alwaar de principale attaque op de steile passagie door of op de Roode zandkloof zou moeten ondernomen worden, en die derhalven zeer faciel zou te verdedigen zyn.

Ook zou men in de positie van het Roode zand den toevoer van leeftogt, zooveel het dan ook weesen mag, met de oostelyke baayen en het geheele land van overberg, en dus met de colonien van Swellendam en van Graaff-Reinet altoos een vrye communicatie open houden.

En zoo men de Hottentots-Hollandsch-Kloof ook beset houden kon, zou men den vyand den voornamen toevoer van het slagtvee afsnyden, en daardoor ook van eene attaque van de zuydzyde van het land van overberg geassureerd zyn, except indien den vyand over zee derwaards op eene der oostelyke baayen een corps trouppes detacheerde en aldaar over deed brengen, hetwelke dog ook zeer difficiel weesen zou.

Dan om uyt of door de Roode zands-kloof met corpsen trouppes op des vyands convoyen van leeftogt deserzyds en van het Zwarte land te vallen en incursien te doen, zou altoos scabreus, en dus ook denkelyk van niet veel nut zyn.

In deese positie van het Roode zand zou men zig derhalven wel eenigen tyd kunnen mainteneeren, dog deselve is van de Caap meer dan 20 uuren en ook byna zover van de zee afgeleegen, en derhalven tot het ontfangen van secours ook al niet zeer geschikt.

Dog de positie over de groote bergkeeten in en

agter de Hottentots-Hollands-kloof, door den gouverneur Janssens genomen, is in myne opinie de slegtste die te nemen was.

Men liet den vyand daardoor dadelyk meester van de koornschuur, van de wyn- en brandewynmagazynen en van alle de beste producten van dit geheele land.

Het oogmerk in deese positie kon immers niet anders zyn dan om zoo lang mogelyk zig aldaar te mainteneeren, waardoor den vyand wel is waar den voornamen toevoer van slagtvee zeer moeyelyk gemaakt, dog zeker ook niet geheel afgesneeden worden kon.

En wyders om sig op een der oostelyke baayen, hetzy de Mossel-, de Plettenbergs- of de Swartkopsrivierbaay, vast te zetten, en aldaar secours af te wagten.

Dan om sig kort agter de Hottentots-Hollandskloof in voornoemde positie lange te mainteneeren, was niet alleen gevaarlyk, maar zelfs onmogelyk.

Onmogelyk door gebrek aan leeftogt, daar uyt dat slegtste gedeelte van het geheele land wynig koorn geteeld (vooralsnog) en geen wyn nog andere leeftogt, uytgesonderd slagtvee, gevonden word.

En gevaarlyk, omdat men in deese positie tussen 2 vuuren gebragt worden kon; indien den vyand (zoals ter dezer gelegenheid door de Engelse ook dadelyk ondernomen geworden is) een corps trouppes bij de zee in de Mosselbaay deed transporteeren, en de Hessequaas-Kloof besetten, werden de verdedigers aldaar van het geheel oostelyk overbergs gelegen land van alle communicatie en toevoer volkomen afgesneeden etc. etc. etc.

Indien dan, zooals men voorgeeft, het oogmerk (op geen secours te hopen zynde) alleen geweest is, om in deese positie eene voordeelige capitulatie te

verkrygen, is ook al, het zy nog gepermitteerd te zeggen, niet wel gezien, terwyl men in de genomen positie, zooals reeds gezegd is, in den rug aangetast, tussen twe vuuren gebragt, in eene aride sandstreek, daar niets te krygen was, dadelyk tot de overgaaf gedwongen worden kon. Bovendien was de capitulatie voor het beste deel der colonie, en voor de stad en sterktens immers reeds gemaakt.

En zo den Gouverneur, om dit oogmerk te beryken, eene voordeelige positie wilde nemen, moest die zeker in de stad en binnen de citadel en de linien gesogt geworden zyn.

Binnen deese voornoemde sterktens was het mogelyk geweest, zig voor een tyd te houden, en bragt den vyand in de noodzaake, om eene formeele belegering te ondernemen, dat denzelve lange ophouden kon; en daar het altoos deese zyn oogmerk moest zyn, om spoedig van alles, dog voornamelyk van de stad en sterktens en gevolgelyk van de Tafelbaay meester te worden, daar het dog niet voor onmogelyk gehouden worden kon, dat er een vloot tot secours van de Caap wierd aangebragt [a]).

EXTRACT JOURNAL D'FRANKFORT, 9 Mey 1806, n° 129.

Door een courant van Cabo de Goede Hoop heeft men het volgende berigt:

De Engelse vloot onder den generaal Beard en den commodore Popham ariveerde voor de (Tafel)-baay op den 4den January 1806.

a) Volgens verscheide nieuwspapieren had men op den 4den Februari deses jaars reeds beoosten het eyland St. Helena 7 fransche scheepen van linie en fregatten gezien, dewelke van daar in 14 dagen aan de Caap konden zyn, en, zooals men nader weet, ook dat oogmerk hadden, en door den admiraal Guillomes en den commodore Jerom Boneparte gecommandeerd werde.

Den gouverneur Janssens gaf daarop terstond ordre om het bataillon Hottentotten te recrutteeren [a]);

2° om al het vee landwaards in te dryven;

3° en als den vyand meer naderde, al den leeftogt, die zig naby de stranden bevond, te vernielen.

Voorts zyde men, dat volgens een Caapsen almanack de sterkte van de besetting aldaar in 1805 zou hebben bestaan in 2.280 soldaten effective en soldy genietende, en in 1807 auxilliaire [b]), zoo men ze toen geliefde te noemen, dat is dan burger-infanterye, cavalarye, en een bataillon Hottentotten.

EXTRACT ROTTERDAMSCHE COURANT van 10 July 1806.

In een brief van de Caap de Goede Hoop, d.d. 22 Maart 1806 wordt gezegd:

Sir David Beard is benoemd tot luitenant-gouverneur dezer colonie op een tractement van £ 10.000 of 100.000 gl. Hol.

En wyders:

Dat den heer Van Ryneveld benoemd was tot opperste magistraat van de geheele colonie.

a) De Hottentotten, die vele der landlieden haar jagers zyn en zeer goed schieten, daarvan zou men zeker goed gebruik kunnen maken, maar als men die eerst zal recruteren, als de nood reeds daar is, kan men, deselve over de geheele colonien verspryd zynde, deselve immers onmogelyk tydig genoeg byeen krygen. Ergo .... (cetera desunt.)

b) N.B. Op deese zoogenaamde auxilliaire troupes kan men, vooral by eene subitte attaque, als dese was, niet veel rekenen, want deselve, die van wyd en zyd moet opkomen, kon onmogelyk spoedig genoeg byeen gekregen worden.

Op zyn best zal men 5 à 600 man infantrye of de burgers uyt de stad en aangelegen landluyden hebben byeen gehad, met eenige weinige cavalarye van Stellenbos, en van het kortst aangelegen deel van het Zwarte land, etc. etc.

Dat men eene groote som geld had teruggekregen, welke de voorige leeden van het gouvernement uyt 'slands schatkist genomen en nog voor de overgave deses gouvernements onder hunlieden hadden verdeelt.

Waarop den geweesen gouverneur Janssens, hier reeds teruggekomen zynde, in een volgende Rotterdamse Courant als een soort van justificatie voor deese regenten heeft doen plaatsen:

Dat wel waar was, dat de gemelte regenten onder zig hadden genomen de penningen, die zig even voor de overgave van de colonie de Caap de Goede Hoop in 's lands cassa bevonden, dog geensints om dezelve voor zig te behouden, neen maar om die in der tyd aan het Oost-Indisch bewind terug te geven! N.B.

EXTRACT HAARLEMMER COURANT,
3 Juny 1806.

London — Mey.

Den 20 deeser is het cartelschip, hetwelk den generaal Janssens, benevens een deel der besetting van de Caap de Goede Hoop, aan boord had, te Pleimouth geariveerd.

EXTRACT HOLLANDSCHE COURANT,
s'Hage, 8 Juny 1806.

Den heer Janssens, gewesen gouverneur van de Caap de Goede Hoop, is alhier uyt Engeland aangekomen.

NOTA, HOUDENDE DE EXACTE STERKTE DER BATAAVEN AAN DE CAAP DE GOEDE HOOP, DIE ZIG OP DEN DAG VAN DE ACTIE IN HET GEVEGT AAN BLAUBERG BEVONDEN.

(Volgens opgaaf van den ritmeester Verkoutteren aan den collonel De Bock, in den Hage in Juny 1806 gedaan.)

Primo Plane.

Infantrie	1375 man	gesouteneerd door 8 canons,
Cavallerie	138 paarden	
Burger-cavallary ...	224 paarden	2 houwitsers en 6 canons van een ℔.
Burger-infantrie ...		

Den vyand was sterk op den dag van 't gevegt:

Infantrye	6600 man	gesouteneerd door 6 canons en 2 houwitsers.
Cavalarye	100 paerden	
Mariniers	1200 man	
Matrosen	1000 man	

Dese matrosen waren gedeeltelyk met geweeren en gedeeltelyk met pieken gewapend. Een ander deel van deselve werden gebruyckt tot het trekken van het canon.

[N.B. De burgery, die op de been gebragt was, bestond deses tyds in het geheel uyt
500 man infantrye en uyt
88 paarden.
Daarby had men nog gewapend eenige oude soldaten.]

RELAAS VAN HET VOORGEVALLENE BY DE LANDING AAN DE CAAP DE GOEDE HOOP DOOR DEN ENGELSEN GENERAAL BEARD EN DEN COMMODORE POPHAM, GEDAAN IN DEN JAARE 1806.

(Door den ritmeester van de ligte Bataafse dragonders en eersten adjudant van den gouverneur Janssens, Verkoutteren, aan den colonel De Bock gedaan)
In 's Hage den ..... Mey 1806.

Den vyand deed de landing aan Blauberg, om-

trent het Melk-Bos naby de woning van zekeren Brand, in Lospersbaay, eene plaats, daar men zeker geene landing verwagte.

Dat men vreesde, de passen na de stad uyt het land door den vyand zoude worden beset, en alsdan binnen deselve konde uitgehongerd worden, daar de magazynen van vivres onvoorzien waren, terwyl den oogst van het voorig jaar zeer slegt geweest was, en van geen kooren hadden kunnen worden voorsien, en dat hetzelve [ten] tyde der landing pas gesneeden, dog niet uytgetrapt geworden was; men daarom de stad had moeten verlaten.

Dat den vyand geland was met eene sterkte van ongeveer 7000 man; daar de besetting sig maar sterk bevond, de landlieden etc^{a} daar onder begrepen, omtrent 1600 man, dat men desonverminderd had willen beproeven, of men de gelande trouppes van het strand weder konde verdryven.

Dat de Bataven den eersten dag waren gemarcheerd van de Caapstad tot aan de Riedvaley, en den 2^{den} dag tot in de Blauwbergvaley; en aldaar gekomen zynde, van intentie waren, op den daaraanvolgenden dag den vyand aan te grypen.

Dog dat door den vyand wierden voorgekomen, die in datzelve tydstip de Bataafse armee aanvielen.

Dat de Engelsche inmiddels hadden afgezonden 1000 man, om in de Saldanha-baay post te vatten.

Dat vervolgens de Bataven hun linie weder hadden geformeerd en zig toen landwaards in retireerden met oogmerk, des mogelyk allen toevoer na de stad af te snyden (terwyl de stad niet te deffendeeren was) of zooveel mogelyk te vernielen.

En voords om eene voordelige capitulatie te bedingen, hetgene (zegt men) hun ook gelukt was, als hebbende bedongen om de Bataafse besetting

vry na Holland over te brengen, en dadelyk daar aangekomen zynde, weder te mogen dienen etc.

Vide het hiervolgende rapport of relaas van den generaal Beard zelve en aanmerkingen op dit relaas van den ritmeester Verkoutteren pag. 253 hieragter gevoegt.

RAPPORT OF RELAAS VAN DE ATAQUE OF VEROVERING VAN DE CAAP DE GOEDE HOOP DOOR DEN ADMIRAAL BEARD EN COMODORE POPHAM. 1806.

A°. 1806. N°. 33.

BATAAFSCHE STAATSCOURANT.

Maandag den 10 Maart.

Landing der Engelse aan de Caap de Goede Hoop door generaal Beard en comodore Popham den 6 January 1806.

Rapport wegens de landing en het veroveren van de Caap door den generaal Beard selve overgegeven, 10 January 1806.

In Lospersbaaytje tegen Blauberg.

[N.B. Dit relaas gaat niet verder dan tot de capitulatie van de Caapstad, dog 8 dagen later ging de geheele colonie aan de Engelse over.]

Groot Brittannien.

Vervolg van London, den 1 Maart. De buitengewone Hofcourant (waaruyt wy, in onze extraordinaire van Zaturdag ll. reeds voorloopig

de capitulatie wegens de overgave der Kaapstad enz. hebben medegedeeld) behelst verder nog verscheidene stukken tot die overgave betrekkelijk, en wel in de eerste plaats de navolgende depeche van den generaal majoor Sir David Beard, geaddresseerd aan den Lord Burggraaf Castlereagh, doch, uithoofde der intusschen voorgevallen verandering in ons ministerie, ontvangen door den heer William Windham.

Kaapstad den 12 January 1806 [1]).

Mylord!

Ik heb de eer, u de capitulatie der stad en bezetting van Kaap de Goede Hoop aan Zyner Majesteits wapenen te berigten.

In myne depeches van den 24 November ll., gedagteekend Sint Salvador, had ik de eer, u, Mylord, kennis te geven van de maatregelen, ter verversching der manschap onder myn bevel gebezigd; met veel moeite nog zestig of zeventig paarden voor de kavallerie verschaft hebbende en de zieken hersteld zynde, ging de expeditie op den 26 dier maand weder onder zeil, en wy hadden het goed geluk, om op den 4 dezer de Tafelbaay te bereiken.

Men was voornemens geweest, de armee oogenblikkelyk aan wal te brengen, en met oogmerk om ons ware doel te verbergen, was, alvorens wy de baay binnen zeilden, het 24 regement, onder het bevel van den luitenant-colonel Macdonald, met het fregal de Leda afgezonden, om den schyn eener

1) De hier volgende stukken (bldz. 240—246) zijn reeds gepubliceerd in Het Zuid Afrikaansche Tijdschrift, XIX (1887), bldz. 26 v.v. Deelen XVIII en XIX bevatten meer gegevens betreffende dezen tijd.

landing in Camps-baay te maken; doch den wind gaande liggen, kwam de vloot niet op de ankerplaats aan, dan toen de dag reeds te ver verloopen was om eene landing te beproeven.

Op den morgen van den 5 werd de eerste brigade, onder bevel van den brigadier-generaal Beresford, in booten gescheept en roeide naar de eenige toegankelyke plaats der kust, in een kleine baay, zestien mylen noordwaards van de Kaapstad, alwaar het uitvoeren der landing doenlyk scheen; maar de branding was zoodanig toegenomen, dat, gepaard met de plaatselyke moeyelykheden van het oord, men daardoor in de noodzakelykheid geraakte om die poging te laten varen.

Het overschot van den dag werd besteed met een zorgvuldig onderzoek der geheele kust van Lospaards-Baay tot binnen een kanonschoot der batteryen van de Kaapstad, maar hetwelk alleenlijk het bedroevend besluit deed opmaken, dat de kans, om eene landing te bewerkstelligen, afhing van omstandigheden, welke niet waarschynlyk plaats zouden grypen dan by dood stil weder.

Ten gevolge hiervan, en ten einde alle nadeelig verwyl te voorkomen in het nemen van een besluit, waartoe ik vreesde ten laatste door de noodzakelykheid gedwongen te zullen worden, gelastte ik den brigadier Beresford, om met het 38 regiment en het 20 regiment ligte dragonders, geeskorteerd door Zijner Majesteits schip Diomede, naar Saldanha-Baay te zeilen, alwaar de ontscheping met gemak geschieden kon, en wy uitzigt hadden om paarden en rundvee te krygen; en ik was voornemens met het gros der armee te volgen, ingevalle het strand den volgenden morgen niet bereikt kon worden.

De branding langs het strand van Lospaards-Baay den volgenden morgen zeer veel verminderd

zynde, besloot ik gezamentlijk met den commodore Sir Home Popham eene poging te doen om de troepen aan wal te brengen, en dientengevolge volvoerde ook de brigade Bergschotten, uit het 71, 72 en 93 regiment bestaande, onder de bevelen van den brigadier-generaal Ferguson, dat oogmerk.

Alvorens was het strand door den brigadier in oogenschouw genomen, en door zyne moedige pogingen en voorbeeld werd ons voornemen met een gelukkigen uitslag bekroond, ofschoon de engte en moeylykheid van het kanaal, hetwelk naar het land leidde en door de naarstigheid en yver der booten van Zijner Majesteits schip Diadem naukeuriglyk afgebakend was, benevens eene vreeselyke branding den voortgang der troepen belemmerden.

De vyand had eene party scherpschutters op de naburige hoogtens verspreid en beheerschte de landingsplaats, doch de ongelukken, die by deze verrigtingen plaats hadden, ontstonden voornamelyk uit natuurlyke zwarigheden en het is met de diepste droefheid, dat ik de eer heb, U, Milord, te melden, dat wy 35 man, zoo onderofficieren als gemeenen, van het 93 regiment door het omslaan van een der booten verloren, niettegenstaande alle mogelyke pogingen om die ongelukkige lieden te redden.

Het overschot der troepen kon niet voor den volgenden dag aan wal gebragt worden, als wanneer de buitengewone hinderpalen en alle (gebrek aan) gemeenschap met de vloot, welke niets dan moed en standvastigheid van Britsche zeelieden te boven kon komen, ons niet toelieten, iets anders te bekomen dan alleen het onontbeerlykste aan water en proviand tot ons onmiddelyk onderhoud.

Op den ochtendstond van den 8 werd de armee, uit het 24, 59, 71, 72, 83 en 93 regiment bestaande, en omtrent 4000 man sterk zynde, in twee brigades

gevormd, met twee hauwitsers en zes ligte veldstukken, en trok naar den kant van den weg, die naar de Kaapstad leidt; en den top van den Blaauwberg beklommen en 's vyands ligte troepen van daar verdreven hebbende, ontdekte ik het gros van deszelfs magt in twee linien geformeerd, gereed om ons te ontvangen en zelfs in beweging om ons te gemoet te trekken.

's Vyands magt bestond, naar het scheen, uit omstreeks 5000 man, het grootst gedeelte van welken cavallerie was, benevens drie en twintig stukken geschut, door paarden getrokken, welks schikking en de aart van den grond, door 's vyands troepen bezet, duidelyk deeden zien, dat zy voornemens waren hunnen regtervleugel buiten het gevecht te houden, en te trachten met hunnen linker onze regterflank om te trekken; maar om hun oogmerk teleur te stellen, vormde ik de armee in twee colonnen, van welken de tweede brigade, onder brigadier-generaal Ferguson den weg bleef houden, terwyl de eerste regts aftrok en de engte tusschen de bergen insloeg. Myn doel bereikt hebbende, werd onze linie met gelyke snelheid en orde geschaard; en de linkervleugel, uit de brigade Schotten bestaande, werd vooruitgezonden en rukten met een vasten tred voorwaarts, onder een zeer hevig vuur van kogels, schroot en klein geweer. Niets kon de onverzettelyke dapperheid der troepen, door hunnen moedigen bevelhebber, bigadier-generaal Ferguson, geleid, overtreffen of weerstaan, en het aantal der vyanden, die door de vlakte zwermden, strekte alleen om hunnen yver aan te vuren en hunne krygstugt te versterken. De vyand verduurde het vuur, en hield zyne standplaats hardnekkig bezet, maar op het oogenblik van het stormen wierp de dapperheid der Britsche troepen allen weerstand

overhoofd, en dwong den vyand tot eenen verhaasten aftogt.

(Hierop volgt een kort begrip aangaande de troepen, die of niet of slechts gedeeltelijk in den stryd hebben kunnen deelen, waarna de depeche aldus voortgaat:)

Het is volstrekt onmogelyk U, Mylord, een toereikend denkbeeld te geven van de hinderpalen, die den voorttogt onzer armee verhinderden, en derzelver overwinning vertraagden; maar het is myn pligt U, Mylord, te onderrigten, dat de aard van het land, een diepe zware dorre grond bedekt met struiken, ternaauwernood voor ligte troepen infanterie doorgankelyk, en boven alles de ganschelyke berooving van water onder eene brandende zonnehitte onze dappere manschap op het oogenblik der overwinning byna uitgeput had, en met de uiterste moeite waren wy in staat de Reit-Valei te bereiken, alwaar wy voor dien nacht onze standplaats namen. Een aanzienlijk gedeelte van den voorraad, met welken wy den togt begonnen, was gedurende het gevecht verloren, en wy hielden onzen grond bezet, onder de gedurige vreeze, dat zelfs de ongelooffelyke pogingen van Sir Home Popham en zyne scheepsmagt ons niet bevryden zou kunnen van gebrek te sterven.

(In de volgende paragraaf geeft generaal Baird den verdienden lof aan de medewerking der zeelieden, en in de daarop volgende meldt hy, dat 's vyands verlies in den slag meer dan 700 man bedragen heeft: onder onze gekwetsten is ook, doch niet gevaarlijk, de luitenant-colonel Grant. — De verdere krygsverrigtingen worden aldus opgegeven:)

Op den ochtend van den 9, versterkt door al den toevoer, welken de onvermoeide vlyt en yver der schepelingen aan wal konde brengen, en desniettegenstaande het 59 regiment byna ganschelyk van voedsel ontbloot zynde, zetteden wy onsen marsch naar de Kaapstad voort, en vatteden post aan de Zoute rivier, welke wy hoopten dat ons eene vrye gemeenschap met het eskader zou openhouden, want ons belegeringsgeschut zoo wel als alle andere noodzakelykheden moesten ons nog uit Zyner Majesteits schepen geworden. In dezen toestand werd my een parlementair toegezonden door den commandant van het garnizoen der Kaapstad (zynde generaal Janssens na den slag van den 8 naar de binnenlanden geweeken, zynen weg nemende langs Hottentots-Hollands-Kloof), met verzoek om eene wapenschorsing voor acht en veertig uren, ten einde omtrent eene capitulatie in onderhandeling te treden. Ter beantwoording van dezen voorslag zond ik den brigadier-generaal Ferguson, verzeld door luitenant-kolonel Brownrigg, om als voorwaarde myner toestemming te bedingen de overgave der buitenwerken van de stad binnen zes uren, ter regeling der articulen van capitulatie zes en dertig uren toestaande.

In myn voorstel genoegen genomen zynde, rukte het 59 regiment Fort-Knokke binnen, en den volgenden dag werden de voorwaarden der capitulatie zelve, gemeenschappelijk met Sir Home Popham geregeld, en Zyner Majesteits krygsmagt in bezit gesteld der onderscheidene verdedigingswerken der stad. Van de capitulatie, zoo als zy gewyzigd en door ons geratificeerd is, heb ik de eer hiernevens copie in te sluiten.

De hartelyke, kundige en yverige medewerking van commodore Sir Home Popham, in welke alle officieren onder zyn bevel met hem wedyverden, verdient myne vurigste erkentenis en lof, en ik heb de voldoening er by te kunnen voegen, dat geen gezamenlyke dienst immer met meer ware overeenstem-

ming volbragt word, dan in dezen eenpariglyk aan den dag gelegd is door beide de takken van Zyner Majesteits gewapende magt. Zoodanige Zyner Majesteits schepen als bij den dienst voor Lospaards-Baay ontbeerd konden worden, voeren geduriglyk 's vyands kust langs, kogels onder zyne troepen en verder volk werpende en medewerkende om hem onbewust te houden van de wezentlyke plaats onzer ontscheping; ook werd door de mariniers der vloot een party matrozen van het schip Diadem onder onmiddelijk bevel van den commodore zelven eene stoute poging gedaan, om een post in de Riet-valley te bezetten en met de armee mede te werken.

(Het slot dezer depeche bevat den lof van onderscheidene corpsen, ook de klachten van generaal Baird, dat hy door toevallige omstandigheden van de medehulp van anderen, zoo officiers als manschap, beroofd geworden is. Achter de depeche volgt de lyst der Engelsche dooden, gekwetsten en vermisten; de capitulatie der Kaapstad (reeds op eergister in het extraordinaïr nommer dezer courant medegedeeld) en eindelyk ook nog eene lyst der in die plaats en onderhoorigheden gevonden artillerie, welke opgaaf echter door den generaal Baird zelven als onvolledig beschouwd wordt.)

(Het overige dezer stukken in het eerstvolgend nommer der Staatscourant.)

Voorloopige tyding van de expeditie der Engelsche na de Caap de Goede Hoop. 1805.

Extract Haarlemer Courant van
28 September 1805.

Londen, 21 September.

Naar men verneemt, is de bestemming der expeditie,

die onder het bevel van den generaal Beard uyt Kork gezeild is, naar de Caap de Goede Hoop.

Deselve bestaat uyt 3 scheepen van linie benevens eenige fregatten, 20 Oost-Indische scheepen, makende in alles 70 zeilen uyt.

De trouppes, die ingescheept zijn, belopen op omtrent 7000 man.

Ingeval het de onze gelukt om de Caap te veroveren, ondersteld men dat men ook een kanst op Isle de France wagen zal [a]). Het innemen van dit eyland, hetwelk door de uytrustingen van capers onzen Oost-Indischen handel veel schade doet, was hoogst wenschelyk voor onze commercie

Dan, het is niet denkelyk, dat deze colonie (Isle de France) voor ons geweld makkelyk bukken zal, terwyl deszelfs werken ter verdediging zoowel door kunst als door de natuur zeer sterk zyn.

Wat het eyland Bourbon aangaat, hetzelve is van veel minder belang en kan ook weinig weerstand doen.

Aanmerkingen omtrent Bourbon en [1]) Isle de France.

Extract uyt de zeeatlas door Van Keulen, 1753.

Het eyland Mauritius of Isle de France legt op 20 graden zuydbreette.

---

a) Deese veronderstelde expeditie op Isle de France is niet ondernomen geworden; dog den vigilanten commodore Popham met eenige scheepen en een corps trouppes, onder de orders van den generaal-major Beresford, na het veroveren van de Caap de Goede Hoop, stevende vandaar na Rio de la Plata, attaqueerde en veroverde nog in den zomer van ditzelve jaar 1806 de importante handelplaats Bunos Ayros.

1) Het HS. heeft: „of".

De zuydoosthaven van 't eyland Isle de France, genaamd Port Bourbon, is eene schoone reede, door een rif even onder water besloten, waarop de zee breekt, en binnen hetzelve zoo effen water maakt, als binnen een beslooten baay.

Het gemelde rif heeft een passagie, om daardoor na binnen te zeilen, en is zeer gemakkelyk te ontdekken aan 3 kleine eylandjes, op den noordkant van dit kanaal gelegen, en worden genaamd de 3 Gebroeders. Men stevend etc[a]....

De 2[de] voornaamste baay of reede van dit eyland Isle de France is de noordwesthaven of Port Louis, aan de noordwestzijde van dit eyland gelegen.

Deese baay is wel 2 meilen weit, dog aan de zuydhoek derzelve legt een steenrif wel een halve musquetschoot van de wal, waarop de Franschen een battery hebben gelegt tot verdediging deser haven.

By het inloopen heeft men niets te meiden, dan hetgeene men zien kan.

Men legt er onder een opperwal, wyl het eyland in de zuidoostpassaat gelegen is.

Dog in sommige tyden van het jaar heeft men er vreeslyke orkanen, waardoor somwylen de scheepen op het strand geworpen worden.

Extract uyt de Fransche zeeatlas.
Isle de France en Bourbon.
Extract France Zeeatlas of Atlas Maritime.

Isle de France heeft van het zuyden tot het noorden eene lengte van 11 uuren, lieux commune de France.

En eene gemiddelde breette van 6 à 8 uuren of lieux commune de France.

L'isle de Bourbon heeft byna eene ronde ge-

daante, en van het zuyden tot het noorden eene lengte van ± 20 lieux commune de France.

En insgelyks eene breette van ± 20 lieux commune voornoemd.

Saint Helene heeft eene gemiddelde lengte van 5, en eene breette ± van 3 lieux commune de France.

Anotatien concernerende de Caap de Goede Hoop.

Exerptes uyt een brief van den heer secretaris Höhne, dato 10 Juny 1804 a).

In de maand van September van 1803 had men aan de Caap de tyding van den op nieuw uytgebarsten oorlog tussen Engeland en de Franschen, en ook met de Bataafse Republicq.

Men zeide in die brief, dat het defensiewesen aan de Caap destyds reeds in compleette orde was.

Den commissaris-generaal De Mist stond op zyn vertrek vandaar weder na Holland.

Men had de colonie Graaf-Reinet in tween gesplitz. De eene helft, met de voor lange, al ten tyde van den gouverneur Van de Graaf, opgerigt en geplaatste drosdye in de Camdebo, zou zyn oude naam behouden.

Een zekere Stokkestrom was toen in Graaff-Reinet landdrost.

a) [Ten] tyde dat den heer Janssens er gouverneur was.

De andere helft had men genaamd de colonie Missenhage, waarvan de drosdye geplaatst was in de Bay-Algoa op de Swartkops-Riviers-Bay, en provisioneel geplaatst was in de redout, dewelke eenigen tyd daar te vooren onder het Engels gouvernement in die baay aangelegt geworden was.

En het opperbestuur dezer nieuwe colonie was provisoir in handen gesteld van den capityn Alberti.

Het Caaps District en de colonie van Swellendam zouden blyven op den ouden voet.

Dog de colonie van Stellenbos was men voorneemens ook in tween te verdeelen.

Men had aan de Kaap een Rekenkamer en een Kamer van commercie opgerigt.

Als ook eene commissie benoemd ter bevordering van den landbouw en voor den veeteeld, vooral om de schapen te vermeerderen en het ras te verbeteren, daar de wol der schaapen een der beste takken van commercie aldaar was. En men reekende, dat de schapenwol door verbeetering in den tyd van 10 jaaren dan opbrengen zou 500000 ryksdaalders.

Extract van eene andere missive van den heer Bletterman, oud-landdrost van Stellenbos. Geschreven aan de Caap de Goede Hoop, 1805.

De drosdye of colonie van Stellenbos is in tween verdeeld.

En het tweede deel is genoemd de drosdye of colonie Tulbach.

Onder welk laatste district gebragt is het Roode-Zand, het land van Waveren, en dat gedeelte van Stellenbos het welke overberg gelegen is.

Rubricq der sittes of lengtens en bretens van eenige der voorname plaatsen in de colonie de Caap de Goede Hoop, en derselver distantiën linia recta van de Caapstad, volgens de caart van Barrow [a]).

	Graden zuyderbrete.	Gradenlengten beoosten de Meridiaan van Londen.	Gradenlengte, de Caapstad voor nul genomen.
De Caapstad.	33°. 54′	18°. 30′	0°.
Het Swarte land.	33°. 15′	18°. 50′	0°. 22′.
Stellenbos.	33°. 55′	19°. 6′	0°. 36′.
De Paerl.	33°. 35′	19°. 10′	0°. 40′.
Het Roode sand.	33°. 7′	19°. 35′	1°. 5′.
Swellendam.	33°. 50′	20°. 0′	2°. 29′.
Graaf-Reinet.	32°. 10′	26°. 1′	7°. 32′.
De mond van de Groote Vis Rivier.	33°. 27′	28°. 30′	10°. 0′.

Itineraire of eenige distantien, linia recta gemeten op de kaart van Barrow.

		Hollandsche uren van 20 in een graad lengte.
Van Stellenbos	tot aan de Paarl. . .	7
„	tot het Swarte land .	14
„	tot het Roode zand .	18
„	tot Swellendam . .	40
Van de Paerel	tot het Rode zand .	12
„	tot het Swarte land .	8
„	tot Swellendam . . .	29½

1) De graden lengte op dese breetens moet men rekenen op 15 Hollandsche uuren van 20 in een graad d'brete. Een minuut van een graad van 20 Hollandsche uur = 3 uren; en een minuut van een graad van 15 Hollandsche uur = 4 uren.

Van het Swartė land tot 't Rode sand. 12
„ tot Swellendam . 36
Van het Roode zand tot Swellendam . 27
Van Swellendam tot aan Graaff-Reinet 90

[N.B. Een graad van lengtte op deese breettens zoude eygendlyck maar op 15 Hollandse uuren moeten gerekend geworden zyn, dus hier de distantiën te groot.

Dan daar de wegen niet regt loopen en ook veel over bergen heen gaan, kan men de bepaalde lengtens a peu près er wel voor nemen.]

Itineraire linia recta gemeten op de caart van Barrow.

Van de Caapstad linia recta.	Hollandsche uuren van 20 op een graad.
op Stellenbos	9 uuren.
op Hottentots-Hollands-kloof.	11 a 11 uur.
op de Paerl.	11 a 12.
op het Swarte Land	14 uur.
op het Roode Sand	23.
op Swellendam	30 à 40 uur.
op de Mossel-Baay	70 uur.
op de Mond van de Groote Vis Rivier	160 uur.
op de drosdye van Graaff-Reinet	126 uur.
en van de Caapstad noordoost aan tot aan de rivier D'Orange.	135 uuren.
of 420 Engelse Meilen	a 20 een gr.

Voords van de Caapstad linia recta

op Muysenburg	4 a 5 uuren.
op de Simons-Bay en Bay-Fals	6 a 7 uur.
op de Hoedjes-Baly in de Saldanha-Bay	20 — —.
en tot aan de St. Helena-Bay .	23 a 24 uur.

Calcul van eenige distantiën van de Caapstad, na de graden lengte daaraf gelegen berekend [a]).

Een graad der lengten op deze breettens van 30 tot 34 graden is hier gereekend op 15 Hollandse uuren, waarvan er 20 in een graad breette of op den Equator begreepen zijn.

De Mosselbaay legt beoosten de Caapstad op eene lengte van $4^{1}/_{2}$ graad, dus 62 uur [b]).

De drostdye Graaf-Reinet legt op 30° 15′ zuyderbreete, en op 6° 58′ lengte beoosten de Caapstad, de Caapstad voor 0 genomen zynde, dus nagenoeg op 7° graden a 15 Hollandse uuren. Een graad dus 105 uur. [c]).

De mond van de Groote Vis-Rivier legt 10° graden lengte beoosten de Caapstad, derhalven 50 uur.

Dog om de kromtens der wegen en dat deselve ook hier en daar over de bergen gaan, een graad lengte op 20 Hollandse uuren rekenende, zal deese distantie zyn = 200 Hollandse uuren.

En dus deese by de verkregen lengtens gemiddeld genomen zal de mond over de Groote Vis-Rivier van de Caapstad gelegen zyn 175 uuren.

---

a) Van dit calcul kan men geen gebruik maken, ten waare de plaatsen op een en deselve polaircirkel, dat is op deselve breettens, gelegen zyn.

b) Van 15 in een graad lengte gerekend. Pag. 252 is deze distantie gerekend op 20 uuren een graad.

c) Deze distantie tusschen de Caapstad en de drosdye Graaff-Reinet is hier te kleyn, omdat de Drosdye niet op deselve breette met de Caap gelegen is, maar in de streek tusschen O. ten N. en O. N. O. legt, en waarvan de distantie, na de diagonale linia recta gemeten, gelyk is ± 126 uuren gaans, of van 20 in een graad.

Aanmerkingen op het vervatte in het hiervoren staande relaas van den ritmeester Verkouteren [pag. 237 vv.].

In deesen text legt:

1. Dat men heeft getragt, hoe zwak de besetting ook was, om dadelyk de eerst landende vyandlyke trouppes af te slaan.

2. Dat men sig, zulks niet réucérende, binnen de stad en sterktens niet had geworpen, omdat de magazynen onvoorzien waren, hetwelk niet had kunnen geschieden, omdat den oogst in het voorig jaarsaisoen mislukt en dat het nieuwe koorn, [ten] tyde even voordat wierden geattaqueerd, nog niet uytgetrapt of gedorst was, en dus spoedig uytgehongerd konden worden en zig dan zouden hebben moeten overgeven.

3. Dat men zig dus in de binnenlanden had geretireerd, om zooveel mogelyk den vyand allen toevoer af te snyden en in eene te nemen positie eene betere capitulatie te kunnen maken, dewelke (zegt men) ook verkregen was, etc.

Heeft men dan geen voornemen gehad, na het gevegt aan Blau-berg ongelukkig was uytgeloopen, om zo lang 't nog mogelyk zoude zyn, van de colonie op hoop van secours nog meester te blyven?

Na ik uyt dit relaas meent te moeten opnemen, is men gesurprenneerd geworden, ofschoon men al vroeg berigt van den op nieuw uitgebarsten oorlog had, en men van daar in dato 10 Juny 1804 schreef dat den staat van verdediging toen reeds in volkomen ordre was gebragt; vide hiervoor pag. [249].

Onder een staat van verdediging is dog zeeker begreepen voorraad van leeftogt voor een bepaalden tyd.

En ofschoon in het voorig jaarsaisoen den oogst

mislukt was, had men dog ligt voor een maand of zes weken de magazynen kunnen voorzien met wat koorn en garst, die het ordinair voer voor de paarden van de Kaap is. Voorts ryst, die er meestal voorhanden is. Aardappelen, knollen, cabitz-kool om te zouten, en een goede voorraad van gezouten vlees. Van water, wyn, en brandewyn vind men dog steeds overvloed in voorraad in de Caapstad. [N.B. [Ten] tyde der attaque, zegt men, was het koorn wel geoogst, dog nog niet gedorst of uytgetrapt. Waarom dan niet de aaren van hetzelve dadelyk doen afsnyden en zoo binnen de stad doen voeren?]

Was het mogelyk met zulk een geringe magt te velde den vyand in de Kaapstad den toevoer van leeftogt af te snyden? Immers, in het algemeen, neen! — En zeker niet in de positie, die men met het leeger overberg aan geene zyde van Hottentots-Hollands-kloof genomen had. Vide aanmerkingen op verdediging etc. p. [229 vv.].

Heef men door de genomen positie met de Bataafse overberg, daar men van allen leeftogt genoegzaam was afgesneden, dan eene betere capitulatie bedongen? Immers neen. Den Engelschen generaal wilde zelfs geen het minste gehoor leenen aan eenige voorslagen van modificatie in de articulen, die den generaal Beard by de sommatie gevoegd had op de nadere propositiën van den gouverneur, door den officier Debitz op deszelfs orders aan den Engelsche commandant voornoemd gedaan, waarop den Gouverneur maar 8 dagen na het gevegt, en wel op den 16 January, de hem voorgeschreven capitulatie heeft moeten aannemen etc. Vide het nader rapport van den generaal Beard aan het Engelsche gouvernement van 28 January 1806 pag. [227 vv.].

Uyt het hier genoteerde blykt dan, dat geene der oogmerken van den gouverneur Janssens eenig goed

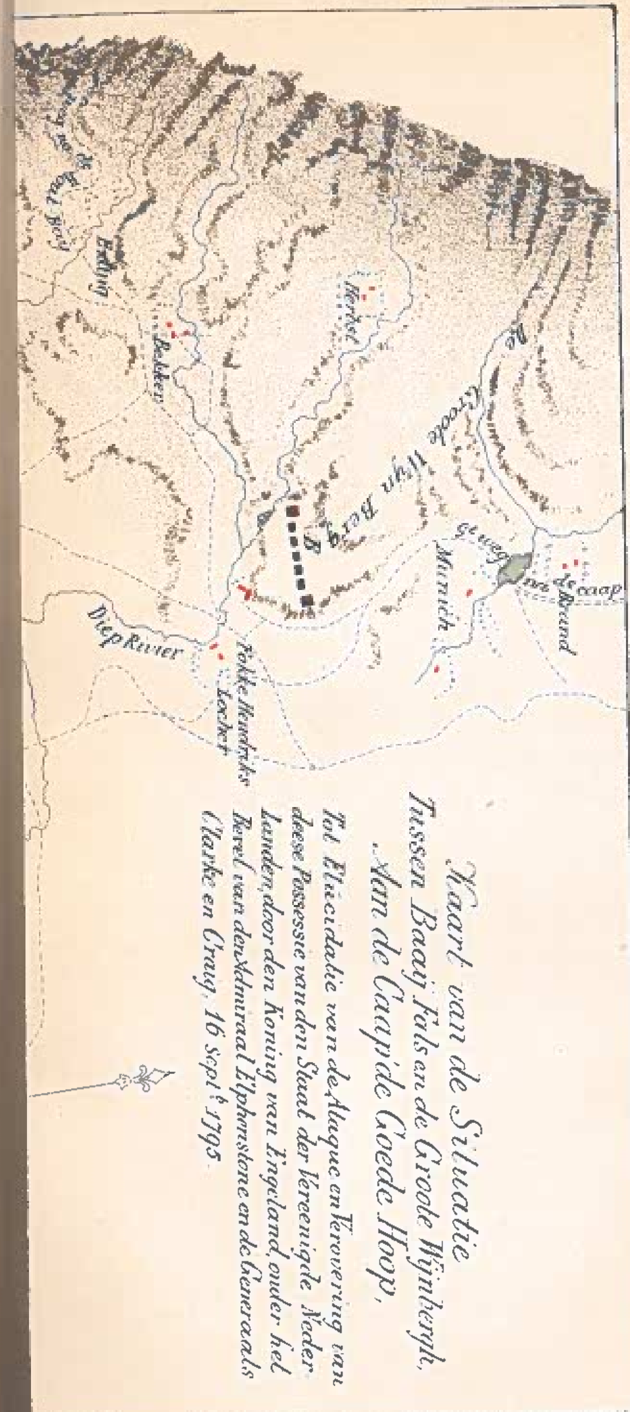
effect gesorteerd hebben, zooals ook licht te voorzien was. Vide myne generale aanmerkingen op het millitair gedrag ten deese pag. [229 vv.].

Alle het voorenstaande dan insiende, zouw men dan niet hebben moeten verwagten, dat den gouverneur voornoemd tot eenige verantwoording zoude zyn opgeroepen; te meer daar het Fransche gouvernement te onvreeden schynt geweest te zyn, dat den Gouverneur zig niet in de stad en sterktens heeft getragt sig eenigen tyd te mainteneeren, alsook dat eenigen tyd voor dat geattaqueerd geworden is, het aan denzelven aangeboden secours door den gouverneur van Isle de France niet heeft geaccepteerd gehad. Vide pag. [225].

Dit zouw men nog te meer hebben moeten verwagten, omdat het aan het Fransche gouvernement gelukt was, een eskader, (klaarblykelyk tot secours van de Caap de Goede Hoop) in zee heeft weten te krygen, hetwelke reeds aan het eynde van February van ditselve jaar tot op de hoogte van St. Helena de Caap genadert was, en een fregat van daar afzond na de Tafel-Baay met eenige trouppes aan boord, dan de Caap reeds aan de Engelsche overgegaan zynde, aangehouden en genomen werd.

Dan ter contrarie schynt men volkomen vergenoegd omtrent dees millitaire conduittes van den gouverneur te zyn, terwijl denzelven inmediaat na zyn arivement in Holland door Zyne Majestyd den Koning tot Staatsraad van Hoogstdeselve, en Secretaris-generaal van oorlog, en zelfs kort daarop is vereerd geworden, in plaats van secretaris-generaal voornoemd, met den gedistingeerde post van Intendant-generaal bij de leegers van den Staat.

Finis.

BRIEVEN VAN C. L. VAN BEIJMA AAN J. D. VAN DER CAPELLEN TOT DEN POL,

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. W. W. VAN DER MEULEN.

Uit de bekende brieven van Joan Derk van der Capellen blijkt reeds, dat hij met Coert Lambertus van Beijma in een vrij intieme verstandhouding gestaan heeft. Meermalen heeft de Overijselsche patriot zich aldaar gunstig uitgelaten over zijn „ami intime, Mr. C. L. de Beijma, un des plus habiles patriotes du païs et grand protecteur des droits du peuple, dont il a toute la confiance qu'il mérite" [1]). Toch waren er tot nu geen overblijfselen van een correspondentie bekend.

Bij het bewerken der papieren van de familie van Beijma thoe Kingma te Heerenveen werd de verzameling brieven gevonden, die hier volgt, en tot de uitgave waarvan de familie welwillend hare toestemming heeft verleend. Na den dood van Van der Capellen schijnen zij aan Van Beijma teruggezonden te zijn. Alle, behalve den laatsten, dragen een

1) Brieven van en aan J. D. Van der Capellen van de Poll door Mr. W. H. de Beaufort. Werken van het Historisch Genootschap te Utrecht, Nieuwe Reeks, Nr 27, blz 734.

volgnummer, waarschijnlijk door Van der Capellen daarop geschreven [1]).

Hieruit blijkt dat er tusschen beide vrienden in het geheel 105 brieven gewisseld zijn. De hier ontbrekende nummers, t. w. die, welke aan Van Beijma gericht zijn, zijn tot nu niet voor den dag gekomen. Zij bevinden zich evenwel niet meer in het bezit van de familie Van Beijma

De gevonden nummers verkeerden in een treurigen toestand, alle waren zeer vochtig, van enkele dientengevolge sommige gedeelten geheel vergaan. Vooral hebben de nummers 68 en 71 veel geleden en zijn vandaar nagenoeg onleesbaar. Een drietal, N°. 84, 87 en 89 zijn niet door C. L. v. Beijma zelf geschreven, maar tijdens zijn ernstige ziekte namens hem door zijn vader, Julius Matthijs, zijn broeder Eduard Marius, en zijn vriend H. H. v. Haersma.

Eerst in November 1782 richtte Van Beijma tot Van der Capellen het verzoek om met hem in briefwisseling te willen treden. Deze ging hierop in, en heeft sedert onafgebroken tot zijn dood met het hoofd der Friesche democraten gecorrespondeerd.

De inhoud van de brieven is geheel van staatkundigen aard. De houding van Friesland ten opzichte van vragen van den dag, als de afschaffing van de militaire jurisdictie, de zaak van het niet zenden der schepen naar Brest, en de alliantie met Frankrijk vormt de kern. Echter zijn ze tevens van veel beteekenis voor de kennis van het gebeurde in Friesland gedurende dien tijd. Niet afwijkende van zijn eisch om quota-verlaging, stond Friesland met de generaliteit op een vijandigen voet, terwijl de verhouding van dit gewest tot den Prins eveneens veel te wenschen overliet. In deze jaren was het, dat Willem V

1) Deze zijn door mij aan het hoofd der brieven geplaatst.

zijn invloed in Friesland zag te loor gaan, aangevallen door het verbond van oligarchie en democratie. Het was evenwel ook in deze jaren, dat dit verbond uiteenspatte, en dat de democraten, wier hoofd Van Beijma was, met kracht begonnen op te treden, zoowel in de pers als door het oprichten van societeiten en van gewapende genootschappen.

Voor de kennis van den persoon van Van Beijma [1]), eerst het hoofd van de oppositie tegen den Prins, later den aanvoerder van de tegenstanders der aristocratische regenten, zijn deze brieven vandaar onmisbaar.

Leeuwarden, Mei 1894.

W. W. v. d. M.

N°. 1.

Hoog wel Geboren Gestreng Heer!

Reeds zedert verscheidene jaren heb ik van tijd tot tijd in overweging genomen, om te zoeken mij met UHw.geb.gest. in eene correspondentie in te wikkelen, welke ik oordeelen kan dat, uit hoofde der eensgezindheid van gevoelens, die ik weet, dat tusschen ons plaats heeft, en het deel, dat beiden in eene provinciale regering hebben, van nut voer het algemeen konde zijn, ja moeste dienen.

Ik heb evenwel nooyt tot de vrijpostigheid durven

1) Vgl. over hem verder mijn onlangs verschenen proefschrift Coert Lambertus van Beijma, een bijdrage tot de kennis van Frieslands geschiedenis tijdens den Patriottentijd. Leeuwarden, 1894.

komen, om UHw geb. zo belangvolle bezigheden door mijne geringere brieven te interrumpeeren op eene directe wijze, schoon UH.w.geb. meermalen indirect iets van mij zal zijn toegekomen. Dog de thans zo luisterrijk gebeurde omwenteling van zaken in Overijssel verbiedt mij het zwijgen volstrekt. Ik wil immers niet afzijn, UH.w.geb. gest. hiermede hartelijk geluk te wenschen in dat vast vertrouwen, dat het zal mogen strekken tot heil van het lieve vaderland.

Op onze landsdag, die nog loopt, is van gewigt niet veel voorgevallen. Het antwoord van Z. H. op der Staten brief over het niet zenden der schepen na Brest is UH.w.geb. bekend. Op dat magere stuk is nog niets geconcludeert; maar, zo ik het na mijn zin kan krijgen, zal er een weder-antwoord afgaan, waarin men declareert, over eene zaak van zulk eene evidentie niet in verdere discussien te willen komen, maar dat men middelen te werk zal stellen, om voor het toekomende het verwaarlozen van s'lands zeemagt buiten zijne magt te stellen; en hiertoe dan circulaire missives aan de bondgenoten. Was het misschien nu ook haast de tijd, om eene grote raadsvergadering als in 1651 te houden? Dit zoude mij zo vreemd niet voorkomen. Er moet op de eene of andere wijze verandering in de grote directie.

Drukke bezigheden verhinderen mij dezen, die al schrijvende reeds mijne voorgestelde maat te buiten is gegaan, verder te extendeeren.

Ik ben met volkomene agting

Leeuwarden d. 9 Nov. 1782.

U H.w. geb. gest. geh. dienaar
C. L. v. BEIJMA.

N°. 3.

d. 4 January 1783.

Hoogwel Geboren Gestreng Heer.

UH.w.geb. mij zeer aangename van den 13 November is mij wel geworden. Ik vrage wel excus deselve niet eerder beantwoord te hebben. In al dien tusschentijd ben ik genoegzaam onledig geweest en in gedurige ongesteldheid. In de laatste vergadering der Staten had ik met nog drie vrienden den taak op mij genomen, om des teergeliefdens brief in antwoord op die onzer provintie, welken door mij was voorgestelt, wederom te beantwoorden of eenig ander plan voor te slaan. Wij hebben dit gedaan, en toen de circulaire brief, waarvan ik door mijn copiist U H.w.g. copia heb doen toezenden, geproponeert. Er was geen kans om deze brief in het quartier van Westergo te doen doorgaan, tenzij een der leden van denkwijze veranderde. Hierop was lang gewerkt, en dit gelukte eindelijk; fluks werd de brief geproponeert en geredelijk bij den Staat geapprobeert. UH.w.g. begrijpt dus, hoe zwak onze zaken stonden, vooral als men considereert, dat deze overreedde persoon een losbol was, die geen fundament had; gelijk hij ook pas een week later berouw had van zijn advijs, excus vroeg, en verklaarde orange in zijn hart te zijn en altijd te zullen blijven.

Wilde men dus hier in wel te doen continueeren, er moest iets anders gedaan worden. Men moest zig van de Zevenwouden op den duur verzekeren, en het quartier van Westergo weer in goede stappen brengen. Het eerst(e) is volkomen gelukt, het tweede vond ik volstrekt onmogelijk uit te voeren, door-

dien er te weinig in dat quartier zijn, die ik als het op de zaak aankomt betrouwe, zelvs onder de zogenaamde welmeenenden. Er heerscht in dat quartier eene jalousie; er zijn te veel, die meester willen zijn, en veele grote masten bederven het zeilen.

Er was dus niets anders op, dan op het quartier der Steden te werken. Dit bragt zig zelven in slavernij, door jaarlijks de dispositie over de ambulatoire ampten van hun quartier aan den stadhouder op te dragen, welke daarvan dan disponeerde op de Premiers. Deze kwade gewoonte, die reeds van het begin der Republiecq stand heeft gehouden, den bodem in te slaan, was reeds lange het oogmerk geweest van mijn vriend Bergsma en mij. Dockum, dat in onzer beider nabuurschap legt, was de geschikste plaats om dit aan te vangen; wij hadden hierop reeds vroeg in het voorjaar gewerkt zeer in het geheim. Midden in de zomer communiceerden wij ons plan aan een Burgemeester van Bolswerd. Alles bleef geheim. Mijn broeder, die in de nabuurschap van Franeker woond, wierd er kort daarna van verwittigt, om daar mede te werken. In het laatst van October gingen wij zamen na Dockum, te weeten *Bergsma* en ik, ontboden bij ons de Collonel der stads-burgerij, en proponeerden aan dien een request te presenteeren aan den Staat, door de burgers getekend, om gewapent te worden conform de propositie van Oostergo op 'slands kosten. Dit request, door de burgerij in meenigte getekent, door magistraat en vroedschap aan den Staat gerecommandeert, wierd volgends ordre aan de Gedeputeerde Staten gezonden. In dat collegie van tien leden zitten drie Premiers; deze weerden onder alle frivole pretexten het request van der Staten tafel af. Ik proponeerde in Oostergo, (want Bergsma was zelve

lid van de Gedeputeerden) om reden van dit terughouden te vragen aan het collegie. Dit wierd door Oostergo aangedrongen, dog de andersdenkende kreegen de overhand. Dit was juist hetgeen ik wenschte. In schijn behartigde ik mijne eigene propositie, dog wenschte in mijn hart overwonnen te worden. Dit irriteerde magistraat, vroedschap, bevelhebbers en de gantsche gemeente van Dockum. Hiervan maakten wij of liever onze vrienden in die regering gebruik. De heer Bigot zond aan de regeering de memorie justificatoir; deze zou gelezen worden. Dan een oud vroedschap oordeelde dit stuk te lang, en proponeerde om het te doen rondgaan in de huizen der vroedschappen, om bij ieder in het particulier gelezen te worden. Dit wierd aangenomen, en de oude vader zeide hierop copy te hebben van zekeren circulairen brief, de laatste te weten, welke op deze eigene landsdag door den Staat verzonden was. Hij las dezelve voor. Een ieder vond dezelve uitermaten goed (de Premier was absent); de oude vader zeide zig niet genoeg te kunnen verwonderen over het quartier der Steden, dat altijd tegen dergelijke stukken advijseerde, daar tog de Steden immers zoveel ja meer belang bij den gedrukten koophandel hadden dan de Landen. Een ieder stemde dit toe. Van waar dan tog, vroeg de grijsaart, die laffe sentimenten? Van wegen de afhangelijkheid der voornaamste leden, antwoorde een ander; en tenzij wij, die hier zijn vergadert om 'slands en stads heil te bewerken, er in voorzien, zal het altijd zoo blijven. Dockum moet alweer de baniere der vrijheid opsteken, als in den jare 1635, en diergelijke moedgevende expressien, met zulk een gelukkig gevolg, dat de resolutie, UH.w.geb. ongetwijffelt uit de couranten bekendt, genomen wierd.

Ons geprepareert Bolswerd volgde terstond, en

Franeker wagte niet lang. Thands hebben agt steden de resolutie genomen, om de dispositie der ambulatoire amten niet meer op te dragen. Dit is een stap, die decisiev is, indien het standhoud. Ik werk dagelijks om meer en meer vastigheid aan dit gebouw der vrijheid te bezorgen; dan moet ik hier, dan weer op eene andere plaats zijn. Dingsdag zal te Leeuwarden de eerste vergadering der Staten zijn. Ik hoop van daar dezen weg te zenden, apparent niet op de gewone wijze. Ik heb onlangs een brief uit Zeeland ontvangen, welke geheel was open geweest, en sedert betrouw ik de posten minder. Hier is het gantsch veilig, want de postmeester is mijn neef, die geen haarbreedt anders denkt als ik; hij is schatrijk en vraagt niets, als hebbende op één na het profitabelst amt van de provintie; dog ik weet niet, hoe het te Zwol is.

Dit verhaal, schoon misschien wat te lang gerekt, heb ik UH.w.geb. willen mededeelen, om een denkbeeld te vormen van de zwakheid onzer vermogens tot de goede zaak, en hoe dikwijls onze beste verrigtingen aan het een of ander toeval hangen. Want veeltijds word er in de andere provinties al te ruim over ons gedagt.

Ik heb het voornemen, om op de aanstaande landsdag, die Dingsdag begint, zoo weinig in deliberatie te brengen als eenigzints mogelijk zal zijn, om reeden, dat de volmagten ook der Steden niet veranderen voor Februarij, en Westergo blijft in den ouden staat, dus kan men geen waar zeggen, als met Oostergo en de Wouden, als wanneer de teergeliefden de decisie competeert

Ik geloov met UH.w.geb., dat het houden eener Grote vergadering geen gewenscht effect zou hebben, maar ik geloov, dat de voorslag daarvan in allen gevalle is constitutioneel, en goed kan doen bij het

publiecq. Ik zal, UH.w.geb. kan des volkomen verzekert zijn, in de grote landsdag, die in Februarij begint, geen middel onbeproeft laten, om de propositie over de landschutterij te doen doorgaan. Ik heb het voornemen, om mijn gedrag bij het doen en opstellen dezer propositie voor mijne ingezetenen of committenten te justificeeren, op eene eenvoudige wijze de ware intentie aan den dag leggende van dat voorstel, met bewijzen van de nutteloosheid en gevaarlijkheid onzer staande legermagt. Ik zal dit bij een brief doen, en dezelve voor een halve stuiver overal doen verkopen. Ik heb alleen de goedkeuring van een mijner medehelpers tot deze propositie nodig. Ik heb gelegenheid tot deze demarche, doordien twee leden van Staat in een publiecque schuit de menschen hebben zoeken te overreden, dat, indien deze propositie doorging, zij juist geschikt was, om allen ingezetenen tot slaven te maken. Ik buteerde vlak het tegenovergestelde.

De militaire jurisdictie considereer ik als alleen genoeg, om alle overblijfselen van vrijheden te vernietigen. Ik heb daar zoveel tegen als UH.w.g., dog de reden, waarom Oostergo de preventie bij desselfs propositie geaccordeert heeft in criminalibus, is, omdat onze fundamenteele bezworene wet zulks vordert. In het 30 articul van het reglement van regeringe van 1748 word bepaalt: dat het Hov Provinciaal zal worden gemaintineert bij de jurisdictie, haar van ouds competeerende, en toen had er preventie plaats. Schoon dit articul op de allerplegtigste wijze voor de eerste maal in December 1748 en vervolgens jaarlijks door de leden van staat en officianten was bezworen, zo is er egter in dezelve maand na de eerste eed al een resolutie genomen, hiermede vlak strijdig, waarbij, op voorstel van den Stadhouder *Willem* d. 4, geresolveert wierd, dat het Hov zig

van alle judicatuur over militairen zoude onthouden, terwijl, ingevalle van disput of iets militair was of niet, de decisie en finale uitspraak aan de Stadhouderen in der tijd gedefereert is.

In deze provintie had de militaire jurisdictie ook van eene andere zyde een andere aanschouw. Men kende hier voor den jare 1774 geene krygsraden; hier was een krygsgerigte der Nassouwsche en Friesche regimenten, bestaande (uit) een gerigtsscholtus en assessoren, welke geen militairen maar patricii waren. Deze regtbank sprak regt over alle Friesche regimenten en over de militie hier in de provintie in guarnisoen. Dog in 1774 kwam er een brief van den Teergeliefden, met voorstel om in dezen opzigte zig met de overige provintien te conformeeren, en de krygsraden te introduceeren. Eene commissie, toen over de finantien delibereerende, ried dit stuk zeer aan als veel minder kostbaer.

Ik was pas twintig jaar oud, en dus het eerste jaar ten landsdage gecommitteert. Ik kon deze stroom toen niet keeren. Ik had evenwel het genoegen, dat het quartier der Zevenwouden, waarvan ik toen lid was, deze voorslag niet toestemde; dog naderhand wierd er zoveel weer gedaan, dat men het met eenparigheid der vier quartieren doordreef, onder myn protest en van twee of drie anderen in het quartier.

Ik verheuge mij, dat onze idées zo wonderlijk wel correspondeeren. Het is reeds ruim twee jaar geleden, dat ik eene propositie bij Oostergo voorsloeg, om de independentie van *Noord-Amerika* te erkennen, en eene formele alliantie met Vrankryk te sluiten. Het eerste wierd toen bij de drie quartieren gerejecteert, dog het tweede de alliantie wierd geaccepteert, en de voorslag ter tafel van H. H. Mog. gedaan. Daar wierd het commissariaal gemaakt en is zo gebleven van December 1780 tot nu toe, schoon

er verscheidene malen aan onze gecommitteerden geschreven is, om op het rapport aan te dringen, alles egter zonder vrugt. Ik gevoel de noodzakelijkheid van eene alliantie nu nog veel sterker dan voor den oorlog, en zal dus niet manqueeren er op aan te dringen zo veel mogelyk is; dog niet in den eerstkomende landsdag, want dan ben ik te onzeker van den uitslag, zoals ik UH.w.geb. boven gedetailleert hebbe.

Ik heb over dit stuk meer dan eens zo geschreven als gesproken met de Hollandsche vrienden, vooral aan Gijzelaar, dog ik heb hun nooyt kunnen beduiden, dat het goed was, dat Holland, al was het maar (met) eene minderheid der steden, er op aandrong. Men zou er hier dan met meer vigeur op vallen, want, om UH.w.geb. de waarheid te zeggen, er is een heer van grote kundigheid in Oostergo, die, schoon anders braaf denkende, egter zeer tegen dit poinct is. UH.w.geb. weet bij ondervinding zekerlijk, dat er ook onder onze luiden veele volgers moeten zijn en waarlijk zijn. Deze vrienden, de zaak niet doorziende, staan in twijffel waar zig te begeven, wanneer twee, voor welkers goede sentimenten zij crediet hebben, in oppositie met elkander komen. Zo nu er een blijk kwam, dat de beste in Holland of in andere provintien dezelve snaar maar roerden, zou zulks veel doen, om dezulke te overtuigen. Gijzelaar schijnt het verbaasd druk te hebben, ten minsten ik ontvang geen letter in verscheidene weken. Er is zedert eenigen tijd iets voorgevallen, dat mij dunkt onze reflectie te meriteeren, en wel ten allersterksten, ik meene de St. Nicolaas-partij in s'Hage. Hoe de Stadhouder zijn gedrag bij die gelegenheid zal justificeeren, begrijp ik niet. Men verhaalt hier, dat er niet alleen Vivat Orange! maar ook de Prins Souverein, de Staten klein!

geroepen is. Ook zegt men, dat Charles Bigot onder den troep geweest is in gemeene kleeren; het eerste nog het laatste geloof ik niet; dog ik heb tot nog toe geene egte berigten van het voorgevallene.

Mijne Haagsche correspondent is Kuffeler, onze eerste gedeputeerde ter vergadering van H.H. Mog., dog die heeft zig de geheele zomer en herfst bijna geabsenteert, zo men zegt, om in Zeeland te gaan jagen. Dus word onze provintie daar gerepresenteert door een edelman van den Prins, den heer Rengers, die zeer wel denkt, dog altijd eene betrekking heeft, welke in die post niet voegt.

Ik denk, er zal een gedetailleert advijs van onze provintie over de zaak van De Witte komen.

Ik blijf nog altijd in vrees, dat er eene spoedige vreede zal worden getroffen. Ik begrijp, dat er niets schadelijker voor onze Republiecq kan gebeuren, en ook dat dit geheel het belang van Vrankrijk niet is. Indien ik hieromtrent door UH.w.geb. (met) aanmerkingen mogt vereert worden, in den aanstaanden landsdag of voor de volgende maand, zulks zou misschien van dienst kunnen zijn.

De publicatie van Fuslinius schijnt mij toe reflectie te verdienen, maar welke weet ik nog niet. Ik twijffel niet, of UH.w.geb. zal dezelve gezien hebben. Nog een vergeeten woord aangaande de militaire jurisdictie. Voor eenigen tijd schreef mij [een] Amsterdamsch regent, dat het Hof van Gelderland twee soldaten geapprehendeert had in volle monteering, en dat het Hov niets liever wenschte, als dat ze gereclameert wierden, in welk gevalle zij de streng wel ter deegen zouden uithouden. Zedert dien tijd heb ik hiervan niets gehoort: zou het ook gevolg gehad hebben, dat die snaar daar eens geroert wierd?

Andere voorslagen zijn mij gedaan, dog welke ik nog niet doorzie, ten opzigte der provintie Utrecht,

of men namelijk in deze provintie ook dagt, om daer meer vrijheid te bezorgen. Ik weet niet op welk eene wijze, en durve hierover niemand spreken voor eene nadere opening van zaken. Waren wij in deze herfst niet met de bovengemelde drukke affaires bezet geweest, zo hadden mijn vriend *Bergsma* ik al eens te paard en te post na Zwol gekomen, om de eer te hebben UH.w.geb.gestr. over het een en ander te onderhouden, dog dit is mislukt; nu kunnen wij het onmogelijk doen, doordien de eene landsdag nu de andere volgt, en zullen het dus tot het voorjaar moeten uitstellen, wanneer ik de eer hoop te hebben UH.w.geb.gest. mondeling te betuigen de opregte agting, waarmede ik ben

UH.w.geb. gest. ond. en geh. dienaar
Het is mey ziszen niet to dwaên [1]).

N° 5.

Hoog wel Geboren Gestreng Heer!

Mijne tegenwoordige zal zeer kort moeten zijn, deels omdat ik moet schrijven staande de vergadering, deels omdat ik niets nieuws hebbe. Ingevolge hetgeen ik de eer had bij mijne vorige te melden, is er (op) deze landsdag niets van belang voorgevallen. Het antwoord van H.H.M. over onze geeischte vermindering in de quota is ingekomen, en bij drie quartieren (mogelijk komen de Steden er wel bij) geresolveert, om ingevolge het verzoek van de Generale Staten eene commissie naar 's Hage te zenden, tot nadere opening onzer bezwaren. Deeze zal niet reisen voor de maand Maart en waarschijnlijk binnen een maand moeten afgedaan hebben. Onder-

1) Woordelijk vertaald: het is met praten niet te doen.

tusschen word het consent in de staat van oorlog op drie percent minder bepaalt, en bij de dreiging onwrikbaer gepersisteert Wie deze commissie zullen bekleden, word in Februarij bepaalt. Ik doe mijn best om er niet aan het hoofd geplaatst te worden, want het kwartier van O o s t *e r g o* heeft altijd de rang.

Er zal een sterke resolutie over de judicature van den hogen krijgsraad wegens onze provincie ingebragt worden ter Generaliteit, waarbij de wettigheid volkomen ontkent word.

Meer weet ik niets, dat UH.w.geb.gest. attentie meriteert.

Mijn vast adres is te Leeuwarden aan Beijma, gecommiteerde staat van Vriesland, secretaris van West-Dongeradeel. Van Leeuwarden worden mijne brieven mij na buiten gezonden, dog het is wel mogelijk dat mijne antwoorden, wanneer ik buiten ben, eene post overblijven.

Voor het overige ben ik met volkomene agting

UH.w.geb. gest. ond dienaar

L. d. 14 Janu. 1783. Het is mey ziszen niet to dwaên.

UH.w.geb. laatste is bij mij wel ontvangen. Het Deventersche committé is eene zaak, die bovenal mijne attentie heeft opgewekt. Ik verlange zeer na de tijding van UH.w.geb. volkomene herstelling en zal met een volgende post breder schrijven.

De heer Haersolte hier, getrouwt met Juffr. D'Arnaud, zal op den aanstaanden landsdag als volmagt gestemt worden uit Oostergo. Hij is een hupsch man. Ik heb voor hem gewerkt zoveel mogelijk. Hij heeft mij verzogt UH.w.g. zijne complimenten te maken.

N° 7.

H.w.g. G. Heer. d. 19 January 83.

Uit UH.w.geb. laatste ziende, dat [men] te Zwol voor meer dan ordinaire brieven de port naarmate van de zwaerte rekent, [zal] ik zo weinig papier als mij mogelijk is gebruiken. Evenwel wil ik niet afzijn, UH.w.geb. het een en ander van hier te communiceeren.

De tijding van de Hollandsche resolutie en de bezending naar Texel en de vloot is er verre af, om mij te behagen. Ons plan heeft hiertoe nooyt gestrekt. Wij wilden het tegenwoordig gedrag der directie onderzocht en de schuldige gestraft hebben door eene extraordinaris vergadering der bondtgenoten. Het tegenwoordig Hollandsch plan zal juist het tegen(ge)stelde kunnen bewerken. UH.w.geb. zal zig, denk ik, even weinig als ik flatteeren, dat dit de kwaal van de Republiecq zal genezen; het is mogelijk in staat de wonde wat (te) pallieeren en zulks op zijn best. Ik ben vast van begrip, dat alle verdeling van gezag in de directie nadelig is, en denke niet, dat er uit alle of uit de meeste provincies mannen zullen komen, die geresolveert genoeg zijn, om een coup van belang te wagen in het onzekere of zij, ingevalle dat het kwalijk uitviel, wel gesouteneert zullen worden bij hunne committenten. Dog kies, bid ik u zelven, de agt besten uit de Zeven Provincien, die eligibel zijn: zullen die genoegzaam meester zijn van de prompte exsecutie van hunne plans? Met onwillige honden is het kwaad hazen te vangen. Zullen niet altijd de officiers elders dependent blijven, van waar hunne bevordering afhangt? Tot hiertoe komt mij dus deze Hollandsche verbetering zodanig voor, dat ik er liever tegen als voor

zou werken. Laat den *Teergeliefden* alles blijven wat hij is en heeft, neemt hem alleen dat poinct af, waarom hij gehaat werd, en gij zult hem binnen kort weer tot een afgod zien worden, en dit zou van kwaad tot erger gaan. Ik hoop UH.w.g. zal mij vergeven, dat ik hierover mijne gedagten zo rond uit-[spreek], ofschoon ze met de uwe niet schijnen overeen te stemmen. Ik begrijp, dat daartoe ook vooral eene correspondentie nuttig is, dat men opening van verschillende gedagten krijgt zonder bewimpeling. Ik heb te veel eerbied voor UH.w.geb. caracter dan dat ik er een ogenblik aan zou twijffelen, of UH.w.geb. dit zal kwalijk nemen of niet, en het is daarom de eerste en ook de laatste maal, dat ik woorden zal gebruiken om mij hierover te excuseeren, in geval het al eens mogt gebeuren, dat ik de vrijheid moest nemen van UH.w.geb. over 't een of ander te disfecteeren. De familie Van Haren houd een diep stilzwijgen over alles, wat de papieren, die zij onder zig heeft, betreft. UH.w.geb. weet, zij denkt zeer wel, en is bijna de eenigste, die voor hare sentimenten beloont word door het volmagtschap van Bild, waarop anders de grietman van Weststellingwerf zeer weinig pretensie zou hebben. Wat er van die papieren verhaalt werd, is mij bekend. UH.w.geb. zal ook weten, dat bij den brand te Wolvega de oude heer boven alles voor zekeren kist bezorgt was. Zommige meenen, dat dit een stratageme was, om partij in het denkbeeld te brengen, dat hij nog geheimen had. Andere zeggen, dat er wezenlijke geheime papieren van het uiterst gewigt ten huize van Van Haren nog zijn. Schoon ik zeer intiem gelieert ben met de jonge Van Harens, heb ik er nooyt agter kunnen komen; dit zie ik dagelijks, dat de *Orange*-partij die heeren met meer distinctie behandelt als zommige anderen. Ook is een der zoons zeer onverwagt

en ongevraagt raadsheer geworden, dat al vrij wat speculatie gaf.

Ik heb Leeu*warden* verlaten, omdat er op de landsdag niets meer te doen was, dog nu kon ik er wel eens weer na toe moeten gaan, als de voorslag van Holl*and* komt. De Teergeliefde heeft niettegenstaande de resolutie der Steden over de ambten gedisponeert; de thands zijnde volmagten hebben het geapprobeert, die van het volgend jaar zullen het improbeeren. Dog dan is het gedaan en kan niet ongedaan worden. Wat dunkt UH.w.g. van deze onbeschaamde handelwijze? Men moet nu nog duidelijker spreken en serieuser handelen.

D. 26 dito. De landsdag is gescheiden in myne absentie. Alles over de militaire jurisdictie, dat op zo een goeden voet stond by myn vertrek, is blyven leggen tot op de volgende. De commissie over de quota zal naar 's Hage reisen: zulks is bepaalt. Myne beste vrienden zyn zeer bezorgt over myne veiligheid daar; men meent daar reden toe te hebben, die men my niet zeggen wil. Men voorspelt my zelv onheilen in de provintie personeel van de Orangefactie. Als ik evenwel onder mijne landtgenoten ben, dan reken ik mij zeer veilig. Sommige, vooral een heer uit Westergo, die zeker van dat quartier moet gecommitteert worden, declareert niet van de commissie te willen zijn, tenzij ik van Oostergo kome. Ik ben niet bang voor alle dreigementen of personeele gevaren, en zal mij dog excuseeren, zo het mij mogelijk is, omdat ik te veel van mijne eigene affaires moet afzijn, en vooral, omdat het financieele mijne zaak geheel en al niet is.

De Hollandsche resolutie is hier nog niet aangekomen, en heeft dus nog geen poinct van deliberatie kunnen worden.

Ik solliciteere zeer UH.w.geb. aanhoudende, mij

zeer vereerende, vriendschap en correspondentie, en blijve met waaragtige hoogachting

UH.w.geb. ootmoedigen dienaar,
Het is mey ziszen niet to dwaên.

Deze is haast de port niet waardig, evenwel heb ik niet langer willen wagten UH.w.geb. te rescribceren.

N°. 9

Hoog wel geboren Heer!

Schoon ik Goddank van lichaam gezond ben, tenminsten ten naastenby, ben ik dog niet in de situatie, dat ik met genoegzame bedaartheid aan UH.w.geb. kan schryven. Evenwel wil ik hieraan niet manqueeren, op hoop van met de omlopende post, al is het door een vreemde of andere hand, met een paar woorden geïnformeert te zullen worden, van Uw Hoog wel geb. gezondheid, voor welke ik mij thands als allerpre-cieust voor de nog niet geheel verloren Republiecq en vooral voor dengenen, die ge uwe vrienden noemt, ook allermeest interesseere.

UH.w.geb. laatste van den 29 passato, welke ik, buiten zynde, niet eer dan heden beantwoorden kan, considereer ik als in drift en door pyn overladen geschreven. Ja, ik considereer de Republiecq ook als by n a verloren. Maar in Gods naam laten wy de moed niet opgeven, laten wy, zo ik my eens aan uwe zyde mag noemen, tog nog alles doen, wat mogelijk is om haar te redden. De hemel kan wonderen doen en heeft meermalen de Republiecq gered! Ik begryp ook, dat, zo het alles verkeerd afloopt, wy

dan, na ons leven gewaagt te hebben voor de vryheid, indien we er afkomen, niets anders moeten doen, dan een andere vrye lucht opzoeken, al was ze onbewoond, en ik ben bereid met de myne dan derwaards te gaan, waar UH.w.geb. goed vind. Dit zegge ik in goede meninge, en voorbedagt, dog eerst wil ik alles wagen, ja alles opofferen voor myne landgenoten. Dit is myn besluit. Ik zal de vryheid, is dit 's hemels wil, wel zien sterven, maar nooyt begraven.

Reeds voorlange heb ik myne vrouw van verre geprepareert om een ander land te eeniger tyd op te zoeken dan onder dit, dan onder dat voorwendsel, en zy is volkomen geresolveert my na America te volgen, met agterlating van onze goederen, welke, alleen in vastigheden en wel meest fideï-commissaire vastigheden bestaande, niet kunnen vervoert of veraliëneert worden. Deze resolutie is by my voor lang genomen, want ik heb altyd gevreest, dat het eens uitkomen zoude, zoals het nu is. In het begin van May 1782 vroeg ik aan den Hertog de la *Vauguyon* of Zyne Excellentie ook eenige mogelykheid voorzag, dat de idees in Vrankryk konden veranderen door het zarren, dat men van hier te wagten had. Dog my wierd geantwoord: „qu'il croyoit surement, que cela étoit impossible, le roi étant trop informé des circonstances dans l'intérieur de la Republique, pour jamais prêter l'oreille aux insinuations des anglomanes". Ik heb toen wel een uur met Zyne Excellentie daarover gesproken, gelegenheid genomen hebbende van eene contrarie-verzekering, my van de hand van de fiscaal Van der Hoop gedaan, en zelve naaderhand door Zyne Hoog Ed.gest. bevestigt. Ik heb toen de wonderlykste ontmoetingen in Holland gehad van de wereld. Ik zou plaisier hebben, ze UH.w.geb. te ver-

halen, maar ze zyn te lang te schryven. Men wilde toen gaarne eene particuliere vrede, en zogt my daartoe over te halen door argumenten, die meer dringende dan persuasief waren. Ik moest anderhalf uur met *Van der Hoop*, dien ik nooyt bekend gesien had, in Den Haag alleen praten.

Straks vertrek ik na Leeuwarden, om daar morgen de landsdag by te wonen; wat er geschieden zal of moet, weet ik niet, wy zullen over den vreede handelen en over de Pruissche memorie. Ik heb voor, om my gantsch vrolyk en gemoedigt te gedragen; meer in het publiecq te verschynen, als wel sedert eenigen tyd myne gewoonte is geweest; openlijk te zeggen, dat ik reken, de schuld by diegeene te zitten, die tegengehouden hebben eene naauwe alliantie met Frankrijk aan te gaan, als wanneer ik denke, dat dit nooyt zoude hebben kunnen gebeuren. Schoon ik niemand gesproken hebbe, denk ik, dat dit de beste contenance is, die wij, of tenminsten ik, die mij zo sterk hebbe laten zien in alles, kunnen houden, anders zal men bij de hofpartij zoveel te meer moeds en moedwil krijgen.

Onze vriend Van der Kemp schrijft mij complimenten van Gijzelaar, die zig excuseert, niet geschreven te hebben wegens zwakheid. Schoon deeze brief, ingesloten bij zijn naschrift, over de drie weken oud is, heb ik nog niets van Gijzelaar ontvangen. Kufeler schrijft ook niet, Bicker van Amsterdam ook niet. Ik weet niet, wat alle die menschen schort; misschien betrouwen ze mij niet meer, want er is voor een half jaar een gerugt geweest, dat ik verandert en niet te vertrouwen was. Van der Kemp is de eenigste geweest, die cordaat genoeg was en mij genoeg kende, om er mij van te waarschuwen, schoon ik verzekert ben, dat hij er niets van geloofde. Ik geloov zelvs, dat onze heren Premiers er al wat

van begonnen te geloven. Dog nadat ik haar sedert dien tijd zo een trek gespeelt heb, als is de weigering der dispositie over de stedeamten, zijn zij van haren waan teruggekomen.

Zo ik vroeg genoeg te Leeuwarden kom, zal ik in persoon nog eens, voor het laatst misschien helaas, de vrijheid in een pleijdooij bij monde defendeeren, waartoe men mij zeer verzoekt. Te Franeker namelijk waren bij de stemminge tot volmagten ten landsdage uit de vroedschap present 23 leden derzelve. Agt stemden tot volmagt alleen den heer Premier Rengers, zes den oud-burgemeester Jacobus Salverda, het hooft van de contrapartij, en de overige negen stemden de beide genoemde heeren te zamen als volmagten wegens de vroedschap. Niettegenstaande dit wierd geconcludeert conform het advijs van de agt leden, dat de heer Rengers alleen wierde gecommitteert. Dit door Salverda voor de Gedeputeerden in disput gebragt zijnde, moet daar bij monde bepleit worden, waartoe men mij, schoon ik zulks nooyt gedaan heb of in andere gevallen nooyt doen zou willen, verzogt heeft, omdat ik in een gezelschap gezegd had, daar eenige advocaten waren, dat [1]) ik het mij tot een eer zou rekenen de zaak der vrijheid te defendeeren. Nu heeft men uitgevonden, dat het niet nodig is, dat iemand advocaat zij, om voor Gedeputeerden-regtbank te pleiten, dat het doctorschap en een publiecq caracter genoeg is.

Buiten d. 3 Febr*uarij* 83.

Leeuw*arden* d. 4 Febr*uarij*.

Vandaag hier gekomen zijnde, ontdek ik nog niet

1) In het origineel staat: „zeide, dat".

veel verandering in de constance van onze heeren. — Men beschouwt de vreede nog ook als lang niet getekent. Misschien weet UH.w.g., anders kan ik het in het zekere evenwel onder de geheiligdste secretesse melden, dat er uit Holland iemand in het geheim na Parijs gezonden is wegens onze vrienden, om te zien, wat men daar nog kon uitwerken tot beterschap. In de Diemermeersche Courant van Vrijdag n. 14 vindt men eene brief over dit stuk, die goed zal doen.

De militaire jurisdictie of liever de *Hooge Krijgsraad* wil men in Holland ferme bedanken. Ik ben in veel haast

t. à v.

Het is mey ziszen niet to dwaên.

N°. 11.

Hoog wel geboren Gestreng Heer!

In allerijl zal ik UH.w.g. een en ander melden.

Onze commissie over de quota zal in het begin van Maart na 's Hage reizen.

Ik schrijf met deze post aan *Gijzelaar* om te vragen, wanneer Holland in dien tijd vergadert is. Ik zal van de commissie moeten zijn, tenminsten ik vrees er voor. Men dringt er zeer op.

Onze commissie over de militaire jurisdictie is dezen ochtend hare besoigne begonnen met commissarissen uit den Hove Provinciaal. Het gevolg zal zo ik hoop en vast vertrouwe, eene dadelijke vernietiging van dat monstre zijn. De namen der heeren van die commissie vindt men reeds op twee na in de Leidsche Courant; onder de zes zijn twee niet

veel te vertrouwen. Als ik bij de benoeming present en dus niet uit de stad geweest was, had ik waarschijnlijk daar gepresideert, welke post nu in zeer verkeerde handen gevallen is.

Over Thule*meyer*'s memorie is een advijs van de Zeven*wouden*, door Oos*tergo* in mijne absentie reeds gevolgt, uitgekomen. Het behelst om den *Prins* te vragen, waarin hij door iemand in zijne praerogativen is verkort. Ik geloov niet, dat dit goed is.

De commies-generael van de convoijen, resideerende bij onze admiraliteit, is door Z. H. aangestelt, of liever gehouden in de regering van Franeker als Premier. Nu ontdekt men, dat die man bij het 2[de] art. zijner instructie aan de Generaeliteit bij eede belooft heeft, alle eeden, aan eenige land of stad gedaan, te houden voor nul en van onwaarden. Dit ontdekt zijnde, ga ik van namiddag na Franek*er* om in het vriendelijke te zien, die zaak zodanig te schikken, dat de man uit de regering geremoveert word.

Tijd ontbreekt mij volstrekt meer te schrijven; zo het mogelijk is, en de wegen bruikbaar worden, vlieg ik over na Zwol om UH.w.geb. mondeling te betuigen, dat ik met ijver onophoudelijk ben

Leeuwarden d. 15 Febr*uarij* 83.

UH.w.geb. dr. en vriend,

Het is mey ziszen niet to dwaên.

UH.w.g. zal zeker het advijs en consideratien van onzen Hove Pro*vinciaal* over den Hogen Krijgsraad gelezen hebben. Het is nu met een allerbondigst vertoog gedrukt bij H*erdingh* te *Leiden* en overal voor 18 stuivers te bekomen.

N°. 13.

Op het Landshuis d. 18 Febr*uarij* 1783.

Hoog wel geboren Heer!

UH.w.geb. twee voorgaande zijn mij wel op zijn tijd geworden. Het zit hier met de militaire jurisdictie voor ons zo ruim niet, als ik wel gewenscht had; evenwel hoop ik nog, dat men wel iets goeds zal concludeeren. Er is een vertoog uitgekomen, dat veel goeds doet. Ik geloov, dat ik in mijne vorige er al iets van gemelt heb.

Ik ben door *Gijzelaar* op dezelve wijze als UH.w.g. verscheidene malen gedupeert; nu schrijft Zijn Ed. mij zelv naauwlijks meer, onze correspondentie gaat door Kuffeler. Ik voel bij zijnen laatsten al, dat die beide vrienden beginnen zwakker te worden. Het plan om den oorlog door te zetten zal men ook wel varen laten. Men laat hier zelv aan zwakke broeders te kennen geven, dat Vergennes ons dupeert, hoezeer ik verzogt had, dat men er niets van zou spreken. Door deze eerst couragieuse en naderhand altijd verflauwende tijdingen risqueer ik ook mijn credit, dat op eene goede correspondentie rust. Van Berckel schrijft positiver; er is een zeer goed vriend van mij met Zijn Ed. in correspondentie.

Het blijkt dan ook in Overijssel, zoo het mij voorkomt, dat de tegenwoordige (Willem) zijne voorouders in onbeschaamde vermetelheid overtreft. Hetgeen zelvs de 3de niet heeft durven doen, onderneemt de 5de.

De resolutie van *Holland* over de expeditie na Brest van den 7e Februarij 1783 is van hetzelve alloij als alle hare zaken. Men heeft mij een verbazenden ophef daarvan vooraf gemaakt, dog het is

ook geheel flauw en juist geschikt om de kleine te hangen en de grote te laten lopen. Ik heb wegens het quartier de commissie gister gekregen om te praeadviseeren, welk ik reeds klaar heb, en dezen ochtend zal doen. Het loopt daarop uit, dat men voor goed aanziet, dat door eene afzonderlijke commissie van H. H. M. onderzogt werde, of het gebrek op de schepen waar of gefingeert is geweest; zo ja, of de schuld bij de officieren resideert of niet; zo ja wederom, dan de schuldige te doen straffen door den competenten regter; zo neen, dan insteert men op de middelen, voorgeslagen bij de circulaire missive; en deze toegevendheid zegt men alleen te gebruiken, om eene zaak, die zoveel spoed vereischte en zo langdradig behandelt word, te accelereeren.

Wij delibereeren vooreerst nog niet over de justificatie.

Ik heb tijding, dat de bewindhebbers ter kamer van zeventienen in 's Hage met den vorst aan het hoofd vergadert, dat singulier is, aan H. H. Mog. geadviseert hebben, dat men Negapatnam en de vrije vaart niet kon afstaan zonder de gantsche compagnie te ruineeren. Deze tijding is egt. Zij komt uit het Secreet Besoigne direct aan mij. Ik twijffele zeer, of het hier wel tot het alleen doorzetten van den oorlog zou te brengen wezen. Ik begrijp voor mij anders, dat Vrankrijk in zulken gevalle er niet buiten kan blijven. En zo Ome begint, dan de Keyzer ook.

Nieuws is hier niets, wij doen niets ten landsdage. Onze commissie over de quota zal met vier weken reizen. Ik hope vrij te blijven van die last, en zo dit gebeurt, zal ik met onze Haersolte een tourtje na Zwol doen.

Ik heb tijding, dat de heer Dedem tot de Gelder benoemt zal worden tot minister na America.

De tijd permitteert mij niet, meer te schrijven. Ik ben in haast met ongeveinsde agting

t. t.

Het is mey ziszen niet to dwaên.

N°. 15.

Leeuwarden d. 21 *Februarij* 1783.

UH.w.geb. aangename van den 19 is mij wel geworden. Met de militaire jurisdictie gaat het tot hiertoe beter, dan ik mij bij mijn laatste voorgestelt hebbe. De commissie zal vragen, wat de Staat wil: òf het vorig krijgsgerigte weer herstellen, of de krijgsraaden provinciaal maken of liever houden, en de leden daarvan op eene naukeurige instructie onder onzen eed nemen, welke instructie deze clausul zal hebben, dat al wat daarin niet gedemandeert word, van zelvs begrepen word den judex territorii te competeeren, zonder eenige gevolgtrekkingen a pari te admitteeren.

Oostergo heeft reeds een advijs op de resolutie van *Holland* over de expeditie na Brest. Als het gevolgd word, zal men het goede uit de resolutie behouden, en aan zig reserveeren de decisie, indien de Teergel*iefde* of admiraliteits-collegiën schuldig wierden bevonden.

Ik ben ten opzigte der vredehandelingen in het vast concept, om niet tot eene schadelijke en schandelijke vreede of tot eene voortzetting van den oorlog op ons zelven te concludeeren, zonder de intentie van de ingezetenen te verstaan. Hoe meer deel men dezelve in de maatregulen doet nemen,

hoe meer men zig zelven buiten verantwoording stelt, en zig van eene hartelijke medewerking verzekert. Wat betreft de burgercommissiën in onze steden, daarover ben ik al bedagt geweest; dan het vindt oneindig veele zwarigheden. Onze gilden zijn zedert reeds de hals gebroken. Zij zijn er ja, maar zij hebben de gedaante zelvs van een ligchaam te zijn al verloren. Bij dit gemeenste zoort van menschen word het ongelijk, hen aangedaan, nog niet eens gevoeld tot dien trap, dat er eene verbittering gekomen is. Men zal te Harl*ingen*, waar de injustices op het hoogste gerezen zijn, tragten het te bewerken. Ik heb dezen ochtend nog al reeds te halv agt eene conferentie met twee voorname lieden dier stad over dat poinct gehad.

De resolutiën onzer Staten hebben gedurende en voor den oorlog zo wel gesmaakt, dat men niet eens er òm denkt, om particuliere bezwaren aan de hand te geven.

Uit Holland schrijft men mij weinig; alleen dat Vauguion dringt op een spoedig declaratoir der Republiecq over de preliminairen, maar dat alle provinciën zullen wagten, tot Holland voorgaat, waartoe men mij ieder postdag ook verzoekt. Het is hier, alsof er niets mede te doen was. De andere kant dringt niet, en wij houden ons stil. Evenwel is er nog maar drie weken, dat wij mogen vergaderen. Ik wagte daarom met ongeduld na Holland; er moet dog iets van komen.

UH.w.geb. schrijft mij: hoe zal ik het maken met mijn consent in de staten van oorlog? Mag ik eens vragende antwoorden?

Kan dat consent niet uitgestelt worden, totdat wij geconsenteert hebben op fundament, dat wij ter vergadering van H. H. M. hebben doen declareeren of liever geschreven, dat wij in de ordinaris en extra-

ordinaris staten van oorlog niet zouden consenteeren, tenzij wij met 3 percent in de quota vermindert, en de staten van oorlog op dien voet repartieert waren? Kan men zig dus niet excuseeren, om over dit poinct, dat tog waarschijnlijk zal moeten verandert worden, te delibereeren, en liever uitstellen, tot ons consent ingekomen en de differenten over de quota vereffent zijn?

'T is of den hemel medewerkt om de militaire jurisdictie overal hatelijk te doen zijn. Voor weinige nagten hebben drie soldaten hier ook braaf den beest gestelt, met glazen inslaan enz. Gister zijn ze gestraft met de spitsroeden. Onder degeene, die mede van hare losbandigheid het gevoel gehad hebben, zijn ook onzer regenten.

Dagelijks verheug ik mij over hetgeen ik uit UH.w geb. brieven ten opzigte van het ontluiken der vrijheid in Overijssel verneem. Het is daar zeker op een goeden voet. Er moest iemand zijn, die de natie zo zeer aan zig verpligt heeft als UH.w.g., om de mogelijkheid daar te stellen tot zulke ondernemingen.

Als de vergadering is afgelopen, ga ik na buiten om Zondagavond weer hier te zijn, daarom schrijf ik vandaag. Ons reglement van regeering zal Haersolte hierbij doen, en dan het een en ander onder het opgegeven couvert zenden.

Ik durv niet langer van het landshuis blijven. Ik ben gewoon daar altijd een halv uurtje voor de vergadering te zijn; men maakt dus staat mij daar te vinden en te kunnen spreeken. Zo er egter nog iets voorvalt, zal ik het melden.

Nieuws is hier verder niet. Ik moet daarom maar afbreeken en blijve met volkomene agting

UH.w.geb. ond. en geh. dienaar,

Het is meij ziszen niet to dwaên.

Zo aanstonds, voor het sluiten van dezen, zegt Ajlva mij, dat UH.w.geb. het Reglement Reformatoir hebt in het stukje genoemt: Stukken betrekkelijk het Stadhouderschap. Dus zal ik UH.w.geb. dit niet weer zenden.

N°. 17.

Hoog wel geb. Gest. Heer!

Aangenaam, alleraangenaamst was mij UH.w.g. laatsten, gister avond bij mij ontvangen. De tijdingen daarin waren excellent. Ja, mijn vriend, met eene duldelose pijn in het hoofd heb ik het gister met spreken en beduiden, zo ik hoop, zo verre gebragt, dat wij met alle quartieren de militaire jurisdictie zullen aanvallen. Onze benoemde commissie zal Maandag rapporteeren. Zij slaat voor, of om het oude Nassausche krijgsgerigte weer te herstellen, hetwelk voor agt jaren is afgeschaft, of de krijgsraden, die telkens over militaire delicten bijeen geroepen zullen worden, onder provincialen eede te neemen, en aan zeer preciese instructiën te verbinden, waarin dan zoude komen eene clausul, dat alle gevallen, bij de instructie niet gemelt, zouden staan ter cognitie van den civilen regter. Van deze tweeledige voorslag, welke de commissie geoordeelt heeft, dat eerst behoorde gedecideert te worden, kies ik het eerste lid. Dan is de zaak in eens afgedaan en zeer wel. Want zoo de Staat het tweede kiest, dan moet men, God weet hoe lang, delibereeren over de nieuwe te makene instructies, et interim aliquid fit. Alles bedaart zijnde na de vrede, gaat misschien de haat tegen de militaire jurisdictie door giften, gaven en beloften wel weer teniet, of verflauwt ten minsten. Ik kieze

daarom het eerste. Het krijgsgerigte, dat voor het jaar 1775 hier altijd plaats had, en welkers existentie tot de grondwetten behoorde, bestaat uit drie politicquen, onder de namen van gerigtsscholtus en assessoren, welk eerste doorgaands een man van geboorte uit de provintiale edele of eigenerfde families was, en de twee laatste altijd advocaten en kundige juristen. Zij spraken regt uit naam en van wegen de heerlijkheid der landschap van Vriesland, even gelijk alle provinciale rechtbanken. Er was appèl aan de Heeren Gedeputeerde Staten in civile zaken, tusschen militairen namelijk. Er was geen appèl in crimineele, maar dan wierd de sententie aan den provintialen Capitein-Generaal gezonden ter approbatie volgends gebruik.

Wat betreft de constitutie der stederegeringen in Vriesland en van de provintie in het geheel, weet ik tot nog toe geen beter stuk als de Algemeene Beschrijving van Oud en Nieuw Vriesland door Foeke Sjoerds. Het is een werkje in twee deelen of vier stukken en overal te bekomen.

UH.w.geb. begrijpt, dat we nooijt toestaan eenig appèl van onzen provincialen krijgsraad extra provinciam, of aan eenigen generaliteits-regtbank; dat we dus er ook niet anders in kunnen doen, als de *Hooge Krijgsraad* van den staat van oorlog te schrappen.

Men zal zich hier, denk ik, voegen bij de resolutie van Holland over de zaak van Brest, om ten minsten eene zaak, die zoveel spoed vereischte en egter zo langzaam behandelt wordt, te accelereeren, dus luiden de woorden in Oostergo's advijs.

Gijzelaar wil nog bij continuatie, dat we ten opzigte der vreede wagten na Holland. Dit is mijn plan ook nog.

De justificatoire memorie blijft nog buiten deliberatie. Evenwel zal ik UH.w.g. van de advijsen, die er op mogten uitkomen, copiën zenden.

Ingevalle het Amsterdamsche gerucht waar is, hoop ik, dat *Zijne Brittsche Majesteit* precies en duidelijk zal declareeren, dat het geschied ter liefde van zijn Neev, op wien hij altijd zijn vertrouwen gestelt heeft, of iets dergelijks. Wij moeten, dunkt mij, ons voordoen, alsof het ons zeer wel behaagt, op hoop dat het openlijk declaratoir daar kome.

De commissie wegens onze provincie over de zaak der quota na s'Hage, zal bestaan uit: wegens Oostergo, U Van Burmania, Grietman van Leeuwarderadeel, en Uwen Dienaar; wegens Westergo, Schwartzenberg en Burmania Rengers, grietmannen van Menaldumadeel en Wijmbritseradeel; wegens Zevenwouden, Eysinga en Kempenaar, grietmannen van Doniawerstal en Lemsterland; wegens de steden, Plettenberg en De Wendt, burgemeesters of Premiers van Harlingen en Sneek, met 's lands secretaris Sminia. Wij zullen omtrent het midden der maand Maart reizen, hoe, weet ik nog niet. Het zou mij oneindig plaisier doen, kon ik bij die gelegenheid de eer hebben UH.w.geb. te zien en te spreken hier of daar. Ik denk er al over, om daarom de reis te lande en over Zwol alleen te doen, maar ik vrees, dat mij de tijd daartoe te kort zal zijn. Want, als wij 's Maandags de landsdag scheiden, zullen we dan zeker niet later als Saturdags te Amsterdam moeten zijn. UH.w.geb. begrijpt, dat men ten opzigte van huisselijke, familie- en amptsbezigheden wel drie of vier dagen nodig heeft om wat ordre op alles te stellen, als men voor eene onbepaalde tijd uitgaat.

Ik moet afbreeken en zal in de vergadering, waar ik dezen zal sluiten, apparent niet meer kunnen schrijven.

Ik moet daar nog aan onzen eersten Gedeputeerde ter Generaliteit ook [1]) antwoorden. Met dezen, die in het Secreet Besoigne zit, houd ik van post tot post eene reguliere correspondentie.

Vergeef mij nu eens eene particuliere nieuwsgierigheid. Er is hier iemand, die nieuwsgierig is, of de heer Hobooken te Zwol is van de familie van een heer Abraham Hobooken te Amsterdam, die op Cingel bij de Haarlemmer Sluis gewoont heeft.

Ik blijf voor altijd

d. 25 Febr*uarij* 1783. UH.w.geb. geh. dienaar,
Het is mey ziszen niet to dwaên.

Straks heb ik gereed gemaakt eene propositie, die het quartier der steden van daag zal doen, opdat hare dispositie en tourbeurt der amten door den Staat geratificeert werde en tot eene eeuwigdurende wet gemaakt. Dit heeft ook plaats ten opzigte der tourbeurten in de andere quartieren, zodat ieder, die volmagt wil worden, dezelve eerst moet ondertekenen, voordat hij geadmitteert word te advijseeren. Als dit er door is, dan is het groote werk volbragt, en de Steden even onafhangelijk als de Landsquartieren.

Ik hoop binnen korten hier ook een van buiten gezonden en boven anderen met ampten gebeneficeert Premiertje onzagt te doen tuimelen. Deeze man kon het kunstje om twee strijdende eeden te doen. Dit is ontdekt, en gister heb ik de zekere tijding ontvangen, dat hij aan de Generaliteit den eed zonder liberatie, die, God beter 't, anders wel plaats heeft, gedaan heeft, en daarbij beloofd heeft, zig aan geen land of stad te verbinden, schoon

1) In het handschrift staat: „nog ook".

hij hier is gecommitteerde ten landsdage en vroedschap eener stad. Dit zal wel éclat maken. Ik zal zelve bij hem gaan om hem er opening van te doen, om zijne familie, waaraan ik zelve geparenteert ben, te sparen. Als ik kan, vermijd ik gaarne personaliteiten en hatelijkheden.

N°. 19.

Hoogwelgeb. Gest. Heer!

Hartelijk dank voor UH.w.geb. aangenamen laatsten, bij mij wel ontvangen. UH.w.geb. reflectiën over de militaire jurisdictie algemeen te brengen op éénen voet zijn allergegrondst. Ik wil daartoe gaarne mijn best doen, dog dan kunnen wij hier daarover tegenwoordig weinig vorderen; er diende dan een generaal plan eerst daaromtrent gemaakt te worden. Om die reden is het, dat wij tegenwoordig op mijne sollicitatie de zaak aan de spijker hangen, tot de landsdag in April of Maij te houden. Intusschen zullen wij het geluk hebben UH.w.geb. mondeling over het een of ander te kunnen onderhouden, en met UH. w.geb. en de beste Hollanders de zaak rijpelijk te overleggen.

Nooijt ben ik zo geaffaireert geweest als tegenwoordig. Alles is thans op één ogenblik rijp, er zal wel wat uitbarsten. Deze post kan ik weinig schrijven, de volgende meer, en mogelijk zeer veel.

De advijsen aller Ridders uwer provincie staan uit de Leidsche Courant overgenomen in de Leeuwarder. Het spijt mij, dat mijn oom daar ook zo eene miserable rol speelt. Dog het is te vergeven, het zit er niet dieper, en om den brode moet men

veel doen. Over den vrede is hier in een ogenblik geresolveert, de conduite onzer gecommitteerden ter Generaliteit, welke de conclusie der Hollandsche resolutie hadden aangezien, te approbeeren. Er was ook niet veel anders op, maar wij zullen [1]) niet ligt weer na Holland wagten.

Ik blijve met volkomene agting

d. 8 Maart '83. UH.w.geb. gest. ond. dienaar.

N°. 20.

Hoogwelgeboren Gestr. Heer!

Gepasseerde Zondag kwamen 's middags bij mij twee der aanzienlijkste leden van de vroedschap der stad Franeker, welke mij te kennen gaven, dat zij ontdekt hadden, dat hunnen Premier, zogenaamt, als commies-generaal van de convoijen en licenten zijne instructie bezweerende, aldaar volgends het tweede art. beloofd had, zig aan geene landen of steden te zullen verbinden of in het vervolg verbonden te houden, geene andere officiën te bedienen, maar zig geheellijk in den dienst van H. H. M. te zullen gebruijken; dat zij wel wisten, dat de heer Rengers dezen eed zonder eenige dispensatie had gedaan en zulks, nadat hij reeds eenigen tijd vroedschap hunner stad was geweest; dat hij echter dien onvermindert abusivelijk was gebleven in de vroedschap, ja zelvs nog dezen jare ten landsdage wegens de stad gecommitteert. Zij waren met mij in de ferme gedagten, dat zij, hiervan kennisse hebbende, aan hunnen gedanen

1) In het handschrift staat: „wij zullen ons".

eed te kort zouden doen, indien ze dit niet aan de overige vroedschap communiceerden en op redres insteerden. Evenwel gingen zij, om alle condescendance te gebruijken, met mij na een der voornaamste leden van de familie van Rengers. Ik verzogt den heer, met wien ik zeer goed vriend ben, tenminsten uiterlijk, dat hij zijn best wilde doen om zijn cousin te bewegen, dat hij hoe eer hoe beter voor zijn vroedschapsamt bedankte, teneinde alle éclat voor de familie mogt werden geprevenieert. Dog tot mijne grote verwondering declareerde dien heer zig met die zaak gantsch niet te willen bemoeijen. UH.w.geb. begrijpt, dat ik ook hetzelve declareerde, zeggende dat, ziende dat de familie zelve zig niet voor de eer van een hunner [1]) interesseerde, ik, die dezelve naam niet droeg en er maar zeer van verre aan geparenteert was, mij dan daarvan ook ontrok. Hierop gingen dan de beide vroedschappen hunnen Premier zelve spreken. Desselvs eerste vraag was, of zij niet bij mij geweest waren. Het antwoord: ja, en dat zij op mijn raad de zagtste weg insloegen. Dog dit jong heertje was brutaal, en beliefde na niets te luisteren. De vroedschappen, na huis gereist, verzogten 's anderen daags vergadering aan den vicepresident. Deeze, een groot voorstander der slavernij, weigerde zulks zelvs op eene schriftelijke afvraging, alschoon hem de reden, waarom vergadering verzogt wierd, wel bekend was. De vroedschap vergadert zijnde, zou den Premier direct als vroedschap afdanken, en een ander in zijn plaats op het landshuis zenden. Maar nu deze vergadering geweigert word, denk ik, dat we het nog eens schriftelijk zullen afvragen met protestatie van onverantwoordelijk te zijn voor de gevolgen, die eene

1) Het handschrift voegt hier in: „niet".

weigering en uitstel van vroedschapsvergadering, zo voor den magistraet, voor den vicepresident als vooral voor den persoon van den heer Rengers zal hebben. Word dit alweer geweigert, dan maakt men de zaak als crimineel aanhanglijk aan den Hove, en waar eindigt dit? UH.w.geb. begrijpt met mij wel, dat, als het eens daar is, [1]) men de zaak dan niet meer kan houden, waar men wil.

Dit was, hetgeen ik in mijne vorige voorzag en UH.w.geb. beloofde te melden. Over de militaire jurisdictie is een brief van den Teergeliefden gekomen, waarbij (hij) verzoekt, dat de zaak niet afgedaan werde, zonder hem te horen. Wij zullen antwoorden, dat wij de commissie geauthoriseert hebben om tot de maand Maij hunne besoignes te continueeren; dat hij ondertusschen zig aan die commissie kan adresseeren, zo hij wat te zeggen heeft.

Meer kan ik tegenwoordig niet schrijven. Ik ben met volkomene agting

t. t.

Leeuwarden
d. 11 Maart 1783. Het is mey ziszen niet to dwaên.

N°. 21.

Amsterdam 22 Maart 83.

Hoogwelgeboren Gestreng Heer!

Eergisteren is een courier van Versailles van onze ministers gekomen, welke schrijven, zo ik hoor, dat de laatste resolutie van H.H.Mog. en alle hunne pogingen bij het Fransche ministerie vrugteloos waren;

1) In het handschrift staat: „dat men".

dat Vergennes hun had gedeclareert, dat de koning zig om zijn eigen welzijn en zijner onderdanen niet wel meer met de belangens der Republiecq, welke zij zelve verwaarloosden, konde bemoeijen; dat Z. M. gedurende het gantsche beloop van dezen oorlog gezien had, dat de Republiecq niets wilde uitvoeren; dat het, al was iets geresolveert, altijd aan de exsecutie gehapert had; dat er geen grond was, om te hopen, dat, ofschoon de welgezinde partij der Republiecq de overhand kreeg, de exsecutie er [1]) aan beteren zou; dat America, haare independentie erkent ziende, zig op de negocie en dus op de vrede toelag; dat Spanje te vrede was, en dat gevolgelijk Vrankrijk alleen er niet meer lust nog magt toe hadde, maar ook vrede dagt te maken en ons ried, de voorslagen aan te nemen, zo als ze thands waren.

Zo, hoor ik, is het gister hier in de vroedschap gecommuniceert. Morgenochtend vertrek ik na Den *Haag* daar ik UH.w.g. hoop te zien, anders tijding waar en wanneer. Zulks gelove ik zeer noodzakelijk te zijn, nader bij monde.

Ik ben met volkomen agting in grote haast

t. t.

Het is mey ziszen &c.

N°. 23.

Hoogwelgeb. Gest. Heer!

Mijne laatste, van Amsterdam aan UH.w.geb. geadresseerd, is geschreven op eene zeer fautive tijding

1) In het handschrift staat: „er niet aan beteren zou".

van iemand, daar ik zulks niet van verwagte. Ik heb ter goeder trouwe en in grote haast UH.w.geb. gecommuniceert, hetgeen ik meende dienstig en nuttig te kunnen zijn. Hier komende, hoor ik, dat de conclusie van den gementioneerden brief wel dezelve is, dog dat de bewoordingen geheel anders zijn, dan men mij te *Amsterdam* verzekerd had. Ik heb gemeent UH.w.geb. dit weder te moeten communiceeren, en mijn excuses te maken. Ik hoop maar, dat er geen hinder mede zal geschieden.

Ik heb gisteravond bij *Gijzelaar*, die niet al te wel is, een paar uurtjes gepasseert met plaisier. Hij is en blijft nog dezelve en even constant voor zijn persoon, maar het heeft wat veel werk in, om de conclusie van Holland na zijn zin te krijgen. Ik kan wel voorzien, dat men in *Holland* niet genegen is den oorlog met *Engeland* alleen door te zetten. Men zal liever alles toegeven, wat men van ons vergt. Men voorziet, dat het alleen niet beter gaan zou als tot hiertoe, en men schijnt de courage niet te hebben, om eene andere directie in te voeren.

Ten opzigte van de memorie van *Thulemeijer* is een sterk rapport van een commissariaal voorhanden, dat waarschijnlijk zal geconcludeert worden. Het loopt hierop uit, dat de zaken in de memorie alle zijn pure domesticq, dus buiten den Koning; dat ze alle rouleeren over den Prins; dat de commissie dus wel in gedagten was gekomen, of niet Z. M. was de aanleidende oorzaak van het presenteeren dezer memorie; dan dat dit zou zijn van dien aart, dat men zulks bezwaarlijk zoude kunnen geloven, overmits den Prins bij het aanvaarden zijner charges bij ede belooft hadde de souvereiniteit en independentie van den Staat te handhaven, tegen welken eed dit regtstreeks zou aanlopen; dat evenwel alle grond van suspicie niet was weggenomen, omdat

in de memorie gezegt wierd, dat de Prins zig voor het vervolg wel zoude houden, hetgeen zeker te kennen geeft eene correspondentie tusschen den *Koning* en den *Prins*; dat om alle dubiteit weg te nemen, Z. H. behoorde te worden gevraagt, of en in welke poincten hij in zijne regten was verkort, en of hij ook eenige aanleiding tot het presenteeren dezer memorie gegeven had, etc., etc.

Men blijft er bij in Holland om den *Hoogen Krijgsraad* van den staat van oorlog te schrabben: *Gijzelaar* heeft het mij gisteravond verzekert.

s'Hage den 25 Maart 1783.

N°. 24.

s'Hage den 28 Maart 83.

Waarde Vriend!

Naar mijne gedagten worden de zaken voor den Teergel*iefden* van dag tot dag en van stap tot stap erger. Ik hoop egter maar niet, dat het tot dadelijkheden zal moeten komen; dog ik ben volkomen van UH.w.geb. advijs, dat de Deventerse burgers gewelt met gewelt moeten keeren, maar of zij zig aan de bondtgenoten kunnen adresseeren, is iets, waaraan ik twijffel. Ik geloov, dat het op hun weg legt, zig eerst aan de twee steden of aan de Staten van Overijssel te adresseeren, en adsistentie te verzoeken, schoon ik, voor mij, mij zelven verpligt rekenen zoude hun met mijn persoon te adsisteeren, voor zo veel ik vermogt. Wat het versnipperen van de commissiën aangaat, ik zoude van gedagten zijn, dat UH.w.geb. eerst in de vergadering bij de begeving zig hierover als over eene infractie der fundamenteele

wet behoorde te beklagen, en te protesteeren van nulliteit met declaratoir, dat, indien Z. M. niet goedvond aan UH.w.g. te voldoen, UH.w.geb. dan ook de regenten niet langer gehouden kon agten aan een reglement, dat aan den eenen kant gedurig verbroken was; en dan [1]) zoude ik de zaak ter kennis van het volk brengen, met een advijs er bij, wat regten zij kunnen reclameeren. Dit zoude bij Uwe burgercommittées van goed effect kunnen zijn.

Dusverre beantwoord de Uwe van den 20, gister bij mij ontvangen, nu ga ik over tot die van den 24, gisteravond van Amsterdam ontvangen. Ik geloov wel, dat Gijzelaar zig al beklaagt, dat er geene alliantie met Vrankrijk gemaakt is op onzen voorslag, maar die kogel is nu door de kerk. Het komt er nu maar op aan, om de débris van de Republiecq te redden, zo veel men kan. Wij kunnen Vrankrijk's conduite nooyt excuseeren; integendeel ik geloov, dat wij der natie verpligt zijn te erkennen, dat wij bedrogen zijn, maar daarbij kunnen we voegen, dat wij door onze eigene gehoudene conduite ons in die assiette gebragt hebben.

Ik zal Vauguion zo straks voor een ogenblik gaan spreken. Ik zou het anders niet gedaan hebben; na de verzekeringen, mij in persoon verleden jare gedaan, kan ik haast geen Fransche ambassadeur met goede oogen zien.

Leiden den 29 Maart 1783.

Gister avond ben ik uit 'sHage na mijnen ouden braven meester Voorda gegaan, om zijn advijs over het een en ander vooral over de militaire jurisdictie eens in te nemen.

Bij Vauguion ben ik gister geweest en UH.w.g.

1) In het handschrift staat: „dan dan".

quaestie voorgestelt, waarop ik een generaal antwoord van de goede dispositie van den Koning ontvangen heb. Ministerialement, wel is waar, kon *Zijne Excellentie* mij er niets op zeggen, maar hij was zeer overtuigt, dat de Koning altijd alle efforts zou aanwenden, om de Republiecq bij hare independentie, en de patriotten bij hunne goede sentimenten voor Z. M. te houden. Ik vroeg meer speciaal, of de Koning ook zig dadelijk zou willen intresseeren, ingevalle den Koning van *Pruisen* zig verder met onze huiselijke zaken bemoeijde. Ik bewees hem, dat, hoe meer het crediet van *Oostenrijk* in de Republiecq hersteld werd, hoe meer Engeland ons weder in zijne belangens zou trekken, waartoe de tegenwoordige conduite van Vrankrijk de allerschoonste occasie gaf. Over deze conduite spraken we wat nader, en rieken in eene vrij hevige woordenstrijd, welke ik met heengaan zogt te eindigen. Dog den Hertog vroeg mij zeer gracieus, of ik zo boos was, dat ik ook niet bij hem wilde komen eeten. Ik antwoorde: wanneer het u belieft; en wij bepaelden den dag op Woensdag. Dan zal er wel wat meer voorvallen, waarvan ik u UH.w.geb. per volgende verslag zal doen. Ik logeer in de Nieuwe Doelen. Ik verzoek mijn adres, als Extra-ordinaris Gedeputeerde ter vergadering van H. H. M. wegens Vriesland, dan komen ze aan mij altijd eenigen tijd vroeger over door onze provinciale bodens.

t. t.

Het is meij ziszen niet to dwaên.

Ik zie met genoegen uit de courant, dat de zaak te Deventer in order is. Ik hoop, dat het waar zal zijn.

N°. 25

Hoogwelgeboren Gestreng Heer!

Mijn laatste, hoop ik, zal UH.w.geb. hebben ontvangen, ze is Saturdag van Leiden verzonden. Thands kan ik weinig nieuws van hier melden, er zijn geene nadere tijdingen van eenig belang gekomen. Men schijnt in Holland op het sujet van de militaire jurisdictie vrij ferme, tenminsten ik kan nog niet anders ontdekken.

UH.w.geb. vraagt, of de Premier van Franeker nog leeft. Ja wel, maar de procureur-generaal van Vriesland is gelast zig te informeeren, of en welken eed hij als commies-generaal, als vroedschap van Franeker en gecommitteerde staat van Vriesland heeft gedaan, en daarvan aan den Hove Provinciaal rapport te doen. Ten dien [fine] heeft reeds voornoemden Procureur-Generaal zig daaromtrent bij onzen provincialen clercq ter Griffie van H. H. M. geadresseert, die weder bij onze Gedeputeerden ter Generaliteit; en welken keer de zaken zullen nemen, is thands volkomen onzeker, alleen zal het gevolg voor Rengers zeker fataal zijn. Ik heb geene de minste tijdingen uit de provintie van dat geval, maar hore het zo van onze medegecommitteerden.

Thands hoop ik, dat het gelukkig ogenblik zal geboren worden, dat ik de eer zal hebben, in persoon mijne opwagting bij UH.w.geb. te komen maken. Mijn plan namelijk blijft nog, om na het eindigen onzer commissie van hier te lande na de provintie te retourneeren. Ik hoop, dat ik Zondagavond van Leiden na Utrecht, en Dingsdagochtend van Utrecht na Zwolle zal kunnen reizen. Ik heb zorg gedragen, dat mijn chais dan dien eigen avond op Haerst zal komen, en daar zal wagten, tot ik ze te Zwolle

ontbied. Mijn schoonbroeder zal mij op reis gezelschap houden. Zoo UH.w.geb. egter het een of ander te Utrecht te bestellen had, dan verzoek ik adres ten huize van Mevr. de Wed. De Gruiter van Groenewoude.

Men begint ten Hove zeer bang te worden voor het geliefkoost gedrogt. Van *Berckel* heeft mij verhaalt, dat ze zijn daar verzogt geweest op een praatpartijtje voorleden Vrijdag, dog dat was vrugteloos afgelopen. Men zogt het op een accoordtje te gooijen, en toen dit niet geacceptcert wierd, was de geheele boel in duigen, en de Teergel*iefde* wist niets meer te verhalen, zodat men zeer spoedig scheidde.

Ik blijve in haast met agting

UH.w.geb. geh. dr.

Het is meij ziszen niet to dwaên.

s'Hage d. 1 Apr*il* 83.

N°. 27.

d. 3 April
's avonds elf uur.

Hoogwelgeboren Heer!

Bij mijne laatste, aan UH.w.geb geadresseert, was ik vast in het denkbeeld, dat wij Zondag of Saturdag van hier zouden kunnen vertrekken. Zedert dien tijd is er een kink in de cabel gekomen, zodat we hier nog opgehouden worden, God weet hoe lange. Tenminsten is het zeker, dat we Maandag

zullen moeten overblijven, dog ik hoop nog, dat we dan de verdere uitstel zullen afsnijden. Zo op het ogenblik kom ik 'thuis van eene conversatie, die ik bij mijn vriend Kempenaar met Van *Berckel* en *Gijzelaar* gehad hebbe over de grote zaak, dat is: hetgeen er na het sluiten van den vrede te doen zoude zijn, om partij te trekken zo zoveel mogelijk van eene quade vrede. Men is in het plan om met Frankrijk een commercie-tractaat te sluiten, en zig onderling de vrijheid van de zee te guarandeeren. Men meent, dat hieruit zal volgen, dat Vrankrijk altijd genoegzame reden zal hebben, om bij ons te urgeren, op het in staat houden van onze marine, ingevalle men hier het er weer op toeleij om ze te doen vervallen, zonder dat men aan Vrankrijk te veel ascendant of invloed op onze domestique zaken accordeerde. Beter dit als niets. UH.w.geb. weet, denk ik, dat er een plan is, om drie millioen zes maal hondert en eenige duizend guldens, als een vaste en permanente post op den staat van oorlog te brengen voor de equipagiën ter zee, waaruit jaerlijks dertig schepen fregatten en advijsjagten zouden dienen. Holland wil dit liefst alleen op hare repartitie hebben, en daarentegen troupes brengen op onze en andere repartitiën. Dit laatste vind ik zeer goed en vooral, dat Holland gedisponeert schijnt, om desnoods, indien het plan rakende de marine niet doorgaat, die post alleen voor hare rekening te nemen, en integendeel een getal troupes tot die som op hare repartitie te casseeren.

Over het commercie-tractaat is men reeds in eene zeer secrete onderhandeling met Vauguijon, en ik verzoek UH.w.geb. er niet verder van te spreken.

De Teergel*iefde* zei mij vandaag in het Besoigne, of ik mij verbeelde, dat de post voor de marine zo

schielijk geconsenteert zoude worden. Een onzer heeren antwoorde: „zonder twijffel, want anders was de geheele Republiecq verloren". „Ja, maar", zegt de *Prins*, „ik vreeze, dat andere provinties zullen zeggen: dat kunnen wij niet betalen". Ik antwoordde: „dan moet men andere min nuttige uitgaven menageeren, het zwaarste moet het zwaarste wegen". „Maar er is op alles gemenageert, wat zal men meer vinden?" „Het zou zonderling zijn, dat de Republiecq, die hare sterkte ter zee alleen kan en moet hebben, geen vierde halv millioen tot dat einde, en wel jaarlijks tot de militie twaalf millioen kon besteden; men zou dus wat meer schepen en wat minder min noodzakelijke troupes moeten aanhouden." Hierop kreeg ik geen antwoord dan met een brusq gezigt. Ik denk, dat ik den mond in de oogen van Hoogstdenzelven vrij wat misprate.

Den 5 April. Wat dunkt UH.w.geb. van het Dortsche geval over de electie? Morgen ga ik met den braven Gevaerts en Gijzelaar mee tot Rotterdam, om daar Daniel Havart te spreken, en te zien, wat er aan dien man is, zoodat ik morgen avond weer in den Haag zal zijn, om Maandag het Besoigne weer waar te nemen.

N°. 29.

Hoogwelgeboren Gestreng Heer!

Voor het tegenwoordige kan ik van hier niets schrijven, dat eenige hoegenaamde attentie meriteert. Alleen komt het mij voor, dat de Prof. Van der Marck, met welkers beroeping ik UH.w.geb. van

harten feliciteere, niet gemakkelijk uit Lingen zal worden ontslagen. Ik vrees, dat men van hier reeds werkt, om hem daar te doen vast blijven. Het schijnt zoo uit de discoursen van Wieling en andere oranjegasten.

Er is bij ons een vacature van een raadsheersamt. Dit brengt mij in eene grote verlegenheid, wat ik moet, of zal doen. Ik kan geene nominatie tegen het zin (der Hofpartij) gemaakt krijgen, of ik moet er zelve in geplaatst worden, en dit strijd tegen mijne particuliere belangens en inclinatie.

Ik hoop nog, dat ik Saturdag van hier zal kunnen vertrekken, en spoedig te Zwol arriveeren. De tijd ontbreekt mij volstrekt, om meer te schrijven.

Ik blijve met volkomene agting

UH.w.geb. ond. dr.

Het is mey ziszen niet to dwaên.

s'Hage d. 8 April 83.

Ik heb UH.w.g. de complimenten te maken van den Griffier Mollerus, een allerbraafst (man) en UH.w.g. academiekennis.

N°. 31.

Waarde Vriend!

Ik ben thands in zo een ijsselijk labyrinth, als ik van mijn leven niet geweest ben. Ik ben volstrekt verlegen, wat ik doen zal of moet. Aan den eenen kant word ik op eene ongelooflijke wijze gedrongen, om te permitteeren, dat men mij in de nominatie

brenge tot het vacante raadsheersamt. Mijne gantsche familie, allen aan wien ik verpligting hebbe, en wien ik, zo men zegt, na de oogen moet zien als grootvader, omen, tantes en allen, staan er zeer vast op. Mijn broeder, mijn vader, mijn moeder vragen het mij met ijver. Men begrijpt, dat ik nu in het geval ben, om te kunnen voorkomen, dat mijn broeder niet altijd een ledigloper blijve. Die der Zevenwouden, mijne vrienden te weeten, vragen het mij met vehementie, omdat zij de meerderheid om eene nominatie te maken tegen het zin der *Hof*partij niet kunnen hebben, zonder dat ik in de nominatie kome. Een der laatsgenoemde partij wil zig hiertoe laten vinden, om eene particuliere relatie, die hij te mijwaarts heeft. Voor mij wel, zegt hij, maar voor geen ander, wil hij tegen het zin van den Prins eene nominatie maken. Als dit er dan eens door is, dus raisonneert men, zal misschien die man zig de Hoofsche disgracie op den hals halen, en dus tot ons komen, en het quartier der Zevenwouden eens vooral verzekeren. Mijne goede vrienden in Oostergo zoeken mij ook te persuadeeren, om het vooral aan te nemen. Zij leggen het uit, dat er geen heerlijker overwinning kan zijn, dan die, dat de Teerge*liefde* nu genoodzaakt word, mij, dien hij altijd zo veel injustices gedaan heeft, zelve tot raadsheer, dat zeker de honorabelste post is in onze gantsche provintie, te eligeeren. Men belooft mij, dat men ten landsdage niets zal doen zonder mijn advijs. Enfin men gebruikt nog veel meer vleijende argumenten. Particulieren zeggen, dat er niets is, daar hun belang meer te behartigen is, dan in het Hof, dat dat collegie tog is de waarborg van alle privilegiën, en dat éène stem daar thands veel doen kan. Enfin van deze ontfang ik vooral verzoeken. Daarentegen mijne committenten ten landsdage, die hier rondsom mij

wonen, zelvs gemene menschen, solliciteeren mij vierig, dat ik bij hen blijve. Dit doet mij oneindig veel genoegen, nooijt heb ik sterkere bewijzen van agting gehad dan tegenwoordig. De lof van eenen eenigen boer of boerin weegt dog bij een gevoelig hart wel die van duizend hovelingen op. Maar mijn God wat is hier mijn pligt, wat moet ik doen? Ik gevoel al het gewigt van uwe bewijzen en verzoeken, die bij mij van onbedenkelijk veel gewigt zijn, maar wat zal ik? Zal ik mij den haat of ongenade van alle mijne vrienden of familie op den hals halen, en misschien maken, dat mijne onnozele kinderen er nog de gevolgen van gevoelen? Zal ik ook misschien door eene constante weigering mij zelven niet onnut maken op der Staten-vergadering? Zullen er niet zijn, die over mijne weigering zodanig gepiqueert zijn, dat ik bij hen geen crediet meer zal hebben? En hierop steunt tog alles, wat ik gedaan heb of doen kan in het vervolg.

Ik ben dus nog in het onzekere wat te kiezen en ik zal er niet ligt toe overgaan, kan ik het ontkomen. Ik geloov niet, dat er ooit iemand zodanig tegen het zin raadsheer is geworden, als ik zou doen, wanneer ik genoodzaakt worde er toe over te gaan.

Nu wat ander nieuws. Vrijdagmiddag kwam ik gezond en fris weer hier. Ik betuige mijne dankzegging voor de genotene vriendelijkheid te Zwolle. Het gaf mij een oneindig genoegen UH.w.geb. personele kennis gemaakt te hebben, en ik recommandeer mij bij aanhoudenheid in UH.w.geb. hooggeschatte vriendschap, welke ik hoop mij, zo veel immer mogelijk, waardig te gedragen. Mijne vrouw had daags te voren door een brief, die ik van Zwolle geschreven had, geweten, wanneer ik zou t'huis zijn. Zij had dit te Dockum aan lieden, die mij vergeefs buiten gezogt hadden, met een expresse doen zeggen

en toen deze dus bij mij kwamen wierd mij gecommuniceert een concept-request voor de schutterij, om zig zelven geweer en wapens aan te schaffen, en daarmede 's nagts de wagt te doen, mits dat eene belasting, die jaarlijks van de niet-wagtdoende burgers onder den naam van wagtgeld geheven wierd, aan haar wierd afgestaan. Dit request Saturdag gepresenteert zijnde, is bij *magistraat* en vroedschap commissoriaal gemaakt. Het laatste besoigne zal Zondag avond gehouden worden, en dan zal de zaak naar alle waerschijnelijkheid door de magistraat en vroedschap geaccordeert worden.

Ik denk, dat binnen korten de bekende agt steden eene formele conventie zullen aangaan, waarbij zij elkaar beloven onwrikbaar te blijven bij de resolutie, om nooijt eenige amten-dispositie aan het huis van Oranje op te dragen, en zig onderling verzekeren, dat deze conventie nooijt dan met eenparige stemmen zal mogen vernietigt worden. Dog dit sub sigillo secreti.

Te Harlingen zijn twee nieuwe vroedschappen gemaakt. De eene mijnen vriend Junius van Alema, en de andere eenen gelijkdenkenden uit de burgerij. Van avond zullen er nog twee aangesteld worden, te weten: een med. doct. Andreae, en een advocaat van Loon, neven van die van Hindelopen. Deze vier snaken, gevoegt bij de weinige weldenkende oude leden der vroedschap, zullen daar het varken wel wasschen. Ik denk, zij zullen debuteeren met eene hagelbuij van bezwaren tegen den magistraat, waarbij de burgerij in hare privelegien is verkort. UH.w.geb. zal zig misschien herinneren, dat ik gezegt hebbe, dat er nergens meer reden van ongenoegen was dan te Harlingen. Dit werkt ons nu in de hand om de vastgewortelde boom omver te halen. Deze primus is onze drost van Twente.

Meer nieuws weet ik niet Dingsdag begint onze landsdag; waar moet ik UH.w.geb. met de post van Saturdag beschrijven, te Amsterdam of te Zwolle? Veele complimenten en verzekering van mijne agting verzoek ik bij gelegenheid te Zwolle aan allen, die ik de eer gehad hebbe daar persoonlijk te leeren kennen.

Ik ben met volkomene agting

UH.w.geb. geh. dr.

Het is mey ziszen niet to dwaên.

Buiten d. 25 April 1783.

Veel plaisier morgenavond. Ik denk UH.w.geb. zal daar mijnen Bergsma leeren kennen.

Mag ik communicatie van het nieuws in deze gemelt verzoeken aan den heer Bicker, aan wien ik dezen insluite, in het onzekere, waar UH.w.geb. te Amsterdam logeert?

N°. 34.

Waarde vriend!

Uwe laatste heb ik wel ontvangen; verre van er boos over te zijn, behaagde het mij ongemeen, maar ik was boos op Haersolte, die UH.w.g. in een denkbeeld gebragt hadde, alsof ik het raadsheersamt envicerde. Hij was zelve overtuigt van het contrarij, maar om mij zoveel zekerder te bepalen, wilde hij, dat UH.w.g. mij nog eens aanmaande, maar zonder reden. De nominatie is gemaakt. Ik ben bovenin geplaatst, maar men is zeer verzekert, dat ik niet

gekozen zal worden. Huber gaat er den Prins om vragen. Ik doe het tegendeel; wel twintig leden van Staat vragen tegen mij. Men dreigt, om geen twede nominatie te zullen maken, ingevalle men mij kiest en ik bedank, maar den Prins te noodzaken dan uit de twee overgeblevene één te kiezen. Dit poinct zal de Teergeliefde niet gaarne thands gediscutieert hebben, zodat, mijn vriend, er is geen gevaar, geen zwarigheid, dat ik raadsheer worde.

Onze landsdag is gescheiden gister. Oostergo heeft quartiers-protest bij unanieme stemmen gedaan tegen eene resolutie bij de drie andere quartieren gevallen. Dit is iets singuliers, het was een provinciaal poinct over eene uitgave, die Oostergo rekent, dat onverpligt was. Het quartier heeft gedeclareert dit poinct niet secreet te willen houden, maar hare leden te dispenseeren van de secretesse.

Nieuws is er verder niet gebeurt, of Haersolte, die hier bij mij zit, heeft het u bij de vorige post al geschreven. Rengers van Franeker word volgens resolutie van het Hof criminaliter geactioneert wegens den misdaad van meineed, dus luiden de woorden.

Ik blijve met volkomene agting

t. t.

Het is mey ziszen niet to dwaên.

Leeuwarden d. 17 May 83.

(Geadresseerd: Hoogwel Geboren Gestrengen Heer den Heer J. D. Baron Van der Capellen tot den Pol, beschreven in de Ridderschap des Lands van Overijssel, thans bij Monsr. Van Aalst in de Meulestraat te Nijmegen.)

N°. 36.

Waarde Vriend!

Ik ben zeer ongerust over UH.w.geb. welstand, welke bij het ontvangen van UH.w.geb. laatste nog gantsch niet best scheen.

Schoon het hier landsdag is, kan ik nog weinig schrijven. Over den vrede is ter onzer deliberatie niets gebragt. Ik heb daarom geproponeert om ernstig te onderzoeken na de redenen, waarom deze zaken zodanig afzonderlijk van onze provincie wierden behandelt, dat wij daarvan geene dan indirecte kennisse of deliberatie hadden. Deeze propositie is door *Oostergo* als de hare overgenomen, en dus ter overweging der andere quartieren gegeven. De *Zevenwouden* heeft er zig mede geconformeert.

De zaak van Rengers hangt nog zonder eenige decisie op het landhuis. Bij het Hov word interim voortgevaren; H. H. M. zullen egter wel een veeg uit de pan krijgen. Schoon ik bijna van niets zeker ben, zwenken en draijen is het gewone werk, en de beste nog trekken zig de zaken zo het schijnt niet aan. Ik moet alles met pompen bovenhouden, en zoudt ge kunnen geloven, dat in deze omstandigheden, in deeze nood, waar ik haast niet weet, hoe de zaken gaande te houden, daar ik alles bijna te gelijk moet doen, daar wij zamen verscheidene commissorialen hebben, daar waaragtig het land, de vrijheid, ja alles in gevaar is, mijn vriend, mijn trouwste hulp, als het op praten of kuipen aankomt, — ik meen J. C. Bergsma — kan goedvinden voor enkel plaisier na buiten te gaan, en zig drie of vier vergaderingen te absenteeren, niettegenstaande Haersolte en ik alles gedaan hebbe wat we konden, om hem tegen te houden. Wat dunkt UH.w.geb. hiervan? Ge begrijpt dus, Mijnheer en Vriend, hoe aangenaam dit

voor mij is, in welke omstandigheden ik ben. UH.w.geb. zal mij dus wel excuseeren, dat ik mij niet verder elargeere. Ik kan waerlijk niet meer. Ik zal deze over Zwolle zenden en tot daar franco, op hoop van hem van daar veilig te kunnen aan UH.w.geb. overkrijgen. Aanstaande Dingsdag zal ik bij welzijn de uitslag van alles melden. Ik ben eens voor al

t. ex animo t.

Leeuwarden d. 15 *Juni* '83.

N°. 38.

Buiten d. 2 Julij 1783.

Waarde Vriend!

Wat heb ik niet wel verdient, door in zo langen tijd niet geschreven te hebben? Ik gelove bijna uwe disgracie, maar evenwel, ik zal tragten mij te excuseeren, door UH.w.geb. te tonen, dat ik ja waerlijk in dien tijd gantsch niet heb stil gezeten.

In Dockum excerceeren de burgerofficieren reeds alle op één na, die ook bedankt zal worden, en zullen haast door hare onderhebbende burgers gevolgt worden. De iever is daartoe algemeen opgewekt. Er zal ook een vrijcorps worden opgeregt; zo ik hoop zal ik morgen de conditien daaromtrent gereguleert vinden, als ik bij de vrienden kom, anders zien alles gereed te maken. Te Leeuwarden is het vrijcorps reeds met succes en accrès aan het excerceeren in eene grote meedstoof even buiten de stad, mijn vriend den koopman Zeper toebehorende, welken denzelven daartoe vrijwillig heeft aangeboden, vermits [1]) tog zedert eenige jaren niet gebruikt wierd

1) „dezelve" doorgehaald.

en groot genoeg was, om de eerste beginselen in te leeren. De jonge lieden zijn daartoe zo naarijvrig, dat er veele zijn, die dagelijks private institutie nemen van den excercitiemeester.

Laatstleden Vrijdag den 27 Junij 1783 is te Dockum eene vergadering geweest van gedeputeerden met vollemagt wegens de steden Bolsward, Sneek, Sloten, IJlst en Hinlopen, met Dockum de meerderheid der steden dezer provincie uitmakende. Deze Gedeputeerden kwamen te twee uur 's nademiddags op uitschrijvinge van magistraat en vroedschap der stad Dockum aldaar aan het stadhuis, wierden aan het bordès gerecipieert door den gewonen clercq ter secretarij of substitut-secretaris, toen door de geschaarde reijen der stadsbediende doorgeleid na boven, daar aan de trap ontvangen door den stadssecretaris, en na te kennen gegeven te hebben, wie ze waren, in de vroedschapszaal, die zeer statig is, ingeleid; hier aan de deur gerecipieert door de gedeputeerden van Dockum, zijnde een burgemeester en twee vroedschappen. Zo ras deze vrienden alle present waren, werd hen hunne procuratie afgevraagt, dewelke gelezen zijnde wierd bevonden, dat die zes steden alle op één na, die geen vollemagt gegeven had, éénstemmig hunne Gedeputeerden gevolmagtigt hadden, om gezamentlijk alle best mogelijke middelen te beramen en direct vast te stellen, ten einde de rooster der ambulatoire amten in het eeuwig voor eene onverbrekelijke conventie mogt worden gehouden en nooijt worden verbroken zonder aller steden toestemming. Dit geopenbaard zijnde, deed de burgemeester van Dockum eene gepaste aanspraak, waarin hij aan de aanwezende de gewigtigheid van hunne onderneming voorhield tevens met desselvs nuttigheid, en eindigde met een wensch, dat der welmenende steden pogingen, dusverre aangewend met

goed gevolg, in het vervolg mogten worden gezegend tot heil van vaderland en vrijheid, en dat de rooster thands door deze aanzienlijke vergadering tot zodanige vastheid mogt worden gebragt, dat zelvs de arglistigste heerszugt geen moeds genoeg mogt hebben, om haar te zoeken te ondermijnen. Dit gedaan zijnde, stelde dezelve voor, dat het nuttig zoude zijn tot goede order, dat er een president en een secretaris van het congres — dit noemden wij de vergadering — wierd benoemt; zulks geschiede ook straks, en wierden hiertoe gestemt de burgemeester en secretaris van Dockum Eindelijk, om tot de zaak te komen, men tekende een Verbondt of Unie, waarbij de steden alle zes zig verbinden de rooster der tourbeurten onverbrekelijk te doen stand houden, en afzien van alle overstemming dien te neffens, zodanig dat, zolange maar ééne stad der zes haar regt op de rooster reclameert, de overige vijff altijd haar zullen moeten bijstaan; voor het overige beloven zij niemand in hunne magistraat of vroedschap te zullen aannemen, tenzij hij vooraf dit verbond hebbe vertekent Ik was dien dag juist te Dockum, en wierd door de vergadering verzogt bij haar te komen UH.w.geb. begrijpt, dat ik dit niet konde weigeren. Bergsma wierd tegen den avond ook gevraagt, toen men zou soupeeren, dus bleven wij, zonder dat er verder iemand present was, bijeen tot 's nagts één uur, toen scheidde men vrolijk vergenoegt en zonder hoegenaamt veel gedronken te hebben. Ik ging ten minsten zeer wel te vreden na bed bij een goed vriend, wien ik zulks had doen waarschuwen, omdat ik wel voorzag, dat ik niet na huis zou kunnen rijden.

Mijn vriend Huber is Goddank tot raadsheer gekozen; het schijnt, dat de baas niet heeft durven wagen mij te nemen. Ik had aan zijn vertrouwde, den auditeur Wierdsma, die er mij over sprak,

gezegt dat ik, indien de Prins mij koos, zulks zou rekenen voor de grootste ondienst, die hij mij konde doen, en dat ik dus verre zou zijn, om hem er voor te danken, dat ik integendeel zulk eene trek zoude gedenken, dat men daarop staat konde maken, en dat ik, ziende, dat zulks nog in twijffel was, nu ten minsten zou zorgen, dat, als ik gekozen wierd tot raadsheer, het verbond der steden nog wierd geperfecteert, eer ik mijn eed deede, vermits ik in zulken gevalle dit verbond voor noodzakelijker hield als wel anders, omdat het klaar hierdoor zou blijken, dat men mij maar uit die en andere zaken wou hebben, om alles weer omver te kunnen gooijen. Wierdsma vroeg mij hierop, of ik het dan vast zoude aannemen, als ik gekozen wierd. Ik antwoordde, dat ik ongenegen was mij daarop te verklaren, maar dat mijne meninge was Huber raadsheer te doen zijn, en dat ik hierin geene zwarigheid zag, om er den Prins toe te noodzaken. De man nam zijn hoed af, maakte naar zijne gewoonte een diepe buiging met veele protestatie's van vriendschap, en ging heen zonder verder te antwoorden.

Dusverre had ik dezen aan UH.w.geb. afgeschreven, toen ik van de middag te Dockum zijnde, de uwe van den 24 Junij ontving. Met leedwezen zie ik daaruit, dat UH.w.geb. zig nog al niet al te wel bevind; God geve eene spoedige herstelling. Ik had mij gevleit, dat waerlijk onze zaken op de vredehandeling nog beter zouden gaan, dan men zig eerst voorstelde, maar helaas ik zie het tegendeel. Gaerne wenschte ik de zaken te keeren, zo het mogelijk was, tot eenen beteren voet. Ik durve bijna verzekeren, dat onze provincie in zulken vrede niet zal komen; maar wat zal het helpen? Ik heb voor, om bij mijn advijs te zeggen, dat ik nooyt kan instemmen in het sluiten van eene vrede op voor-

waarden, die de Republiecq behalven de schande in eene situatie zouden brengen, die allerdroevigst is; dat ik voor mij geene vrijheid rekene te hebben om in maatregels in te stemmen, die ontwijffelbaar op 's lands en mijner committenten verderf en onherstelbare ruïne uitlopen; dat ik meene, dat onze ingezetenen, ofschoon ons gecommitteert hebben met volle magt zonder ruggespraak, evenwel geconsidereert moeten worden daarvan te hebben willen uitzonderen het nemen van conclusiën, die zulke gevolgen hebben, dat het gantsche lighaam gedissolveert werde; dat aan den anderen kant, wanneer ik considereer de conduite, die bij de republiecq, of liever bij haar ministerie, gedurende dezen oorlog gehouden is, vooral daarbij dat onzen Admiraal-Generaal, op den ouden voet voortgaande, daar de vredesonderhandelingen met zo weinig succes voortgingen, heeft kunnen goedvinden H. H. M. voor te slaan de wervingen van scheepsvolk, welker schaarsheid men vooral tot een dekmantel van inactiviteit in dezen vervloekten oorlog gebruikt heeft, te doen ophouden, of hetgeen op hetzelve uitkomt, de hoge premies, uit dringende noodzakelijkheid uitgelooft, niet meer toe te staan; dat, zeg ik, wanneer ik dit alles considereer en nog oneindig veele dingen meer, hiertoe relatie hebbende, ik niet kan ontveinzen onoverkomelijke zwarigheden in het voortzetten van eenen zo lafhartig gevoerden oorlog te voorzien, dan dat, daar aan de eene kant de ondergang der Republiecq zeker en aan den anderen kant onzeker is, ik in dezen niets anders concludeere, dan dat men, in plaats van deze zaken langer secreet te behandelen, de natie of 's lands ingezetenen alle hunne welmening vragen, opdat, indien bevonden word, dat de nationale geaartheid reeds zo verre verbastert is, dat deze natie, die zig voorheen door wonderen van

dapperheid zo onverschrokken als onverwagt wist uit de klaauwen der heerschzugt en dwingelandij te redden, en dit volk dus eenen schandelijken, hunnen naam onwaardigen, vervloekten en hun onherroepelijk bedervende vrede voor het onzekere lot en de schoon geringe hoop van eenen aanhoudenden oorlog verkoos, opdat in zulken gevalle de regenten ten allen tijde hunne handen in onschuld konden wasschen, en onverantwoordelijk zijn, wanneer de bleeke armoede en naare honger in dit half, ja meer dan half verdronken land de plaats der overvloed en rijkdom inneemt; dog ook opdat, indien eens bevonden wierde, dat 's lands oude heldenmoed en natuurlijke geaartheid nog niet geheel was verbastert, en men liever eenen eerlijken oorlog dan verdervende vrede verkoos, de regenten met te meer moed en vigeur in alle voorvallen gerustelijk zouden kunnen voortvaren, en men dus onder Gods zeegen eene gelukkiger uitkomst konde verwagten.

Wat aangaat het voornemen, om een coup te wagen, God behoede ons daarvoor, mijn vriend; dog gebeurt het, hij geve ons dan genoegzame standvastigheid, om alles, wat men doe, door te staan. Ik heb mij duizendmaal hiertoe geprepareert en altijd verwagt, dat het er toe komen zoude de een of andere tijd; maar dit zweere ik UH.w.geb., ik heb mij al te wel geprepareert om te wankelen of terug te treden. Men kan mij het leven, ja alles benemen, ik stelle mij dit en niet minder voor, en ik denk er vrolijk over, ik heb mij hiertoe gewend, men zal mij geene tegen mij getuigende conscientie bezorgen. Wij moeten alles wagen, eer alles over te geeven; maar zig prepareeren, de gemoederen in zijnen kring door elk te doen polsen, hiervan zig onderling te verwittigen zijn allernoodzakelijkste dingen. Maar, neem mij niet kwalijk, ik geloov nog niet, dat wij moeten of

mogen beginnen; het water moet aan de lippen zijn, eer onze natie tot geweldige maatregels te brengen is; en zo men het gevaar voor oogen en tegenwoordig ziet, dog eerder niet, heeft men dappere daden van haar te wagten.

Voorleden Saturdag heb ik te *Leeuwarden* bij Haersolte een briev gezien van den heer Van de Marsch; ze was reeds veertien dagen oud of daaromtrent, dog was mij ook al te zwaarmoedig. Ik geloov, wij moeten op onze hoede zijn, maar geene vrees voor gevaar tonen. Van der Kemp denkt altijd met zwarigheden, en hij kan er een argument uit nemen voor zijn geliefkoost plan en sijstema. Gijzel*aar* is in zulke zaken wel wat driftig, en schrijft meer courage aan de andere partij toe dan ze heeft. De baas is daar koppig en ondeugend, in den volstrekten zin beken ik dit, maar het onderhebbend rot, dat uit een kwaad oogmerk werkt, heeft geene wezenlijke standvastigheid of bedaarde couragie om een groote coup uit te voeren.

Mag ik bij gelegenheid mijne complimenten verzoeken aan den heer Van de Marsch? Ik hoop, dat mijne bezigheden het mij zullen toelaten, dat ik van deze zomer eens in Gelderland kome en zijn H.w.geb. leere in persoon kennen. Zal Vriesland ook de eer hebben UH w.g. van dit jaar hier te zien? Ik hoop, dat UH.w.g. dan, indien zig met eene eenvoudige maar welmenende Vriesche huishouden wil contenteeren, ongetwijffelt bij niemand anders dan bij mij zal gaan logeeren.

Ik verzoek Mevrouw en de Freulle van mijne agting te verzekeren, en ben

t. t.

Het is mey ziszen niet to dwaen.

N°. 39.

Hoogwelgeboren Heer en Vriend!

UH.w.geb. laatstgeschrevene brief aan de societeit Door Vrijheid en IJver heeft daar veel goed gedaan ten opzigte van een ijver om te requesteeren tegen den vrede. Ik had dit te meermalen reeds van ter zijde te kennen gegeven, aan zommige openlijk gezegt, maar men kon niet goedvinden te resolveeren, om zig te verklaren tegen een, anders de negocianten zozeer bekorend stuk, als is de vrede; maar nu schijnt men daartoe geresolveert. Indien UH.w.geb. ons eens wilt zenden Uwe consideratien over een dan te formeeren request, ten einde dat dan op verschillende plaatsen tegelijk en op gelijken voet zo veel mogelijk geschiedde. Om de vrienden zo veel te meer te bevestigen, heb ik in haast op het papier gebragt eene vrij geextendeerde propositie over deze materie, die anders geen onderwerp onzer deliberatien zou zijn geworden; deze in Oostergo bekent zijnde, is daaruit geproflueert, dat het quartier een voorstel aan de andere quartieren heeft gedaan, om de pretenselijke bij H. H. M. genomene resolutiën, 't zij op voorstel van den Admiraal-Generaal of niet, zo tot het intrekken der voorheen uitgeloofde premiën voor scheepsvolk als tot het afdanken van volk en scheepen, te verklaren nul en van onwaarden, als genomen buiten last der Staten van de provintiën, en te insteeren, dat alles tot versterking van de marine wierd aangewend, voor zoverre daarin door de provintiën consent was gedragen Dog deze propositie had rare gevolgen: Zevenwouden conformeerde zig er mede, Westergo sloeg het voorstel af, Steden hield het in statu; het reglement van regeering nu zegt: dat zo twee quartieren staan tegen twee of twee

quartieren weigeren of dilaijeeren hunne advijsen uit te brengen, de decisie competeert aan den Stadhouder. Ik houd dus staande, dat dit geval niet valt in de termen van het diploma. Anderen denken anders. Ook heeft Hare Koninklijke Hoogheyt contrarie uitspraak gedaan, welke me judice nul is, als hebbende zij daartoe geen recht. Dit poinct dus dubieus zijnde, versogt Oostergo, dat de andere quartieren bij deze gelegenheid zig hierop geliefden te declareeren. Wouden verklaarde zig dadelijk, dat het niet in de termen van decisie viel, Steden ter contrarie, Westergo bij monde als de Zevenwouden, dog weigerde schriftelijk declaratoir. Oostergo stond op haren eisch van schriftelijke verklaring, Westergo bleef hardnekkig weigeren, de drie quartieren adviseerden om de landdag te scheiden. Oos*tergo* wilde niet, voordat de zaken waren afgedaan, en weigerde haar kamer, waar zulks door den voorzittenden heer van Oos*tergo* moet geschieden, tot zulk eene informele scheiding te leenen. De andere quartieren zeijden, dat tot dien einde, als was de resumtie en scheiden, de kamer van Oostergo behoorde aan den gantschen Staat, ja zelvs de heer Schwartzenberg van Menaldumadeel, als president van Westergo fungeerende, verklaarde mij en andere, die hij ter conferentie had verzogt, dat zij met geweld de deuren van ons quartierskamer zoude doen openbreken, waarop Oostergo bij laatste advijs declareerde zig onschuldig aan de gevolgen, die het scheiden zonder afdoening van gewigtige poincten na zig konde sleepen, en dat het quartier voorts, alle mogelijke middelen van persuasie hebbende aangewend, verklaarde ongenegen te zijn tot die van geweld, en daarom de verdere handelingen der andere quartieren stilzwijgende te zullen aanzien. Dit geschiedde, en de landsdag scheidde.

De militaire jurisdictie heeft na veel moeijte dan eindelijk tog de eerste slag tot haren ondergang gekregen. Nadat ik twee verschillende concept-resolutien over deze materie had voorgedragen, is de laatste geconcludeert; namelijk ik had de propositie gedaan, en toen iets voor het dingen gestelt, zoals men zegt. De advijsen der quartieren verschilden eenigzints, maar ik had satisfactie genoeg, en versogt door ons quartier, dat de staatssecretaris eene conciliatoire concept-resolutie mogt opstellen; dan deze zeijde zig hiertoe niet in staat te kennen, dus nam ik deze taak op mij, en had met tien minuten tijds al een conciliatoir ingegeven in ons quartier, dat daar geapprobeert wierd, dog 's anderen daags maakten de andere quartieren er reflecties op. Dus terstond weer een ander door mij wierd geproponeert, welke bij drie quartieren, uitgezondert de Steden, wierd geaccepteert. Hierin word bepaalt, dat de militairen, thands hier in guarnisoen zijnde of zullende komen, toekomstig, boven den generalen eed van getrouwheid, zullen beloven en speciaal zweren, dat zij, in krijgsraden geroepen zijnde en altijd anders, zullen volgen de reglementen, wetten, statuten en ordonnantien, op het stuk der justitie en administratie van dien alhier rede vigeerende of nog zullende worden gemaakt. Voorts is de benoemde commissie geauthoriseert om op dien voet instructiën te formeeren voor eene provincialen guarnisoens-krijgsraad, in plaats van een generaliteits, zoals we tot hier toe, God betert, gehad hebben.

Over de zaak van den commies-generaal Rengers is eene resolutie buiten Oost*ergo* genomen, die zeer irriteeren zal alle leden van het Hof van justitie, zodat ik nu vast vertrouw, dat de sententie niet zeer favorabel voor den gedaagden zal uitvallen. Het hof, ziende, dat door den staat niet gemainctineerd word tegen H.H.M., zal, zegt men, zig zelve wel mainctineeren door vigoureuse maatregulen. Enfin, Rengers is, zoals de Joden plegen te zeggen, tot een aanfluitinge voor allen.

Meer weet ik niets te melden. Ik zal op het eerste van mijn brief een spoedig antwoord, indien het UH.w.geb. convenieert, inwagten; battez le fer pendant qu'il est rouge, is het bekende spreekwoord, dat hier vooral te pas komt.

UH.w.geb. zou niet geloven, hoeveel kwaad eene enkele verflauwing in maatregels, al is het maar van één Bergsma, die zig absenteert als het tijd van blijven is, doet. Ik ondervind terstond, dat het aan de vervloekte cabale moed en opwekking geeft.

Zo UH.w.geb. van de zomer niet hier komt, zal ik mijn best doen in de volgende maand op Zuithem, Appeltern en Engelenburg ieder een visite te komen afleggen.

Buiten d. 20 Julij 's avonds.

N°. 42.

Waarde Vriend!

De voorslag, bij de uwe van den 31 Julij aan mij gedaan, was me reeds per vorige post door den heer schepen *Bicker* van *Amsterdam* gedaan. Ook heb ik ze reeds voor mij en van J. C. Bergsma geaccepteerd. Andringa heb ik er in secretesse bij missive kennis van gegeven, dog vermits die te Alkmaar is, heb ik nog geen antwoord, of die het aanneemt. Aan Haren zal ik den voorslag ook doen.

Ik geloof, dat dit best is, omdat er anders te veel jalousie zou komen, als we maar met ons drieën gingen. Men kan zig niet verbeelden, hoe jaloers hier den een van het credit van den ander word. Het was zeer gelukkig, dat ik niet met *Bergsma* bij de fête te Amsterdam geweest ben, en dat Ernst Aijlva alleen daar was, anders had dit wel veel kwaad kunnen doen. Dog het zij hoe het zij, op den 15 aanstaande zal ik met Haersolte te Amsterdam komen, als het ons om weer en wind mogelijk is. Wij zullen of met een jagt komen en daarin logeeren, of anders in het O. Z. Heeren-logement. De grietman Eijsinga van Oost*ergo* zal ik vragen om mee te komen, en ik hoop, dat die het doen zal. Wij moeten deze familie vooral in goede stappen houden. Hij zal er door vereert zijn, en vast geen kwaad er bij doen, mogelijk ook geen goed.

Boven dit geef ik in consideratie, of men Schwartzenberg van Beetgum, die thans onze gedeputeerde ter generaliteit is en in Den Haag tegenwoordig, ook zou vragen, er bij te komen. Ik durf voor dien heer gantsch niet instaan, en hem derhalven voor mijne rekening niet vragen. In het algemeen is hij goed, als men iets met hem overlegt, ook trouw genoeg; maar wij verbeelden ons, alsof hij tegenwoordig wat wankel staat. Hij is ten minsten magtig, zo hij voorgeeft, gepiqueert op mij in de eerste plaats en op Andringa, omdat wij, zegt hij, in de twee quartieren alles overleggen en er nooit aan hem in Westergo kennis van geeven. Maar integendeel zonder hem vermogen wij niets in het miserable quartier van Westergo, daar alles tegenwoordig op hem en Haren staan moet. Zo derhalven het idée is, om wegens de Staten van Vriesland iets te doen geschieden, is het volstrekt nodig, dat

Schwartzenberg present is; zo dit het idée niet is, dan komt het er minder op aan. Haersolte zal dezen insluiten naar 's Hage, en maakt zijne complimenten. Hij vertrekt van daag van hier na Leeuw*arden*. Ik brand van verlangen UH.w.geb. te Amsterdam te zien en ben

t. t.

Q. N.

Buiten den 6 Aug*ustus* 83.

N°. 43.

Amicissime!

Zo op het ogenblik is hier de deelneming in de algemeene vrede geconcludeert met eene resolutie, waarin de standvastige conduite der Staten van Vriesland gedurende den oorlog vrij significant word voorgedragen. Men klaagt, dat de voorslag tot eene formeele alliantie met Vrankrijk, door Vriesland gedaan, bij H.H.M. is commissoriaal gemaakt en daarvan tot op heden geen rapport gedaan; dat de circulaire-missive over de zaak van Brest geen antwoord bij een der bondtgenoten heeft erlangt; dat men dus ziende het weinig effect, dat de heilzame pogingen dezer provincie tot verbetering van de zo zigtbaar verkeerde directie hebben gehad, en geconsidereert, dat er dus geene vooruitzigten, die gunstiger zijn voor het toekomende, zig opdoen; dat derhalven uit de drie mogelijke alternativen, of continuatie van oorlog, of separate handelingen met Engeland, of deelneming in de vrede op de aangebodene harde voorwaarden, het eerste als onmogelijk, het tweede als van kwade gevolgen worde

gepasseert, het derde dus schoon contre coeur en gedwongen aangenomen.

De geheele conclusie is buiten mij. Ik heb mij bij een breed advis, dat ik in het vervolg UH.w. geb. zal communiceeren, verklaart, mij buiten staat te vinden om te kiezen tusschen eene vrede, die op zig zelve volstrekt ruïneus voor de Rep*ubliecq* is, en een oorlog, die van verre uitzigt is; dat ik, daar het niet minder als op het bestaan of niet bestaan der Rep*ubliecq* aankomt, van oordeel was, dat wij het volk moesten laten beslissen; dat wij, schoon in algemeene zaken zonder ruggespraak met volle magt geauthoriseert, egter als volmagten van een vrij volk, datzelve volk zelve moesten laten beslissen; dat ik derhalven voorsloeg eene convocatie van ingezetenen, ten einde derzelver welmeening te verstaan, en om, daar de situatie en de inwendige omstandigheden der Rep*ubliecq* door eene vrede, die op deze voorwaarden gesloten wierd, merkelijk zouden veranderen, aan dezelve ingezetenen gelegenheid te geven, om ten opzigte van de regeringsform en andere zaken zodanige veranderingen te maken, als zij met haren toekomstigen, vernederden en verarmden toestand meer convenabel mogten oordeelen, daar het zeker was, dat, de Oost *Indische Compagnie* geruineert wordende, daardoor de commercie vervallende, de lands inkomsten, die thands reeds tot instandhouding van het tegenwoordig staatsgebouw onvoldoende waren, merkelijk zouden verminderen, en dat er derhalven eene reforme en vermindering van uitgaven, hoe eer zo beter, nodig was. Er was niemand op het gantsche landshuis, die mij volgde.

Ik hoop, dat er een singuliere resolutie (zal genomen worden) op het generaliteits-rapport om onze provincie te exsecuteeren. Het kon er wel eens op

loopen, dat men de patenten introk, om ten minsten te zorgen, dat wij niet door onze eigene honden worden gebeeten. Wat dunkt UH.w.geb. daarvan? Ik zal het UH.w.g. communiceeren, als ik maar eerst weet, of deeze brief wel is overgekomen, omdat ik onzeker ben, waar UH.w.geb. is.

Op het Landshuis in haast.

d. 26 Aug. 83.

N°. 45.

Waarde Vriend!

Schoon ik niet weet, waar UH.w.geb. thands in de wareld is, zo zal ik tog het een en ander schrijven.

Op onze laatst afgelopene landsdag heb ik de laatste maal aan UH.w.geb. geschreven, om kennis te geven van de hier genomene resolutie op het sujet van den vrede. Ten opzigte van het rapport ter generaliteit, uitgebragt op hoogwijs praeadvis van Z. H., tendeerende om deze provintie op de geschikste wijze te exsecuteeren en daartoe den Teergel*iefde* te authoriseeren, hebben wij Hoogstd. gevraagt per missive: 1mo. wat zijn sentiment over deze affaire was, en 2do. wat hij voorhad te doen, ingevalle (hij) door de bondtgenoten als Capitein-Generaal en Stadhouder der Unie, en door ons in qualiteit als onze Stadhouder en Captitein-Generaal met tegenstrijdige last wierd voorzien; dat zijn declaratoir hieromtrent al te veel invloed moest hebben op onze te nemene maatregulen, dan dat wij hierover in twijfel zouden konnen zijn, en daarom zijn antwoord ten allerspoedigsten zullen verwagten. Dit antwoord is egter nog niet ingekomen.

Gisteravond toevallig hier zijnde, wierd ik door de gecommitteerden van het excercitie-genootschap verzogt bij hare besoignes te adsisteeren. Geredelijk nam ik dit aan. Het genootschap is gister bij magistraat en vroedschap der stad erkent, zijnde er eene vierdubbele commissie benoemt uit de magistraat, uit de vroedschap, uit de bevelhebberen der ordinaris schutterij en uit het genootschap, om heden namiddag het reglement van het genootschap te revideeren en zo mogelijk tot algemeen genoegen te reformeeren, indien er iets, den een of andere vergadering onaangenaam, in mogt zijn. Zodat dit werk hier tot stand is gebragt.

Wat nu betreft het grote poinct, waarover UH.w.geb. te Amsterdam een voorstel heeft gedaan, en ik na mijn vermogen geappuijeert (heb), hiermede ben ik reeds zeer verre gevordert. Ik twijffel niet, of het zal binnen korten (tijd) volkomen in orde zijn. Dan, eer er iets verder in gedaan word, zal ik UH.w.geb. het concept-reglement overzenden, indien ik maar mag weten, waar UH.w.geb. zig dan bevinde.

Ik denk egter, dat deze zaak mijne presentie in de aanstaande maand hier noodzakelijker zal maken, dan op onze bepaalde bijeenkomst. Want indien er eenige zwarigheid mogt ontstaan, is het best, dat ik bij de hand ben. UH.w.geb. moet begrijpen, dat ik weer alleen de hand er in moet hebben. Niemand wil, nu het er op aankomt. *Haersolte* evenwel houd zig prompt; *Bergsma* weet, dat ik er zedert Donderdag om hier ben, dog hij blijft buiten, enkel om zijn plaisier. En zo hij iets doet, dan haalt hij zoveel hooij over den balk, dat het een en ander er wel eens onder bevlappen kost.

Het besoigne over de militaire jurisdictie is Donderdag gehouden, dog toen ik 's avonds hier kwam, was tot mijne overgrote verwondering het

besoigne gescheiden, en zodanig, dat er geen een van onze leeden meer in de stad was. Niemand schijnt ook de moeijte hebben willen of kunnen nemen, om mij eens te informeeren, wat er in die korte oogenblikken was omgegaan, dus blijf ik hier diep onkundig. Mag ik bij eene volgende wel eens weten, of UH.w.geb. nog bij het voornemen blijft, om in het begin van October hier te komen? Dog ik geef in consideratie, of het niet best is de grote zaak in Overijssel ook te volvoeren, en of daartoe niet nodig is, om alle mogelijke spoed te maken, en ten minsten, dat men het op één tijd doe. Nu zal zeker de eerstvolgende dagen na de bijeenkomst het hier moeten geschieden, ten einde de dagen niet al te veel verkort en de kleijwegen niet onbruikbaar zijn, opdat men eens van de eene plaats na de andere kan komen.

Zo nu in zulk eene omstandigheid UH.w.geb. presentie in uwe provincie nodig is, dan was best die zaak, waarvan naar mijn oordeel alles afhangt, op dat gunstig tijdstip door te zetten, en UH.w.geb. komst herwaarts uit te stellen, hoe geerne ik zulks anders had, tot het volgend voorjaar, of wel tot onze grote landsdag in de maand Februarij. Dog indien UH.w.geb. presentie in de provintie niet nodig is, dan zal het mij zeer aangenaam zijn UH.w.geb. hier te zien, gelijk UH.w.geb. wel begrijpt, hoop ik.

Nog heb ik iets vergeten, dat van te veel belang is, om het er nog niet bij te voegen; dat is namelijk, dat magistraat en vroedschap van Leeuwarden ook gisteren bij het Steedeverbond van Dockum geaccedeert is. Nemen wij onze tijd niet wel te wagt? Nu mag ik tog verzoeken tijding, waar UH.w.geb. te beschrijven is. Zedert dat wij te Amsterdam over het oprigten eener correspondentie

hebben gehandelt, schijnt het, dat wij alles in dat denkbeeld opsluiten, zonder het te effectueeren. Want voor dien tijd had ik vrij geregelde tijdingen uit meest alle provincien, wat er omging, dan van dat tijdstip of aan, en juist daarvan begonnen, heb ik exact geen een brief uit geene andere provincie ontvangen. Kan UH.w.geb. hiervan mij ook eenige reeden geeven?

Leeuwarden d. 6 September 1783.

N°. 46.

Ternaard d. 10 September 1783.

Waarde Vriend!

UH.w.geb. laatste was van den 1 September. Ik heb ze egter niet voor den post, dien den agtsten is aangekomen, ontvangen. Ik twijffel, of dit niet zeer laat is, en vroeger had behoren te gebeuren.

UH.w.geb. stelt mij voor, mijn advis te laten drukken in de courant, maar ik moet zeggen, dat ik geloof, dat dit onze zaak niet is. Ik schame er mij niet over, ik durf er ook wel openlijk voor uitkomen. Ik heb het aan verscheidene leden laten leezen, dog altijd geweigert copij er van te geeven. Dus heb ik altijd met mijne advisen gehandelt, en geloof, dat dit de beste, misschien wel de eenigste weg is, om hier bij continuatie iets goeds uit te voeren. Want kreeg ik eens meer openlijke loftuitingen, al was het maar door een courantier, dan zou dit zeer veel jalousie aan anderen geeven. Dit is

een poinct, dat ik niet gaarne in de menschen, daar nog iets goeds bij mogelijkheid van te wagten is, verdoof. Ik verzeker UH.w.geb., dat het zomtijds veel kwaad doet, dat *Rengers* en zommige anderen zien, dat de menschen mij wat extraordinaire honneurs doen. Ik mijde daarom dit zoveel immers mogelijk. Ons grote but moet tog zijn, en zal hoop ik altijd zijn, om der gemene zaak van wezenlijk nut te zijn.

Ik ben volstrekt van gedagten, dat wij binnenlandsche redressen moeten te werk stellen, zonder die tog is alles verlooren. Moeijen er zig buitenlandsche hoven mede, dan moet men tog liever alles wagen, als onder eene ijzeren scepter bukken, al was ze ook van een oranje-couleur. Hoe attent Pruissen ook is op onze huisselijke zaken, ik geloof, dat men daar te verstandig is, om zig voor een nigtje in een formidabelen oorlog met den Keizer, die tog maar na eene gelegenheid verlangt, in te wikkelen. Hoe flaauw, hoe laf men in Frankrijk ook zij ten onzen opzigte, indien men daar niet het rijksbelang vergeet, zo kan men tog niet onverschillig aanzien, dat *Pruissen* de Republiecq spolicert of haar een klein dwingelandje opdringt.

Het zou mij zeer aangenaam geweest zijn, indien UH.w.geb. in het begin dezer maand in deze provintie was gekomen. Ik heb in mijnen voorgaanden, op den 6 dezer verzonden, UH.w.geb. moeten afraden, om in het begin van October hier te komen, omdat die tijd bij mij geoordeelt wierd best geschikt tot het volvoeren van ons groot plan. Ik heb UH. w.geb. toen gemelt, dat ik er al vrij verre mede gevordert was. Indien mogelijk, hoop ik het hier in te sluiten, zoals mijn project is het uit te voeren. Dan permitteer me UH.w.geb. te zeggen, dat UH. w.geb. komst in deze provincie aan geen der beide

oogmerken, die UH.w.geb. zig voorstelt, kan beantwoorden, want voor dien tijd worden gewoonlijk de wegen al volstrekt impracticabel. Dit veroorzaakt, dat, daar alle luiden nog buiten zijn, de conversatie en zelfs de mogelijkheid om bij malkander te komen, geheel word afgesneden. Is men al te Leeuwarden, daar vind men dan niemand. Dus zou UH.w.geb., in die tijd hier komende, nog menschen kunnen zien, nog ook de provincie. Ik proponeer derhalven, om deeze tour uit te stellen tot het aanstaande voorjaar of zomer, of anders ten minsten tot de maand Februarij, den tijd van onzen groten landsdag. Dog daar ik nooijt en familie te Leeuwarden ben, nog daar een huis heb, zou ik dan niet zo wel in staat zijn UH.w.geb. behoorlijk te logeeren. Daarom kies ik liever den aanstaanden zomer.

Gisteravond per expresse te Leeu*warden* ontboden zijnde, hoor ik hier, dat de ingezetenen al een request gereed hadden, hetwelk mij direct vertoont wierd. Ik las het, en vond er de een en ander zwarigheid in. Singulier was, dat bij deze comparitie juist dezelve luiden waren, die UH.w.geb. te *Amsterdam* bij de conferentie gezien hebt. Het moest dus weer verandert worden; evenwel, wij vonden den ijver tot tekenen zo sterk, en het plan zo bekend reeds, dat wij het coûte qu'il coûte op dit ogenblik ter tekening hebben leggen. Het is in sterke bewoordingen bevat De ingezetenen verzoeken, dat bij het definitiv sluiten der vrede gezorgt worde tegen alle liaisons met E*ngeland*; oordeelen F*rankrijk* de natuurlijke bondtgenoot der Rep*ubliecq* te zijn; bedanken den Staat voor haar gehouden gedrag en vooral voor den aandrang over de vermindering in de quota; verzoeken niet vervaard te wezen voor dreigementen, en zeggen, dat hun de slavernij van

een P*rins* v*an* O*ranje* aan het hoofd van de troupes van het bondgen*ootschap* even hatelijk is, dan voorheen de slavernij van een Hertog van A*lva* aan het hoofd der Spaansche legermagt; dat, daar hunne voorouders de laatste met moed en door eensgezindheid en standvastigheid hebben verbroken, zij genegen zijn en nodig oordeelen, in tijds te zorgen, dat de ketenen der eerste, zo die eens voor ons mogten worden bereid, kunnen worden verbroken; dat zij daartoe alles aanbieden, en voorslaan, of de magt over de patenten niet naauwer bepaelt en de burgers gewapend moeten worden.

Zo het mogelijk is, sluit ik twee copijen hierin; één voor UH.w.geb., en één met verzoek van verzending aan den Heer Van de Marsch.

Bij resumtie is geoordeelt, dat men (één) direct aan de Heer Van de Marsch zal zenden. Dus sluit ik hierin maar één exemplaar met verzoek, dat UH.w.geb. hetzelve voor zig zelve houd, en er geen copij van geeft aan iemand, hij zij wie hij zij, omdat ik denk dat de tekening hier zo spoedig door geheel de provintie niet zal lukken, dat het Donderdag op onze landdag kan gepresenteert worden. Daarom moet het secreet blijven, dog UH.w.geb. kan er, zulks goedvindende, in Overijssel zig na schikken, ten minsten hier informatie bekomen, wat het plan hier is.

Leeuwarden d. 13 Sept*ember* 1783.

N°. 49.

Waarde Vriend!

Uwe laatste was van 20 dezer. Wat het paroisseeren van mijne advisen belangt, permitteert me

UH.w.geb. te zeggen, dat ik nog van gedagten ben, dat het best is voor het algemeen, om er niet mede voor den dag te komen. Dog evenwel ben ik er zo sterk niet meer tegen als wel voorheen, zedert dat de aristocratie hier hoe langs hoe meer veld wint. En dit is waaragtig het geval. Zoude UH.w.geb. wel kunnen geloven, dat diezelve *Rengers* [1]), wien het plan van mijne collega's te Amsterdam was, dat UH.w.geb. zou komen bekeeren, tegenwoordig bijna de eenige man is, wien die heeren consuleeren? wat dunkt UH.w.geb. van zulk eene verandering? Men maakt geene zwarigheid, om over alles, wat ik of een ander in Oostergo proponeer, zig niet te expliceeren, maar eenvoudig te vragen: is *Rengers* er over gesproken? Want zonder dien, zegt men, vermogen wij niets. En dit is in de tegenwoordige gesteltheid ook de zuivere waarheid. Wij kunnen geene staatsconclusie nemen zonder hem: in *Westergo* decideert hij door zijne stem alleen, in de Steden disponeert hij over drie en een halve stad, indien Andringa in de Zevenwouden met hem eens is of blijft, dan is er in dat quartier ook niets te doen. Enfin, het loopt zo ver, dat ik dikwils aan alles wanhope, en ik durf er mij niet over uitlaten. N° 171 van De post van den Neder-Rh*ijn* word hier openlijk door de aristocraten afgekeurt, zelvs door *Bergsma*, die ook al met hetzelve sop overgoten is. Ieder grietman bijna is er over verbittert, zelvs zo, dat men er van spreekt, om het gehele papier in het vervolg niet meer te leezen. Hieraan ziet men, wat men van die luiden te wagten hebbe, die liever slaven van den Prins willen

1) E. S. G. J. van Burmania Rengers, het hoofd der Friesche aristocraten, grietman van Wijmbritseradeel. Vgl. over hem: mijn proefschrift, bl. 93.

zijn, dan een ingebeelt iets van hare grootheid te verliezen.

Over de ratificatie der preliminairen, tegen mijn advijs geconcludeert zijnde, heb ik mij aantekening gereserveert. Daar men nu dit niet verwagt had, en bang was, dat ik mij op mijn eerste advijs beroepen zoude en dat mede insereeren, deed men alle moeijte om mij te dehorteeren. Ik heb gedeclareert, dat ik daarvan in tijd en wijle gebruik zou maken, en toen voor de eerste maal gezegt, dat ik dagte, dat het best was, dat de natie meer en meer kennis kreeg van hare belangen en van diegeene, die het wezenlijk op hare independentie toelagen; en dat ik te meer noodzakelijk keurde, dat mijne denkbeelden aan de ingezetenen bekend wierden en mijn daarna gerigt gedrag gedurende mijne volmagtschap, want dat ik voorzag, dat de natie zig door de éblouissante resolutien liet verblinden; dat ik hoe langs hoe meer begon door te zien en te geloven, hetgeen ik reeds lang gevreest had, dat men het despotisme had te keer gegaan, niet om de ingezetenen vrijer te maken, maar om de aristocratie te vestigen, die even verdervelijk voor het gros der menschen was. Dit ging alles niet zonder drift. Voor en aleer ik mijne aantekening boeke, zal ik er UH.w.g. gedagten over vragen.

De adressen der ingezetenen hebben een wonderlijk lot gehad. Ze zijn door meer getekent dan ik mij had voorgestelt, omdat er maar twee dagen tijd was op de meeste plaatsen, want ze kwamen Maandags en moesten Woensdag weer verzonden worden. De resolutie der Staten kwam niet minder wonderlijk in hare geboorte. Gisteravond namelijk, toen men de resolutie zoude resumeeren, gebeurde er iets, daar geen voorbeeld van is. Oostergo had geadviseert, dat de Staat zeer gevoelig was aan de blijken van vaderlandsliefde, trouw en toegenegenheid der

ingezetenen, en daarom, ten einde met te meer zekerheid en orde te werk te gaan, de poincten van het adres nader moesten worden onderzogt door eene commissie. De Steden hadden een ander advijs, dog Westergo en Zevenwouden conformeerden zig met Oostergo. Dus was dit de conclusie en zo moest de resolutie geformeert worden. Maar wat gebeurt er? De staatsecretaris vind goed, om in de resolutie na de woorden van Oostergo ook die der Steden te laten volgen, namelijk, om de ingezetenen voor het adres te bedanken, en NB.: „dat de Staat verwagte, dat de ingezetenen zig in het vervolg zouden tevreden houden met die besluiten, die reeds genomen waren en nog zouden genomen worden tot welzijn van den Staat." Zo ras ik dit hoorde, verzette ik er mij met alle magt tegen. Men waarschuwde mij, dat dan het gehele stuk wel eens buiten conclusie konde blijven. Ik zeide duidelijk, dat ik liever had, dat er niets op gedaan wierd (dit wist ik wel dat men niet dorst wagen) dan dat er een brug gelegt wierd tot zodanige willekeurige veranderingen in de conclusiën, die ééns wettig gevallen waren. Verder fulmimeerde ik zeer daarop, dat men bedankte, en wees de contradictie, die er in de resolutie was, aan met dat gelukkig gevolg, dat alle de vier quartieren, waarvan drie de extensie al ééns geapprobeert hadden, de resolutie lieten veranderen. Alleen is er bijgevoegt, hetgeen ik bij mijn eerste gezegt had, dog toen niet gegouteert wierd, een declaratoir, dat het den Staat niet dan aangenaam kon zijn, zulke adressen te ontvangen. Dit heeft men in de nieuwe resolutie gedult, de aristocratie heeft dit over het hoofd gezien, en juist dit zal voor haar kwade gevolgen hebben; op dat fundament zal gebouwt worden, zo ik mij niet bedrieg.

De militaire jurisdictie zal hier, God betert, eenen gevestigden voet krijgen. Al ons wurmen, al ons wroeten op dat stuk helpt niets; onze gecommitteerden, waarin ik meende, dat eene gedecideerde goede meerderheid was, hebben een éénparig rapport (uitgebragt), dat naar mijne gedagten een vervloekt stuk is. Ik verlange er uw oordeel over te horen, en ik zal er bij de finale conclusie op los gaan en de onbestaanbaarheid aantoonen. Dit paardje zal hard moeten draven; ik zal niet anders kunnen dan protesteeren van nulliteit en den Teergeliefden, de Gecommitteerden en alle approbeerende leden van ontrouw aan hunnen eed en procuratie moeten beschuldigen; iets, hetgeen Oostergo geen jaar geleden op hetzelve sujet aan de andere quartieren gezegt heeft. Nog heb ik iets vergeten op dit sujet. Pour comble de bassesse heeft men een commissie benoemt, om over dit rapport eerst den Capitein-Generaal dezer provincie bij monde zijne consideratien te verzoeken. Deze commissie word door een Lid van Staat en een Raadsheer van 't Hof bekleed.

Ik zal bij de comparitie te *Amsterdam* niet present kunnen zijn. Ik zal hier blijven woelen, en zien weer een adres tot reclame van de constitutie te doen tekenen. Dog ik bid UH.w.g. daarover zig aan niemand uit te laten, want de aristocraten vleijen zig, dat zij dit, ieder in zijn district, wel kunnen keeren. Alle, die te Amsterdam komen, zijn er vehement tegen, en vleijen zig op die wijze, Bergsma net zo wel als alle andere. Daarom zal ik het alleen probeeren en er alles op wagen. Alleen zal ik twee bekwame burgers in het geheim medenemen, en dan zo mogelijk profiteeren van de absentie zelv van de heeren, die na *Amsterdam* gaan.

Te *Amsterdam* zullen komen: Andringa, Bergsma, Eijsinga, Aijlva de beste van allen

Aijlva's, dog ook de driftigste. Ik hoop, dat UH.w.geb. mijne absentie niet kwalijk zal neemen, en mijne complimenten maken aan het vergadert geselschap, met de zekere belofte van bij de volgende bijeenkomst, die ik hoop, dat niet midden in den winter zal zijn, zeker te komen. De tijd roept mij om af te breken. Ik ben in haast voor altijd

UH.w.geb. hoogachter

Q. N.

Buiten den 25 September 83.

N°. 51.

Waarde Vriend!

Uwe laatste was van 8 dezer met een bijlage aan den Heer Lindenhof, aan wien ik dezen ook weer overzende. Ik bedanke voor het gecommuniceerde van den 4 October's vergadering. Tot gisteren was ik van het verder voorgevallene volmaakt onkundig, dog toen heeft Bergsma er mij iets van gezegt ten opzichte van de correspondentie, waarover wij bij monde, hoop ik, wel eens nader zullen spreken, als UH.w.geb. weer te Zwol is, voordat we na Utrecht behoeven te gaan.

De aristocratie begint hoe langs hoe meer hier haar aanzigt te vertoonen. Voorleden Saturdag heb ik nog met een germain-neef van mij een allerhatelijks(t) disput moeten voeren; hoe weinige zijn er, God betert, die het wel met (het) volk meenen, die het niet doen om hare eigene grootheid op de Oranjeruïnen te bouwen!

Ik geloof, dat het de tijd is, om maar openlijk voor den dag te komen en der natie te doen zien, wie het zijn, die hare voorregten voorstaan, zonder zig zelve te verhoogen, of liever zonder dit voornemen. Maar laat ik mij hiertoe in, dan kan ik volstrekt van geen ander nut voor het algemeen zijn, dan alleen door bij het volk te werken. En het is hier een ander geval dan in UH.w.geb. provintie. Hier is men in het generaal content van de regenten, en heeft tot hiertoe weinig reden van klagte tegen dezelve. En wat zal het dus baten, mijn vriend, dat ik algemeen als de man van 't volk, zoals ge mij belieft te noemen, bekent worde. Zo men mij in die qualiteit nodig heeft, dan zal ik mij daartegen niet meer verzetten, maar ik meen met grond te vreezen, dat het een kwaad effect zal doen. Ik hoop, ge zijt verzekert, dat ik geene andere reden heb dan het algemeen nut, om er mij tegen te verzetten. Hoe is het mogelijk, zal ieder mensch zeggen, dat brave doorzigtige patriotten een rapport uitbrengen als dat van de militaire jurisdictie? Hoe is het mogelijk, dat men den Prins hierover zijne consideratien vrage? En hoe is het eindelijk mogelijk, dat een Andringa zig laat gebruiken, om zulk eene commissie na Den Haag waar te nemen? Over dit stuk heb ik voorgenomen eens los te donderen, zoals een mijner vrienden zegt. Het 30 art. van ons Reglement Reformatoir van 1748 zegt, dat wij het Hof niet zullen mogen bekorten in de crimineele of civiele justitie, die hetzelve toen competeerde. Dit bezwoer men op den 21 December 1748 voor de éérste maal. Op den 28 derzelve maand, dus zeven dagen later, nam men eene resolutie, waarbij het Hof de preventie, welke hetzelve in criminalibus met het krijgsgerigt oeffende, ontzegt wierd, dus eene resolutie vlak strijdig met eed en procuratie, maar

genomen op propositie van den aangebeden Stadhouder. Na den dood van denzelve beklaagde het Hof zig hierover; dan zijne koninglijke gemalin wist het zo te bestieren, dat men in den meineed bleet volharden.

Ik meen nu, op het fundament van eene propositie, voorleden jaar door Oostergo gedaan, om de preventie te herstellen, „opdat," zegt het quartier, „de provintie van zulk eene flétrissure tegen hare souvereiniteit, en de volmagten van alle suspicie van ontrouw aan haar eed en procuratie werden gereleveert," de heertjes bij mijn advijs te beduiden, dat, daar zij het toen met mij als eene reden van suspicie, van ontrouw enz. beschouwden, het tegenwoordig even zeker meineed blijft, om zulk eene jurisdictie te vestigen, als dit rapport voorslaat, als het toen was; dat de Prins (in veronderstelling, dat die hiervan niet zal spreken) onder deze zelve suspicie met ons zal leggen. Voorts meen ik te zeggen, dat de Prins, zig als partij in causa getoont en verklaart hebbende, bij zijne missive aan den Staat, en die daarover verstaan zijnde, het nu volgends den regel „audi et alteram partem" ten minsten allezints regtens is, dat, volgends mijnen vorigen voorslag, dit rapport, alvorens iets te arresteeren, door den druk gemeen gemaakt (worde) en der ingezetenen reflecties daarop op deze wijze worden ingenomen. En eindelijk zal ik tonen, dat er werkelijke inconstitutionele incongruiteiten en absurditeiten tegen regten in het rapport zijn, welke in de practicq niet kunnen of mogen gestelt worden. Ik zal op deze wijze de conclusie van dit rapport, zoveel mij mogelijk, tegengaan. Wat dunkt UH.w.geb.? zou dit goed zijn?

Het adres moet om eene bijzondere omstandigheid nog wat wagten. Ik moet nog ééne landsdag overwagten. Wat ik op de memorie van Thulemeijer kan uitwerken, weet ik niet. Dit is bij ons geen poinct meer van deliberatie; of ik het er toe kan brengen, weet ik niet. Ik wil het wel probeeren, maar is het wel voorzigtig, om op dit ogenblik veel vóór Frankrijk uit te komen? De propositie van den Teergeliefden over het lidmaatschap doet me denken, dat men voorheeft de religiehaat er in te brengen.

Ik bedank voor het gecommuniceerde nieuws van secretesse. UH.w.geb. kan verzekert zijn, dat geen sterveling, hij zij wie hij zij, er iets van gewaar word De wapening der ingezetenen wint hier meer en meer veld. Ik twijffel, of de aristocraten mij wel eens zullen waarschuwen, wanneer de conventie te Utrecht zal zijn. Als ik het weet en het mij mogelijk is, dan zal ik zeker komen, en zo UH.w.geb. dan te Zwol is, wil ik gaarne de eer hebben UH.w.g. van daar te komen afhalen, om langs de Veluwe derwaarts te gaan, als wanneer we tusschen beiden het een en ander nuttigs en stigtelijks konden verhandelen. De tijd roept me om af te breken. Ik ben steeds als voorheen

Uwen hoogachter
Q. N.

d. 24 October 1783.

N°. 53.

9 November 83.

Waarde Vriend!

UH.w.geb. laatste van den 30 passato zal ik bij dezen beantwoorden. Wij zullen den laatsten dezer weder landsdag houden, en dan over het monster vonnissen of liever uitstellen, om eene kwade uit-

spraak te doen. Want waerlijk, ik vrees er voor. Alles, wat ik kan, stel ik in het werk, om dezen slag te keeren. Er leggen hier reeds eene stapel reflectien van verschillende luiden bij mij gereed tegen het uitgebragt rapport, welke mij gesuppediteert worden, omdat men opinie heeft, dat ik moeds genoeg hebbe en misschien alleen standvastig genoeg ben op die materie, om er het vereischte gebruik van te maken. Dit zal ik doen, dog op welke wijze weet ik nog niet. Ik heb mij nog niet bepaalt, of ik dit voor mijn eigen advijs zal uitbrengen, dat is te zeggen alles uit deze stukken zaamgenomen, dan of ik deze verschillende stukken aan den Staat zal overgeven en er alleen maar bijzeggen, dat ik om de verschillende argumenten daarin vervat, en andere reden, welke ik er dan kan bijvoegen, van advijs ben, dat: enz. UH.w.geb. kan zig verzekert houden, dat ik niets zal onbeproeft laten, om ons met Zeeland te conformeeren.

Ik heb aan *Gijzelaar* kennis gegeven van onze landsdag, die aanstaande is, en verzogt, dat er in dien tijd tog geen bijeenkomst mag zijn, want ik zou dan zeker niet kunnen gaan, en veele anderen zouden dit tot een praetext nemen, om er van daan te blijven. Ik zal egter, als het mij eenigzints mogelijk is, bij de bijeenkomst tegenwoordig zijn. Ik ben van gedagten, neem mij niet kwalijk, dat UH.w.geb. tijd thands voor 't vaderland veel te precieus is, dan om ze te besteden aan het schrijven tegen de zotte aantijgingen van eenen laffen Berkheij. Die vogel is mijn schoot niet waardig, veel min de attentie van UH.w.geb. Door de vriendelijkheid van den waardigen drost van Ysselmuiden heb ik ontvangen de verhandeling van den heer secretaris Dumbar, welke ik nog maar ten halven gelezen heb, omdat ik ze gisteravond ontving, tegelijk met eene vrij grote

verhandeling over de militaire jurisdictie, tegen het rapport gerigt.

Donderdag-namiddag heb ik present geweest bij de excertiën van eene vrijcompagnie te Leeuwarden, hetwelk ik zo lang had uitgestelt, omdat ik vreesde, dat men mij daar buitengewone honneurs zou doen, welke ik niet hebben wilde om der .... wille. Ik heb mij ten uitersten over hunne vaardigheid en accuratesse verwondert; zij zijn zoverre gevordert, dat, als UH w.geb. hier anders in het aanstaand jaar komen wilde, zij met fatsoen kunnen voor den dag komen.

Te Dockum wint het ook fraaij aan. Ik zal het daar ook haast eens gaan bezien. Te Harlingen excerceert een corps met ijver, te Franeker begint het aan te gaan, te Sneek is het in de beste order.

Apropos, ik denk, dat de premier van Harlingen het volgend jaar ons op den landsdag niet meer zal plagen. Ik hoop en twijffel niet, of hij zal niet weer gestemt worden. Zo dit egter al gebeurde, dan zal er op zoveel fundament en door zulk een aanmerkelijk getal tegen zijne aanstelling geprotesteert worden, dat men er wel op zal moeten disponeeren. Ik wenschte, dat ik meer tijd had om dezen te vervolgen, dog gebrek hieraan verhindert mij volstrekt. Ik blijve steeds als voorheen

t. t.

Q. N.

N°. 55.

Waarde Vriend!

Ziehier het brouillon van het plan van een adres voor deze provintie, dat ik Saturdag-avond, ogenbliklijk na den ontvangst van uwen laatsten, heb op

het papier geklad. Ik meen, dat het op zulke wijze hier gevoeglijk kan geschieden, maar hetzij er een adres kome of niet, ik ben verzekert, ja zou er bijna voor in durven staan, dat de Staat hier wel van zelve op eene alliantie zou dringen. UH.w.geb. zal zien, dat ik de ware reden van het presenteeren van het adres op het laatst er in gevoegt heb. Ik hoop, dit zal Uwe approbatie vinden. Ik gelove, dat dit het best geschikt was voor onze provintie. Het spijt mij volstrekt de tijd niet gehad te hebben, om iemand mijner vrienden, hetzij in of buiten de regeering, er over te spreken; ook durve ik volgends de heilig gegevene belofte van secretesse geene volkomene opening van de zaak geeven. Ik heb mijn plan na Leeuwarden verzonden, en hoop dat het daar en elders zal getekent worden, om op den aanstaanden landsdag, die den 1sten der volgende maant begint, gepresenteert te zijn, als wanneer het ten langsten op den 3den kan ingegeven worden.

De wapening onzer ingezetenen gaat, Goddank, rustig voort. Wij zullen het nu ten platten lande ook beginnen, om zo gradatim de lust onder de boeren ook op te wekken.

Maar nu zou ik haast glorieus beginnen te worden, ten minsten ik verheugde mij bij het overlezen van dezen brief, toen ik overdagt, dat de twee hoofdonderwerpen van den tegenwoordigen tijd en onderhandelingen die zelve zaken zijn, die Oostergo heeft voorgestelt, en waarvan de eerste geheel en de twede voor $^1/_3$ van mij afkomstig zijn.

Ik verzoek het brouillon terug en ben in haast

Uw bekend.

Buiten d. 22 *November* 1783.

N°. 57.

Waarde Vriend!

Mijn request is nergens getekend, omdat de eerste man, die het gepresenteert wierd, terstond weigerde, om redenen, dat het hier niet te pas kwam, als hebbende de Staten zulks zelvs al voorgeslagen en de ingezetenen bij hun vorig adres, waarvan hij de opsteller was, zig daarop genoegzaam geëxpliceert, dat in zommige opzigten waar is. Ik heb bij geene mogelijkheid zelve present kunnen zijn.

Onze eerste vergadering zal zo aanstonds zijn, maar lieve Hemel, nooijt heb ik zo tegen eene vergadering opgezien als tegen deze. Ik beef, als ik er om denk. Nagt nog dag heb ik genoegen, zo vrees ik voor eene fatale slag over de militaire jurisdictie. Ik zal alles wagen, alles doen, wat ik kan, maar ik zal als UH.w.geb. alleen staan; dit convenieert mij lang zo wel niet als u. Maar het moet. Ik zal dan een protest doen van nulliteit, waarvan de weerga zo ik denk, nergens te vinden is. Ik heb nog één pijl op mijn koker, daar men niet op denkt. Tussen ons, ja heilig alleen tussen ons, ik ben met de meerderheid van ons Provinciaal Hof eens. Wij hebben beloofd elkander in de hand te werken; de gewapende burgers zullen ons desnoods souteneeren, voor die zijn de duivels bang. Saturdag schrijf ik weer als ik kan, maar dat ik het druk heb, kan UEd. begrijpen. Ik wilde gaarne, dat het Hof openlijk publiceerde, dat hetzelve die wetten over het militaire, zo zij geconcludeert en dus gepubliceert worden, niet als wetten zou respecteeren, maar voor nul hielden en van onwaarde, als zijnde tegen eed en last (dat is klaar) geconcludeert door de volmagten. Hiertoe kan ik hen nog niet krijgen. Ik

zal het alleen doen als niemand durft, maar dan helpt het minder.

Ons vrijcorps te Leeuwarden exerceert reeds buiten ten afschrik van dwingelanden en aristocraten. Ik ben er gister met veelen bij present geweest. Zij winnen dagelijks in getal en kundigheid.

Wij zullen eene excellente resolutie over het geven van titulaire actens en verkoopen neemen, die ik Saturdag aan UH.w.geb. zal zenden. Zij zal prompt goed zijn, als ze zo uitvalt als wij ze gisteravond met ons vieren hebben op het papier gebragt. Het zal uit Westergo komen.

Gijzelaar heeft voornemen om de vergadering te *Amsterdam* tegen Kerstijd bijeen te roepen. Ik zal dat voor onze provintie van daag aannemen, en zelve komen met anderen.

Vale quam plurime.

d. 2 December 1783.

N°. 58.

Waarde Vriend!

Het gaat, Goddank, beter met de zaak over de militaire jurisd*ictie*, dan ik mij had voorgestelt. Het Hof heeft het rapport, zoals ik laatst schreef, opgeeischt. De brief van den Teergel*iefden* over die materie is zo uit de hoogte en zo impudent, dat er de weerga nooyt van geweest is. Het is zijne jurisdictie, die aan hem wettig is opgedragen; hij mag wel lijden, dat dit of dat verandert, dan iets anders wil hij niet afstaan; zulke en dergelijke expressien zijn er veele in. Ik heb bij wege van consideratien

iets gegeven, waarin de fauten van het geconcipieert reglement worden aangetoont; dit heeft verscheidene bekeert. Thands rouleert het bij de hoofden der commissie, in wiens handen de brief des Princen zal gestelt worden. Ik wanhoop nu zoozeer niet als bij de laatste post. Dit ten minsten is zeker, dat er deze landsdag geen kwade uitslag komen zal.

Hierin zal ik sluiten onze aanstaande resolutie over de circulaire missive van Holland.

Ik ben thands bezig, om de vroedschappen van alle steden in hun regt, om ten landsdage te stemmen, te herstellen, met grote hoop van reüssite. De aristocraten beginnen mij weer meer aan te zien als te voren; men voelt de noodzakelijkheid, om het volk niet te verbitteren. J. C. *Bergsma* kwam het project dezer ingeslotene resolutie ter lecture geven aan een voornaam koopman dezer stad. Deze, het kwalijk begrijpende, verklaarde het aan te zien als eene verbreking der fundamenteele wet ten voordeele der Heeren, onder glimpig voorwendsel van den Tyran te besnoeyen; want hij verbeelde zig, dat de Staten zig aanmatigden het regt om te libereeren van den eed van zuivering, iets hetgeen den ingezetenen alleen competeert en verboden is aan de volmagten bij het reglement-reformatoir. De koopman verklaarde rondelyk, dit niet meer in deze tijd te willen verdragen; dat de volksvoorrechten dezelve veiligheid moesten hebben van de Heeren, als van den *Prins* en, dat hij zig daarover zou interesseeren als een braaf man en zorgen, dat de natie liever zelve hare voorregten kwam reclameeren, als ze te vertrouwen aan volmagten, die nog eed nog last respecteerden. Bergsma wist zig niet anders te defendeeren als met te zeggen, dat ik het had geapprobeert, en dat hij meende N.B., dat dit alle suspicie bij de natie zou wegnemen. Verre van daar, men moest mij zelve

eerst horen, en men tekende de preliminairen op dien voet. Ik beduide mijne vrienden, die op mij vertrouwden, dat ik drie poincten van de resolutie voor volkomen goed keurde; dat ik daarom het vierde niet had tegengesproken; dan dat vierde een moye schijn had voor de aristocraten, en geen kwaad kon doen, want dat zij wel moesten opmerken, dat er niet gezegt word, dat de Staat op den eed van zuivering zal disponeeren, maar resolveeren zoals verstaan zal te behoren, hetwelk bestaan moet in eene convocatie van ingezetenen; dat ik haar borge was, dat er nooijt eene dispositie op dat stuk zou voorkomen, of ik zou ze met een protest van nulliteit ter hare kennisse brengen. Hierdoor sleet deze zwarigheid, en de basen wierden overtuigt, dat ze mij nodig hadden. Dit maakt eene wonderlijke diversie ten goede. Schoon de basen nog niet begrepen hebben, dat die resolutie zo verstaan moet worden als ik ze versta. Een onzer partij heeft bij de conclusie geprotesteert; ik contraprotest gereserveert en aangenomen de resolutie, als overeenkomstig met het reglement, te defendeeren. Dit behaagt de aristocraten wonderlijk. Zij meenen mij in het net te hebben.

Mag ik wel verzoeken dit ingesloten stuk, dat ik geen tweemaal kan uitschrijven, mijnentwege na Holland te zenden aan Gijselaar of liever aan den raadsheer van den Hogen Raad P. Van Spaan?

Ik ben als voorheen, hopende per volgende post niet aan UH.w.geb. maar aan den heer Drost te schrijven, wiens debiteur ik sedert lange in dit stuk ben,

U bekend.

Leeuwarden d. 6 December 1783.

N°. 61.

Waarde Vriend!

Uwe laatste was van den 14^{den} dezer. Ze verheugde mij eerst, en bedroefde mij naderhand. Veel geluk met de publicatie over de *militaire jurisdictie*, wij zijn nog in lang zoverre niet. God weet, of het hier nog wel een goed einde zal nemen Ik begin mij bij de ingezetenen al te prepareeren tot een coup van éclat, ingeval men tegen het reglement het Hof in hare jurisdictie benadeelt; in zoverre, dat, wanneer ik declareer de publicatie van geene verbindende kragt te zijn, de ingezetenen mijne sustenu door adressen zullen souteneeren. Voordat men evenwel verder gaat in deze materie, zal men eerst innemen de gedagten van de voormaals gedecerneerde commissie over den brief van den Teergel*iefden*. Ik hoop, dat die commissie nu zal verandert weesen van concept, en ons raden, ons met Zeeland te conformeeren. Dog voor en aleer iets te concludeeren, zal het advijs van het Hof van Justitie gevraagt worden.

Onze resolutie over de circulaire brief van Holland is geresumeert, en de brieven worden van daag verzonden.

Over de patenten zullen we morgen eene resolutie nemen, welke ik morgen-ochtend nog moet extendeeren. De staatsecretaris had het reeds gedaan, maar de extensie is afgekeert. Nu zal ik eens probeeren, of ik er een beter naar het zin kan fabriceeren, en dit op verzoek van den secretaris zelve.

Het vrijcorps in deze stad merkelijke oneenigheden hebbende met de schutterij, zo hebben de Staten mij, de lange Rengers en Eijsinga, die UH.w.geb. te *Amsterdam* gezien hebt, gecommitteert, om ge-

committeerden uit de bevelhebberen en vrijcorps voor ons te roepen en zo doenlijk te vereenigen. Ik hoop, dat dit van effect zal zijn, dog ik heb al mijn crediet bij het vrijcorps nodig, om te bewerken, dat het aangenomen worde. De privelegiën van bevelhebberen zijn groot, en die te besnoeijen staat kwalijk voor mij. Ik vreeze, dat, om het vrijcorps te overtuigen, dat ik gepersuadeert ben, dat zij op den voet van 't accoord, dat voorgeslagen werd door ons, een fatsoenlijk corps blijven, ik genoodzaakt zal zijn mij tot een harer officieren, waerschijnlijk wel tot haren chef, zal moeten laten kiezen. Ge begrijpt, dat ik er niets tegen heb, als alleen, omdat ik in de staatsvergadering dan over hunne zaken niet meer kan voteeren.

Eene brief, die ik gister met Hollandsche nouvelles ontving, sluit ik hierin. De tijd ontbreekt mij volstrekt om meer te schrijven.

Over het different met den Keizer heb ik voorgeslagen, om zoo ras gebleken zal zijn voor commissarissen *van* H. H. M. — als die van Brest te benoemen —, dat aan onze zijde hoegenaamd geene reden tot offensie gegeven is, dan met kennisgeving van 't geval te verzoeken de intercessie en mediatie van Z. Allerchr. Majesteit. Ik denk, dat dezen voorslag bij onzen Staat aangenomen zal worden.

Vaartwel Mijnheer en vriend. Hoe gaarne was ik eenige tijd bij u, om wat vrij te praten. Ik ben

U bekend.

In de vergadering.
d. 16 December 83.

Mijne complimenten aan den Drost. Ik kan waaragtig nog niet aan dien agtingswaardigen grijsaart schrijven, de tijd ontbreekt me.

Ik ben tegenwoordig weer in de steden bezig om eene merkelijke verandering in de stemming van volmagten ten landsdage, die het werk den Teergel*iefden* geheel uit de handen brengt. Dit reüseert tot nog toe wel, maar geeft noodzakelijk veele conferenties, veele affaires en drukke bezigheden.

De patenten worden in onze Provincie weer gebracht als voor het jaar 1747, zodat onze Teergel*iefde* nu aan ons zal moeten vragen, wat regimenten ons belieft, dat zullen marcheeren.

N°. 63.

Waarde Vriend!

De Teergel*iefde* heeft eene order van den Staat ontvangen, om zijne patenten bij provisie te depecheeren, als zijn vader voor 1747 deed. Dat is, dat hij patent aan de Gedeputeerde Staten zend, zonder daarin te noemen welk regiment marcheerén zal, wordende de naam dan ingevult, en dus attache verleent. Deze order moet hij zolang observeeren, tot hij zal beantwoord hebben eene missive, over dat onderwerp aan zijn papatje gezonden anno 1748, en bij den Staat daarna dit werk finaal zal zijn gereguleert.

De vereeniging van schutterij en bevelhebbers met het vrijcorps, die wij volgends mijnen vorigen als gecommitteerden uit de Staten hadden getenteert, is mislukt, dog op ons voorstel eene resolutie genomen, om het vrijcorps nog eens na de magistraat te renvoyeeren met last aan die heertjes, om de zaaken in der minne op eenen voorge*schreven* voet te schikken voor Februarij aanstaanden, of dat de Staten

anders uit k[racht] van de souvereiniteit zelve zullen schikken. Dit maakt de magistraat vrij wat handelbaarder, en het vrijcorps op een voordeliger voet. Gisteravond gingen, om ze na den order, die wij hielden, te noemen, ik, Haersma, grietman van Achtkarspelen met zijne grijze hairen, J. C. *Bergsma*, Eijsinga, grietman van Rauwerderhem, u onbekend, en H. H. Van Haersma, te zamen, nadat de landsdag gescheiden was, te zes uur na de vergaderzaal van het vrijcorps. Wij waren geinformeert, dat zij met geweld urgeerden om officiers te kiezen, hetwelk wij afkeurden, dog de sergeants en gecommitteerden konden deze drift niet langer tegenhouden. Wij dus ingetreden zijnde in eene zaal, daar meer dan twee hondert, schoon maar de driftigste compagnie was aangezegt, vergadert waren, wilde de vergaderde meenigte eene ronde kring sluiten, maar ter naauwernood was er zoveel ruimte, dat de kring zes voet diameter had. Toen alles stil was en het gantsche op de deftigste wijze rondsom ons stond, begon ik in 't kort hen eenige opening van de genomene resolutie te geeven, hen te vertonen, in welke situatie zij nu waren, hoe zij thands zeker niet ongenegen zouden zijn om ons, die als goede vrienden, niet als leden van staat, daar gekomen waren, en er openlijk voor uit kwamen, dat wij, niettegenstaande de felle tegenkantingen eener alles verdervende hand, hunne vrienden en beschermers waren, om ons, zeg ik, eenig genoegen te geven, te meer daar dat genoegen, ons aangedaan, door de daad zelve tot hun eigen geluk moest uitlopen; dat ik hen dan verzogt uit onzer aller naam, om tog met de verkiezing van officieren te wagten, totdat zij eene wezenlijke existentie zouden hebben gekregen. Ik verzogt daarop hunne verklaring, waarop een, die vooraan in den kring stond, mij antwoorde, dat,

daar hun gantsche corps voor ieder onzer zijn bloed zou wagen, hij niet twijffelde of zij zouden dit genoegen ons niet weigeren, dat ik bewezen had, dat tot hun heil moest uitlopen; waarop hij zich tot de menigte keerde, die toen deze stille vraag met een zeer algemeen hoezee beantwoorde. Wij namen ons afscheid en wenschten hun standvastigheid, eendragt, en daaruit zeker vloeijende goed succes in hunne edele pogingen.

Deze demarche heeft dit corps zo gevestigt, dat er nu geen ontbinden op zal zijn voor de kwade cabale. Nadat wij van hen bij de sergeants in een andere kamer gegaan waren, waren zij volmaakt content, en nu hoor ik, dat men niet twijffelt, of het corps zal, eer de dag ten einde is, met 50 man vermeerdert zijn.

De nominatie te Leeuwarden van burgemeester enz. is tegen het zin van den primus. Te Harlingen ook zo, en de premier uitgesloten van de magistratuur en landsdag. Te Sneek zal het zo gevolgt worden. Ik twijffel niet, of Bolswert zal zijnen premier wel van de landsdag houden, dog hij komt vast weer in de magistraat, doordien hij toevallig onder de vijf gelote electeurs drie van zijne zeven vrienden had. Het stond 7 tegen 17 in de vroedschapsvergadering. Van daag word er sententie gesproken over Rengers, commies-generaal. Zoo ik weet, voor dat de post vertrekt, hoe het uitgevallen is, zal ik het hieronder voegen.

Leeuw*arden* d. 20 *December* 83.

De procureur-generaal heeft het proces tegen den commies-generaal verloren, zijnde tot zijn genomen eisch en conclusie niet ontvangbaar verklaart.

N°. 64.

Waarde Vriend!

De uwe van den 28 van des vorigen jaars laatste maand is mij wel geworden. Ik feliciteer UH.w.geb. met den aanvang van dit nieuwe jaar en wensch, dat alle zegeningen, die bij de dankbare natie over UH.w.geb. bij deze gelegenheid mogen gesproken of gedagt worden, haar effect zullen hebben en beklijven.

Ik bedank voor de communicatie en toezending van den brief, welke hiernevens weer teruggaat. Ik verwonder mij zeer over dien vriend; het is het oude deuntje, dat men in het voorjaar zong. Uit de inleggende zal UH.w.geb. zien, hoe ik er over denk. Ik meende, dat het geen kwaad kon doen, dat ik in haast hem weinige regels schreef en op hetzelve aanbeeld met UH.w.g. sloeg. Zo UH.w.geb. goed denkt, dat deze mijne brief aan hem afgaat, dan verzoek ik ze maar te verzenden; zo niet, ze maar in het vuur te steken. Ik submitteer het aan Uw oordeel. Ik heb mij in geene argumenten kunnen inlaten, maar mij gehouden, alsof ik niet twijffelde, of hij was met mij in één sentiment, terwijl ik hem in het verschiet laat zien, dat onze geheele provintie met vehementie voor eene alliantie geport[eerd] is. Schrijft [hij mij] nú zijne gedagten ook, dan zal ik gelegenheid hebben, om hem breder en regt op den man aan, zoals wij gewent zijn zedert veele jaaren met elkaar te correspondeeren, mijn gevoelen en de gevolgen van het zijne voor te houden.

Even weinig als van dezen versta ik [1]) de idées van uwen cousin. Ik meen, dat zelfs in de maand Augustus, toen de bijeenkomst was, het plan van

1) In het handschrift staat: „versta ik mij."

dien heer nog zeer sterk voor eene alliantie was; van waar dan tog deeze verandering? UH.w.geb. correspondentie naar *Pruissen* loopt thans dunkt me over de regte schijven, en moet zo ik hoop hoe langs hoe nauwer verband aanbrengen. Ik ben zoodanig overtuigt van de noodzakelijkheid van ons, en van het wederzijds belang tot allernaauwste liaisons tusschen Vrankrijk en ons, dat ik geene argumenten ooijt bedagt hebbe. Ik meende, dat dit een axioma was, en dat wij alles moeten aangrijpen, wat daartoe aanleidelijk is. Dit is de reden, dat ik over de differenten tusschen ons en den Keizer heb geadviseert, zoals UH.w.geb. uit mijn brief aan *Gijzelaar*, hierin gesloten, zult zien, welk advijs bij Oostergo gevolgt is, en nog niet bij de andere quartieren, omdat men eerst eens wilde weten, wat rapport ter Generaliteit uitgebragt wierd, en hoe Holland hierover dagt.

Ik kan het commando van het Leeu*warder* vrijcorps niet op mij nemen. Ik kan te weinig tijd te Leeu*warden* zijn, maar zijt verzekert, dat ik mijne relatien op die lieden wel zal houden, niet alleen daar, maar ook verder door de provintie, tenminsten ik zal er mijn best toe doen Ik geloof UH.w.geb. geschreven te hebben, hoe ik laatst in de vergadering van het *Leeuwarder* vrijcorps op hare societeit met nog [eenige] heeren uit Oostergo geweest ben, en hoe ik toen eene korte redevoering [daar in a]ller naam gedaan heb, welke met een algemeen hoezee en vivat wierd beantwoord.

Ik heb geen meer nieuws, dat der moeijte waardig is te melden. Alles wat ik onder handen heb is nog onvolmaekt, maar ik behoef niet te klagen, dat ik geene bezigheden genoeg heb. Om gelegenheid en tijd te hebben van deze twee brieven te schrijven, heb ik in de koude al te vijf uur moeten opstaan,

nadat ik te middernacht was te bed gegaan. Zondag moet ik, het weer mag zijn zo het wil, eene reis van zeven uur gaands doen, en kom eerst Dingsdag weer 't huis.

Mag ik UH.w.geb. verzoeken den braven Drost en andere kennissen van mijne ware hoogachting te verzekeren.

De Heer Feith had mij belooft een exemplaar van het vers, dat Zijn Ed. dien avond, toen ik de eer had door UH.w.geb. ten zijnen huize gebragt te zijn, gereciteert heeft. Aan deze belofte is nog niet voldaan. Mag ik UH.w.g. verzoeken uwen buurman er eens na te vragen? Mijn oude vriend Du Pui zou het mij zenden, zo ras hij het van den autheur ontvangen had.

Men haalt mij de brieven af. Ik ben als voorheen

geheele de uwe
Beijma.

Buiten d. 2 J*anuarij* 1784.

N° 66.

De helft van de 1e pag. is afgeknipt.

Mijn broer word naar alle apparentie aanstaande Vrijdag vroedschap van Harlingen, dat ons, wanneer hij, gelijk wij hopen, volmagt word, een grote steun zal geven, omdat hij eerlijk en bekwaam genoeg is om daar de premiers op te wegen, meer fermiteit in de zwakke broeders, die het wel menen, maar de partij niet kunnen st[aan], zal brengen. Ik ben in grote haast

t. t.
Q. N.

Leeuw*arden* d. 6 Jan*uarij* 1784.

De post van Zwol, die hier gister had moeten zijn, is eerst van de morgen gearriveert, zodat ik nog mijne brieven niet ontvangen hebbe te elf uur, deze schrijvende.

N°. 68.

......[1]) 19 Januarij 1784.

Waarde Vriend!

De uwe van den 14 dezer met de inleggende aan den professor is mij wel geworden. Gaarne wenschte ik te kunnen antwoorden en detail, maar dit is mij waarachtig volstrekt onmogelijk. Onder weg is mij uwe brief geworden. Denk, mijn vriend, dat ik na eene reis van dertien uur te voet afgelegt te hebben, thands hier ben. Te Leeuwarden was het met het vrijcorps geheel in de war. Ik heb het genoegen gehad alles weer in de order, zoals het behoort, te brengen. Gister heb ik te Franeker eene comparitie bijgewoont om het plan tot wapening in order te brengen; dit is mede gereüsseert. Hier is mijn broeder raad in de vroedschap geworden. Ik ben door de gantsche vroedschap bij openlijke resolutie verzogt om hun in hunne ondernemingen tot herkrijging van hare privilegien te ondersteunen met raad en daad, waartoe eene commissie met plein pouvoir benoemt en gelast is, om niets buiten mij te doen. Nu zit ik op het ogenblik met [de] gecommitteerden te besoigneeren. Ik kan dus haast niets anders doen. Ik ben bijna met al mijne besigheden verlegen; hoe

1) Uit Harlingen geschreven; evenwel ontbreekt het gedeelte van den brief, waarin de plaats van afzending vermeld is.

langs hoe meer word ik in alles ingewikkelt. Om kort mijne gedagten te zeggen zo....., dat ik van gedagten ben, dat UH.w.geb. zeer wel zal doen, om zig met zijn naam [in] de Post te expliceeren over de wijze van alliantie; ten minsten indien mijn [naam] van zoveel nut als de uwe kon zijn, zou ik het gaarne. Over de [natuur] der alliantie ben ik het volkomen met UH.w.geb. eens. Ik weet geene andere weg, ben volkomen overtuigt, dat er haast bij het werk is, maar ik geef in consideratie, of het niet best (is), eerst antwoord uit *Pruisen* te wagten, of die alliantie daar aangenaam en geaccepteert zou worden. Zo dit er is, neem ik op mij, om het wegens onze provintie te doen doorslaan met vigeur en eclat; maar men is hier bang, om een twede maal de neus te stoten.

Ik bid u, neem niet kwalijk, dat ik niet meer schrijf. Gebruik mij en mijn naam zo en waar het UH.w.g. goed en nodig dunkt.

Q. N.

N°. 71.

Waarde Vriend!

Uwe laatste van den 8 dezer, met eene vorige door mij niet beantwoord, zijn mij wel geworden. Ik had al lang weer geschreven, ware het niet, dat eene vrij zware rhumatisme met bezetheid op de borst mij het schrijven moeijlijk maakte, ja bijna onmogelijk.

UH.w.geb. weet, hoe ik over de alliantie denk. Ik behoeve mij daarover dus niet opnieuw uit te laten. Het grote but moet maar zijn tegenwoordig, om de

basen in *Holland* er toe te krijgen, dat er wegens de Republiecq een aanzoek toe geschiede; of kunnen wij het zover niet brengen, dan moet er met eclat op gedrongen worden, hetgeen ik met UH.w.g. geloof, dat uit dezen hoek best kan gebeuren. Maar mijne indispositie heeft mij niet alleen uit de vergaderingen, maar zelvs zedert agt dagen uit de stad gehouden; dus weet ik niet, hoe ver dit stuk...... zal zijn. Als onze lange heer zedert de vorige landsdag niet van conclusie verandert is, is het het werk van een ogenblik, [om] dat zo sterk te...........
Dat nu dunkt mij wel het best op deze wijze, dat........ agterblijven....... rapport over onzen, zedert twee jaren ged[anen]....... een [quaestie] ter Generaliteit onze gevoeligheid tonen, en.......... [be]kend........ missive aan de provincien schrijven tot aan................ ingredienten van dezelve kunnen zijn eene.......... het niet beantwoorden van onze brieven over *Brest* van......... ophef, hoe [eene] natie bij adressen aan ons heeft gedrongen op het [sluiten] met *Frankrijk* en het weeren van alle vorige liaisons met *Engeland*, [en] een bewijs getrokken uit de vorigen oorlog, hoe noodzakelijk deze [all]iantie is voor ons, en dan ten slotte een voorschrift hoe deze moet zijn, in algemeene bewoordingen.

Maar liever had ik gehad, en ik zou zekerder gereüsseert hebben, indien [wy] eerst geresolveert hadden, want er zijn zommige, die absolut, zo zij zeggen, den *Post van den Nederrhijn* niet na willen klappen.

Ik hoop, indien het weer tamelijk is en mijn borst mij redelijk laat slapen van de nagt, morgen na *Leeuwarden* te gaan; anders overmorgen, [en naardien] dus, zo ik met omlopende post UH.w.geb. antwoord te L[*eeuwarden* kon] ontvangen, zou ik

UH.w.geb. Dingsdag kunnen melden, hoe de zaken [daar sta]an, want dan ga ik direct, als ik kan, de basen te Leeuw*arden* spreken.

Nu wat nieuws onzer provintie.

Ik heb UH.w.geb. gemelt, wat mijn plan was in de steden, om de stadhouderlijke invloed omtrent de verkiezingen van volmachten geheel te vernietigen, door namelijk dezelve niet uit de burgemeesteren [in] ..... door de electie altijd min of [meer] ...... te wagt[en] *v*roedschap ieder agt ...... lijk te laten kiezen [dat doen] uit de volle veertigen te zamen col ...... vergadert.

Te Bolsward hebben .... enden .... de andere [partij] dit stilzwijgende aangezien .... is het .... gestelt.

Te Sloten en Hinlopen .... het ....

Te Leeuw*arden* kon ....

Te Dockum verbied het ....ikkelijk als het te Sloten geboden word.

Te IJlst is het geschied als te Bolsward.

Te Stavoren en Workum zijn de .... nog meester.

Te Harlingen heeft men ...... in de vroedschap gestemt tegen het zin van den Prins .... geval voor de vroedschap veel erger dan in eenige andere .... Het is met geen grond te ontkennen, dat, zedert desselvs oprichting, de vroedschap daar nooijt eenig regt van stemming tot volmagten ten landsdage heeft geexcerceert. Het was dus volstrekt nieuw en ongehoord, dat men dit nu pretendeerde. Al eenige tijd voordat mijn broer vroedschap was, nam de vroedschap eene resolutie, om zig op de beste wijze in hun oorsprongelijk regt te herstellen, maakte daar[toe] commissie uit de haren en gelastte dezelve, om alles met mij te over[leggen en] niets te doen dan met mijn consent. Dit was

oorzaak, dat alles langer duurde dan het anders had kunnen geschieden, vermits in de barre winter eene afstand van tien uuren gaans eene merkelijke traagheid in onze besoignes maakte. Ik [schreef] eene deductie voor haar, en tot mijn genoegen wierd mij onder het bewerken de zaak hoe langer hoe zekerder en klaar[der]. Ik had voorgeschreven [den weg], dien wij langs moesten, om de zaak ..... mondeling ...... voor Gedeputeerde Staten te brengen. Dit gelukte; partijen wierden ge[cit]eert, [om] voorleden Dingsdag agt dagen hunne zaak mondeling voor dat college te bepleiten. [Men koos] twee jonge advocaten, omdat . . niemand .... het [aandurfde door de] vrees voor hatelijkheden; aan de zijde .... de oudste pensionaris, en een braaf kundig .... Toen deze op onzen eisch geantwoord had, stonden ...... advocaten .... zonder spreken, de talloze vergaderde menigte .... te voordeele van partij. Ik kan UH.w.geb. niet beschrijven de gesteltheid, waarin ik op dat ogenblik was. Ik kon niet zwijgen, schoon ik eigenlijk [geen] advocaat zijnde, geen regt tot spreken had. Ik [begon] .... schoon het ongewoon en onverwagt voor mij was, ik .... getroffen was door de vernedering, waartoe ik een agtbaar .... [ver]tegenwoordigers gebragt zag, om namelijk hun wettig recht op geen andere wijze dan bij klagte voor de hoogste regtbank te kunnen mainctineeren; dat ik mij niet onthouden kon hare geregte zaak, die bij mij zo klaar was als het middagligt, ingevolge 's vroedsch[aps] resolutie te verdedigen tegen de schoonschijnende argumenten van partij. Dit [deed ik] zoo goed ik kon, en nadat ik een half uur gepraat had, en de gantsche tijd door een vroedschap met de hand tegen mijn rug gesteunt wierd, was ik zoodanig gef[ati]gueert, dat ik niet de trappen op kon gaan, maar beneden

in een zaal op twee stoelen moest gaan leggen, om wat te rusten, want ik had dien dag [een zware] koorts. Deze omslag heeft mij zo ver gebragt, dat ik eerst eenige dagen te *Leeuw*arden te bed gelegt heb, en mij Saturdag na buiten heb doen transporteeren, om beter op mijn aise te zijn.

Dan, Goddank, wij kregen een triumphante sententie; de vroedschap wierd niet alleen bij haar recht herstelt, maar ook wierd gelast de stemming over . . . veertigen te doen. Bij deze stemminge wierd mijn broeder uit het vroedschap [ten la]ndsdage [gestemd]. Het quartier der steden, waar de [nieuwe] rooster eerst aanstaande jaar begint [te werken], heeft hem de eer[ste stoel] wegens het quartier in het mindergetal [gegev]en. UH.w.geb. weet, dat het de . . . . . . die de . . voordraagt en de conclusie's . . . . dus legt hier nog al het meest aan geleg[en] . . . . . . ons gegronde hoop dat wij nu wat beter advijsen uit . . . . zull[en] . . . [voorsch]ijn komen. Bigot en Camper, premiers van Stavoren . . . . . zijn [bij de begeving] der ambulatoire ambten voorbij gegaan, en Leeuwarden en Dockum zijn twee . . . .

Ten opzichte van Sneek, waar de stemming ook afzonderlijk geschiedde, is 's anderen daags gepleit, en gelijk gevonnist . . . . decisie door den staat te doen approbeeren en te arresteeren, dat er altijd op deze [wijs] in alle steden moet gestemd worden. Ik ben als voorheen

UH.w.geb. bekend

Buiten d. 13 Febr*uarij* 1784.

N°. 71 bis.

Waarde vriend!

De ingeslotene had ik afgeschreven om UH.w.geb. met de vorige post toe te zenden, dan ongelukkig ze op mijn tafel vergeeten. Ik vrage daarover excus.

Ik ben thands [hier] en bij de vergaderingen present. Mijn plan in de inleggende, over de alliantie gemelt, zal wel doorgaan, denk ik.

Wat betreft de differenten tusschen ridderschap en steden in uwe provintie, men wil daarin doen wat men kan uit deze provintie. En men heeft mij verzogt, UH.w.geb. te vragen, welk UH.w.geb. voorkomt dienaangaande het best en voordeligst plan te zijn. Ik bid u, schrijf mij hierop uwe gedachten; [dan] men zal UH.w.geb. vast plaisir doen zoveel immer mogelijk.

. . . [blijve] . . . ik

t. t.

Q. N.

[Op de] vergadering
. Febr*uarij* 1784.

Eene ingeslotene aan [den Professor] verzoeke . . . . . UH.w.geb. [best] toesluit en aan zijn [adres] . . . . . .

N°. 73.

Waarde Vriend!

Ik bedanke hartelijk voor het deel, dat UH.w.geb in mijne welstand neemt. Ik ondervind, dat gij ook hierover zeer juist oordeelt. Een jaar of agt ge-

leden heb ik eene zware rheumatisme gehad, verzelt met zeer hevige pijnen in het borstbeen, hetwelk niet dan na lang sukkelen en met den zomer weer gebetert is. Deze zelvde pijnen voel ik tegenwoordig weer en schoon alle medici, waarvoor ik crediet hebbe, mij verzekeren, dat hierin hoegenaamt geen gevaar is, zo laat het niet na zeer ongemakkelijk te zijn, en mij dikwils in de onmogelijkheid te stellen van iets te schrijven.

Gister-morgen heb ik met overleg van andere een advis ingebragt over de alliantie, hetwelk, gister bij drie quartieren aangenomen zijnde, dezen morgen bij den staat geconcludeert zal worden. Ik heb het ingebragt ter gelegenheid van de deliberatien over Utrechts propositie, ten zelven einde ter Generaliteit gedaan, en opgestelt in de form van eene staats-resolutie, omdat onze miserable secretaris het dan niet kon verknoeijen, en omdat het op die manier schielijker kon worden geconcludeert. Ik hoop, het zal U behagen. Ik kon er de circulaire brieven niet door krijgen; men was bang, dat het wat zou irriteeren, indien wij ons, gelijk wij hadden moeten doen, over het onbeantwoord laten van onze vorige hadden beklaagt. Ik kan niet ontkennen, door die reflectie ook van concept eenigzints verandert te zijn. Indien het mogelijk is, dat ik het brouillon, gister morgen door mij onder het déjeuné opgestelt, van de secretarij magtig te worden, zal ik het hierin sluiten.

Moet ik mij nog eens expliceeren over het publiecq maken van mijne advisen of verrichtingen? Welaan dan! Ik doe niets als mijn pligt, als hetgeen ik mijn vaderland schuldig ben. Ik doe het met eenigen vrugt, dit durve ik zeggen. Ik heb van het jaar 1774 af, toen ik voor de eerste maal ten landsdage gecommitteert ben, altijd dezelve geweest; die zal

ik blijven. Het kost mij veel moeijte, om veele zaken, die enkel in het crediet, dat veele voor mij hebben, bestaan, er door te krijgen; en tusschen ons gezegt, ik durve zeggen, dat de meerderheid van Oostergo zo steunt op mij, dat, als ik iets gezegt hebbe, zij van zelvs het vasthouden, al is het, dat ik hen ronduit zeg, hen de reden, waarom ik het doe, te verzwijgen. Als men nu met mij openlijk voor den dag komt, raak ik mijn crediet kwijt en, ik verzeker het UH.w.geb., dan vervalt hier het gantsche gebouw. Ook begeere ik het niet. Uwe goedkeuring is mij meer waardig dan die van alle andere. Als ik (mij) met Uwe achting en met Uwe vriendschap mag vereert vinden, als ik mijn vaderland op den duur van nut kan zijn en dus eene geruste conscientie kan omdragen, dan zal ik voldaan zijn en rekenen wel beloont te worden. Het geval kan zo komen, dog is tot nog toe zo niet, dat eenig publiecq aveu van Uwe vriendschap voor mij, mij eens van dienst kon zijn, als het eens gebeurt, dat ik de aristocraten meer openlijk aanvalle. De dispositie wordt bij veelen hiertoe hoe langs hoe sterker, zonder dat zij het zelvs weten.

Ik moet op het ogenblik na de vergadering en eindig daarom en blijf

UH.w.geb. vriend,

Q. N.

Leeuwarden d. 21 Febr*uarij* 84.

N°. 74.

(Den) Wel Edelen Gestrengen Heere
den Heere P. Lindenhoff
medelid der Gezworen Gemeente
te
Zwolle.

Wel Edele Gestrenge Heer en Vriend!

Ik bid U, mijn vriend, schrijf mij met omlopende post, welke de reden mag zijn, dat ik op eene brief, heden voor agt dagen aan den heer Van den Pol geschreven, tot nog toe geen antwoord bekomen hebbe. Er was haast bij dat werk. Het baart mij eene benaauwende ongerustheid. Ik vreeze, dat er eenige onaangenaame omstandigheid plaats heeft, die mijn vriend het antwoorden belet.

Neem mijne vrijheid niet kwalijk, maar zijt verzekert, dat ik met agting ben

Uw.Ed.g. geh. dienaar en vriend,
BEIJMA.

Leeuwarden
den 28 Febr*uarij* 1784.

De publicatie tot totale vernietiging van alle milit*aire* jurisd*ictie* in commune delicten en civile zaken word dezen avond geresumeert. Onze landsdag duurt tot heden over veertien dagen en niet langer.

(Hieronder staat, waarschijnlijk van de hand van Lindenhoff:)

Deeze ontving ik gisteren, het nodige is bij uw brief geantwoord. De drost van Iss*elmuiden* [1]) wagt u mede deezen avond op een soupéétje. Daar is geen

1) Op dat oogenblik: A. W. B. D. Pallandt van Zuithem.

nieuws R.... [1]) is hier; alle de Friesse premiers zijn of van de landsdag of zonder commissie. Ik heb het ding van D. P. verhansseld en had gaarn, dat ge het zaagt. Veel complimenten.

N°. 76.

Waarde Vriend!

Uwe laatste van den 28 passato heb ik ingesloten in eene van den heer *Lindenhoff* ontvangen. Beide zal ik beantwoorden.

Het is niet volstrekt nodig, dat de heer Drost zijnen correspondent disabuseert. Toen ik gisteravond den brief van den heer Lindenhoff ontving, heb ik zijn H.w.geb., die juist naast mij zat, op de sociteit in het oor gefluistert, dat zijne propositie niet aangenomen wierd, maar dat ik hem heden over agt dagen zeggen zou, hoe wij met die zaak moesten, waarop hij mij antwoordde: Dat is wel. En nu is het ook genoeg; evenwel is het niet kwaad, dat de heer Drost zig nu en dan de moeijte eens geeft, om aan dien heer te schrijven. Men is doorgaands met eene correspondentie, al loopt zij juist niet over de geheimste zaken, vereert.

Van uw plan zal ik geene melding maken voor heden over agt dagen, als de post vertrokken is. Ik denk, dat ik het er dan wel door zal krijgen; als ik het met den langen heer kan redden, dan behoef ik niemand anders. Intusschen zal ik wagten, of de deductie van de ridderschap mogt uitkomen.

De twee hoofdpoincten, die ik mij reeds voor drie jaren had voorgestelt te bewerken, zijn veel beter

1) Deze eigennaam is onleesbaar, waarschijnlijk staat er Rouse; vgl. over hem de Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen tot den Pol passim, en verder brief n°. 93 hierachter.

gereüsseert, dan ik mij zelve had durven voorstellen. De militaire jurisdictie is totaal verslagen, de publicatie is den 28 *Februarij* gearresteert en word reeds gedrukt.

De Steden zijn tot het onafhangelijkste quartier van Staat gemaakt, en kunnen tot een model strekken van eene bijna volmaakte volksregeering. In 14 maanden tijds is den Teergeliefden dit quartier geheel uit zijne magt gebragt. Zo wonderbaerlijk kunnen kwade oogmerken ten beste keeren. Toen de Teergel*iefde* in den jare 1776 ten opzigte van mijn vader en mij zoo schandelijk zijn woord brak in het eligeeren van Jan van Echten tot grietman van Barradeel, en ons daardoor ten minsten eene schade van zestig duizend guldens toebragt, zonder andere reden als omdat ik, twee jaren ten landsdage gecommitteert, hem niet na den zin dede, en reeds met twee andere de eerste fundamenten lag van hetgeen thands gebeurt, toen, zegge ik, dacht die grote baas weinig, dat dit zulke gevolgen kon hebben. Want was ik grietman van Barradeel geworden, zo was ik buiten de mogelijkheid geweest, om te Dockum iets het minste crediet te krijgen en dus was de gantsche historij met de Steden niet gebeurt, want vandaar moest het begin komen. Hiervandaan zegt Jan van Echten ook niet zonder reden, dat hij des Princen belangen moet behartigen, want hij zegt, dat Z.H. om zijnentwille alle onaangenaamheden in de provintie overkomen.

Na mijne complimenten aan de goede vrienden verzogt te hebben, ben ik steeds

UH.w.geb. vriend,
BEIJMA.

Leeuw*arden*
d. 2 Maert 1784.

N°. 78.

Waarde Vriend!

Ik verzoek vooral, zo spoedig het UH.w.geb. eenigzints doenlijk zal weezen, bericht van hetgeen er omtrent uwe correspondentie met den *Baron* [1]) voorvalt. Te meer, omdat ik mij zeer intresseer bij den uitslag daarvan, uit hoofde van het groot belang, dat er het vaderland bij heeft, en dat die herhaalde chicanes van het Oostenrijksche gouvernement mij gantsch kwalijk bevallen. De laatste maaken hier vrij wat impressie. Ik hoorde een advies à la dolle in de vergadering: namelijk de Zevenwouden bragt een advies uit, om af te wagten het effect van de resolutie ter Generaliteit genomen. Een heer uit Oostergo zeide, dat hij liever het effect van 150 stukken canon wilde afwagten, dan van zulke laffe repraesentatien. Wat dunkt UH.w.geb.? Onze luiden hebben nog couragie.

Ik kan niet vooruitzien, dat het iets zal baten, of ik aan Gijselaar over de alliantie schrijf. UH.w.geb. weet, in wat pressante termen ik in den herfst over dit zelve onderwerp aan Zijn H.E.gest. geschreven heb, zonder dat ik tot nog toe eenig antwoord ontvangen heb.

Heden-morgen te elf uur zullen wij resumeeren een brief der Staten aan den Stadhouder over het afschaffen der milit*aire* jurisd*ictie*. Dezelve loopt heel wel; men zegt er duidelijk in, dat hij het aan zig zelve te danken heeft, dat men zo weinig reflectie op zijne instantien genomen heeft. Enfin de brief is sterk en fraaij gestelt, dog tegens mijn advies in de wereld gebragt. Ik heb geadviseert, dat het strijdig

1) Waarschijnlijk Baron de Breteuil; vgl. de meergenoemde uitgave van Mr. W. H. de Beaufort passim, vooral ook bldz. 331.

was met de digniteit van de Staten, nu nog argumenten aan te voeren tegen hunnen Stadhouder, die hun op so eene insolente wijze had geschreven. Dit mijn advies wierd terstond door Oostergo gevolgt, hetgeene bijna eene geheele dissensie veroorzaakt had, alwaarom ik moest afhouden en liever toestemmen met het quartier van Oostergo in eene missive, die ik overtollig rekende, als oorzaak tot disput in andere zaken te geeven. Alles wat nu omtrent de militaire jurisdictie geschied is, is geconcludeert met eenparigheid, dat is: met de meerderheid in ieder der vier quartieren van Staat. Is het niet singulier, dat het quartier der Zevenwouden zedert het jaar 1774 geene verandering in de sentimenten van desselvs leden heeft gekreegen? Van die tijd tot 1781 ben ik daar lid geweest, en toen hadden wij altijd eene meerderheid van zes grietenijen tegen vier; en juist deze zes doen daar nog alles af, zonder dat er een van de overige vier heeft kunnen worden bekeert.

Meer nieuws weet ik niet. Dingsdag zal ik voor den dag komen met de Overijsselsche zaken, waarover ik exact niemand nog heb durven spreeken, maar ik denk, dat het wel lukken zal.

Ik blijve, na den heer drost van mijne agting verzekert te hebben, met volkomene agting

UH.w.geb. bekende vriend.

den 6 Maert 84.

Men heeft hier gister-nagt orange-papieren briefjes gestrooijt, waarop geschreven stond: Fievat de Prins van Oraniae. Men meent, dat er overmorgen te Sneek iets kwaads gebeuren zal, dog het Hof provinciaal moeijt er zig al mede.

Ik heb aan *Gijselaar* sterk met deze post geschreven, en vrage, of zij nog hunne zwakheid niet gevoelen; dat wij ze hier zeer wel zien uit alle hare ombalen en kwade reüssites in alle ondernomene zaken.

(In den brief ligt een papiertje, waarop geschreven staat:)

Societeits ordinaaris jaarlijksche
Vergaadering
Op Saturdag den 6den Maart 1784.
's namiddags tusschen 3 à 4 uuren.

N°. 80.

Waarde Vriend!

Gister-avond ontving ik de uwe, waarop ik tot nog toe niets kan antwoorden; alleen accuseer ik de receptie en verzoeke vooral te weeten, wanneer UH.w.geb. eenig naricht van den vermisten brief ontvangt.

Gister-avond kreeg ik ook uit eene brief van Spaan de tijding, dat H. H. M. tegen alle gewoonte, die als een wet geworden was, aan, de twede op de nominatie tot het amt van convoymeester te Workum hebben gekozen en dus mijn schoonbroeder voorbijgegaan. Eene daad, die weder toont, dat men alnog niet voorheeft van koppigheid te veranderen, en die nadrukkelijk bewijst, dat men dien jongeling, die nooijt in eenig politicque is gemeleert geweest, vervolgt om mijnentwille. Hij vroeg het, en de ander niet. Het gaat dus daar niet door, dat aan hem, die klopt, opengedaan word. Geen wonder, het is ook lang geen hemelsdeur.

Ik ben tegenwoordig besig met een onderzoek van een schelmstuk van den Teergeliefden. Ik denke,

dat ik klaar zal kunnen toonen, dat hij als capitein van onze Friesche guarde jaarlijks ten minsten voor vijftig koppen meer geld ontvangt, als er dienen; dat hij, in plaats van ieder twee jaren de compagnie volgends ordre van den lande te kleden met nieuwe monteeringen, zulks bij veelen in tien jaren is geschied.

Wat dunkt UH.w.geb.? Ik zal dus openlijk hem moeten beschuldigen van een schelmstuk, dat veel grooter is als dat, waarom men voor weinige jaren den Frieschen edelman Humalda heeft gecasseert. Zal ik hem ook vooraf van mijn voornemen kennisse geeven bij missive?

Mag ik hierop uwe gedagten eens vragen? Ik zal van tijd tot tijd van mijne vorderingen in dezen en van mijne voornemens aan UH.w.geb. kennisgeven.

Ik blijve, na de brave Overijsselsche heeren van mijne agting verzekert te hebben,

UH.w.geb. opregte vriend.

Leeuwarden
den 9 Maart 1784.

P.S. Het zal met mijne voornemens over uwe differenten wel reüsseeren. Ik heb deze morgen den langen gesproken.

N°. 82.

(Geen opschrift.)

Ik ben ziek, door en door ziek, en kan dus naauwlijks schrijven. Ik sluit hierin drie stukken van een Leeuwarder Courant, waarin UH.w.geb. zult vinden de twee zeer intressante publicatien, op den 28 Februarij 1784 hier geemaneert. Indien UH.w.geb.

de goedheid wil hebben er een van te zenden aan Spaan, zulks zal mij aangenaam zijn. Ik kan hem zelfs niet schrijven.

Vandaag zal geconcludeert worden de circulaire missive over de Overijsselsche *Ridderschap* en *Steden*. Ik sluit het brouillon hier mede in [1]), zoals ik het op de laatste dag, dat ik in de vergadering ben geweest, heb geproponeert. Hetgeen doorgestroken is, moest ik er uit nemen, om de conclusie te krijgen. Men wil nu ook twee brieven aan *Ridderschap* en *Steden*, ieder een, schrijven, om hen van deeze demarche te verwittigen. Men heeft mij van de morgen den mindergetal's heer van Oostergo gezonden met commissie, om mij tot het concipeeren derzelve te verzoeken. Maar ik kan het waaragtig niet doen, het schrijven doet mij te veel ongemak.

Mes complimens à tous les braves. Je suis

t. à. v.

Leeuwarden
den 13 Maert 1784.

N°. 84.

Leeuwarden 16 Maert 1784.

Hoog Welgeboren Heer.

Mijn oudste zoon heeft eene zwaare verkoudheijd gevat, die, voornaamlijk op de ooren gevallen, daar merkelijke pijn veroorzaakt heeft. Gisteren is er koorts bijgekomen, die de pijn verdreven schijnt te hebben en thans zelve ook is geweeken, dat wij

1) Het brouillon is niet aanwezig.

alle hoope op eene spoedige herstelling hebben. Daar hij nog te bedde legt en zelve niet wel kan schrijven, heeft hij mij verzogt, dit aen UH.w.geb. te communiceeren, 't geen ik met zooveel te meer lust doe, omdat ik hierdoor gelegenheijd heb, om UH.w.geb. te verzekeren van de eerbiedige hoogachting, waermede ik de eer heb te zijn

Hoog Welgeboren Heer

UH.w.geb. onderdanige
en gehoorsame dienaer
I. M. v. BEIJMA THOE KINGMA.

N°. 87.

Leeuwarden 27 Maart 1784.

Hoog Welgebooren Gestrenge Heer.

Mijn broeder betert merkelijk, dog mag volgens order van zijn medicus tot hiertoe nog zelf niet schrijven, en zo weinig moogelijk over zaaken van aanbelang denken. Hij zal de nadere tijdingen, die UH.w.geb. verwagt, hier inwagten. De brief van de heer Spaan heb ik hem voorgeleesen, zullende (hij) zig maar over een poinct, in dezelve vervat, uytlaaten, namelijk de voorslag, dat Overijssel en Friesland zig mede ten fine van opening aan Dutholin en Martfeld adresseerden. Men heeft reeds te meermaalen hem hiertoe uijt Holland aangezogt, maar daar hij deese stap van Holland altijd als een groote sottiese en daar de Hollandsche paruijken met schande af zullen raaken, heeft ge-

considereerd, zo heeft hij dit constant van de hand geweesen en geeft (hij) UH.w.geb. in bedenking, of dit voor Overijssel ook niet best is.

Mijn broer verzoekt te weeten, hoelang UH.w.g. nog te Zwol zal blijven, of UH.w.g. ook op de aanstaande bijeenkomst in April of May zal verschijnen, en of UH.w.g. ook nodig oordeelt, dat mijn broer daar koome. In April zoude het hem wegens zwakheijd wel onmooglijk kunnen zijn, dus was het dan hoe laater hoe beeter.

Ik verheuge mij gepaste geleegenheijd te hebben UH.w.g. van mijne opregte en schuldige hoogagting te kunnen verzekeren en te betuijgen, dat ik ben

Hoog Wel Gebooren Gestrenge Heer

UH.W.G. zeer gehoorsame dienaar
E. M. v. BEIJMA.

N°. 89.

Leeuwarden den 30 Maart 1784.

Hoog Wel Geboren Gestrenge Heer!

Wegens de aanhoudende onpasselijkheid van de heer Beima, die, schoon van dag tot dag merkelijk aanbetert, egter niet in staat is UH.w.g. zelve te kunnen schrijven, en UH.w.g. buiten twijffel gaarn tijding had, neme de vrijheid, op verzoek van de heer Beima, schoon onbekend, UH.w.g. deze letteren te doen toekomen

Het zal UH.w.g. niet onaangenaam zijn, dat hiernevens zende drie publicatiën rakende de militaire discipline, welke zonder twijffel door UH.w.g.

wel zullen gegouteert worden [1]). Verders, na mij in UH.w.g. vriendschap te hebben aanbevolen, en na verzekeringe der hoogachting van de heer Beima, hebbe de eer, mij met alle achting te tekenen

Hoog Wel Geboren Gestrenge Heer

UH.W.G. dienstwillige dienaar
H. H. VAN HAERSMA.

P. S Onze auditeur heeft niet geweigerd den door ons geamplieerden eed te doen.

N°. 91.

Waarde Vriend!

Mijn schrift zal toonen, dat ik nog verbaezend zwak ben. Ja mijn vriend, ik ben tot voor de poorten des doods geweest. Camper, die mij gister eens kwam bezoeken, heeft mij ongeveinsd gezegt, dat hij uit de rapportes van den chirurgijn, die met den doctor over mij gegaan heeft, wel wist, dat ik vier dagen in de allergevaerlijkste situatie was geweest; maar, Goddank, ik ben herstelt, maar nog zeer zwak. De overtuiging, dat het UH.w.geb. aangenaam zal zijn, doet mij eens in persoon schrijven.

Ik bedank voor het nieuws, bij mij Donderdag ontvangen. Neem mij niet kwalijk, dat ik bij mijn sentiment blijf, om de Hollanders niet te helpen in de zaak der frontieren. Ik heb alle agting voor de kunde en mérites van den braven Du Moulin,

1) Deze zijn niet aanwezig.

maar ik ken zijne manier van plans maken. Ik weet, hoe verbazend kostbaer die ordinair (zijn). Zoud ge geloven Mijnheer, dat die generaal in het begin van dezen oorlog hier geweest is, een plan van defensie voor onze zeekusten, die de natuur zelve volkomen defendeert, heeft gemaakt, dat God weet hoeveele tonnen gouds aan de provintie zou hebben gekost? Wat zal men dan wagten van een plan van defensie voor de geheele Republiecq? Als men het gezien heeft, zal men zeggen: „ja, dat kan men niet betalen", en daarmee is de zaak afgedaan. Om mij nu daarin te geeven, heb ik geen hoegenaamde lust toe. Ook heb ik mij voorheen daarover hier zo sterk geexpliceert, dat ik met te fluctueeren mijn crediet zou risqueeren, want men had Kempenaar voor eenige weeken al overgehaalt, en dien heb ik weer teruggebragt.

Van hier word geschreven, dat ons de bijeenkomst niet convenieert voor in het laatst van Meij, want in het laatst van deze maand zullen wij zeker weer landsdag moeten houden. Dan zullen wij de militie den geamplieerden eed afneemen, hetgeen nog niet geschied is, omdat men verwagt, dat de cavallerij zou vertrekken, en er dan met die snaken geen haspelarij kon of behoefde plaats te hebben. Het is niet onmogelijk, indien Mijnheer de Prins ons geene troupes meer zend van onze eigene repartitie, dat wij het regiment van Nostitz, dat zeer wel denkt, van Bergen *Op Zoom* terugontbieden en hier geduurzaam met Orange-Vriesland, op wiens collonel-commandant wij volkomen staat kunnen maken, in guarnisoen houden. Maar dit onder ons.

Ik bedank den heer Feith voor de toezending van zijnen schonen lierzang. Ik hoop UH.w.geb. zal mijne hartelijke dankzegging wel voor mij willen overbrengen, en Zijn Ed. zal mij niet kwalijk nemen,

dat ik in mijne zwakheid niet zelve aan Zijn Ed. schrijve.

Ik heb een van de exemplaaren gegeven aan Jan A. Backer, die mij gister kwam spreken over het Harlinger vrijcorps. Men kan zig daar niet vereenigen over het te makene reglement, maar daarin is men het thands eens, dat dat van Zwol het best plan moet zijn, en daarna wil men zig schikken. Mag ik UH.w.geb. derhalven wel verzoeken, om daarvan een afschrift, zo het mogelijk is, mij toe te zenden?

Ik krijg reeds pijn in het hoofd van het schrijven. Ik eindige derhalven met betuiging, dat ik onveranderlijk ben

Uw vriend
U bekend.

Leeuwarden op mijn bed
den 3 April 84.

N°. 93.

Leeuw*arden*, den 9 Apr*il* 84.

Waarde Vriend!

Ik continueer meer kragten te krijgen. Vandaag ben ik voor de eerste maal gekleed geweest, en heb een tourtje van omtrent een uur met eene gemaklijke koets op veeren van mijn oude Heer gedaan. Evenwel hoest ik weer wat zedert gister, dat niet nalaat mij te inquieteeren. Dog UH.w.geb laatste nouvelles zullen veel tot mijne herstelling doen. De tijding van onzen man N. is allergunstigst. Het plan van uwen cousin behaagt mij zo goed niet als het Uwe.

Ik twijffel niet, of men zal er in Frankrijk ook wel op aanstaan.

Ik heb aan Kempenaer met deze post over de Overijsselsche zaken geschreven; die is in Den Haag en kan de pruiken daar wel eens dugtig onderhouden; hij wil tog wel op die snaken los. Ik heb zo sterk en met aandrag geschreven, dat hij vol vuur zijn best zal doen, daarvan ben ik zeker. Ik durve UH.w.geb. mijn brief niet zenden, omdat, ik niet wetende waar hij logeert, het altijd zekerst is, dat de brieven aan provinciale heeren uit het paquet dier provincie komen, omdat ze dan door de boden afgehaalt en bestelt worden meer schielijk en zeker.

Ik bedankte voor de communicatie van de hier weder ingesloten copij. UH.w.geb. kan verzekert zijn, dat het niet uit mijne handen is geweest, en niemand hoegenaamt er copij of extract van heeft.

Ik denk niet, de missive van Pr*uisen* eenige sensatie op het cabinet van Vers*ailles* zal maken. Ik kan UH.w.geb. wel verzekeren, dat ik er ook niet van aangedaan ben. Ziehier copïelijk, wat ik heden daaromtrent aan Kempenaar schrijf.

„Gister avond waren eenige van Oostergo bij „mij gekomen, om wat te praten. Wij kwamen na „het een en ander tot de berugte missive. Eenparig „waren wij van gevoelen, dat die de duidelijkste „kenmerken van vrees voor Fr*ankrijk* en onze alliantie „met dat rijk draagt, dog dat wij ons eens voor al „van zulke stukjes moesten ontslaan om de kwade „impressies, die ze op het gemeen maken. Wij waren „van gedagten en zulks ook zeer eenparig, dat „iedere provintie afzonderlijk moet antwoorden; als „wanneer wij die vriendelijkheid wel zullen hebben „van Z. M. te zeggen, dat het ons vreemd en on„aangenaam is, dat Z. M., onkundig van onze con„stitutie, zig met dezelve meleert; dat wij nog

„tegenwoordig, nog voorheen, toen onze Republiecq „zig met meer grond dan Z. M. tegenwoordig met „de zaken van de keurvorsten van Brandenburg „konde bemoeijen, ons ooijt in zijne binnenlandsche „zaken hadden gegeven; dat wij, een independent „volk en regeering zijnde, ons geheel onverpligt „vonden aan iemand dan God en ons volk eenige „rekenschap te geeven van het handhaven onzer „constitutie; dan dat wij uit hoofde der gemesu-„reerde termes van desen brief, aan Z. M. wel wilden „zeggen, dat geene rechten van den stadhouder, die „van iedere provincie zijne commissie afzonderlijk „heeft, in onze provincie waren te na gekomen; dat „die rechten zeer veilig zijn, omdat wij met eede „belooft hebben, den stadhouder niet te benadeelen „in hetgeen hem door het volk is gegeeven, zonder „dat wij door het volk hiertoe gelast zijn, waarvan „geene quaestie of schijn is; dat wij niet kunnen „penetreeren de gelegenheid, die Zijne Majesteit „gegeven is, om ons zo bij herhalingen over dit „onderwerp te onderhouden; dat wij immers niet „kunnen of mogen verwachten, dat onze stadhouder „eenige aanleiding daartoe heeft gegeven, want dat, „zo wij maar eenigzints in dat gevoelen konden „komen, wij volgends onzen pligt niet zouden kunnen „nalaten zulks ten naukeurigsten te doen onderzoe-„ken, en waar bevonden wordende, als eene verre-„gaande misdaad ten rigoureusten te doen straffen „door den competenten rechter, aan welken zowel „wij, als onze stadhouder, met alle onze ingezetenen „onderworpen zijn. Wat dunkt u van dit plan? „Het zal de Hollandsche matadors niet behagen, „die zullen zekerlijk de eene en andere partij wel „eerst eens laten consuleeren, tot welke commissie „ik hen den hertog wel durf recommandeeren in „plaats van hunnen commissaris Rouse."

Dusverre mijn brief aan Kempenaar. Ons vrijcorps te Leeuwarden heeft hare officiers gekozen: S. D. van Aijlva collonel, A. C. W. van Haersolte en Mr. F. R. van Nauta luitenant-collonels, de wijnkoper Nasette, ook een gewezen officier, major, voorts vier capiteins en verdere officieren.

Men stelt alles wat mogelijk is in het werk, om de schutterij tot Oranje-snaken te maken.

Meer weet ik niet. Ik ben als voorheen

U bekend.

Geeindigt den 10 *April.*

De boeren wapenen zig ten platte lande op zeer veele plaatsen. Ik zal het exemplaar der Zwolsche wetten met eene volgende inwagten.

N°. 97.

Waarde Vriend!

Duizendmaal hartelijk dank mijn waerdste vriend voor de communicatie van die allergewigtigste nouvelles, vervat in uwe twee brieven van den 14 en 18 dezer. Ik sluit hierin eene brief van mijn vriend Kempenaer; hij vervat ook zaken en reflectien van belang, en zal UH.w.geb. nog meer bevestigen, dat er haast is in het sluiten van de alliantie, en dat men in Frankrijk niet gaarne kan willen, dat de deliberatiën over deze objecten geprotraheert wierden, zoals *Vauguion* meent.

Ik zie geene hoegenaamde contradictie in de tijdingen van onsen man en die de heer *Vauguion* thands meld ontvangen te hebben.

Wij zijn thands niet vergadert, en hebben onze eerste landdag op den 4 May aanstaande. Als het dan nog tijd is, ik meen als Vauguion dan in Den Haag nog is of nog verwagt word, zal ik gaarne den voorslag doen, om met hem te doen handelen. Als de gissing van mijn vriend Kempen*aer* in de ingeslotene fundament heeft, dat Pr*uisen* gaarne onze alliantie met F*rankrijk* zoude zien, dan heeft men ook zoveel tegenstand niet te wagten, en uit de conduite van onze O*range*-factie zal aanstonds blijken, hoe P*ruisen* gezind is.

In een mijner brieven aan K*empenaer* of in eene ingeslotene aan Spaan, waarvan hij in zijn antwoord spreekt, heb ik ook gezogt te demonstreeren, dat het gevaerlijk wierd, dat wij met onze alliantie te laat zouden komen, om er genot van te hebben.

UH.w.geb. zal uit den brief van K*empenaer* zien, hoe het eigenlijk met de Overijsselsche zaken in Holland zit. Ik verwagt van UH.w.geb. wel eens nader berigt, of zijne informatien uit uwe provincie goed zijn. Spaan schijnt zeer qualijk geinformeert geweest te zijn, daar ik hem zelden van heb kunnen beschuldigen.

Die van G*ijzelaar* aan UH.w.geb. sluit ik hier weder in. Of UH.w.geb. er haast mede had? Alle UH.w.geb. brieven, waarmede ik begiftigt ben, hierbij te voegen, zou het paquet te zwaar maken; bleef UH.w.geb. zes weken langer te Zwol of was mijne gezondheid volkomen wel, zo kwam ik ze UH.w.geb. in persoon brengen, omdat ik tog voor hebbe met mijn vrouw te reizen in deze zomer, indien mijne affaires het toelaten.

Ik verzoek den brief van Kempenaer ook per volgende weer terug, omdat hij op den landsdag moet dienen.

Ik continueer nog te beteren, schoon ik de pijnen

op de borst nog behoud, die mij het schrijven difficiel en mij weinig meester van mijn tijd maken. Ik vrage excus in twee postdagen niet geschreven te hebben, dog duizend bezigheden bij mijne terugkomst hier hebben mij zulks belet. Ook wierd ik bij mijne 'thuiskomst wat teruggezet door eene allerhevigste aandoening na mijne reis, die meer als zes uuren geduurt heeft. Ik had mij met mijn vrouw met een jagt hier laten brengen, en toen ik, met mijn vrouw in de arm en een stok in de hand, eenige treden langs de allée gewandelt, rencontreerden mij verscheidene menschen, daar vergadert om mij te verwellekomen. Dan in plaats van spreeken, bersten hen op een ogenblik de tranen uit de ogen. Mijn vrouw wierd sterk aangedaan en schreide mede. Ik moest de man, de sterke man zijn. Ik kan niet zeggen, wat ik op dat ogenblik gevoelde, maar toen ik nog weinige treden gedaan had en in huis was, kon ik niet meer staan en dit zette mij eenige tijd terug.

Ik ben als voorheen en zal mijn best doen om deze met de post van morgen te verzenden, ten welken einde er morgen vroeg iemand te vier uur op af zal marcheeren.

Tern*aard* den 19 April 84.

(Hierbij een los papiertje van de hand van V. Beijma, waarop:)

Ik heb tijding, dat men gister te Groningen eene resolutie zou nemen over de Overijsselsche differenten conform Vriesland.

Omtrent de alliantie heeft men zig met ons geconformeert; daar zit het thands goed. Het gantsche ministerij is daar eensgezind voor de goede zaak.

Hoe lang blijft UH.w.g. te Zwol? Mag ik dit tog weten?

N°. 99.

(Zonder opschrift of adres.)

Den 22 April 1784.

Zooeven ontvang ik UH.w.geb. aangename van gisteren met de ingeslotene, welke ik de eer heb hier weder in te sluiten. Hartelijk bedanke ik voor het vertrouwen, dat UH.w.geb. in mij zoo onbepaalt stelt; zijt verzekert, dat ik er nooijt, er gebeure wat er wil, aan zal manqueeren.

Zedert dat ik eenige reizen wat sterk over het stuk der alliantie na Holland geschreven heb, krijg ik van niemand eenig antwoord. Spaan zelve, na mij eerst eenen omweg, om hem mijne brieven franco te doen hebben, welke ik niet langs wil, te hebben voorgestelt, schijnt ook geheel op te houden, mij iets te schrijven. Onder onze eigene Friesche regenten is het als eene misdaad elkanderen te schrijven. Men is of te lui of te onkundig, om eene goede correspondentie te onderhouden.

Ik heb niet meer dan één uur tijd, om UH.w.geb. brief enz. te leezen en mijn antwoord te schrijven, dan vertrekt de schuit, die dezen op de post moet brengen; vergeef daarom, dat ik zo kort ben.

UH.w.geb. vraagt mij raad tusschen twee alternativen over het al of niet bemoeijen met de vrijcorpsen, uit hoofde van den haat en het gebruik, dat men daar maakt, om door UH.w.geb. naam het vrijcorps en het wapenen, als om eenen man geschiedende, veragt te maken. Al is dit er, geloof ik niet, dat men er zig van onttrekken (mag). Ik zal UH.w.geb. zeggen, hoe de zaak daaromtrent hier gaat, en hoe ik handel. Men noemt hier het Leeuwarder vrijcorps veeltijds de soldaten van *Beijma*. Dit is om die menschen te chocqueeren en te decourageeren. Vraagt men, waarom men hun dien naam geeft, het antwoord is gereed: omdat ik gepresideert heb in de commissie over de erectie daarvan, bij den staat gedecerneert, en omdat ik hun sterkste patroon ben op het landshuis. Niettegenstaande dit heb ik dezelve conduite gehouden; openlijk en in het geheim heb ik de partij van het vrijcorps getrokken, en thands is het tot stand. Twee dagen voor mijn vertrek van Leeuw*arden* had ik het genoegen het gantsche onder de wapens te zien en de officieren te beëdigen. Ik zat in de koets van mijn vader, en stond daarmede vlak voor de deur van Bigot of liever het Prinsenhof, dat hij tot zijn gebruik heeft, en ten aanzien van de gantsche menigte kwamen alle hoofdofficieren bij mij aan de koets. Bigot heefd gezegt, dat men die vrijcorpsen en al die nieuwigheden niet uit den weg zou krijgen zon(der) den wortel van al het kwaad uit te roeijen, meenende mijn persoon. Op den 5 Maart van dit jaar wierd ik verzogt te komen aan het huis van een gewezen domesticq van mijn vader, die thands wel eene zeer lucrative post heeft, voor 1748 door mijn vader aan hem gegeven. Hier kwam op hetzelve uur een gemeen burgerman, die, met mij alleen gegaan zijnde, mij zeide, dat hij mij te veel agtte om mij niet te informeeren van eene vrees, die zeer gegrond was, dat mij en den heer Rengers van Franeker iets zeer onaangenaams en gevaarlijks zou overkomen op den 8 Maart; dat *Bigot* mij hield voor oorzaak van alle zijne onaangenaamheden. Ik veragt Rengers te veel, om met hem te spreken, en liet het alles lopen, alsof er niets gebeurt was. Mijne twee vertrouwdste vrienden hier waarschuwde ik, en wij overleiden, wat te doen. Een van beiden was driftig en dol, de andere flaauw, zodat ik besloot niets te doen, maar op mijne hoede te zijn en mij ontmoete niets. Ik ging tusschen een en twee uur

ongewapend met één vriend na huis zonder eenige ontmoeting. Evenwel moet men bij toeval mij gemist hebben, want *Rengers* heeft na verscheidene insultes van een voorvegter van *Bigot*, die hem natuurlijk veel te sterk was, eindelijk zig moeten defendeeren, en het geluk gehad zijn partij twee steeken te geven. Dit leert UH.w.geb. zoowel als mij, dat wij overal op onze hoede moeten zijn.

Maar gelooft UH.w.geb. serieus, dat de Hollanders niet tot de alliantie zullen resolveeren? [1]) Ik kan het niet geloven, dog zo het waar is, zou ik zeker zijn, dat zij geen gekken alleen, maar schurken zijn.

Ik heb UH.w.geb. over het reglement van Zwol mijne gedagten nog niet gecommuniceert, omdat ik waarlijk nog geen tijd heb gehad, om er over te denken. Ik heb zo oneindig veel te doen en kan zo weinig doen en continueel werken, dat ik mijn tijd wissel met dan eens te werken en dan eens een partij tocadille met mijn schoonbroeder te speelen. Ik continueer nog zwak te zijn en met gedurige pijn bezet, die evenwel minderen.

Ik kan niet meer schrijven dan de verzekering van mijne zuivere hoogachting.

UH.w.geb. ond. dienaar,

Q. N.

N°. 101.

Waarde Vriend!

Ik hoop ge twijffelt niet, of ik hartelijk deel neme in uwe ongelukkige situatie; God geve eene spoedige herstelling. Ik word zedert eenigen tijd nog beter

1) In het handschrift: „tot dat de alliantie" enz.

nog erger. Schoon men mij verzekert, dat mijn ongemak geene eigenlijke borstkwaal is maar alleen in de zenuwen zit, blijf ik egter nog gedurig met min of meer pijn bezet.

Wat voortgangen men met de all(iantie) maakt, is voor ons allen hier een diep geheim. Ik vreeze, dat de rechte man er niet mee bezig is, en ben het wel eens met de ingeslotene. Of de Hertog *De La Vauguion* met onze heeren spreekt, weet ik niet. Mijne informatien ten opzigte der alliantie zijn zeer gebrekkig, en hoe krijg ik ze beter? Ik heb mijn uiterst best gedaan, om Kempenaer mede in de negociatiën te brengen, maar hij is niet hardi en entreprenant genoeg geweest; een weinigje onbeschaamdheid is dikwijls ook van nut.

Wij zullen nog wel drie weken vergadert blijven, om te zien, wat er van de alliantie en van den Keizer worden wil, en daarom voeren wij nog niets uit.

Met het beantwoorden der *Pruisische* missive wagten wij, totdat Holland gedaan heeft.

Waarschijnlijk zal het er op uit komen, dat de regeeringen van Stavoren en Workum criminaliter geactioneert worden wegens verbreking, ja zelfs totale verandering van hunne regeeringsreglementen, hetgeen volgends 's lands wetten heet perturbatie van de gemeene rust. Aldus is geschied door die steden met voorkennis van den Teergel*iefden*.

Gister avond heb ik getekend als lid van het vrijcorps te Leeuwarden op sterke sollicitatie van het gehele corps, omdat men mij president-gecommitteerde en directeur van dat corps wil maken. Het is maar voor één jaar, dus kan ik er mij gemakkelijk toe inlaten.

Ik zal met deze post eens weer aan de linie-pruiken schrijven, dog het is de moriaan gewassen.

Zeer mijne complimenten aan den Heer Drost en andere goede vrienden. Ik ben als voorheen

t. t.
Q. N.

Leeuwarden d. 8 Maij 1784.

N°. 103.

(Zonder opschrift en zonder adres.)

In onze vergadering gebeurt niets, en dus kan ik UH.w.geb daarvan niets melden, maar van de nagt is hier iets gebeurt, dat der moeijte waardig is, dat ik het schrijf.

Gister had het vrijcorps, talrijker dan ooijt te voren, geexcerceert, en 's avonds te elf uur ging een wagenmaker Demmers langs de straat na zijn huis. In een steeg wierd hij aangevallen door twee officiers van de militie, zijnde de ritmeester De Jong en den vaandrig Baron Van Plettenberg van onze guardes. Deze begonden hem te slaan en trokken de deegens, dog de burgerwagt toeschietende, gelijk ook eenige ratellieden, apprehendeerden den ritmeester. Dog de vaandrig het ontvlugt zijnde, wierden alle die plaatsen, waar hij zig kon retireeren, zoveel men wist, bezet; en de Baron, dus nergens zig kunnende bergen, ging op de hoofdwagt en gaf zig in arrest. De burgerwagt reclameerde hem, de officier der wagt weigerde, dog de commandant van het guarnisoen, de brave Waslander, gaf order om hem na de burgerwagt te brengen ten fine van verhoor, en na zulks hem op de hoofdwagt in verzekering te houden. De Jong is door de burgerwagt

ontslagen of door de magistraat, dit weet ik nog niet, nadat hij in compositie was geadmitteert. Plettenberg is nog in arrest, zoveel ik weet. Men twijffelt hier, hoe dit geval in het vervolg zal behandelt worden, crimineel of niet. Het is zeker, dat het Hof er zig wel op zal laten informeeren.

Mag ik UwEd.g. communicatie dezes verzoeken aan den heer *Capellen* en den Drost. Ik heb uit de laatste van den heer Capellen met genoegen gezien, dat de toestand van Mevrouw eenige hoop van herstelling gaf. Ik hoop per omlopende post weer gunstige tijding te ontfangen.

Ik zou ongaarne zien, dat de inhoud dezes verder bekent wierde, omdat ik van alle omstandigheid niet volkomen onderrigt ben, schoon ik evenwel er vrij zeker op af durf.

Ik ben als voorheen

U bekend.

Leeuw*arden* d. 11 Maij 84.

N°. 105.

Waarde Vriend!

Deze zal ik insluiten in eene aan den Drost, waarin ik meer algemeene dingen zal melden, hetgeen particulier is nu zeggende ter beantwoording beide van den uwen van laatstleden Woensdag.

Ik kan niet wel geloven, dat Vauguion in mandatis hebbe eene reconciliatie te bewerken, tenzij op aanzoek van onze partij. De vroegere declaratoiren van het ministerij strijden er volstrekt mede, en ik voorzie nog geheel geene landoorlog. Mij dunkt de Keizer zal van de andere zijde de handen wel vol

krijgen. Men heeft de Turken, zo mij voorkomt, bedrogen, en nu zal men hen nog aanvallen nietstaande alle hunne opofferingen. Joseph schijnt mij toe daar wat te doen te krijgen, waarin ik bevestigt word door tijdingen, die men hier uit goede hand bij onze kooplieden heeft, van het oprigten van magazijnen, opkopen van granen in Polen en diergelijke zaken, die zeker aan dien kant iets betekenen, waar de Keizer zijne meeste magt bijeen heeft, terwijl hij hier aan deze zijde bijna ongewapent kan genoemt worden. Ik vrees daarom nog niet zeer voor den Keizer, behalven dat zijne pretensiën van dien aart zijn, dat ze, zommige ten minsten, zonder merkelijk nadeel voor de Republiecq kunnen ingewilligt worden. Bij voorbeeld, waarom zou men Maastricht niet kunnen afstaan met het land van Overmaas, wanneer wij daarentegen een hoewel kleinder en minder gedeelte van Gelderland, dat ons beter convenieert, in ruiling kregen.

Den oorlog te lande te eviteeren, al was het ook door veel toe te geeven, is de beste, ja mogelijk de eenigste weg, om ons buiten alliantie en directie van Pruissen te houden. Ik schrikke voor alles, waarin die zig meleert, en alle reconciliatie, door die bemiddelt, zal nooijt van mijne smaak zijn.

Ik heb er tot nog toe geen idée van, en vind geene termini habiles tot eene reconciliatie. De brief van den Prins tot dit oogmerk is bij ons ook nog niet ontvangen, misschien komt er geen.

Ik ben zedert eergister gecommitteerde van het vrijcorps alhier. Van dezen avond heb ik de eerste vergadering met mijne drie collega's, alle van den burgerstand, bepaalt. Mijn voornemen is, om door den geregelden en gewettigden invloed, die ik nu in dit corps heb, (dit) het eerst in order te brengen, want het is bijna alles in de war; na zulks, gecommitteerden van alle corpsen in deze provintie zamen roepen, en dan gemeenschappelijk eerst eene provinciale associatie opregten, en weder gecommitteerden benoemen, om met de andere provintien zig te verbinden.

Ik hoop weder gunstiger tijdingen van Mevrouw te zullen ontvangen, en feliciteere UH.w.geb. in zooverre met den gunstigen keer, die het schijnt te nemen. Ik ben nog verre af van herstelt; ik behoud nog gedurig pijn; deze maakt mij lusteloos, zodat ik niet dan met tegenzin onderneem en onbekwaam ben, om na behoren mijn werk te doen. Ik geloof, dat er niets anders op is, dan mij te diverteeren en weinig met zaken te bemoeijen. Uit mijn brief aan den Drost zal UH.w.geb. zien, hoe de aristocraten mij mistrouwen. De resolutie op (de) Pruissische missive is geconcludeert buiten mij, gereed gemaakt zonder mijn voorkennis en er doorgedreeven met een zeer geringe pluraliteit. In Oostergo waren tien grietenijen present, en drie hebben de conclusie geformeert; in de Steden is de conclusie ook van eene zeer geringe meerderheid, in Zevenwouden als in de Steden. Het zal mij plaisier doen, als het stuk eens in het publiecq verschijnt, dat men (er) fris uit zijne gedagte over zegge.

Ik blijf met schuldige agting

t. t.

Q. N.

d. 15 Maij 84.

(Zonder datum, opschrift of adres, door van Beijma in Juni 1784 geschreven.)

Zedert ik mij openlijk aan het hoofd, als ik het zo zeggen mag, der gewapende natie gesteld heb,

word ik dermate gemistrouwt bij onze vervloekte aristocraten, dat alles buiten mij gered is op den landdag, die tot den 6 Junij geadjourneert is. Nergends in ben ik gesproken, dog ik heb ook niemand gesproken over politicque zaken. Ik wilde eerst, zo men zegt, de kat wel eens uit den boom zien, eer ik begon tegen te werken. Niettegenstaande ik stil zat, wierd de malle resolutie op de Pruiss*ische* miss*i*ve zo singulier geconcludeert, als ik UH.w.g. in eene vorige schreef. De zaak der steden Workum en Stavoren is in handen van de criminele justitie gestelt met last, om 's lands placaat van 1642 te mainctineeren en daarna recht te doen. Ik twijffel dus, of het Hof zal oordeelen, dat oproermakers zig buiten banden kunnen defendeeren, en zo neen, dan gaat C. Bigot en P. Camper met hunne burgers en vroedschappen na het gevangenhuis. Dit komt mij zeer weinig politiecq voor. Men heeft van mijne absentie geprofiteerd om het in Oost*ergo* te concludeeren.

Nu vraag ik UH.w.g. raad. Wat zal ik in de volgende vergadering doen? Zal ik alles maar laten lopen, alsof ik het niet merk, of zal ik eene oppositie maken en mij openlijk vertonen? In het eerste geval is het mogelijk, dat men mijn crediet allengskens ondermijnt en doe vallen. In het laatste geval ben ik zeer zeker, geloof ik, om alle menées te keeren door eene oppositie in de Zevenwouden, die alle conclusie belet, en in Oostergo door de onkundige met protesten zoodanig te bedonderen, dat zij, de aristocraten niets betrouwende, aan mijne partij komen, welke dan met de weinige weldenkend[en] genoegzaam is, om dit quartier na mijn zin te doen adviseeren.

Ik zou dit niet doen, als ik niet voorzag, dat men dan zou zoeken met mij te accordeeren, en

dat ik meende, daarbij wat te kunnen winnen. Maar zo dit vooruitzicht mist, dan zal het hard tegen hard gaan, en God weet, wat dan de gevolgen zijn.

Ik bid u, geef mij als een vriend raad in deeze kommervolle keus. Ik zal in beide een eerlijk man blijven. Ik vrees personeel niets, maar alleen voor het algemeen.

WERKEN DOOR HET HISTORISCH GENOOTSCHAP UITGEGEVEN.

KRONIJK.

2e jaargang.(*)	f (5.—)	1.50.	4e jaargang.	f (3.70)	2.50.
3e jaargang.	- (2.70)	1.50.	5e jaargang.	- (6.—)	2.50.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

KRONIJK.

2e serie			19e jaargang	f (7.40)	2.—.
6e jaargang .	f (6.—)	2.—.	20e jaargang .	- (7.20)	2.—.
7e jaargang .	- (6.40)	3.—.	*5e serie*		
8e jaargang .	- (6.80)	3.—.	21e jaargang .	- (7.60)	2.—.
9e jaargang .	- (6.80)	3.—.	22e jaargang .	- (7.20)	2.—.
10e jaargang .	- (6.80)	3.—.	23e jaargang .	- (9.20)	2.50.
3e serie			24e jaargang .	- (9.40)	2.50.
11e jaargang .	- (3.20)	1.—.	25e jaargang .	-(10.70)	3.—.
12e jaargang .	- (3.60)	1.—.	*6e serie*		
13e jaargang .	- (4.80)	1.50.	26e jaargang .	- (8.00)	2.50.
14e jaargang .	- (5.10)	1.50.	27e jaargang .	- (8.20)	2.50.
15e jaargang .	- (4.60)	1.50.	28e jaargang .	- (6.20)	2.50.
4e serie			29e jaargang .	- (8.30)	2.50.
16e jaargang .	- (5.40)	1.50.	30e jaargang .	-(10.30)	3.—.
17e jaargang .	- (5.80)	1.50.	31e jaargang .	- (8.40)	2.50.
18e jaargang .	- (6.60)	1.50.			

BERIGTEN.

1e deel. 1e stuk.	f (3.40)	1.50.	4e deel. 1e stuk.	- (3.—)	2.—.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20)	1.50.	4e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20)	1.50.	5e deel. 1e stuk.	- (3.20)	1.50.
2e deel. 2e stuk. (Verhooren van Johan v. Oldenbarnevelt.)	- (3.80)	3.80.	5e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.—.
			6e deel. 1e stuk.	- (2.50)	1.—.
			6e deel. 2e stuk.	- (2.10)	1.—.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—)	1.50.	7e deel. 1e stuk.	- (5.50)	1.50.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—)	1.50.	7e deel. 2e stuk.	- (6.50)	2.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. - (5.20) 5.20.

2e serie in 8°.

1e deel. 1e afd.	f (3.75)	2.50.	3e deel. 2e afd.	- (3.40)	1.50.
1e deel. 2e afd.	- (3.10)	2.50.	4e deel. 1e afd.	- (3.10)	1.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20)	3-50.	4e deel. 2e afd.	- (5.20)	1.50
2e deel. 2e afd.	- (3.20)	2.—.	5e deel . . .	-(12.00)	4.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50)	2.—.	6e deel	- (1.20)	1.— .

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berichten en den Codex diplomaticus . . . . f (1.80) 1.50.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Ie Deel .	f (5.60)	2.50.	VIIIe Deel .	f (3.60)	3.60.
IIe Deel .	- (5.20)	2.50.	IXe Deel .	- (6.10)	6.10.
IIIe Deel .	- (5.20)	2.50.	Xe Deel .	- (5.80)	5.80.
IVe Deel .	- (8.80)	4.—.	XIe Deel .	- (6.60)	6.60.
Ve Deel .	- (5.40)	3.—.	XIIe Deel .	- (4.10)	4.10.
VIe Deel .	- (6.00)	6.—.	XIIIe Deel .	- (5.00)	5.00.
VIIe Deel .	- (5.00)	5.—.	XIVe Deel .	- (3.80)	3.80.

NIEUWE SERIE.

1.	Annales Egmundani	f (1.20)	1.—.
2.	Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685	- (1.80)	1.—.
3.	Memoriën van Roger Williams. Uitgeg. door Mr. J. T. Bodel Nyenhuis	- (2.10)	1.—.
4.	Kronijken van Emo en Menko. Uitgeg. door Mr. Feith en Dr. Acker Stratingh	- (3.70)	1.50.
5.	Hortensius, over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgeg. door Dr. Peerlkamp en A. Perk.	- (4.50)	1.50.
6.	Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see).	- (2.30)	1.—.
7.	Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. Uitg. door Mr. H. O. Feith.	- (2.40)	1.—.
8.	De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. Uitg. door Dr. E. Verwijs.	- (9.80)	2.50.
9.	Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625	- (2.30)	1.—.
10.	Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625.	- (1.90)	1.—.
11.	Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Eerste deel.* 1584—1618 . . .	- (4.00)	1.50.
12.	Hetz. *Tweede deel, eerste afd.* 1618—1621.	- (2.80)	1.—.
13.	Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . .	- (4.00)	1.50.

14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitg. door Dr. R. Fruin . . . . *f* (4.80) 2.—.

15. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Tweede deel, tweede afdeeling.* 1621—1626 . . . . - (5.50) 2.—.

16. Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. . . . . - (4.90) 2.—.

17. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, eerste afdeeling.* 1626, 1627 . . . . - (6.50) 2.—.

18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Naar 't oorspronkelijke handschrift uitg. door Dr. J. van Vloten . . - (3.40) 1.50.

19. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, tweede afdeeling.* 1628, 1629. . . . . - (8.20) 2.50.

20. Hetz. *Derde deel, derde afdeeling.* 1630 . - (6.10) 2.—.

21. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste deel* . - (5.80) 2.50.

22. Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert. Uitg. door H. C. Rogge. *Derde deel, vierde afdeeling* 1631—1644. . . . . - (4.50) 1.50.

23. Journaal van Constantijn Huygens den zoon, van 21 October 1688 tot 2 September 1696. *Eerste deel.* . . . . . . - (6.70) 6.70.

24. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Tweede deel* . - (7.20) 2.50.

25. Journaal van Constantijn Huygens den zoon. *Tweede deel* . . . . - (7.90) 7.90.

26. De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Derde deel* . . . - (6.20) 2.50.

27. Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Pol. Uitg. door Mr. W. H. de Beaufort. . . . . - (10.80) 3.—.

27*b*. Brieven van en aan denz. Uitg. door Mr. J. A. Sillem. (Aanhangsel van de Brieven uitg. door Mr. W. H. de Beaufort.) Met twee registers. . . . . - (1.40) 1.—.

28. Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum . - (1.40) 1.—.

29. De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitg. door Dr. H. G. Hamaker. *Eerste deel* . *f* (6.80) 3.—.

30. Hetz. *Tweede deel*. . . . . - (5.30) 3.—.

31. Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door Mr. S. Muller Fz. . - (1.40) 1.—.

32. Journaal van Constantijn Huygens den zoon, gedurende de veldtochten der jaren 1673, 1675, 1676, 1677 en 1678 . . . - (3.50) 3.50.

33. Négociations de Monsieur le comte d'Avaux, ambassadeur-extraordinaire à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la Bibliothèque de l'Arsenal à Paris, par M. le Prof. J. A. Wijnne. Tome premier. . . . . . . - (8.00) 2.50.

34. Hetz. Tome deuxième. . . . . . . - (5.40) 2.—.

35. Hetz. Tome troisième, première partie . - (5.60) 2.—.

36. Hetz. Tome troisième, deuxième partie . - (3.90) 1.50.

37. Brieven van Lionello en Suriano uit den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in de jaren 1616, 1617 en 1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620 . . . . . - (6.10) 3.50.

38. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Eerste deel* . . . . - (6.60) 3.50.

39. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Eerste deel.* (1652—1655) . . . . . - (7.80) 7.80.

40. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door Dr. W. G. Brill. *Eerste deel* . . . . - (5.00) 2.50.

41. De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650 en de handelingen van Prins Willem II. Toegelicht met behulp van ongedrukte stukken uit het Huis-archief van Z. M. den Koning, door Dr. J. A. Wijnne. - (5.40) 2.50.

42. Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitg. door Dr. W. G. Brill. *Tweede deel* . . . . - (4.80) 2.50.

43. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Tweede deel.* - (4.60) 1.50.

44. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam

enz. Uitg. door Mr. J. B. J. N. Ridder De van der Schueren. *Eerste deel* . . . . *f* (6.60) 3.—.

45. Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, vrijheer van Eethen en Meeuwen, heer van Babylonienbroek, raad in de Vroedschap, burgemeester van Gorinchem enz. enz. 1734—1755. Uitg. met inleiding en aanteekeningen door Theod. Jorissen . . . . - (4.50) 3.—.

46. Journalen van Constantijn Huygens den zoon. *Derde deel* . . . . - (2.20) 2.20.

47. Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door Dr. P. J. Blok. - (2.90) 2.90.

48. De kroniek van Sicke Benninge 1e en 2e deel (kroniek van van Lemego). Uitg. en met kritische aanteekeningen voorzien door Mr. J. A. Feith; met eene inleiding van Dr. P. J. Blok . . . . - (2.40) 2.40.

49. Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitg. door Mr. C. Pijnacker Hordijk . . . . - (2.10) 2.10.

50. Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam enz. Uitg. door Mr. J. B. J. N. Ridder de van der Schueren. *Tweede deel*. . . - (7.80) 2.50.

51. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. *Tome I.* (1576—1578). . . . . - 6.80.

52. Resolutiën, genomen bij de Vroedschap van Utrecht betreffende de Illustre school en de Akademie in hare stad. Uitgegeven door Dr. J. A. Wijnne. 1e stuk. (1632—1699.) - 2.00.

53. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. *Eerste deel* . . . . . . - 7.30.

54. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. *Tweede deel* . . . . . . - 8.—.

55. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome II.* (Troubles des Malcontents et des Gantois. Septembre 1578 — Février 1579.) - 6.25.

56. Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. *Derde deel.* - 3.—.

57. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1583). Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick *Tome III.* (Février 1579 — Janvier 1581.) *f* 8.90.

58. Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. *Tweede deel.* (1656—1658) . . . . . - 8.—.

59. Idem. *Derde deel.* (1659—1662) . . . . - 8.—.

DERDE SERIE.

1. Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales 1566—1616, Uitgegeven door Dr. R. Fruin. - 7.50.
2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht, 1284--1424. Uitgegeven door Mr. C. M. Dozy. - 2.40.
3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door Mr. S. Muller Fz. . . . - 4.60.
4. Brieven van prins Willem V aan baron van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. de Bas . . . . - 3.50.

Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. 4 tom. . . . . . - 26.00.

Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Een woord in het belang van het Nederl. archiefwezen. 1846 . - 0.20.

Bepalingen over de uitgave van handschriften . . . . - 0.25.

BULLARIUM TRAJECTENSE. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata, edidit Gisb. Brom. Vol. I . . . . - 12.—.

Vol. II 1. . . . . - 3.—.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de Leden tegen de helft van den prijs te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage.
